

VAHİD NOVRUZOV

İNKİŞAF VƏ TƏRƏQQİNİN
HEYDƏR ƏLİYEV
MODELİ

AZƏRNƏŞR
BAKİ – 2004

Rəyçilər:**Asaf NADİROV,**Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının
akademiki, əməkdar elm xadimi**Həsən ALLAHVERDİYEV,**

iqtisad elmləri doktoru, professor

Redaktor:**Şakir YAQUBOV,**Azərbaycan Respublikasının
əməkdar mədəniyyət işçisi**№ 75 NOVRUZOV Vahid Tapdıq oğlu**

İnkişaf və tərəqqinin Heydər Əliyev modeli.

- B., Azərneşr, 2004. - 288 səh.

Iqtisad elmləri doktoru, professor Vahid Novruzov dövlət müstəqilliyimizin banisi və yeni Azərbaycan quruculuğunun memarı, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi və uğurla həyata keçirdiyi iqtisadi inkişaf siyasətini ardıcıl şəkildə tədqiq edən və bu mövzuda müxtəlif səviyyəli elmi məclislərdə məruzələrlə, elmi nəşrlərdə və dövrə mətbuat səhifələrində analitik-publisistik məqalələrlə müntəzəm çıxış edən alimlərimizdən biridir. Onun təqdim olunan bu kitabında müstəqillik tariximizin siyasi və dövlət quruculuğu prosesləri fonunda Heydər Əliyevin iqtisadi inkişaf konsepsiyasının, bütövlükdə isə Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycan quruculuğu siyasətinin düzgünlüyü, həyatiliyi, alternativsizliyi və yaşarlılığı elmi-nəzəri mülahizələrlə və praktik nəticələrdən doğan faktlarla əsaslandırılır.

Məqalələr toplusu səciyyəsi daşıyan bu kitab geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

9020502010
№ 75 M-65(107)2004 qripli nəşr

© V. I. NOVRUZOV, 2004

R

EDAKTORDAN

"Bu gün Azərbaycan – bunu təkcə biz deyil, bütün beynəlxalq maliyyə qurumları və eyni zamanda, bütün dünya ictimaiyyəti etiraf edir, – regionda aparıcı ölkədir. Artıq regionda Azərbaycan güc mərkəzinə çevrilibdir və başqa ölkələr üçün də örnək ola bilər" – 2004-cü ilin son günlərində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin söylədiyi və hər birimizdə qanuni iftixar hissi doğuran bu sözlər bizi istər-istəməz geriye – dövlət müstəqilliyimizin ilk illərinə boylanmağa məcbur edir; o illərə ki, Azərbaycan regionda, postsövet məkanında ən geridə qalmış ölkə idi; iqtisadiyyatı dağılmış, ərazisi işğal edilmiş, daxildə vətəndaş qarşıdurması baş vermişdi. O vaxt – iddiası ilə bacarığı kəskin təzad təşkil edən siyasi qruplaşmaların, dınayarası liderlərin hakimiyyət ehtirasları mənəşəsində boğulan və başının üstünü alan fəlakətdən – müstəqil bir dövlət kimi dünyanın siyasi xəritəsindən silinmək təhlükəsindən respublikanı xilas etmək üçün ölkəyə müdrik rəhbər, xalqa həqiqi ümummilli lider gərəkdi. Yalnız O, yalnız Onun siyasi iradəsi, rəhbər qətiyyəti, idarəetmə məharəti və təşkilatçılıq bacarığı, nəhayət, Vətən və xalq naminə misilsiz fədakarlığı milləti sayısız-hesabsız bəlalardan hifz edər, dövlətçiliyi qoruyub saxlaya, müstəqilliyimizi sarsılmaz və dönməz edə bilər, cəmi on ilin ərzində respublikanı superdövlətlərin geostrateji maraqlarının kəsişdiyi bir regionda inamlı güc mərkəzinə çevirəcəkdi.

Həmin rəhbər, həmin lider – Heydər Əliyev xalqın təkidli tələbi ilə 1993-cü ilin iyununda ölkədə siyasi rəhbərliyə qayıt-

di, dünya analitikləri tərəfindən "keçid dövrünün Heydər Əliyev islahatları" kimi dəyərləndirilən dövlət quruculuğu və sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyası sayəsində qısa müddət ərzində özünün şah əsərini – hamımıza amanət olan müstəqil Azərbaycan Respublikasını qurdu, yaradı və onu dünya birliyinin təmihüquqlu üzvünə, "imzalar içində imzası olan" məmləkətə çevirdi.

Yetmiş ildən artıq müddət ərzində totalitar bir rejim şəraitində, nəhəng imperiyanın milli ucqarlarından biri kimi mövcud olmuş, müstəqilliyinin ilk illərində nağı siyasətbazların əli ilə bütün hakimiyyət-idarəetmə strukturları dağıdılıb sıradan çıxarılmış, iqtisadiyyatı tənəzzül həddinə çatdırılmış, ərazisinin beşdə bir hissəsi işğal altına düşmüş, əhalisinin 1 milyon nəfərdən çoxu ata-baba yurdlarından, doğma ev-eşiklərindən didərgin salınaraq qaçqın və məcburi köçkün taleyini yaşamğa məcbur edilmiş bir respublikanı siyasi-hərbi qeyri-müəyyənlikdən əmin-amanlıq və sabitliyə, sosial-iqtisadi tənəzzüldən dinamik inkişafa, tərəqqi və yüksəlişə qovuşduran Heydər Əliyev siyasəti onun demokratik hüquqi dövlət quruculuğu və sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyası hansı prinsiplərə söykənirdi, hansı nöqtədən başlanıb hansı nöqtədə bitirdi, 1995-ci ildən başlayaraq, ölkədə sistemli şəkildə həyata keçirilən institusional və iqtisadi islahatların uğurunu təmin edən cəhətlər hansı idi, islahatların konkret nəticələri, təzahürləri nədən ibarətdir - bu və onlarca digər sualların yerli-yataqlı, dəqiq cavabı Heydər Əliyev düşüncəsinin əzəmətinə, Heydər Əliyevin tarix və millət qarşısında xidmətlərinin miqyaslarını dərk edə bilməklə yanaşı, həm də həyatın özü qədər əbədi olan bir suala: "Haradan gəlib hara gedirik" – sualına aydınlıq gətirmək üçün çox

vacibdir və bu şərəfli missiyanı yerinə yetirmək məsuliyyəti, ən əvvəl, elmi araşdırmaçıların üzərinə düşür.

Şübhəsiz ki, son illərdə respublikamızda bu istiqamətdə az iş görülməmişdir – Azərbaycanda müstəqil dövlət quruculuğunun ayrı-ayrı aspektləri dünya təcrübəsi kontekstindən tədqiqatə cəlb edilmiş, siyasi-politoloji, hüquqi, iqtisadi baxımdan təhlil olunmuş, ümumiləşdirmələr aparılmış, gələcək fəaliyyət üçün yekun nəticələr çıxarılmışdır. Eyni zamanda, dövrü nəşrlərin əhəmətində də elmi-praktik və publisistik səciyyə daşıyan yüzlərlə məqalə dərc olunmuş, ölkədə gedən siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni quruculuq proseslərinin konkret təzahürlərinə münasibət bildirilmişdir. Lakin görülməli işlər, Heydər Əliyevin bənzərsiz titanik fəaliyyəti və bu fəaliyyətin cəhəngşümul nəticələri baxımından, əslində, dəryada bir damla təsirini bağışlayır; həm də nəzərə almaq lazımdır ki, Heydər Əliyev müasir Azərbaycanın, yeni Azərbaycanın tarixini yazan bir şəxsiyyət olmuşdur – tarix isə yalnız illər keçəndən, baş verən və baş verməli olan hadisələr tarixilik səciyyəsi kəşb edəndən sonra həqiqi qiymətini almahdır.

Respublikanın tanınmış iqtisadçı alimlərindən olan professor Vahid Novruzov son on il ərzindəki elmi fəaliyyətini bütünlüklə Heydər Əliyev siyasətinin, inkişaf və tərəqqimizin Heydər Əliyev modelinin ayrı-ayrı elementlərinin tədqiqinə həsr edən, bu mövzuda ardıcıl olaraq müxtəlif səviyyəli elmi məclislərdə və nəşrlərdə çıxış edən istedadlı tədqiqatçılarımızdandır. Onun hələ 1998-ci ildə bir qrup həmkarı ilə yazıb nəşr etdirdiyi "Heydər Əliyev və Azərbaycan iqtisadiyyatı" monoqrafiyası özünün elmi siqlətinə görə ölkə ictimaiyyəti tərəfindən çox yüksək qiymətləndirilmiş, ölkədə gedən quruculuq işləri-

nin, aparılan radikal islahatların mahiyyətini anlamaq baxımından sanballı elmi mənbə rolunu oynamışdır. Müəllifin təqdim olunan yeni kitabı son beş il ərzində yazılmış və Rusiyada çıxan "Vestnik Mejparlamentskoy Assamblei SNQ", "Audit seqodnya" məcmuələrindən tutmuş, respublikamızın "Dürcəliş - XXI əsr", "İqtisadiyyat və audit" jurnalları, "Azərbaycan", "Xalq qəzeti" və "Respublika" qəzetləri kimi müxtəlif profilli nəşrlərində dərc etdirilmiş məqalələrin toplusudur. Lakin bu, monoqrafik nəşr olmasa da, mövzusu və müəllif qayəsi dəqiq müəyyən olunmuş bir kitabdır. Azərbaycan Respublikasının ictimai-siyasi və iqtisadi həyatının konkret məsələlərinə həsr olunmuş məqalələr bir topla halında Heydər Əliyevin iqtisadi inkişaf strategiyasının mahiyyəti, onun reallaşdırılmasının yolları, konkret nəticələri və ölkənin sabahı üçün təminatlı uğur faktoru olması barədə bitkin tədqiqat səciyyəsi daşıyır.

Şərti olaraq üç bölmə üzrə qruplaşdırılmış məqalələrin bir qismi daha çox publisistik ruhda olub, sosial-siyasi və iqtisadi proseslərə kompleks yanaşmanın təzahürüdür; digər qism yazılar isə sosial-iqtisadi inkişafa, müəyyən zaman kəsiyi ərzində ölkədə bu istiqamətdə aparılmış işlərin konkret nəticələrinə və perspektivlərinə həsr olunmuşdur; üçüncü qism məqalələrin tədqiqat obyekti isə nəbətən daha konkretdir – bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə vəsaitlərindən istifadə üzərində nəzarətin, o cümlədən korrupsiyaya qarşı mübarizə məqsədilə nəzarətin təşkili və bu prosesdə auditin yeri və rolu. Lakin belə qruplaşma da kitabda toplanmış materialların tematik baxımdan "qohumluğunu" istisna etmir və müəllifin həzi məqamlarda publisistik pəfəslə ifadə etdiyi fikirlərin elmi-praktik əsaslarını üzvi vəhdətdə tamamlayır.

...Publisistikada "reportaj" deyilən bir janr mövcuddur və mahiyyəti bəz verən hadisələrin qaynarlığında özünü büruzə verən halları və faktları şərh etmədən, olduğu kimi, əl üstə oxucuya çatdırmaqdır. Elmin də əlifbasının fakt və halların tədqiqi, ümumiləşdirmələr aparıb nəticələr çıxarılması olduğuna nəzərə alsaq, demək olar ki, "reportaj" elmi üçün də əvəzsiz mənbədir. İş elə gətirib ki, bu kitabda toplanmış məqalələrin mütləq əksəriyyətinin ilk oxucu-redaktoru olmuşam; etiraf edirəm ki, redaktə prosesində onların elmi-ictimai əhəmiyyəti barədə bir o qədər də düşünməmiş, diqqəti daha çox fikrin ifadə formasına yönəlmişəm. Həmin məqalələri indi artıq tematik bir topla, irihəcmli kitab halında təzadən, sistemli şəkildə oxuyanda isə onlar mənə, belə demək mümkünsə, hadisə yerindən reportaj təsirini bağışladı. Amma publisistikadan fərqli olaraq, bu "elmi reportaj"larda fakt və hadisələr sadəcə olaraq qeydiyyata alınmayıb, nəyin necə və niyə bəz verdiyinin səbəbləri elmi təhlil süzgəcindən keçirilməklə təqdim olunub, zəruri ümumiləşdirmələr aparılıb, dəyərli nəticələr çıxarılıb və perspektiv üçün diqqətləyiq tövsiyələr verilib. Bütövlükdə isə müəllif bu kitaba daxil edilmiş məqalələrində, bir növ salnaməçi kimi, həm də içində yaşadığımız və sürətlə dəyişən Azərbaycan reallığının dolğun mənzərəsini yaradıb, sabah-birisiqün tariximizin, həyatımızın həmin dövrünə müraciət etmək istəyən araşdırıcılar üçün ilkin məxəz rolunu oynayacaq qiymətli faktoloji materialları və analitik səciyyəli qənaətlərini toplayıb. Bir də bu kitab hamıya və hər kəsə anlaşılqı şəkildə, dəlilsübutlarla izah edir ki, yeni Azərbaycan quruculuğunun müasir mərhələsində Heydər Əliyev siyasəti – sabahımızın təminatlı uğur faktoru ölkədə niyə davam etdirilməlidir və bu

siyasətin layiqli davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin bugünkü məqsədyönlü səyləri Vətənə, xalqa tərəqqi və yüksəliş yollarında daha nələri bəxş edəcəkdir.

Və bütün bunlara görə də qəti əminəm: professor Vahid Novruzovun yeni kitabı illər keçəndən sonra da öz sanbalını, siqlətini və əhəmiyyətini qoruyub saxlayacaqdır...

Şakir YAQUBOV,
"İqtisadiyyat və audit" jurnalının
məsul redaktoru,
Azərbaycan Respublikasının
əməkdar mədəniyyət işçisi

I.

**"Azərbaycan dünyaya
günəş kimi doğacaq".**

Heydər ƏLİYEV,
Azərbaycan xalqının
ümummilli lideri

**"Bizim məqsədimiz
iqtisadi cəhətdən güclü
və siyasi cəhətdən müstəqil
Azərbaycan dövləti qurmaqdır".**

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti

AZƏRBAYCAN ZAMAN QOVUŞUĞUNDA

Məhtərəm oxucu! Cəmi bir neçə gündən sonra biz sizlə yeni ilə, yeni əsrə və geniş anlamda yeni milliliyə qədəm qo-yuruq.

Bu, əslində, insan cəmiyyətinin çox az nəsilərimə qismət olan mühüm tarixi bir hadisədir və bu qismət payına görə "İqtisadiyyat və Audıt" jurnalının redaksiya heyəti adından sizin hər birinizi təbrik edir, yeni - 2001-ci ildə və təbii ki, ifadə tərzinə hələ uyğunlaşmadığımız XXI əsrdə bol-bol xoş günlər, uğurlar və cəsağlığı arzulayıyıq.

Doğma məmləkətimiz Azərbaycana, isə, gəlir, hamılıqla nəinki XXI əsrdə, həm də XXII, XXIII, ... XXX əsrdə, bir sözlə, başqə tarixinin tam üçüncü milliliy dövründə tərəqqi, inkişaf və sülh arzulayaq.

Lakin gəlir tələsməyə! Milliliklər qovuşanadək qalan bu bir neçə gündə bitən ikinci milliliyə, bitən XX əsrə və bitən 2000-ci ilə fikrən nəzər salaq.

Görün əsrlər arxasından ikinci milliliyin nə qədər tarixi hadisələri boylandı. Bunları bir-bir saymaq olarmı? Çox çətin! Çünki Vətənimizin tarix salnaməsinin səhifələrini bəzəyən, bizə sevinc və kədər gətirən hadisələrin sayı onlara yox, yüzlərlə yox, minlərlə, on minlərlədir. Xalqımızın da zənginliyi, bütövlüklü elə bundadır.

Fikir verim, xalqımızın xoşbəxtliyi yox, böyükliyi, zənginliyi! Çünki bu tarixi zaman kəsiyində Azərbaycan xalqı heç də həmişə xoşbəxtliyə, halal haqqına nəsihət olmayıb, əksinə, əsrlər boyu öz müqəddəratı, tərəqqisi, yaşayışlığı, milli-mənəvi bütövlüyü uğrunda mübarizə aparıb, çarpışıb. Lakin heç bir vaxt digər xalqlara və ölkələrə qarşı müharibə aparmayıb, haqsız savaşa başlamayıb! Heç zaman Azərbaycan müharibə təşəbbüskarı olmayıb. Lakin onu dəfələrlə buna sövq edib, günahsız qurbanlar vermək məcburiyyətində qoyublar. Bütün bunla-

ra baxmayaraq, Azərbaycan xalqını öz sülhsevər məramından döndərə bilməyiblər.

Bitən milliliyin bizdən ötrü başlıca xüsusiyyəti də bundan ibarətdir!

İkinci milliliyin sonuncu əsri xalqımızın milli azadlıq mübarizəsi, dövlət müstəqilliyinə yetişmək əzmi ilə əlamətdar olub. Azərbaycan cəmiyyətinin zəkası, əzmi və iradəsi ilə qurulub, lakin təəssüflər ki, cəmi 23 ay yaşayan Xalq Cümhuriyyəti Şərqi bütün məzlum xalqların qəlbində istiqalə yetişmək namına ümid çırağı yandırdı. Birinci Respublikanın Azərbaycan müqayisələri ilə məhdudlaşmayan əsas tarixi əhəmiyyəti və missiyası da məhz budur!

Təxminən 70 il çəkən sovet hakimiyyəti dövrü - İkinci Respublika bizi iqtisadiyyatda, elmdə, təhsildə, mədəniyyətdə müqəyash inkişaf mərhələsinə çıxardı, mənəviyyatımıza, vətənsəvərliyimizə yeni qadrlar bəxş elədi. Biz İttifaq dövləti tərkibində ola-ola, hakimiyyətimiz arasındaşəsilməz təsirə məruz qala-qala özgünlüyümüzü, dilimizi, dinimizi-imamımızı, başlıca isə, azadlıq, istiqlal ruhumuzu qoruyub saxladıq və xalqın çoxəsrlik arzuları məhz 20-ci yüzilliyin sonuncu onilliyinin əvvəlində çin oldu. Üçüncü Respublika - müstəqil Azərbaycan Respublikası siyasi həyata vəsiqə aldı, dövlətimiz dünya birliyinin təməlquqlu üzvü olmaq imkanı əldə etdi.

XX əsr - uzun və keşməkeşli tariximizin ən şərtli, ən ləyaqətli dövrüdür. Bu əsrdə biz AZAD olduq, müstəqilliyi dönməz və əbədi etməyə körpə usaqdan tutmuş ağbırək-ağsaqqallara qədər hamımızın müsəlləh əsgər olduğu AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINA qovuşduq!

BMT-nin, ATÖT-in və onlara digər nüfuzlu beynəlxalq və regional qurumun tribunasiından müqəddəs "Azərbaycan" kəlməsinin qürurla səsləndiyi, müstəqilliyimizin 130-dan çox dövlət tərəfindən diplomatik səviyyədə tanındığı bir dövrdə biz rəsmi şəkildə Avropa xalqları ailəsinə də üzv olduq; bu mühüm tarixi-siyasi hadisə isə bitən 2000-ci ildə baş verdi.

İkinci minilliyin sonuncu əsrinin sonuncu ili tariximizdə Avropa Şurasına üzv qəbul edilməyimizlə əlamətdar oldu!

Tarixi şəxsiyyətlər yaradır, tarixçilər isə onu qələmə alırlar. Bitən minilliyin, bitən əsrin və bitən 2000-ci ilin bütün tarixi hadisələri ŞƏXSİYYƏTLƏRİN zəkasının və əməli fəaliyyətinin məhsuludur. Azərbaycan üçün tarix yazan və adları tarix salnamasına düşən bütün şəxsiyyətlər gələcək nəsillər tərəfindən mütləq xatırlanacaqlar.

Bela şəxsiyyətlərin həzibləri onları tarixə salan fəaliyyət müddətlərinin qısalığı, həzibləri əməllərinin qeyri-ardıcılığı və ziddiyyətliyi, həzibləri də başqa bir xalqın iradəsimi və maraqlarını əks etdirən üsul-idarənin tələbləri qarşısında mütləq nümayiş etdirmələri ilə xatırlanacaqlar.

Lakin bütün bu şəxsiyyətlərdən yalnız biri - öz xalqına rəhbərlik etdiyi dövrün uzunmüddətliyinə, zaman və dövr müxtəlifliyinə, bir-birinə tamamilə zidd olan ictimai-siyasi sistemlər şəraitində xalqına eyni müdriklik və sədaqətlə xidmətinə, ən nəhayət isə özünün rəhbərliyi və bilavasitə iştirakı ilə həyata keçirilən iqtisadi, sosial və siyasi tədbirlərin möhtəşəmliyinə, əzəmətinə və xəlqiliyinə görə sələflərinin hamısından fərqlənən, ən uca, ali mövqedə dayanan Heydər Əliyev cənabları birmənalı şəkildə XILASKAR və QURUCU simvolu kimi əsrlər boyu qəlblərdə yaşayacaqdır!

Heydər Əliyev və Azərbaycan birliyinin ən önəmli məziyyətlərindən biri də onun öz xalqına və ölkəsinə bir rəhbər-oğul kimi göstərdiyi xidmətlərin mahiyyətinin stratejiliyi, kompleksliyi və mətinliyi, təkcə öz dövrünün tələbləri baxımından zəruri, gərəkli olması yox, həm də gələcək nəsillərin bütöv, yetkin, sivil və demokratik cəmiyyətdə, xalqın layiq olduğu bir şəraitdə yaşamasını təmin etməyə yönəlməsidir. Heydər Əliyevi öz xalqına sevdiren, ölkəmizin dostlarını sevindiren, düşmənlərini isə onların öz təbii təndindən irəli gələn bədxahlıq sisində boğan, bu böyük insanı təkcə Azərbaycanda yox, narahat dünyamızın miqyaslı bir bölgəsində sabitliyin və sülhün dayacağı

və təminatçısı edən digər onlarca keyfiyyətləri milli sərvətimiz, azərbaycanlılığımızın bariz ifadəsidir.

Yeni minilliyə, yeni əsrə və yeni ilə Heydər Əliyevlə birlikdə qədəm qoymağımız tarixi şansımız, gələcəyə olan ümidlərimizin göstəricisinə sonsuz inamımız deməkdir!

Zaman qovuşduğunda LİDERİMİZƏ və XALQIMIZA ən xoş arzularla bu qeydləri tamamlayırıam...

DEKABR 2000-ci il

AZƏRBAYCAN: AVROPA ŞURASINDAN AVROPA İTTİFAQINA DOĞRU

Yeni cəmiyyət quruculuğuna keçid vəzifələrinin həll edildiyi müasir şəraitdə Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri beynəlxalq iqtisadi və siyasi strukturlara üzv olmaqla, dünyanın ictimai-siyasi həyatına daha dərinlən inteqrasiya olunmaqdır. 2000-ci il iyunun 28-də Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbul olunması məhz bu istiqamətdə atılmış növbəti addım, çox mühüm tarixi əhəmiyyətə malik ictimai-siyasi hadisədir. Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbul olunması, hər şeydən öncə, möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əliyevin müdrik rəhbərliyi altında dövlətimizin yerindiyi ardıcıl, məqsədyönlü daxili və xarici siyasətə, dünya və Avropa inteqrasiya məkanında Azərbaycanın geosiyasi cəhətinə və iqtisadi potensialına verilmiş çox yüksək qiymətin rəsmi ifadəsidir.

Fikrimizə, qitə dövlətlərinin Azərbaycanı Avropa Şurasının üzvü kimi əməkdaşlığın bütün sahələri üzrə etibarlı tərəfdaş qismində qəbul etmələri ölkəmizin sosial-siyasi, iqtisadi və mədəni inkişafı ilə bağlı bir sıra vacib problemlərin həlli üçün möhkəm zəmin yaradır.

Şübhəsiz ki, Avropa Şurası kimi nüfuzlu beynəlxalq təşkilat bu birliyə daxil olan ölkələrin iqtisadi və siyasi həyatına

nüfuz etmək, barədə Azərbaycanın təşəbbüslərini bundan sonra daha qətiyyətlə dəstəkləyəcək və respublikamızın sivil bir ölkə kimi sürətlə inkişaf etməsinə xüsusi maraq göstərəcəkdir.

Azərbaycanın Avropa Şurasında təmsil olunması Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə ədalətli həlli, ölkəmizdə demokratik və hüquqi dövlət quruculuğunun uğurla davam etdirilməsi, sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatının bərqərar olması, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının tam şəkildə reallaşması üçün geniş imkanlar açacaqdır. Bu inam Avropa Şurasının özünün mahiyyətindən, onun məqsəd və vəzifələrindən irəlİ gəlir.

AŞ Nizamnaməsinin I-ci maddəsinin "a" bəndinə əsasən, Avropa Şurasının məqsədi üzv dövlətlərin ideya və prinsiplərinin müdafiəsi və həyata keçirilməsi üçün onlar arasında sıx əlaqələr yaratmaq, Avropanın demokratik və təhlükəsiz əraziyə çevrilməsinə kömək etmək, plüralist demokratiya və insan hüquqlarının müdafiəsi və möhkəmləndirilməsi, vahid mədəniyyətin formalaşması üçün Avropa özünüdərkini möhkəmləndirməkdən və inkişaf etdirməkdən, üzv dövlətlərin iqtisadi və sosial tərəqqisinə yardım etməkdən ibarətdir.

Konkret olaraq, iqtisadi sahədə Avropa Şurası:

- ✓ Avropa dövlətləri arasında əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsinə yönəlmis metod və vasitələrin hazırlanması və təklif olunmasının təşəbbüskarı kimi çıxış edir;

- ✓ üzv dövlətlərin hökumətlərinin iqtisadi əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsinə yönəlmis təşəbbüslərini müdafiə edir;

- ✓ üzv dövlətlərin hökumətlərini iqtisadi sahədə əməkdaşlığa sövq edir, bu sahədə təşəbbüskanlıq göstərməyən dövlətləri tənqid edir.

Bu baxımdan yanaşdıqda, Avropa Şurasında üzvlüyün Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatı üçün açdığı imkanların real mənzərəsini təəvvür etmək çətin deyildir:

1) Üzv dövlətlərin və beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının maliyyə yardımı və kredit ayrılması sahəsində Azərbaycana "Ümumavropa evi"nin tamhüquqlu üzvü kimi yanaşmaları;

2) Azərbaycanda makroiqtisadi islahatların həyata keçirilməsinə və ixrac potensialının artırılmasına zəmin yaradan struktur siyasətinin aparılması üçün güzaştli şərtlərlə kredit alınması;

3) Azərbaycana texniki və humanitar yardımın artırılması;

4) Dövlət məmurlarının qabaqcıl ölkələrin idarəetmə strukturlarında təcrübə mübadiləsi və regional qurumların məqsədlı proqramlarında iştirak etmək yolu ilə kadr hazırlığı;

5) İqtisadiyyatın hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində hərtərəfli yardımların alınması;

6) Özəllaşdırma prosesinin səmərəliliyinin yüksəlməsinə və sahibkarlığın inkişafına dair müxtəlif proqramlarda iştirak etmək.

Eyni zamanda, bir məsələ də tamamilə aydındır: Avropa Şurasına daxil olmağımızla yaranan bu obyektiv inkişaf vasitələri yalnız o zaman işə düşə bilər ki, ölkəmizdə həyata keçirilən demokratik islahatlar, o cümlədən bazar iqtisadiyyatına keçid dönməz olsun, daha ardıcıl şəkildə və sivil normalara uyğun aparılsın. Bu isə, ilk növbədə, bizim özümüzədən asılıdır.

Başqa sözlə, ictimai münasibətlərin sivil normalara uyğun yenidən qurulması, iqtisadi islahatların sürətləndirilməsi, özəllaşdırmanın miqyasının genişləndirilməsi, maliyyə-kredit, vergi və bank fəaliyyətində şəffaflığın təmin olunması və bu istiqamətdə qazanan uğurların möhkəmləndirilməsi Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunu artırmaq və dünya birliyinə inteqrasiya yolunda inamla daf etdiyimiz növbəti səddi keçmək hesabına Avropa Şurası çərçivəsində qarşımızda açılan perspektivlərdən maksimum dərəcədə bəhrələnməyimiz üçün əsas şərtlərdəndir.

Bütün bunlar Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişafın yüksək sürətinin təmin edilməsinə, demokratik dövlət quruculuğunun uğurla həyata keçirilməsinə, ölkəmizin Avropada özünün mövcud zəngin resurslarına və coğrafi reallığına uyğun mövqə qazanmasına gətirib çıxara bilər, daha geniş anlamda isə

beynəlxalq aləmdə ölkəmizin öz mövqelərini möhkəmləndirməsinə, Avropaya daha çox inteqrasiya etməsinə, iqtisadi cəhətdən qitə dövlətləri ilə əməkdaşlığı genişləndirməsinə, özünəməxsusluğunu qoruyub saxlamaqla Avropa sivilizasiyasından yüksək səmərə ilə faydalanmasına, son nəticədə də dövlətçilik məziyyətləri baxımından çox mühüm əhəmiyyət kəş edən yeni bir zirvəni aşması - Avropa İttifaqına üzv qəbul olunması üçün möhkəm zəmin hazırlanmasına imkan verərdi.

YANVAR 2001-ci il

DÖNMƏZ, SARSILMAZ VƏ ƏBƏDİ!

Azərbaycan Respublikasının və Azərbaycan xalqının müasir tarixində çox mühüm yer tutan əlamətdar hadisədən - 1991-ci il oktyabr ayının 18-də "Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi haqqında" Konstitusiyə aktının qəbul olunmasından, başqa sözlə, Azərbaycan tarixinin yeni, müstəqil inkişaf dövrünün başlanmasından 10 il keçir.

İllər keçdikcə bu tarixi hadisənin ölkəmizin inkişafında xüsusi yer tutduğu, silinməz iz qoyduğu daha aydın görünür. Möhtəm müstəqilliyimizin dönməz edilməsi uğrunda aparılan gərgin mübarizə yoluna bir daha nəzər yetirərək, bu mübarizənin nə qədər çətin və ağır olduğunu təsəvvür etmək mümkündür.

XX əsrin son on illərində Azərbaycanın yenidən dövlət müstəqilliyini bərpa etməsi, onun dünya ictimaiyyəti tərəfindən suveren dövlət kimi tanınması, beynəlxalq qurumlarda digər dövlətlərlə çiyin-çiyinə, bərabər hüquqlara malik üzv olaraq fəal iştirak etməsi ölkə Prezidenti möhtərəm Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə respublikada demokratik dövlət quruculuğu istiqamətində həyata keçirilən hüquqi, siyasi və iqtisadi islahatların uğurlu nəticəsidir.

XX əsrin 80-ci illərinin axırlarında Azərbaycan cəmiyyətini ciddi böhran bürümüşdü. idarəetmə səviyyəsi aşağı düşmüşdü, respublikada nizam-intizam pozulmuşdu, özbaşınalıq baş alıb

gedirdi, xalqımızın əməyi ilə yaradılmış böyük iqtisadi-intellektual potensial daha da inkişaf etmək əvəzinə, tənəzzülə uğramağa başlamışdı.

1991-1993-cü illərdə isə ölkədə əslində heç bir idarəetmə yox idi, iqtisadiyyatda hərc-mərclik hökm sürürdü, bir-birinə zidd qərarlar qəbul edilməsi xalqın sərvətinin dağıdılmasına və israfcılığa əlverişli şərait yaradırdı. Ölkə daxilində torpaqlar itirilir, yeni-yeni ərazilər düşmənlər tapdığı altına düşür. Dağlıq Qarabağdan və erməni silahlı birləşmələrinin işğal etdiyi digər bölgələrdən azərbaycanlı əhali zorla qovulur. Naxçıvan məcburən blokada şəraitində yaşamaqda davam edir, ölkəmizin təhlükəsizliyinin və ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi üçün əməli tədbirlər həyata keçirilmirdi. Bunun əvəzində hakimiyyət davası, orduda satqınlıq və fərarilik baş alıb gedirdi. Nəhəm illərdə bazar münasibətlərinə keçilməsinin zəruriliyi barədə çoxsaylı həyənatlar verilməsinə baxmayaraq, heç bir əməli iş görülmürdü, düşünülmüş islahatlar aparılmırdı.

Ümumiyyətlə, XX əsrin 90-cı illərinin əvvəlləri Azərbaycanda iqtisadi tənəzzülün sürətlənməsi ilə səciylənir. İstehsal həcmi azalması və inflyasiya sürətinin yüksək olması iqtisadi böhranın, səbətsiz maliyyə siyasətinin nəticəsi kimi, cəmiyyətdə sosial-iqtisadi və siyasi gərginliyin şiddətlənməsinə zəmin yaradırdı.

İstehsalın böhranı dövlət büdcəsində ciddi uyğunsuzluqların əmələ gəlməsinə və iqtisadi qanunlara tamamilə əks olan nəticələrə gətirib çıxarmışdı.

Vergilərin toplanması işində yol verilən nöqsanlar, vergi normalarının inflyasiya nəticəsində eroziyaya məruz qalması və digər səbəblər ucbatından dövlət büdcəsinin gəliri kəskin azalmışdı.

Dövlət müəssisələrinə və kənd təsərrüfatına böyük məbləğdə kredit verilməsi, bu vasitədən səmərəsiz və nəzarətsiz istifadə edilməsi və ya kommersiya strukturlarına axıdılıb inflyasiyaya qurban verilməsi iqtisadi vəziyyəti daha da gərginləşdirirdi.

Bununla yanaşı, Azərbaycanın xarici ticarətinin göstəriciləri getdikcə pisləşir və tədiyyə balansında arzuolunmaz uyğunsuzluqlar açıq-aşkar güclənirdi.

İqtisadi böhran, istehsalın kəskin sürətdə azalması və məhsuldarlığın aşağı düşməsi əmtəə təklifinin azalmasına və qiymətlərin artmasına gətirib çıxarmışdı.

Pul-kredit siyasətində yol verilən ciddi nöqsanlar da iqtisadi böhranın dərinləşməsinə zəmin yaradan əsas amillərdən biri idi. Ösində 1993-cü ilə qədərki dövrdə bu sahədə aparılan işləri heç pul-kredit siyasəti adlandırmmaq da düzgün olmazdı. Bu, daha çox bank rəhbərlərinin arzu və istəyi namına həyata keçirilən və heç kim tərəfindən ciddi nəzarət edilməyən, "kredit alveri"nə və "şapka"ya şərait yaradan inzibati və pərakəndə tədbirlər məcmusu idi.

Azərbaycanda baş verən iqtisadi böhranın acri nəticələrindən biri milli valyutanın - manatın dəyərinin ağırlaşmaz sürətlə aşağı düşməsi idi. Hesablaşma hesablarında olan vəsaitlərin nağdlaşdırılması və ya əmtəəyə çevrilməsi nağd manatla həyata keçirilən əməliyyatlardan qat-qat ucuz reallaşdırılırdı.

Maliyyə-vergi və pul-kredit siyasətində yol verilən ciddi nöqsanlar, uzun müddət səmərəsiz kredit siyasəti yeridilməsi, təyinatlı və nəzarətsiz kreditin istifadəsi son nəticədə kredit resurslarının qiymətdən düşməsinə, inflyasiyanın artmasına və pulun emissiyasına səbəb olmuşdu. Bölgü sistemində olan hərce-mərcək maliyyə-valyuta hesablarının pozulmasına və əhalinin yığın vəsaitinin dağılmasına gətirib çıxarmışdı.

Bu dövrdə ölkə iqtisadiyyatı üçün ən kəskin tənəzzül 1992-ci ildə baş vermiş, iqtisadi fəallıq, istehsal və investisiya qoyuluşu arzuolunmaz bir vəziyyətə gəlib çatmışdı.

İqtisadi tənəzzül və vergi sistemindəki çatışmazlıqlar ÜDM-də dövlət büdcəsi gəlirinin xüsusi çəkisinin azalmasına gətirib çıxarmışdı. Bir faktı göstərmək kifayətdir ki, 1993-cü ildə ÜDM-in həcmi həmin göstəricinin 1988-ci ildəki səviyyəsinin cəmi 60 faizini təşkil etmişdi.

Bütün bunların məntiqi nəticəsi kimi, xalqımızın inam və tələbi ilə 1993-cü ilin yayında ölkənin ali hakimiyyətində zəruri və əsaslı dəyişikliklər baş verdi, Azərbaycan xalqının siyasi düşəsi Heydər Əliyev yenidən respublika rəhbərliyinə gətirildi. Həmin vaxtdan etibarən ölkə daxilində hüquqi dövlət quruculuğu istiqamətində ardıcıl islahatlar həyata keçirilmiş, dünyanın ən iri neft şirkətləri ilə "Əsrin müqaviləsi" adlı mühüm əməliyyat kəşb neft kontraktları imzalanmış və onların icrası bu günə kimi davam etdirilmişdir.

1993-cü ilin ikinci yarısından başlayaraq həyata keçirilən ardıcıl tədbirlər Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında sabitlik yaratmağa imkan vermişdir.

Eyni zamanda, həyata keçirilən fəal xarici siyasət beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın nüfuzunun yüksəlməsinə, bir çox dövlətlərlə yüksək səviyyədə əlaqələrin qurulmasına, ölkənin siyasi imicinin yaxşı mənada dəyişməsinə səbəb olmuş və onun xarici iqtisadi əlaqələrinin genişlənməsinə, iqtisadiyyata güclü investisiya axınının cəlb olunmasına zəmin yaratmışdır. Bazar iqtisadiyyatı istiqamətində atılan addımlar Azərbaycanın beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə əlaqələrini möhkəmləndirmiş, onların ölkəmizə maliyyə maraqlarını artırmışdır.

Heç şübhəsiz ki, cəmiyyətin demokratik inkişaf yolu ilə irəliləməsi, dövlətimizin beynəlxalq aləmdə tanınması, azad bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinin tətbiqi və iqtisadi islahatların keçirilməsi, o cümlədən özəlləşdirmənin geniş vüsət alması, MDB məkanında misli olmayan aqrar islahatların aparılması, xarici investisiyaların iqtisadiyyatımıza sürətli axını və Azərbaycanın dünyada neft mərkəzlərindən birinə çevrilməsi müdrik dövlət xadimi Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə qayıdışından sonrakı dövrdə ölkədə aparılan məqsədyönlü siyasətin, ardıcıl fəaliyyətin məntiqi nəticəsidir.

Tənəzzülün sürətini azaltmaq sahəsində Prezident çox böyük say göstərmiş, nəticədə ölkə iqtisadiyyatına 1994-cü ildə əvvəlki ildəkinə nisbətən 1,89 dəfə çox investisiya cəlb olun-

muşdur ki, bunun da 48 faizini xarici investisiyalar təşkil etmişdir. 1996-cı ildə bütün maliyyə mənbələri hesabına Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına 2,6 trilyon manat məbləğinə kapital qoyulmuşdur ki, bu da 1995-ci ilə müqayisədə 74 faiz çoxdur.

Iqtisadiyyatın müasir dövrün tələblərinə uyğun, bazar münasibətləri əsasında yenidən qurulması, özəlləşdirmə və sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, yeni iqtisadi infrastrukturun, vergi və maliyyə strukturlarının yaradılması, torpaq və aqrar islahatlarının aparılması, əhəlinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, təhsilin, elmin, səhiyyənin inkişaf etdirilməsi məqsədilə zəruri hüquqi baza yaradılmış, mühüm qanunlar qəbul olunmuşdur.

Ölkədə bazar münasibətlərinin təşəkkülü və səmərəli təsərrüfat sisteminin formalaşdırılması üçün vacib qanunların və digər normativ sənədlərin qəbul olunması, qiymətlərin, xarici ticarətin, valyuta ehtiyatlarından istifadənin liberallaşdırılması sahəsində atılan radikal addımlar inflyasiyanın səviyyəsini əhəmiyyətli dərəcədə aşağı salmış, büdcə kəsirini minimuma endirmişdir. Qeyd olunan amillərin təsiri nəticəsində tənzimləyin dərinləşməsi prosesi dayandırılmış, ilk dövr üçün müəyyən sabitlik, bunun ardınca isə artım meylində edilmişdir.

Ötən dövr ərzində aparılan islahatlar nəticəsində sənayedə, energetikada, nəqliyyat və rabitədə, kənd təsərrüfatında, ticarətdə makrostruktur dəyişiklikləri edilmiş, durğunluq və gerilik faktları tədricən aradan qaldırılmış, milli valyutanın möhkəmlənməsi təmin olunmuşdur.

Xüsusi qeyd edilməlidir ki, məhz son illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatına xarici investisiyaların cəlb olunması, beynəlxalq maliyyə layihələrində respublikamızın inkişafı üçün müəyyən vəsaitlərin ayrılması nəzərdə tutulmuş və həmin tədbirlər uğurla davam etdirilir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti möhtərəm Heydər Əliyevin uzaqgörən və çox səmərəli xarici və daxili siyasəti, müdrik rəhbərliyi sayəsində ölkəmiz qısa bir müddət ərzində

böhran vəziyyətindən qurtularaq dünyanın əksər qabaqçıl dövlətləri ilə əməkdaşlıq, dostluq əlaqələri yaratmış və onlarla faydalı birgə layihələrin həyata keçirilməsi ilə məşğuldur.

Ölbəttə, respublikamızın müstəqil inkişafı yolunda hələ görülməli işlər çoxdur və onların yerinə yetirilməsi zəruridir. Lakin müstəqilliyimizin 10 illik yubileyi günlərində xüsusi qeyd etmək istərdik ki, həmin tədbirlərin mütləq və lazımı səviyyədə həyata keçirilməsinə əsaslı zəmin yaradılmışdır, müstəqilliyimizin dönməzliyi qəti təsbit olunmuşdur və bu, həm dünya ictimaiyyətinə, həm də ölkə daxilində böyük inan və hörmətlə qarşılanır, birmənalı şəkildə dəstəklənir.

Bir sözlə, müstəqilliyimiz günbəgün dönməz, sarsılmaz və əbədi olur!

OKTYABR 2001-ci il

DÖVLƏT QURUCULUĞUNUN ETİBARLI SABAHINA TƏMİNAT

**Taleyin hökmü ilə artıq ikinci dəfə avqust ayı
Azərbaycan üçün tarixi inkişafın
həllədiçi dönüş anına çevrilir**

1969-cu il avqustun 5-də Azərbaycan KP MK-nın plenumu keçirildi və cəmi üç həftə əvvəl respublikanın siyasi rəhbəri vəzifəsinə seçilmiş 46 yaşlı Heydər Əliyev həmin plenumdakı proqram sərəyyəli məruzəsində maddi və mənəvi tənzimləmə tələblərini Azərbaycan cəmiyyətinin tərəqqiyə dönüş, keyfiyyətə irəliləyiş, milli özünüdərkə, soykəmə qayıdış mərhələsinin aydın konturlarını bəyan etdi, özünün siyasi-təşkilatçılıq fəaliyyətinin bütün sonrakı illərini, coşğun enerjisini, bilik və bacarığını, idarəçilik məharətini həmin məruzədə əksini tapan və xalqımız üçün tələpəli olan strateji problemlərin həllinə, Azərbaycanın gələcək dövlət müstəqilliyinin möhkəm təminatının qoyulmasına həsr etdi.

Həmin unudulmaz avqust günündən 34 il ötəndən sonra, artıq Azərbaycanda siyasi rəhbərliyə növbəti qaydışı zamanı ikinci prezidentlik dövrünü başa vurmaqla olan Heydər Əliyev daha bir tarixi qərarını verdi: özünün səhhəti ilə əlaqədar dövlətçilik kursunun, postsovet məkanında "keçid dövrünün Əliyev islahatları" kimi xarakterizə olunan və sosial-siyasi tərəqqiyə, ən çox da iqtisadiyyatın bazar prinsipləri əsasında qurulmasına, azad sahibkarlığın və vətəndaş təşəbbüskarlığının inkişafına yönəlmiş islahatların gələcək taleyi ilə bağlı Azərbaycan cəmiyyətində yaranmış təbii narahatlıq hisslərini nəzərə alaraq, uzun müddət üçün müəyyənləşdirdiyi strateji daxili və xarici siyasət kursunun qanuni varisi nişan verdi, alternativsiz layiqli davamçısının və yeni Azərbaycan quruculuğunun gələcək etibarlı təminatçısının adını elan etdi - millət vəkili, Avropa Şurasının Parlament Assambleyasında Azərbaycan nümayəndə heyətinin rəhbəri, AŞPA sədrinin müavini və büro üzvü, ARDNS-nin birinci vitse-prezidenti, Milli Olimpiya Komitəsinin başçısı, 42 yaşlı İlham Əliyevin Azərbaycan Respublikasının Baş naziri vəzifəsinə təyin olunmasına razılıq vermək barədə Milli Məclisə müraciət ünvanladı, parlamentin yekdillik qərarından sonra isə müvafiq fərman imzalayaraq, bununla da müstəqil Azərbaycanın çağdaş tarixində yeni bir səhifə açmış oldu.

Heydər Əliyevin bu tarixi seçimini şərtləndirən başlıca amil İlham Əliyevin təkcə Azərbaycan cəmiyyəti tərəfindən deyil, həm də beynəlxalq aləmdə yetkin siyasətçi, mahir diplomat, bacarıqlı təşkilatçı, yüksək dərəcədə savadlı və erudisiyalı gənc mütəxəssis, milli-dövlətçilik ideyalarına son dərəcə sədaqətli vətəndaş kimi qəbul edilməsi ilə yanaşı, düşünce və əməllərinə görə yeni təfəkkür sahibi, əsl XXI əsr adamı olmasıdır. ABŞ-da nəşr olunan "The West" qəzetinin "Political" sləvəsində qeyd olunduğu kimi, "İlham Əliyevin hakim partiyanın yüksək postlarından birini tutması, millət vəkili və neft strategiyası üzrə mütəxəssis olması, üstəlik, Avropanın siyasi dai-

rələrində qəbul olunması onun adını Heydər Əliyevdən sonra gələn adlar sırasında birinci yeri çıxarır...". Almanyanın çox nüfuzlu "Züddöyçe Tsaytung" qəzetinin isə təbirincə deyərsə, "İlham Əliyevin kommunist məktəbini keçməməsi, konservativ stereotipləri özündə birləşdirməməsi, liberal ruhlu demokrat və qloballaşmaya meyilli olması" ölkəmizin gələcəkdə də inamla inkişaf etməsi, beynəlxalq integrasiya və qloballaşma proseslərinə aktiv şəkildə qoşulması, Heydər Əliyev iqtidarının yeritdiyi tarazlı xarici siyasət kursu və özünün geosiyasi strateji mövqeyi hesabına Mərkəzi Asiya və Cənubi Qafqaz bölgəsinin hegemon dövləti olmaq missiyasını Azərbaycanın bundan sonra da inamla qoruyub saxlaması üçün son dərəcə zəruri olan şərtlərdəndir və məhz bu şərtlər Heydər Əliyevin növbəti avqust qərarının yeganə düzgün qərar, mühüm tarixi-siyasi əhəmiyyətə malik qərar olduğunu sübuta yetirir.

Azərbaycanın Baş naziri vəzifəsinə təyin olunması ilə İlham Əliyev bu gün ölkəmizə maraq göstərən bütün beynəlxalq siyasət dairələrin əsas müzakirə hədəfinə, dünyanın kütləvi informasiya vasitələrinin çoxsaylı şərhçilərinin baş qəhrəmanına çevrilmişdir və burada təəccüblü bir şey də yoxdur: təkcə ölkəmizdə deyil, bütün regionda həyatı maraqları olan irili-xırdalı dövlətlərin hamısı Azərbaycanda cərəyan edən ictimai-siyasi proseslərə həssaslıqla yanaşı, respublikamızda siyasi-iqtisadi sabitliyin qorunub saxlanmasına, demokratik quruculuq işlərinin və geniş miqyaslı islahatların sürətinin səngiməməsinə böyük əhəmiyyət verirlər. Bu mənada İlham Əliyevlə bağlı təyinat, onun siyasi-dövlətçilik keyfiyyətlərinə biganə qalmaq, sadəcə, mümkünə deyildir. Lakin bu da bir faktıdır ki, 4 avqust təyinatından xeyli əvvəl də təkcə Azərbaycanda deyil, ölkəmizin həddudlarından kənarlarda da İlham Əliyev fenomeni, iqtidar partiyasının ikinci şəxsi, millət vəkili və AŞPA-da Azərbaycan nümayəndə heyətinin başçısı qismində onun təqdirəlayiq siyasi fəaliyyəti və diplomatik məharəti, Milli Olimpiya Komitəsinin

prezidenti kimi ölkənin qeyd-şərtsiz ən nüfuzlu idman xadimi olması, saysız-hesabsız xeyriyyəçilik əməlləri barədə çox danışılır, çox yazılırdı və cılız hisslərlə yaşayan müxalifləri - İlham Əliyevin siyasi opponentlərini çıxmaq şərtilə, hamı bunu təbii qarşılayırdı: çünki bütün sağlam düşüncə sahibləri birmənalı şəkildə qəbul edirdilər ki, çağdaş Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında İlham Əliyev faktoru - özgün uğur faktoru mövcuddur. İlham Əliyevin yüksək şəxsi-mənəvi və iş keyfiyyətləri, Azərbaycan namına çoxcəhətli fəaliyyəti günün reallığıdır, dənılmaz faktıdır, bunu isə görməzliyə vurmaq, sadəcə, mümkün deyildir.

Bu faktları bir daha yada salaq.

Yeni Azərbaycan Partiyası yaradıldığı ilk gündən onun sıralarında olan İlham Əliyevə partiyaadaşları yüksək etimad göstərərək onu partiya sədrinin müavini, daha sonra isə birinci müavini vəzifəsinə seçəndən bəri hakim partiyanın sıralarında sözün əsl mənasında nəzakətparcan canlanma yaranmış, ölkədə baş verən siyasi-iqtisadi və sosial-mədəni proseslərə YAP-ın təsiri güclənmiş, cavanların YAP-a axını başlanmış, bütün Azərbaycan cəmiyyətində iqtidar partiyasının əsl hakim partiyaya, təkcə bu günün deyil, həm də gələcəyin partiyası olmasına inam qəti şəkildə formalaşmış, proporsional sistem üzrə seçki siyahısına məhz İlham Əliyev başçılıq edərkən bu partiya parlament seçkilərində son dərəcə uğurlu nəticəyə nail olmuşdur.

İlham Əliyev 1995-ci ildən Milli Məclisin deputatı, 2001-ci ilin yanvarından isə Avropa Şurasının Parlament Assambleyasında Azərbaycan nümayəndə heyətinin başçısıdır. Əgər deputatlıq fəaliyyətinin ilk beş ilində İ.Əliyev daha çox Milli Məclisin sessiya və daimi komissiya iclaslarında qanun yaradıcılığı prosesinin iştirakçılarından biri və deputatı olduğu Qaradağ seçki dairəsi seçicilərinin, ilk öncə də bu ərazidə məskunlaşmış qaçqın və məcburi köçkünlərin doğma yurd həsrəti, sosial-məişət problemləri ilə bağlı məsələlərin əməli həlli ilə

müntəzəm məşğul olan millət vəkili missiyalarını vicdanlı şəkildə yerinə yetirməklə kifayətlənirdisə, AŞPA-da o, milli mənaflarımızın qızgın müdafiəçisi olan həqiqi vətənpərvər kimi ad çıxarmışdır: məhz onun ardıcıl səyləri hesabına ən müxtəlif təmayüllü siyasi partiyaların və hərəkatların təmsilçilərindən ibarət olan Azərbaycan parlamentarlarının nümayəndə heyəti Strasburqda vahid komanda kimi çıxış edərək, bu və ya digər məsələlərin müzakirəsində ardıcıl surətdə dövlətimizin maraqlarını, xalqımızın həyatı mənaflarını fədakarcasına müdafiə etmiş, Azərbaycanın Avropa ailəsinə inteqrasiyasını sürətləndirən qərarların qəbul edilməsinə nail olmuşdur; məhz İlham Əliyevin səyləri və AŞPA-dakı nüfuzu hesabına Ermənistan tərəfinin əlində olan azərbaycanlı əsirlərin və girovların qaytarılması, qondarma "DQR"-in narkobiznes mərkəzinə çevrilməsi və narkobiznesdən, bu ərazidə narkotik bitkilər plantasiyalarının salınmasından əldə edilən gəlirlərin terror məqsədilə istifadə edilməsi, Qarabağda qədim tarixə malik maddi mədəniyyət abidələrinin dağıdılması kimi mühüm məsələlərə dair Avropa Şurasında 30-dən çox sənəd yayılmış, bu sənədlərin məntiqi sayəsində və İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə AŞ Ermənistanı işğalçı dövlət kimi tanımış, bu dövlətin Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasəti yeritməsini rəsmən təsdiqləmişdir. Bu ilin əvvəllərində isə İlham Əliyevin AŞPA sədrinin müavini və büro üzvü seçilməsi onun bu nüfuzlu beynəlxalq təşkilatda bütün Avropa namına göstərdiyi yüksək səviyyəli siyasi fəaliyyətin Avropa parlamentarları tərəfindən təqdir olunmasının parlaq ifadəsinə çevrilmişdir.

İlham Əliyev 1997-ci ilin iyulundan Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsinə rəhbərlik edir. Məhz bu illərdə MOK beynəlxalq Olimpiya hərəkatının ən fəal dəstəklərindən biri kimi tanınmış, Azərbaycan idmanına sanki ikinci nəfəs gəlmişdir: indi ölkəmizin təmsilçiləri istənilən yarışda adlı-sanlı rəqiblərlə başa-baş mübarizə aparmaq, dünya idmanı salnamasına parlaq səhifələr yazmaq səviyyəsinə qədər ucalmışlar. Bu gün

Beynəlxalq Olimpiya Komitəsinin prezidentindən tutmuş ən nüfuzlu beynəlxalq və regional idman federasiyalarının rəhbərlərinə, dünyanın adlı-sanlı idman mütəxəssislərinə və atletlərinə qədər - hamı Azərbaycana gəlməyi, İlham Əliyevlə və onun başçılıq etdiyi ali idman qurumunun təşkilatçılığı ilə aparılan işlərlə şəxsən tanış olmağı, müxtəlif idman növləri üzrə dünya və Avropa səviyyəli yarışların Azərbaycan paytaxtında keçirilməsinə dəstək verməyi və bu yarışların iştirakçısı olmağı özlərinə şərəf sayırlar.

Müstəqilliyimizin ilk beş ili ərzində bərhad vəziyyətdə olan Azərbaycan idmanı 1997-2003-cü illərdə hər birimizdən ötrü milli qürur və iftixar rəmzinə dönmüşdür: son beş il ərzində idmançılarımız müxtəlif miqyaslı yarışlardan Vətənə üst-üstə 800-dən çox medal, o cümlədən 300 qızıl medal gətirmişlər; Sidney olimpiadasında üç idmançımız fəxri kürsüyə qalxmış, iki atletimiz adını həmişəlik olaraq Olimpiya oyunları salnaməsinə həkk etmiş, ümumilikdə yığma komandamız 199 ölkə idmançıları arasında 34-cü olmuşdur; nəhayət, təkcə 2002-ci ildə beynəlxalq yarışlarda təmsilçilərimiz 175 medal, o cümlədən Olimpiya idman növlərində 63 medal və 2004-cü ilin Afina olimpiadasına 2 lisenziya qazanmışlar. Qadınlardan ibarət voleybol, həndbol və otüstü xokkey komandalarımız, bədii gimnastika ilə məşğul olan atletlərimiz, şahmatçılarımız ciddi uğurlar əldə etmişlər, tarixdə ilk dəfə Azərbaycan nümayəndələri boks və ağır atletika üzrə dünya çempionatlarının qalibi zirvəsinə yüksəlmişlər.

Ötən ilin noyabrında Milli Olimpiya Komitəsinin 10 illiyi ilə əlaqədar keçirilən təntənəli mərasim zamanı möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əliyev demişdir: "İndi inamla demək olar ki, Azərbaycan idmanı dünya idmanı sıralarında öz layiqli yerini tutmuşdur". Bu mötəbər dəyərləndirmə təkcə yarış meydanlarında qazanılan uğurlarla bağlı deyildir. Son bir neçə ildə MOK-un və şəxsən onun prezidenti İlham Əliyevin məqsəd-yönlü fəaliyyəti sayəsində Azərbaycan Respublikası həm də

özünün müasir özəmətli idman qurğuları ilə tanınan bir ölkəyə çevrilmişdir. Bakıda, Qaradağ rayonunda, Maştağa qəsəbəsində fəaliyyət göstərən yeni idman sarayları və kompleksləri, 2002-ci ildə Naxçıvanda, Gəncə və Şakıda istifadəyə verilmiş Olimpiya idman qurğuları, dünya və Avropa standartları səviyyəsində qurulmuş respublika stadionu, İ.Qayıbov adına stadion, Şəmkir şəhər stadionu, Bərdədə, Lənkəranda, Şamaxıda, Qubada və digər bölgələrdə inşası davam edən və ya tikintisi planlaşdırılan daha neçə-neçə idman-sağlamlıq obyektidir. Bunlar da Azərbaycanın şəriksiz idman lideri olan İlham Əliyevin "Əvvəl təminat, sonra tələbat" prinsipinə söykənən iş metodunun, şəxsi təşəbbüs və səylərinin sevindirici bəhrəsi, böyüməkdə olan nəslin sağlam, fiziki cəhətdən mətin görmək arzularının gerçək ifadəsidir.

Sadələndirənlərdən öncə isə son 9 ildə İlham Əliyev mühüm dövlət postunda çalışıb - ARDNŞ-nin birinci vitse-prezidenti olub, Azərbaycanın yeni neft strategiyasının həyata keçirilməsi istiqamətində çox dəyərli, dövlətimiz və xalqımız üçün həyati əhəmiyyətli işlər görüb.

Heydər Əliyevin iqtisadi inkişaf konsepsiyasının bel sütunu olan Azərbaycanın yeni neft strategiyasının zirvə sənədi - 1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanmış və beynəlxalq aləmdə dərhal "Əsrin müqaviləsi" kimi dəyərləndirilmiş ilk neft sazişinin layihəsinin hər cəhətdən əsaslandırılmış, milli və dövlətçilik maraqlarımıza tam uyğun bir tərzdə işlənilib hazırlanması İlham Əliyevin birbaşa rəhbərliyi və iştirakı ilə müsbət həllini tapmışdır. Xarici tərəfləşklərlə aparılmış çoxsaylı danışıqlar, məsləhətləşmə və görüşlər zamanı İlham Əliyevin qətiyyəti və səriştəliyi Azərbaycan dövlətinin maraqlarını mövcud geosiyasi realitərlə uzlaşdırmaqla gələcək konsorsiumun tərkibini, hasilatın pay bölgüsündə iştirakçıların fərdi payını qəti şəkildə müəyyənləşdirməyə imkan yaratmışdır. Çox-çox sonralar İlham Əliyev "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmağa hazırlanması prosesində rəhbər tutduğu prinsiplərin mahiyyəti barədə be-

lə demişdi: "Azərbaycan yeni müstəqil dövlətdir, müstəqil həyatda ilk addımlarını atır... Təbii ki, biz neft kimi bir sərvətə malik olduğumuzdan həm beynəlxalq neft şirkətlərinin (bu, çox müsbət haldır), həm də mənafeləri Azərbaycanda kəşifən bir çox dövlətlərin güclü maraq obyektinə çevrildik. Bıza belə güclü diqqət və karbohidrogen ehtiyatlarının istər hasilatı, istərsə də nəql olunması baxımından hansısa rəqəbat, əlbəttə, müəyyən qədər problemlər yarada bilərdi. Ona görə də mən həmişə demişəm: biz istəyirik ki, Azərbaycan rəqəbat meydanı deyil, müxtəlif mənafeələr arasında əməkdaşlıq zonası olsun".

Azərbaycanın yeni neft strategiyasının reallaşdırılması istiqamətində tarixi əhəmiyyətə malik olan ixrac boru kəmərlərinin (BTC ilə yanaşı, həm də Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinin) miqyasdan əmələ çevrilməsində də İlham Əliyevin əvəzsiz xidmətləri vardır.

Adını çəkdiyimiz "Züddöycə Tsaytung" (Almaniya) qəzetinin yazdığı kimi, Qərbi dünyasında formalaşmış təsəvvürlərə görə, "İlham Əliyev Azərbaycanın neft strategiyasını müəyyənləşdirən iki adamdan biridir. O, neft şirkətlərinin, konsorsiumlarının Azərbaycana gəlməsinə, nəhəng neft müqavilələrinin bağlanmasına və işlənməsinə şəxsən rəhbərlik edib. Oğul Əliyev Xəzər regionundakı Qərbi neft şirkətlərinin əsas himayəçilərindən biri sayılır. Qərbin siyasi dairələri də bu amili xüsusilə nəzərə alır və İlham Əliyevi Qərbi şirkətlərinin maraqlarının təmsilçisi simasında görür". Amma eyni zamanda İlham Əliyev bütün məsələlərdə olduğu kimi, neft strategiyasının həyata keçirilməsində də ən əvvəl Azərbaycanın milli-dövlətçilik maraqlarının ifadəçisi, neft müqavilələrinin Azərbaycanın iqtisadi və siyasi maraqlarına xidmət etməsinin təminatçısıdır.

Məlum olduğu kimi, "Əsrin müqaviləsi" imzalandıqdan dərhal sonra meydana çıxan və həlli vacib olan məsələlərdən biri Xəzərin Azərbaycan sektorunda çıxarılacaq neftin hansı marşrutla dünya bazarlarına nəql edilməsi idi. Bu məsələnin həlli ilə

bağlı aparılan gərgin fəaliyyət nəticəsində, nəhayət ki, beynəlxalq konsorsiumun üzvləri arasında ümumi razılıq əldə olunmuş və Azərbaycan tərəfinin ilk gündən üstünlük verdiyi ixrac marşrutunun - ildə 50-60 milyon ton həcmində neft ixrac etməyə imkan verən Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin 2002-ci ildə çəkilişinə başlanmışdır. Xam neftin Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri vasitəsilə nəql edilməsinə dair Azərbaycan Respublikası, Gürcüstan və Türkiyə Respublikası arasında 1999-cu il noyabrın 18-də İstanbulun "Çırağan" sarayında imzalanmış saziş Azərbaycan rəhbərliyinin siyasi iradəsinin mədəni-hüquqi qələbəsi olmaqla, həm də Azərbaycan Prezidentinin və dövlətinin layiqli elçisi İlham Əliyevin 1994-cü ildən bəri xarici tərəfdaşlarla apardığı gərgin işin məntiqi nəticəsi idi. "Biz bu sazişi bir il, yaxud iki il əvvəl də imzalaya bilərdik. Amma bizim məqsədimiz ondan ibarət idi ki, Bakı-Ceyhan neft kəməri barədə sazişi nəyin bahasına olursa-olsun yox, məhz Azərbaycanın iqtisadi və siyasi maraqlarına uyğun şəkildə imzalayaq. Mən hesab edirəm ki, biz buna nail olmuşuq" - 1999-cu ilin sonunda İlham Əliyev belə demişdi və bu kəlmələrdə ifadə olunan başlıca prinsip 1994-cü ilin payızından bəri "Əsrin müqaviləsi"ndəki və sonrakı 22 neft müqaviləsindəki xarici tərəfdaşlarla əməkdaşlıq istiqamətində onun apardığı gərgin işlərin mayasını təşkil etmişdir.

"Əsrin müqaviləsi"ndən sonra Xəzərin karbohidrogen ehtiyatlarının işlənməsi ilə bağlı imzalanmış yeni-yeni neft sazişlərində təmsil olunan ölkələrin coğrafiyasının rəngarəngliyinə də İlham Əliyev dövlətimizin milli-siyasi maraqları baxımından yanaşmışdır. Hələ 1998-ci ildə ABŞ-a səfəri zamanı o, Kaliforniyadakı görüşlərindən birində belə deyirdi: "Layihələrimizdə təmsil olunmuş ölkələrin coğrafiyasına nəzər yetirək. Bu da bizim ümumi siyasətimizin bir hissəsidir. Müxtəlif ölkələrdən, qitələrdən şirkətləri dəvət etməklə biz həmin ölkələrlə əlaqələrimizi genişləndiririk. Onlar ölkəmizdəki reallıqları görür və bizim haqqımızda həqiqəti öz ölkələrinə çatdırırlar...".

İlham Əliyev səriştəli iqtisadçı kimi, haqlı olaraq, neft sektorunu inkişaf etdirməyi ölkə iqtisadiyyatının digər sahələrini də inkişafını təmin etməyin, sosial-iqtisadi sahədə ölkənin qarşısında duran cari və perspektiv vəzifələri əlaqələndirməyin başlıca şərti sayır. "Azərbaycanın dövlət büdcəsinin mədəxli hissəsinin 42 faizindən çoxu neft sahəsinin payına düşür. Bundan əlavə, əmək qabiliyyətli əhalinin təxminən 20 faizi də bu sahədə çalışır. Yeni neft müqavilələri əmək bazarının canlanmasına nəzərəcarpaacaq dərəcədə təsir göstərəcəkmiz?" - Azərbaycanlı jurnalistlərdən birinin bu sualına İlham Əliyevin cavabı onun global iqtisadi proseslərdən məharətlə baş çıxardığını, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında mövcud olan problemlərin həlli yollarını aydın təsvir etdiyinə parlaq misaldır: "Biz bu problemi neft sektoru çərçivəsində uğurla həll edirik. İmzaladığımız neft müqavilələrinin hər birində xarici şirkətlərə yerli mütəxəssisləri cəlb etmək barədə şərt qoyan xüsusi bənd var. Özü də bu, mərhələ-mərhələ edilir. İndi neft şirkətlərində işləyənlərin 20-30 faizini bizim mütəxəssislər təşkil edir və gələcəkdə bu rəqəm 90 faizədək artacaqdır. Bununla da biz, bir tərəfdən, özümüzcəddi kadr potensialı hazırlayırıq, digər tərəfdən isə adamlarımızı yüksək maaşlı işlə təmin edirik: onlardan hər birini ayda bir neçə min dollar maaş alır. Birinci müqavilənin imzalandığı vaxtdan - 1994-cü ildən ötən illər ərzində Azərbaycanın neft sektorunda 10 mindən artıq yeni iş yeri açılmışdır. Təbii ki, bunlar yüksək maaşlı iş yerləridir. Bundan əlavə, xaricdə kadrlar hazırlanmasının xüsusi proqramı var, hər il xaricə çoxlu sayda mütəxəssis göndəririk, onlar xarici neft şirkətlərində işləyir və staj keçirlər. O ki qaldı iqtisadiyyatın digər sektorlarına, əlbəttə, işsizlik problemi mövcuddur. Biz bunu da məhz neft sahəsinin genişləndirilməsi vasitəsilə həll etmək ümidindəyik, çünki indiki Azərbaycanda bu sahə bütün iqtisadiyyatın inkişafının təkanverici qüvvəsidir. Biz Neft Fondu yaratmışıq və xarici tərəfdaşlarla birgə çıxarılan neftin satışından götürülən vəsaiti burada cəmləşdiririk... Bu

fondan müxtəlif məqsədlərlə, eləcə də yeni iş yerləri, yeni infrastruktur, yeni sənaye yaradılması üçün istifadə ediləcəkdir".

Eyni zamanda, İlham Əliyev dənə-dənə qeyd edir ki, neft sərəfətlərinə görə arxayınlaşmağa haqqımız yoxdur. Çünki bu gün sənayenin başqa sektorlarına investisiya yönəltmək hələ olduqca çətindir, əsas etibarilə kapitalın özü neftin olduğu, mənfəət və digər gəlirlərin olduğu yeri qaçır. Lakin o da var ki, bizdə neft sahəsinə sərmayə qoymuş əcnəbi investor bizim qanunvericiliklə möhkəm müdafiə edilmişdir - bizdə hər bir müqavilə qanun qüvvəsinə malikdir, parlamentdə ratifikasiya edilir və sonra da prezident fərmanı ilə təsdiqlənir. Yəni biz neft sahəsində əcnəbi sərmayəçilərə ideal dərəcədə əlverişli şərait yaratmışıq. Deməli, biz iqtisadiyyatımızın başqa sektorlarında da bu cür sınaılmış yolla getməli, qeyri-neft sektoruna investisiya axınıni bu yolla təmin etməliyik...

Neft strategiyasının ölkə iqtisadiyyatındakı yeri və rolu ilə bağlı bu cür yanaşma İlham Əliyevin bütövlükdə ölkənin iqtisadi inkişafında gedən proseslərdən kifayət qədər məlumatlı olmasına və həmin prosesləri peşəkarcasına, səriştəliliklə qiymətləndirmək bacarığına dəlalət edir.

Yeni təyinatdan - dövlətin ali məqam iyerarxiyasında ikinci şəxs statusu aldıqdan sonra İlham Əliyevin jurnalistlərə verdiyi ilk müsahibədə toxunduğu əsas məsələ Nazirlər Kabinetinin birinci dərəcəli vəzifəsi ilə, yəni həyata keçirilməsinə hökumətin birbaşa məsuliyyəti daşdığı iqtisadi siyasətlə bağlı olmuşdur: "Azərbaycan iqtisadiyyatında böyük uğurlar əldə edilib, ciddi nailiyyətlərimiz var. Azərbaycanda iqtisadi islahatlar həyata keçirilir və bunun nəticəsində ölkəmiz əsaslı şəkildə inkişaf edir. Hesab edirəm ki, qazandığımız təcrübəni və mövcud potensialı daha da genişləndirmək lazımdır... Bizim əsas məqsədimiz yaranmış iqtisadi sabitliyi qoruyub saxlamaq və bu istiqamətdə irəliləməkdir". Prezident Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi iqtisadi siyasət xəttinin nəyə əsaslandığını

və hansı zərurətdən yarandığını, hansı istiqamətləri əhatə etdiyini, hansı mərhələlərdən keçməklə reallaşdırıldığını, bu gün mövcud olan iqtisadi sabitliyin nəyin bahasına əldə edildiyini, iqtisadi inkişaf strategiyamızın perspektivlərinin Azərbaycan xalqına və dövlətinə nələr vəd etdiyini İlham Əliyev kifayət qədər yaxşı bilir; çünki on ildən bəri bu istiqamətdə cəريان edən proseslərin, gecəli-gündüzlü aparılan gərgin işlərin həm canlı şahidi, həm də birbaşa iştirakçısıdır.

Əsə bərabər on il ərzində yeni Azərbaycan quruculuğunun şah damarlarından olan iqtisadiyyatda yaradılmış indiki artım sürətini, sosial-iqtisadi inkişafda əldə olunmuş heyratamiz nailiyyətləri bils-bils görməzliyə vuranlara, vaxtilə Azərbaycanı müstəqil dövlət olmaq etibarı ilə dünyanın siyasi xəritəsindən silinmək təhlükəsi ilə üz-üzə qoyduqlarına görə abrına kor olmağı bacarmayanlara bəzi məqamları bir daha xatırlatmağı lazım bilirik. Bu, həm də qarşıdakı prezident seçkilərində seçicilərin Heydər Əliyev siyasətinə yenidən niyə səs verəcəklərinə cavabdır, son 10 ildə haradan gəlib hara getdiyimizi aydın təsəvvür etmək üçün bir vasitədir.

Statistikadan məlumdur ki, möhtərəm Heydər Əliyevin gərgin səyləri bahasına XX əsrin 70-ci illəri və 80-ci illərinin əvvəllərində Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafında əldə edilmiş yüksək mövqelər sonradan tədricən itirilmiş, 1989-cu ildən etibarən isə iqtisadiyyatda istehsal həcmi artan sürətlə aşağı düşməyə başlamışdı. 1991-ci ilin oktyabrında özünün dövlət müstəqilliyini elan edərkən respublikamız əslində siyasi-hərbi böhranla yanaşı, həm də dərin sosial-iqtisadi böhranla üz-üzə qalmışdı. Ölkənin ictimai-siyasi həyatında baş verən müəkkəb proseslər, iqtisadiyyatda idarəetmə və istehsal intizamının pozulması, Azərbaycanın məcburi cəlb olunduğu müharibə və bunun nəticəsində ayrı-ayrı bölgələrin bir-birinin ardınca Ermənistanın silahlı qüvvələri tərəfindən zəbt edilməsi, qaçqın və məcburi köçkünlər ordusunun gündən-günə artması, müxtəlif şəxslərə və siyasi qruplaşmalara təbə olan silah-

lı dəstələrin hakimiyyət uğrunda mübarizəyə cəlb edilməsi, separatçılıq meyillərinin güclənməsi, dövlət çevrilişinə cəhdlərin bir-birini əvəzləməsi iqtisadi inkişafa ciddi zərbə vurmuş, məhsul istehsalını kəskin sürətdə azaltmış, əhalinin rifahının nəzərəcarpacaq dərəcədə pisləşməsinə səbəb olmuşdu. Nəticədə 1993-cü ildə ÜDM-in həcmi həmin göstəricinin 1988-ci ildəki səviyyəsinin cəmi 60 faizini təşkil etmişdi. 1992-1994-cü illər ərzində real daxili məcmu məhsul ildə orta hesabla 20 faiz, milli gəlir 50 faiz azalmışdı; 1991-ci ildən etibarən hər il dövlət büdcəsi böyük kəsirlə formalaşdığından, yalnız Milli Bankın yeni kreditləri hesabına maliyyələşdirilirdi. Elə 1993-cü ildə büdcə kəsiri 23,8 milyon manat təşkil etmişdi ki, bu da ÜDM-in 14,4 faizinə bərabər idi; həmin il iddialı və ixracın həcmi 50 faizdən çox azalmış, tədiyyə balansında mənfə saldo 23 milyon dollar təşkil etmişdi. 1990-cı ildə müqayisədə isə üç ildə ÜDM-in real həcmi iki dəfə azalmış, sənaye istehsalı 63 faiz, kənd təsərrüfatı istehsalı 47 faiz aşağı düşmüş, sürətlili inflyasiya prosesi nəticəsində əhalinin həyat səviyyəsi 3,6 dəfə aşağı enmişdi.

Keçmiş SSRİ-nin müttəliq respublikaları arasında əvvəllər mövcud olmuş iqtisadi əlaqələrin qırılması, bunun ucbatından da xammal və kompleksləyici məmulatlarla təchizatda yaranan ciddi problemlər, ənənəvi satış bazarlarının əldən çıxması, idarəetmədə yol verilən naşılıq və məsuliyyətsizlik, sahədaxili zəruri struktur dəyişikliklərinin aparılmaması sənayenin də acınacaqlı hala düşməsinə gətirib çıxarmış, sənaye məhsullarının istehsal həcmi nənə nəzərəcarpacaq dərəcədə azalmasına səbəb olmuşdu. Belə ki, 1988-ci ilə nisbətən 1993-cü ildə metallurgiyada polad 32,5 faiz, polad borular 24,2 faiz, maşınqayırma neftçixarma avadanlığı 30,6 faiz, nasos qurğuları 21,6 faiz, elektrik motorları 19,1 faiz, transformatorlar 11 faiz, tikinti materialları sənayesində dəmir-beton məmulatları 30 faiz, kərpic 50,4 faiz, kərəmid 55,4 faiz, kimya sənayesində gübrə 10 faiz, kükürd turşusu 16,7 faiz, kaus-

tik soda 20,8 faiz, sulfanol 16,3 faiz, məşətdə işlədilan ci-
haz və məmulatlardan kondisionerlər 42,5 faiz, ventilyator-
lar 25 faiz, yuyucu vasitələr 47,6 faiz, sabun 26,3 faiz, emal
üçün yararlı ağac 8,1 faiz az istehsal edilmişdi.

Respublika əhalisinin məşğulluğunda və ərzaq məhsulları
ilə təchizatında illər boyu aparıcı sahələrdən biri olmuş kənd
təsərrüfatı tənəzzül girdabında boğulurdu. 1988-1993-cü illər-
də xalis maddi məhsulun tərkibində kənd təsərrüfatı bölmə-
sinin payı 30 faizdən 17 faizə qədər azalmış, mühüm kənd tə-
sərrüfatı bitkilərinin istehsalı əhəmiyyətli dərəcədə aşağı
düşmüşdü. O cümlədən 1988-ci ilə nisbətən 1993-cü ildə taxıl
istehsalı 1.417 min tondan 1.143 min tona, pambıq istehsalı
616 min tondan 283 min tona, tütün istehsalı 57 min tondan
47 min tona, üzüm istehsalı 1.254 min tondan 410 min tona,
yaşıl çay yarpağı istehsalı 35 min tondan 24 min tona enmiş-
di. Heyvandarlıqda vəziyyət daha dözülməz idi: bütövlükdə
respublika üzrə 1992-ci ildə ət istehsalı 26 faiz, süd və yumur-
ta istehsalı 20 faizə qədər, 1993-cü ildə isə ət və süd istehsa-
lı daha 30 faiz, yumurta istehsalı 56 faiz azalmışdı.

1993-cü ilin iyununda xalqın təkidli tələbi ilə ikinci dəfə
respublikada siyasi rəhbərliyə qayıtdığı ilk gündən möhtərəm
Heydər Əliyev Azərbaycanda həyata keçirilən iqtisadi isla-
hatların və cəmiyyət həyatında baş verən bütün köklü dəyi-
şikliklərin təşkilatçısı və ilhamvericisi oldu. Müdrik rəhbəri-
mizin gərgin əməyi, səriştəsi, böyük təşkilatçılıq qabiliyyəti,
uzaqgörən daxili və xarici siyasəti nəticəsində tarixən qısa za-
man kəsiyində dövlət müstəqilliyimizin dönməz xarakter al-
ması təmin olundu, demokratik hüquqi dövlət quruculuğu-
nun möhkəm təməli qoyuldu, siyasi sabitlik, bunun ardınca
isə makroiqtisadi sabitlik bərqərar olundu və genişmiqyaslı ra-
dikal islahatların müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi sayəsində
artıq 1996-cı ildən başlayaraq Azərbaycan iqtisadiyyatının
inkişaf və yüksəliş dövrü başladı.

Aparılan məqsədyönlü işlərin, həyata keçirilən düşünülmüş

islahatların nəticəsi olaraq, 1996-2002-ci illərdə bütün mak-
roiqtisadi göstəricilər 2-3 dəfədən çox artmış, ölkənin strate-
ji valyuta ehtiyatları çoxalaraq bir milyard üç yüz milyon
dollarla çatmışdır. Son 10 ildə Azərbaycanda ÜDM istehsa-
lı 18,3 dəfə artaraq, 2002-ci ildə 29,6 trilyon manat olmuşdur.
Ötən il ümumi daxili məhsulun 59,8 faizi maddi istehsal sa-
həsində, 32,9 faizi xidmət sahəsində, 7,3 faizi isə iqtisadiyya-
tın digər sahələrində yaradılmışdır. On il ərzində (1993-2002-ci
illərdə) adambaşına ÜDM istehsalı 222,1 min manatdan 3,7
milyon manata (756,3 ABŞ dolları) çatmış və ya 16,6 dəfə art-
mış, bu göstəriciyə görə Azərbaycan Respublikası MDB ölkə-
ləri arasında Rusiya, Ukrayna, Belarus və Qazaxıstandan son-
ra beşinci yeri çımışdır.

Iqtisadiyyatın inkişafında özəl sektorun rolu və yeri ildən-
ilə genişlənməmiş, 2002-ci ildə qeyri-dövlət bölməsinin müəssisə və
təşkilatları tərəfindən istehsal olunmuş məhsulun ÜDM-dəki
xüsusi çəkisi 73 faizə qalxmış və ya 2,4 dəfə artmışdır. Sənaye-
də isə həmin göstərici 1993-cü ilə nisbətən 10,7 dəfə artaraq,
5,5 faizdən 53,7 faizə çatmışdır. Bu gün əhaliyə göstərilən pul-
lu xidmətlərin 75 faizi, sərmişin daşınmasının 85 faizi, yük da-
şınmasının 57 faizi, xarici ticarət dövriyyəsinin 59 faizi, o
cümlədən ixracın 53 və idxalın 70 faizi özəl bölmənin payına
düşür. Hazırda bu sektorda işləyənlərin sayı 2,5 milyon na-
fərdən çoxdur ki, bu da bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatındakı
məşğulların 67,7 faizi deməkdir.

1993-cü ilin ikinci yarısından etibarən respublikamızda iec-
timai-siyasi sabitliyin tədricən bərqərar edilməsi yerli və xarici
investorlar üçün yeni imkanlar açmış, Azərbaycana xarici in-
vestisiyaların axını ildən-ilə artaraq 2002-ci ildə maksimal
həddə çatmışdır: həmin il ölkə iqtisadiyyatına 2,2 milyard
dollar investisiya qoyulmuşdur. Bu illər ərzində fəaliyyət gös-
tərən müştərək və tam xarici investisiyalı müəssisələr tərə-
findən Azərbaycan iqtisadiyyatına (neft sənayesi istisna ol-
maqla) 1,6 milyard dollar həminə vəsait yönəldilmişdir.

Hazırda Azərbaycan MDB məkanında adambaşına ən çox xarici investisiya qoyulan ölkədir: adambaşına xarici investisiyanın həcmi 211 dolları ötürüb keçir ki, bu da MDB dövlətlərində ən yüksək göstəricidir.

1995-ci ildən indiyədək ölkəmizin iqtisadiyyatına ümumilikdə 9 milyard ABŞ dolları həcmində xarici investisiya qoyulmuşdur ki, bunun da 6 milyard dolları və ya 67 faizi neft sektoruna, qalan hissəsi isə digər sahələrə yönəldilmişdir. Ötən il bütün maliyyə mənbələri hesabına ölkənin iqtisadi və sosial sahələrinin inkişafına 103 trilyon manat həcmində investisiya yönəldilmiş, ümumi investisiya qoyuluşu 2001-ci ilə müqayisədə 1,8 dəfədən çox, tikinti-quraşdırma işlərinin həcmi isə 2,7 dəfə artmışdır. Bu, MDB dövlətləri arasında ən yüksək göstəricidir.

Dövlətimizin apardığı ardıcıl və məqsədyönlü iqtisadi siyasət və neft strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində hazırda Azərbaycanda 14 dövlətin 33 aparıcı şirkəti neft müqavilələrinin həyata keçirilməsi ilə məşğuldur. Son on ilin ən yadda qalan hadisəsi - 1994-cü ilin sentyabrında imzalanmış "Ösün müqaviləsi" artıq əməli bəhrəsini verməkdədir. 2002-ci ildə Azərbaycanda hasil edilmiş neftin həcmi 15,3 milyon tona çatdırılmışdır ki, bu da son 24 ildə əldə edilmiş rekord göstəricidir. "Ösün kontraktı"na daxil olan "Çıraq-1" platformasında gündəlik neft hasilatı artıq 19 min tona çatdırılmışdır. "Azəri" yatağının Mərkəzi, Qərbi və Şərqi hissələrinin işlənilməsi üçün nəzərdə tutulan platformaların inşası sürətləndirilmiş və 2004-cü ilin sonundan başlayaraq ardıcılıqla istifadəyə veriləcəkdir. "Mərkəzi Azəri" platformasında 2005-ci ilin yanvarında, "Qərbi Azəri"də 2006-cı ilin aprelində, "Şərqi Azəri"də 2007-ci ilin fevralında, "Günəşli" yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsində isə 2008-ci ilin iyulunda neft hasil olunacaqdır. Beləliklə, 2009-cu ildə təkcə həmin yataqlardan neft hasilatının həcmi gündə 1 milyon barrele, yaxud ildə 50 milyon tona çatacaqdır. Bu isə Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəmərinin layihə gücü ilə işləməsinə təmin edəcəkdir.

Bütün MDB məkanında nümunə göstərilən aqrar islahatlar ölkə iqtisadiyyatının ikinci ən mühüm sahəsi olan kənd təsərrüfatının da milli iqtisadiyyatımızdakı rolunun əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb olmuşdur. Hazırda aqrar bölmənin orta illik artımı 10 faizdən çoxdur. 1996-cı ildən başlayaraq, respublikamızın kənd təsərrüfatında dinamik inkişaf müşahidə edilir və son illərdə bu sahədə rekord göstəricilər əldə edilməyə başlanmışdır. Məsələn, 2002-ci ildə qarğıdalı da daxil olmaqla 2.193,8 min ton taxıl istehsal olunmuşdur ki, bu da 1995-ci ilə müqayisədə 2,4 dəfə çoxdur.

2003-cü ilin əvvəlinə olan vəziyyətə görə, respublikada 1959 kənd təsərrüfatı müəssisəsi, o cümlədən 1022 kollektiv müəssisə, 157 kənd təsərrüfatı istehsalı kooperativi və s. fəaliyyət göstərir. Bundan əlavə, kənd təsərrüfatına xidmət göstərən 25 aqroservis müəssisəsi də yaradılmışdır. Torpağın özəlləşdirilməsi nəticəsində 3,3 milyon nəfər kənd əhalisi və ya orta hesabla 857,6 min ailə (98,1 faiz) fərdi torpaq payına sahib olmuş, orta hesabla hər bir ailəyə 1,6 hektar torpaq sahəsi verilmişdir.

Ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafına təsir göstərən amillər arasında iqtisadiyyatın bazar prinsipləri əsasında formalaşması, iqtisadi islahatların düzgün həyata keçirilməsi və yeni mülkiyyət münasibətlərinin yaranması da az rol oynamamışdır. Özəlləşdirmə prosesi başlandıqdan bəri ölkəmizdə ümumi dəyər 549,8 milyard manat olan kiçik müəssisə və obyekti, o cümlədən 711 sənaye, 120 kənd təsərrüfatı müəssisəsi, 351 tikinti təşkilatı, 2911 ticarət, 814 iaşə və 964 məişət xidməti müəssisəsi, 576 yanacaqdoldurma məntəqəsi, 16,5 min nəqliyyat müəssisəsi və nəqliyyat vasitələri, 92 kommunal təsərrüfatı obyekti və avadanlıq özəlləşdirilmiş, 1486 dövlət müəssisəsi səhmdar cəmiyyətinə çevrilmişdir. Hazırda özəlləşdirmənin ikinci Dövlət Proqramının - orta və iri müəssisələrin özəlləşdirilməsinin həyata keçirilməsi istiqamətində səmərəli iş aparılır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq sərə

rəncamları ilə islahatların yeni mərhələsinin möhkəm təməli qoyulur.

Son illər respublika iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası sahəsində də çox iş görülmüşdür. Statistik məlumatlara görə, 2002-ci ildə ölkəmiz 128 xarici dövlətlə idxal-ihrac əməliyyatları aparmışdır. Həmin il Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrlə ticarət dövriyyəsi 3833,1 milyon dollar olmuş və 1993-cü ilə müqayisədə 2,8 dəfə artmışdır.

Ölkə iqtisadiyyatında aparılan ardıcıl və səmərəli islahatlar respublikamızın maliyyə vəziyyətini də ildən-ilə yaxşılaşdırmış, nəticədə dövlət büdcəsinin gəlirləri xeyli artmışdır. O cümlədən 2002-ci ildə Azərbaycanın dövlət büdcəsinin bütün mənbələrdən daxil olan gəlirlərinin həcmi 1993-cü ilə nisbətən rekord səviyyədə, yəni 85 dəfə artaraq, 4,6 trilyon manata çatmış, xərcləri isə 72 dəfə artaraq, 4,7 trilyon manat təşkil etmişdir. Büdcə kəsirinin ümumi daxili məhsuldakı xüsusi çəkisi də 90-cı illərin əvvəlindəki 11-14 faizdən 2002-ci ildə 0,4 faizə düşmüşdür. İllik inflyasiyanın səviyyəsi 90-cı illərin əvvəlindəki 1600-1800 faizdən 2002-ci ildə 1-2 faizə enmişdir.

Dövlət büdcəsinin xərclərində əhalinin sosial müdafiəsi ilə bağlı xərclərin payı da ilbəil çoxalmış və bu artım yenə davam etməkdədir. Müqayisə üçün deyək ki, əgər 1993-cü ildə həmin məqsədlərə büdcədən cəmi 5,5 milyard manat və ya ümumi büdcə xərclərinin 8,5 faizi qədər vəsait xərclənmişdisə, 2002-ci ildə həmin xərclərin həcmi 951,2 milyard manata çatmış və büdcə xərclərinin 20,4 faizini təşkil etmişdir. Bu isə o deməkdir ki, müqayisə edilən dövrdə respublikamızda əhalinin sosial müdafiəsi və sosial təminatı üçün büdcədən ayrılan vəsaitlərin ümumi həcmi 172,9 dəfə, büdcə xərclərindəki xüsusi çəkisi isə 2,4 dəfə artmışdır.

1996-2002-ci illərdə əhalinin ümumi gəlirləri 2,6 dəfə, pul gəlirlərinin həcmi isə 3,2 dəfə artmışdır. Halbuki bu dövrdə ölkəmizdə istehlak mallarının və xidmətlərin qiymətləri cə-

mi 19,8 faiz çoxalmışdır. 2002-ci ildə ölkə əhalisinin hər bir nəfərinə düşən orta aylıq pul gəlirlərinin məbləği 219,1 manat təşkil etmişdir ki, bu da 1990-cı ilə müqayisədə 18,8 dəfə çoxdur.

Bütün bunlar ölkəmizin iqtisadi və hərbi qüdrətinin artmasına, dövlət müstəqilliyinin qorunub saxlanmasına, ölkəmizin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə zəmin yaradan və ona xidmət edən ən mühüm vasitələrdən biri olub, möhtərəm Heydər Əliyevin iqtisadi inkişaf strategiyasının və onun həyata keçirilməsinə yönəlmiş taktiki gedişlərin düzgünlüyünün müsbət nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir. İdarəetmə sistemində aparılan köklü islahatlar, o cümlədən dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi, yeni bazar infrastrukturunun yaradılması, azad sahibkarlığın inkişafına mane olan sün'i maneələrin aradan qaldırılmasına yönəldilmiş səmərəli tədbirlərin ardıcılıqla həyata keçirilməsi - inzibati nəzarət və yoxlamaların minimuma endirilməsi müqabilində milli audit sisteminin təşəkkülü və formalaşması, auditin hər üç qolunun (dövlət audit, kənar audit və daxili audit) əhəngdar inkişafı üçün maksimum şəraitin yaradılması məhiyyət etibarlı ilə cəmiyyətdə iqtisadi demokratiyanın genişlənməsinə, maliyyə şəffaflığının bərqərar olmasına xidmət edir, bu isə iqtisadiyyatda bazar münasibətlərinin inkişaf etdirilməsində əhəmiyyətli rol oynayır.

Sosial-iqtisadi inkişafda əldə edilmiş bu uğurları davam etdirmək və artırmaq üçün bu gün Azərbaycan xalqının İlham Əliyev səviyyəli ikinci bir nəmizədi yoxdur. Azərbaycanın siyasi dühası, dünya miqyaslı siyasətçi və müdrik dövlət xadimi möhtərəm Heydər Əliyevin siyasi və mənəvi varisi olmaq etibarlı ilə İlham Əliyevin topladığı zəngin həyat təcrübəsi, malik olduğu biliklər və idarəetmə-təşkilatçılıq qabiliyyəti, indiyədək çalışdığı iş sahələrində nümayiş etdirdiyi, hər bir dövlət adamına örnək ola biləsi iş keyfiyyətləri və şəxsi məsuliyyəti belə düşünmək üçün tam əsas verir ki, Heydər Əli-

yevin 34 il əvvəl - 18 avqust günündə bəyan etdiyi, Azərbaycan Respublikasının və xalqının tərəqqisinə və daha xoş gələcəyinə yönəlmiş, müstəqilliyimizin son 10 il ərzində yeni tarixi şəraitdə də uğurla davam etdirilmiş və Azərbaycanı dünya birliyinin təhlükəsizlik üzvləri sırasına daxil etməyə imkan yaratmış əzəmətli quruculuq proqramı İlham Əliyevin parlaq zəkası, siyasi bacarığı və dövlət idarəçiliyi məharəti sayəsində yeni keyfiyyət səviyyəsinə qaldırılacaq, dövlətimizin və xalqımızın ümudlu sahibinə etibarlı təminat olacaqdır.

"Bizim məqsədimiz iqtisadi cəhətdən güclü və siyasi cəhətdən müstəqil Azərbaycan dövləti qurmaqdır" - Azərbaycan Respublikasının Baş naziri İlham Əliyevin bəyan etdiyi və həyatının mənası saydığı ən böyük proqram, ən ülvə niyyət budur. Elə isə gəlin, möhtərəm Heydər Əliyev siyasətinin alternativsiz davamçısı olan yeni Baş nazirimizə bu ülvə niyyətin, bu müqəddəs əməlin gerçəkləşməsində yardımçı olaq!..

18 AVQUST 2003-cü il

HEYDƏR ƏLİYEVİN İQTİSADI İNKİŞAF STRATEGİYASI AZƏRBAYCANIN TƏMİNATLI UĞUR FAKTORUDUR

Ölkə Konstitusiyasının tələblərinə uyğun olaraq, Azərbaycan cəmiyyəti yenidən növbəti beş illik müddət üçün xalqın adından və xalq namına qərarlar qəbul etmək səlahiyyətinə malik ali məqam sahibini - dövlət başçısını seçməlidir. Son dərəcə ağır, məsuliyyətli və tarixi bir missiyamı - ölkə prezidentli vəzifələrini öhdəsinə götürmək niyyətinə düşən namizədlərin sayının çoxluğuna baxmayaraq, Azərbaycan xalqının mütləq əksəriyyəti üçün "Oktyabrın 15-də kimə səs verməli?" sualı əslində mövcud deyildir: xalq öz qəti seçiminin indiki seçki kampaniyasının startından xeyli qabaq - hələ 1993-cü ilin iyun

ayında edərək, o vaxt Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinə rəhbərlik edən möhtərəm Heydər Əliyevi ölkənin siyasi rəhbərliyinə qaytarmış, böyük uzaqgörənliklə özünün və dövlətinin taleyini dünya miqyaslı bu müdrik siyasətçiyə etibar etmişdir. Dövlət müstəqilliyimizin banisi və yeni Azərbaycan quruculuğunun memarı, dünya azərbaycanlılarının şəriksiz lideri olan cənab Heydər Əliyev təkcə rəsmi qeydə alınma baxımından deyil, həm də seçki marafonunun yekununda birinciləşmək imkanları baxımından növbəti prezident seçkilərində də namizədlərin siyahısına başçılıq edir, xalqımızın mütləq əksəriyyəti isə yenidən özünün müdrik rəhbərinə yekdilliklə səs vermək əzmində olduğunu seçkiqabağı kampaniya günlərində bir daha qətiyyətlə nümayiş etdirir.

Seçki auditoriyasının bu qətiyyət və əzmkarlığı nədən qaynaqlanır? Siyasi rəqiblərimin kəmfürsətliyinə və bədxahlarının elementar əxlaq normalarına uyğun gəlməyən çoxsaylı antidemokratik gedişlərinə baxmayaraq, əvvəlki iki seçkidə olduğu kimi, qarşıdakı seçkilərdə də möhtərəm Heydər Əliyevin namizədliyimin alternativsizliyini təmin edən amillər hansılardır?

Bu suallar ətrafında mülahizə yürüdərək geniş təhlil etmək, Azərbaycanın dövlət başçısı kürsüsündə cənab Heydər Əliyevin son on ildəki çoxşaxəli, titanik fəaliyyətinin bütün məqamlarına işıq salmaq qısa bir çıxış çərçivəsində yerinə yetirilməsi mümkün olan iş deyildir; ona görə də biz, elmi-arəşdirən fəaliyyətimizin profilinə uyğun olaraq, yalnız bir məsələdən - müstəqil Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişaf konsepsiyasının formalaşdırılması və reallaşdırılması istiqamətində möhtərəm prezidentin gördüyü miqyaslı tədbirlər, onların əməli nəticələri barədə qısaca bəhs edəcəyik. Və təbii ki, bu da analitik təhlil süzgecindən keçən nəzəri mülahizələr deyil, konkret faktlara və statistik rəqəmlərə söykənən, bir növ icmal-hesabat xarakteri daşıyan xatırlatma olacaqdır. Hər yeni seçki özlüyündə həm də hesabat am - bəyan edilmiş proq-

ramlar və onların həyata keçirilməsi barədə cəmiyyətin məcmu halında məlumatlandırılması, görülmüş işlərə, onların nəticələrinə qiymət verilməsi məqamı olduğu üçün son 10 ildəki inkişaf prosesinin hansı mərhələlərdən keçdiyini, hər bir mərhələnin hansı özünə xüsusiyyətlərə malik olduğunu bilmək və nəzərə almaq, səbəb-nəticə qarşılıqlı əlaqəsi prizmasından dəyərləndirmək çox vacibdir. Başqa sözlə, iqtisadi inkişafın bu günkü mərhələsinə obyektiv qiymət vermək üçün isnad nöqtəsi vəziyyətini göz önünə götürmək, malik olduğumuz bazanın inkişaf və tərəqqi üçün nə dərəcədə əsas verdiyini düzgün anlamaq gərəkdir.

Azərbaycan Respublikasının siyasi tarixinin son 34 il möhtərəm Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Sovet hakimiyyəti illərində cənab Heydər Əliyev təxminən 14 ilə yaxın bir müddət ərzində respublikaya rəhbərlik etmiş və həmin dövrdə onun fəaliyyətinin mühüm istiqamətlərindən birini iqtisadiyyatın səmərəli şəkildə təşkil və idarə edilməsi əsasında respublika əhalisinin maddi və mədəni həyat səviyyəsinin getdikcə yüksəldilməsi problemi təşkil etmişdir. Məlum olduğu kimi, bu mühüm həyatı problemin həlli namına hər bir tarixi dövrdə müəyyən işlər görülsə də, XX əsrin 70-ci illərinin əvvəllərindəki Azərbaycanın iqtisadi və sosial inkişafında lazımı dönüş yaradılmamış, respublikanın malik olduğu iqtisadi, elmi-texniki və humanitar potensialdan tam dolğun və səmərəli şəkildə istifadə edilməmiş, bu isə istər-istəməz sosial-iqtisadi inkişafın ümumi səviyyəsinin o vaxtki orta İttifaq göstəricilərindən aşağı olması ilə nəticələnmişdir. Ağır iqtisadi və sosial şəraitdə respublikada rəhbərliyə gələn möhtərəm Heydər Əliyev həmin vaxt üçün mövcud olan vəziyyəti siyasi uzaqgörənliklə düzgün qiymətləndirmiş, iqtisadiyyatda, sosial-mədəni və mədəni sahələrdə əsaslı dəyişikliklərin həyata keçirilməsini, iqtisadiyyatın təşkil və inkişafı sahəsində dönüş yaradılmasını

başlıca vəzifə kimi müəyyənləşdirərək, çox qısa zaman kəsiyində bütün əsas göstəricilər üzrə Azərbaycanın keçmiş SSRİ-də öncül mövqelərə çıxmasını təmin etmişdir. O cümlədən respublika iqtisadiyyatında ənənəvi geriliyin qısa müddətdə aradan qaldırılması, iqtisadiyyatın maddi-texniki bazasının və maliyyə təminatının möhkəmləndirilməsi, bunun da əsasında iqtisadi proseslərin dinamik inkişafının təmin edilməsi son dərəcə gərgin və ardıcıl işin, düzgün və səmərəli idarəetmənin nəticəsi kimi meydana çıxmışdır.

Maddi istehsalın bütün sahələrində, xüsusən sənayedə, kənd təsərrüfatında, tikintidə və digər sahələrdə aparılan dərin struktur-keyfiyyət dəyişiklikləri təkcə iqtisadiyyatda deyil, sosial sferada da nəzərəcarpacaq yüksəlişin əldə olunmasına zəmin yaratmışdır. Nəticədə 1970-ci ilə müqayisədə 1982-ci ildə məcmu icimai məhsul 2,32 dəfə, milli gəlir istehsalı 2,3 dəfə, bütün sənaye məhsulları 2,2 dəfə, ümumi kənd təsərrüfatı məhsulları 2,25 dəfə, o cümlədən bitkiçilik məhsulları 2,66 dəfə və heyvandarlıq məhsulları 1,62 dəfə, əsaslı vəsait qoyuluşu 1,86 dəfə, xalq təsərrüfatı üzrə mənfəət, müqayisəli qiymətlərlə 2,74 dəfə, adambaşına real gəlir 1,51 dəfə, fəhlə və qulluqçuların orta aylıq əmək haqqı 1,41 dəfə artmışdır. 1970-1982-ci illər ərzində adambaşına milli gəlirin artım sürəti 1961-1970-ci illərdəkinə nisbətən 2,7 dəfə, sosial sığorta və sosial təminat 2 dəfədən də çox, parakəndə ticarət dövriyyəsi 79 faiz, mənzil tikintisinin həcmi şəhər yerlərində 13,4 milyon kvadratmetr artmış, kənd yerlərində ümumi sahəsi 4,8 milyon kvadratmetr olan yaşayış evləri, çoxlu məktəb, məktəbəqədər uşaq tərbiyə müəssisəsi, bütün respublikada isə 220-dən çox yeni sənaye müəssisəsi tikilib istifadəyə verilmişdir. respublikada ümumi ticarət sahəsi 2 dəfə genişlənməmiş, əhaliyə göstərilən xidmətlərin həcmi 1975-ci ildəki 72,2 milyon manatlıqdan 1982-ci ildə 133,3 milyon manatlığa çatmışdır.

Bütövlükdə, 1970-1982-ci illər Azərbaycan Respublikası

üçün böyük quruculuq illəri, iqtisadi inkişafı yanaşı, sosial sferanın da inkişafına böyük qayğı illəri olmuşdur.

Lakin möhtərəm Heydər Əliyev SSRİ rəhbərliyinə ıralı çəkildəndən sonra Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafında əldə edilmiş yüksək mövqelər nəinki möhkəmləndirilmiş, əksinə, tədricən itirilmiş, 1989-cu ildən etibarən isə iqtisadiyyatda istehsal həcmi artan sürətlə aşağı düşməyə başlamışdı. 1991-ci ilin oktyabrında özünün dövlət müstəqilliyini elan edərkən respublikamız əslində siyasi-hərbi böhranla yanaşı, həm də dərin sosial-iqtisadi böhranla üz-üzə qalmışdı. Ölkənin iqtisadi-siyasi həyatında baş verən mürəkkəb proseslər, iqtisadiyyatda idarəetmə və istehsal intizamının pozulması, Azərbaycanın məcburi cəlb olunduğu müharibə və bunun nəticəsində ayrı-ayrı bölgələrin bir-birinin ardınca Ermənistanın silahlı qüvvələri tərəfindən zəbt edilməsi, qaçqın və məcburi köçkünlər ordusunun gündən-günə artması, müxtəlif şəxslərə və siyasi qruplaşmalara tabe olan silahlı dəstələrin hakimiyyət uğrunda müharibəyə cəlb edilməsi, separatçılıq meyillərinin güclənməsi, dövlət çevrilişinə cəhdlərin bir-birinə əvəzləməsi iqtisadi inkişafa ciddi zərbə vurmuş, məhsul istehsalını kəskin sürətlə azaltmış, əhalinin rifahının nəzərəcarpacaq dərəcədə pisləşməsinə səbəb olmuşdu. Nəticədə 1993-cü ildə ÜDM-in həcmi həmin göstəricinin 1988-ci ildəki səviyyəsinin cəmi 60 faizini təşkil etmişdi. 1992-1994-cü illər ərzində real daxili məcmu məhsul ildə orta hesabla 20 faiz, milli gəlir 50 faiz azalmışdı. 1991-ci ildən etibarən hər il dövlət büdcəsi böyük kəsirlə formalaşdığından, yalnız Milli Bankın yeni kreditləri hesabına maliyyələşdirilirdi. Elə 1993-cü ildə büdcə kəsiri 23,8 milyon manat təşkil etmişdi ki, bu da ÜDM-in 14,4 faizinə bərabər idi; həmin il idxal və ixracın həcmi 50 faizdən çox azalmış, təbiiyə balansında mənfəəti saldo 23 milyon dollar təşkil etmişdi. 1990-cı illə müqayisədə isə üç ildə ÜDM-in real həcmi iki dəfə azalmış, sənaye istehsalı 63 faiz, kənd tə-

sərrüfatı istehsalı 47 faiz aşağı düşmüş, sürətli inflyasiya prosesi nəticəsində əhalinin həyat səviyyəsi 3,6 dəfə aşağı enmişdi.

Keçmiş SSRİ-nin müttəfiq respublikaları arasında əvvəllər mövcud olmuş iqtisadi əlaqələrin qırılması, bunun nəticəsindən də xammal və komplektləyici məmulatlarla təchizatda yaranan ciddi problemlər, ənənəvi satış bazarlarının əldən çıxması, idarəetmədə yol verilən naşılıq və məsuliyyətsizlik, sahədaxili zəruri struktur dəyişikliklərinin aparılmaması sənayenin də ağıcaqlı hala düşməsinə gətirib çıxarmış, sənaye məhsullarının istehsal həcmi nəzərəcarpacaq dərəcədə azalmasına səbəb olmuşdu. Belə ki, 1988-ci ilə nisbətən 1993-cü ildə metallurgiyada polad 32,5 faiz, polad borular 24,2 faiz, maşınqayırmada neftçixarma avadanlığı 30,6 faiz, nasos qurğuları 21,6 faiz, elektrik motorları 19,1 faiz, transformatorlar 11 faiz, tikinti materialları sənayesində dəmir-beton məmulatları 30 faiz, kərpic 50,4 faiz, kərəmid 55,4 faiz, kimya sənayesində gübrə 10 faiz, kükürd turşusu 16,7 faiz, kənd təsərrüfatı soda 20,8 faiz, sulfanöl 16,3 faiz, məişətdə işlədilən cihaz və məmulatlardan kondisionerlər 42,5 faiz, ventilyatorlar 25 faiz, yuyucu vasitələr 47,6 faiz, sabun 26,3 faiz, emal üçün yararlı ağac 8,1 faiz az istehsal edilmişdi.

Respublika əhalisinin məşğulluğunda və ərzaq məhsulları ilə təchizatında illər boyu aparıcı sahələrdən biri olmuş kənd təsərrüfatı tənəzzül girdabında boğulurdu. 1988-1993-cü illərdə xalis maddi məhsulun tərkibində kənd təsərrüfatı bölməsinin payı 30 faizdən 17 faizə qədər azalmış, mühüm kənd təsərrüfatı bitkilərinin istehsalı əhəmiyyətli dərəcədə aşağı düşmüşdü. O cümlədən 1988-ci ilə nisbətən 1993-cü ildə taxıl istehsalı 1.417 min tondan 1.143 min tona, pambıq istehsalı 616 min tondan 283 min tona, tütün istehsalı 57 min tondan 47 min tona, üzüm istehsalı 1.254 min tondan 410 min tona, yaşıl çay yarpağı istehsalı 35 min tondan 24 min tona enmiş-

di. Heyvandarlıqda vəziyyət daha dözülməz idi: bütövlükdə respublika üzrə 1992-ci ildə ət istehsalı 26 faiz, süd və yumurta istehsalı 20 faizə qədər, 1993-cü ildə isə ət və süd istehsalı daha 30 faiz, yumurta istehsalı 56 faiz azalmışdı.

1993-cü ilin iyununda xalqın təkidli tələbi ilə ikinci dəfə respublikada siyasi rəhbərliyə qayidan möhtərəm Heydər Əliyev yeni tarixi şəraitdə iki mühüm vəzifənin - Azərbaycan dövlətçiliyinin məhv olmaq təhlükəsindən aradan qaldırılması, dövlət müstəqilliyimizin qorunub saxlanması, dönməz və əbədi edilməsi, habelə dünyəvi, demokratik dövlət quruculuğunun həyata keçirilməsi vəzifələrinin həlli istiqamətində cəhəngşümul işlərə başladı. Müdrik rəhbərimizin gərgin əməyi, səriştəsi, böyük təşkilatçılıq qabiliyyəti, uzaqgörən daxili və xarici siyasəti nəticəsində tarixən qısa zaman kəsiyində dövlət müstəqilliyimizin dönməz xarakter alması təmin olundu, demokratik hüquq dövlət quruculuğunun möhkəm təməli qoyuldu, siyasi sabitlik, bunun ardınca isə makroiqtisadi sabitlik bərqərar olundu.

"Azərbaycan dövlətinin strateji yolu yalnız demokratiya, sərbəst iqtisadiyyat və sahibkarlıq yoludur" - deyən möhtərəm Heydər Əliyevin iqtisadi siyasət strategiyası sabitləşdirmə, islahatlaşdırma, dünya iqtisadi inteqrasiyasına qoşulma, sosial-iqtisadi inkişaf və xalqın rifahının yüksəldilməsi kimi başlıca istiqamətləri əhatə etmiş, cəmiyyəti həyatının bütün sahələrinə dair düşünülmüş, genişmiqyaslı radikal islahatların müvafəqyyətlə həyata keçirilməsi sayəsində artıq 1996-cı ildən başlayaraq yeni Azərbaycan quruculuğunun, o cümlədən milli iqtisadiyyatın sürətli inkişaf və yüksəliş dövrü başlanmışdır.

Ösür bərabər on il ərzində yeni Azərbaycan quruculuğunun şah damarlarından olan iqtisadiyyatda yaradılmış indiki artım sürətini, sosial-iqtisadi inkişafda əldə olunmuş heyranınız nəliyyətləri birləşib görməzliyə vuranlara, vaxtilə Azərbaycanı müstəqil dövlət olmaq etibarı ilə dünyanın siyasi xə-

ritəsindən silinmək təhlükəsi ilə üz-üzə qoyduqlarına görə abırına kor olmağı bacarmayanlara bəzi faktları bir daha xatırlatmağı lazım bilirik.

Heydər Əliyev iqtidarı tərəfindən aparılan məqsədyönlü işlərin, həyata keçirilən düşünülmüş islahatların məntiqi nəticəsi olaraq, 1996-2002-ci illərdə bütün makroiqtisadi göstəricilər 2-3 dəfədən çox artmış, ölkənin strateji valyuta ehtiyatları çoxalaraq bir milyard üç yüz milyon dollara çatmışdır. Son 10 ildə Azərbaycanda ÜDM istehsalı 18,3 dəfə artaraq, 2002-ci ildə 29,6 trilyon manat olmuşdur. Ötən il ümumi daxili məhsulun 59,8 faizi maddi istehsal sahəsində, 32,9 faizi xidmət sahəsində, 7,3 faizi isə iqtisadiyyatın digər sahələrində yaradılmışdır. On il ərzində (1993-2002-ci illərdə) adambaşına ÜDM istehsalı 222,1 min manatdan 3,7 milyon manata (756,3 ABŞ dolları) çatmış və ya 16,6 dəfə artmış, bu göstəriciyə görə Azərbaycan Respublikası MDB ölkələri arasında Rusiya, Ukrayna, Belarus və Qazaxıstandan sonra beşinci yərə çıxmışdır.

Iqtisadiyyatın inkişafında özəl sektorun rolu və yeri ildən-ildə genişlənməmiş, 2002-ci ildə qeyri-dövlət bölməsinin müəssisə və təşkilatları tərəfindən istehsal olunmuş məhsulun ÜDM-dəki xüsusi çəkisi 73 faizə qalxmış və ya 2,4 dəfə artmışdır. Sənayedə isə həmin göstərici 1993-cü ilə nisbətən 10,7 dəfə artaraq, 5,5 faizdən 53,7 faizə çatmışdır. Bu gün əhaliyə göstərilən pul-lu xidmətlərin 75 faizi, sənətim daşınmasının 85 faizi, yük daşınmasının 57 faizi, xarici ticarət dövriyyəsinin 59 faizi, o cümlədən ixracın 53 və idxalın 70 faizi özəl bölmənin payına düşür. Hazırda bu sektorda işləyənlərin sayı 2,5 milyon nəfərdən çoxdur ki, bu da bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatındakı məşğulların 67,7 faizi deməkdir.

1993-cü ilin ikinci yarısından etibarən respublikamızda ictimai-siyasi sabitliyin tədricən bərqərar edilməsi yerli və xarici investorlar üçün yeni imkanlar açmış, Azərbaycana xarici investisiyaların axını ildən-ildə artaraq 2002-ci ildə maksimal

həddə çatmışdır: həmin il ölkə iqtisadiyyatına 2,2 milyard dollar investisiya qoyulmuşdur. Bu illər ərzində fəaliyyət göstərən müştərək və tam xarici investisiyalı müəssisələr tərəfindən Azərbaycan iqtisadiyyatına (neft sənayesi istisna olmaqla) 1,6 milyard dollar həcmində vəsait yönəldilmişdir. Hazırda Azərbaycan MDB məkanında adambaşına ən çox xarici investisiya qoyulan ölkədir: adambaşına xarici investisiyanın həcmi 211 dolları ötüb keçir ki, bu da MDB dövlətlərində ən yüksək göstəricidir.

1995-ci ildən indiyədək ölkəmizin iqtisadiyyatına ümumilikdə 9 milyard ABŞ dolları həcmində xarici investisiya qoyulmuşdur ki, bunun da 6 milyard dolları və ya 67 faiz neft sektoruna, qalan hissəsi isə digər sahələrə yönəldilmişdir. Ötən il bütün maliyyə mənbələri hesabına ölkənin iqtisadi və sosial sahələrinin inkişafına 103 trilyon manat həcmində investisiya yönəldilmiş, ümumi investisiya qoyuluşu 2001-ci ilə müqayisədə 1,8 dəfədən çox, tikinti-quraşdırma işlərinin həcmi isə 2,7 dəfə artmışdır. Bu, MDB dövlətləri arasında ən yüksək göstəricidir.

Dövlətimizin apardığı ardıcıl və məqsədyönlü iqtisadi siyasət və neft strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində hazırda Azərbaycanda 14 dövlət 33 aparıcı şirkəti neft müqavilələrinin həyata keçirilməsi ilə məşğuldur. Son on ilin ən yaddaqalan hadisəsi - 1994-cü ilin sentyabrında imzalanmış "Əsrin müqaviləsi" artıq əməli bəhrəsini verməkdədir. 2002-ci ildə Azərbaycanda hasil edilmiş neftin həmi 15,3 milyon tona çatdırılmışdır ki, bu da son 24 ildə əldə edilmiş rekord göstəricidir. "Əsrin kontraktı"na daxil olan "Çıraq-1" platformasında gündəlik neft hasilatı artıq 19 min tona çatdırılmışdır. "Azəri" yatağının Mərkəzi, Qərb və Şərq hissələrinin işlənilməsi üçün nəzərdə tutulan platformaların inşası sürətləndirilmiş və 2004-cü ilin sonundan başlayaraq ardıcılıqla istifadəyə veriləcəkdir. "Günəşli" yatağının dərminlikdə yerləşən

şəhər hissəsində isə 2008-ci ilin iyulunda neft hasil olunacaqdır. Beləliklə, 2009-cu ildə təkcə "Əsrin kontraktı" üzrə neft hasilatının həmi gündə 1 milyon barreldə, yaxud ildə 50 milyon tona çatacaq və bu da Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəmərinin layihə gücü ilə işləməsinə təmin edəcəkdir.

Bütün MDB məkanında nümunə göstərilən aqrar islahatlar ölkə iqtisadiyyatının ikinci ən mühüm sahəsi olan kənd təsərrüfatının da milli iqtisadiyyatımızdakı rolunun əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb olmuşdur. Hazırda aqrar bölmənin orta illik artımı 10 faizdən çoxdur. 1996-cı ildən başlayaraq, respublikamızın kənd təsərrüfatında dinamik inkişaf müşahidə edilir və son illərdə bu sahədə rekord göstəricilər əldə edilməyə başlanmışdır. Məsələn, 2002-ci ildə qarğıdalı da daxil olmaqla 2.193,8 min ton taxıl istehsal olunmuşdur ki, bu da 1995-ci ilə müqayisədə 2,4 dəfə çoxdur.

2003-cü ilin əvvəlinə olan vəziyyətə görə, respublikada 1959 kənd təsərrüfatı müəssisəsi, o cümlədən 1022 kollektiv müəssisə, 157 kənd təsərrüfatı istehsalı kooperativi və s. fəaliyyət göstərir. Torpağın özəlləşdirilməsi nəticəsində 3,3 milyon nəfər kənd əhalisi və ya orta hesabla 857,6 min aila (98,1 faiz) fərdi torpaq payına sahib olmuş, orta hesabla hər bir ailəyə 1,6 hektar torpaq sahəsi verilmişdir.

Ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafına təsir göstərən amillər arasında iqtisadiyyatın bazar prinsipləri əsasında formalaşması, iqtisadi islahatların düzgün həyata keçirilməsi və yeni mülkiyyət münasibətlərinin yaranması da az rol oynamamışdır. Özəlləşdirmə prosesi başlandıqdan bəri ölkəmizdə ümumi dəyəri 549,8 milyard manat olan kiçik müəssisə və obyekt, o cümlədən 711 sənaye, 120 kənd təsərrüfatı müəssisəsi, 351 tikinti təşkilatı, 2911 ticarət, 814 yaşa və 964 məişət xidməti müəssisəsi, 576 yamacaqdoldurma məntəqəsi, 16,5 min nəqliyyat müəssisəsi və nəqliyyat vasitələri, 92 kommunal təsərrüfatı obyektı və avadanlıq özəlləşdirilmiş, 1486 dövlət

müəssisəsi səhmdar cəmiyyətinə çevrilmişdir. Hazırda özəlləşdirmənin ikinci Dövlət Proqramının - orta və iri müəssisələrin özəlləşdirilməsinin həyata keçirilməsi istiqamətində səmərəli iş aparılır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq sərəncamları ilə islahatların yeni mərhələsinin möhkəm təməli qoyulur.

Son illər respublika iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası sahəsində də çox iş görülmüşdür. Statistik məlumatlara görə, 2002-ci ildə ölkəmiz 128 xarici dövlətlə idxal-ixrac əməliyyatları aparmışdır. Həmin il Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrlə ticarət dövriyyəsi 3833,1 milyon dollar olmuş və 1993-cü ilə müqayisədə 2,8 dəfə artmışdır.

Ölkə iqtisadiyyatında aparılan ardıcıl və səmərəli islahatlar respublikamızın maliyyə vəziyyətini də ildən-ilə yaxşılaşdırmış, nəticədə dövlət büdcəsinin gəlirləri xeyli artmışdır. O cümlədən 2002-ci ildə Azərbaycanın dövlət büdcəsinin bütün mənbələrdən daxil olan gəlirlərinin həmi 1993-cü ilə nisbətən rekord səviyyədə, yəni 85 dəfə artaraq, 4,6 trilyon manata çatmış, xərcləri isə 72 dəfə artaraq, 4,7 trilyon manat təşkil etmişdir. Budec kəsininin ümumi daxili məhsulda ki xüsusi cəkisi də 90-cı illərin əvvəlindəki 11-14 faizdən 2002-ci ildə 0,4 faizə düşmüşdür. İllik inflyasiyanın səviyyəsi 90-cı illərin əvvəlindəki 1600-1800 faizdən 2002-ci ildə 1-2 faizə enmişdir.

Dövlət büdcəsinin xərclərində əhalinin sosial müdafiəsi ilə bağlı xərclərin payı da ilbəil çoxalmış və bu artım yəni davam etməkdədir. Müqayisə üçün deyək ki, əgər 1993-cü ildə həmin məqsədlərə büdcədən cəmi 5,5 milyard manat və ya ümumi budec xərclərinin 8,5 faizi qədər vəsait xərclənmişdisə, 2002-ci ildə həmin xərclərin həmi 951,2 milyard manata çatmış və budec xərclərinin 20,4 faizini təşkil etmişdir. Bu isə o deməkdir ki, müqayisə edilən dövrdə respublikamızda əhalinin sosial müdafiəsi və sosial təminatı üçün büdcədən

ayrılan vəsaitlərin ümumi həmi 172,9 dəfə, budec xərclərindəki xüsusi cəkisi isə 2,4 dəfə artmışdır.

1996-2002-ci illərdə əhalinin ümumi gəlirləri 2,6 dəfə, pul gəlirlərinin həmi isə 3,2 dəfə artmışdır. Halbuki bu dövrdə ölkəmizdə istehlak mallarının və xidmətlərin qiymətləri cəmi 19,8 faiz çoxalmışdır. 2002-ci ildə ölkə əhalisinin hər bir nəfərinə düşən orta aylıq pul gəlirlərinin məbləği 219,1 manat təşkil etmişdir ki, bu da 1990-cı ilə müqayisədə 18,8 dəfə çoxdur.

Bütün bunlar ölkəmizin iqtisadi və hərbi qüdrətinin artmasına, dövlət müstəqilliyinin qorunub saxlanmasına, ölkəmizin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə zəmin yaradan və ona xidmət edən ən mühüm vasitələrdən biri olub, möhtərəm Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi iqtisadi inkişaf strategiyasının və onun həyata keçirilməsinə yönəlmiş taktiki gedişlərin düzgünlüyünün müsbət nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir. İdarəetmə sistemində aparılan köklü islahatlar, o cümlədən dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi, yeni bazar infrastrukturalarının yaradılması, azad sahibkarlığın hər vasitə ilə genişləndirilməsi, onun sürətli inkişafını ləngidən süni maneələrin qətiyyətlə aradan qaldırılmasına yönəldilmiş səmərəli tədbirlərin ardıcılıqla həyata keçirilməsi məhiyyət etibarilə cəmiyyətdə iqtisadi demokratiyanın genişlənməsinə, maliyyə şəffaflığının bərqərar olmasına xidmət edir, bu isə iqtisadiyyatda bazar münasibətlərinin dərinləşməsində əhəmiyyətli rol oynayır.

Təleyin hökmü ilə artıq ikinci dəfə avqust ayı Azərbaycan üçün tarixi inkişafın həlledici dönüş anına çevrilir.

1969-cu il avqustun 5-də Azərbaycan KP MK-nın plenumu keçirildi və cəmi üç həftə əvvəl respublikanın siyasi rəhbəri vəzifəsinə seçilmiş 46 yaşlı Heydər Əliyev həmin plenumdakı proqram səcyyəli məruzəsində maddi və mənəvi tənəzzül içə

rısında olan Azərbaycan cəmiyyətinin tərəqqiyə dönüş, keyfiyyətə irəliləyiş, milli özünüdərək, soykəmə qayıdış mərhələsinin aydın konturlarını bəyan etdi, özünün siyasi-təşkilatçılıq fəaliyyətinin bütün sonrakı illərini, coşğun enerjisi, bilik və bacarığını, idarəçilik məharətini həmin məruzədə əksini tapan və xalqımız üçün tələyüklü olan strateji problemlərin həllinə, Azərbaycanın gələcək dövlət müstəqilliyinin möhkəm təməlinin qoyulmasına həsr etdi.

Həmin unudulmaz avqust günündən 34 il ötdəndən sonra, artıq Azərbaycanda siyasi rəhbərliyə növbəti qayıdışı zamanı ikinci prezidentlik dövrünü başa vurmaqda olan möhtərəm Heydər Əliyev daha bir tarixi qərarını verdi: özünün səhhəti ilə əlaqədar dövlətçilik kursunun, postsovet məkanında "keçid dövrünün Əliyev islahatları" kimi xarakterizə olunan və sosial-siyasi tərəqqiyə, ən çox da iqtisadiyyatın bazar prinsipləri əsasında qurulmasına, azad sahibkarlığın və vətəndaş təşəbbüs-karlığının inkişafına yönəlmis islahatların gələcək təlebi ilə bağlı Azərbaycan cəmiyyətində yaranmış təbii narahatlıq hisslərini nəzərə alaraq, uzun müddət üçün müəyyənləşdirdiyi strateji daxili və xarici siyasət kursunun qanuni varisini nişan verdi, alternativsiz layiqli davamçısının və yeni Azərbaycan quruculuğunun gələcək etibarlı təminatçısının adını elan etdi - millət vəkili, Avropa Şurasının Parlament Assambleyasında Azərbaycan nümayəndə heyətinin rəhbəri, AŞPA sədrinin müavini və büro üzvü, Dövlət Neft Şirkətinin birinci vitse-prezidenti, Milli Olimpiya Komitəsinin başçısı, 42 yaşlı İlham Əliyevin Azərbaycan Respublikasının Baş nazırı vəzifəsinə təyinat olunmasına razılıq vermək barədə Milli Məclisə müraciət ünvanladı, parlamentin yekdillik qərarından sonra isə müvafiq fərman imzalayaraq, bununla da müstəqil Azərbaycanın çağdaş tarixində yeni bir səhifə açmış oldu.

Bu gün Azərbaycanda iqtisadiyyatın intensiv inkişafının tə-

min edilməsi, dövlət büdcəsi mədəxilinin neft sektorundan asılılığının azaldılması, sənayenin, kənd təsərrüfatının, iqtisadiyyatın digər sahələrinin sistemli inkişafı, xalq təsərrüfatının bütün sahələrində sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi və vətəndaş təşəbbüs-karlığına hərtərəfli stimullar yaradılması üçün ardıcıl tədbirlər görülür. Öldə edilmiş nailiyyətlərin möhkəmlənməsi və dinamik iqtisadi inkişafın təmin olunması üçün görülməli işlər də az deyildir.

Qarşıda duran vəzifələrin tam həcmdə həllinə nail olmaq, habelə müstəqilliyimizin son 10 il ərzində cəmiyyət həyatının bütün sahələrində, o cümlədən sosial-iqtisadi inkişafda əldə edilmiş möhtəşəm uğurları davam etdirmək və artırmaq missiyası bu gün Azərbaycan xalqının güvənli inam və ümid yeri olan İlham Əliyev cənablarının öhdəsinə düşmüşdür. Azərbaycanın siyasi dühəsi, dünya miqyaslı siyasətçi və müdrik dövlət xadimi möhtərəm Heydər Əliyevin siyasi və mənəvi varisi olmaq etibarını cənab İlham Əliyevin topladığı zəngin həyat təcrübəsi, malik olduğu biliklər və idarəetmə-təşkilatçılıq qabiliyyəti, indiyədək çalışdığı iş sahələrində nümayiş etdirdiyi, hər bir dövlət adamına örnək ola biləsi iş keyfiyyətləri belə düşünmək üçün tam əsas verir ki, Heydər Əliyevin 34 il əvvəl - isti avqust günündə bəyan etdiyi, Azərbaycan Respublikasının və xalqının tərəqqisinə və daha xoş gələcəyinə yönəlmis, müstəqilliyimizin son 10 il ərzində, yeni tarixi şəraitdə də uğurla davam etdirilmiş və Azərbaycanı dünya birliyinin təmüquqlu üzvləri sırasına daxil etməyə imkan yaratmış əzəmətli quruculuq proqramı cənab İlham Əliyevin parlaq zəkası, siyasi bacarığı və dövlət idarəçiliyi məharəti sayəsində yeni keyfiyyət səviyyəsinə qaldırılacaq, dövlətimizin və xalqımızın ümidli sahibinə etibarlı təminat olacaqdır.

SENTYABR 2003-cü il.

PREZİDENTİN YÜZ GÜNÜ

ya ya müstəqil Azərbaycan Respublikasının inkişafında
yeni mərhələnin startına bir nəzər

Prezidentin 100 günü... Sivil dünya təcrübəsində, demokratik dəyərlərə əsaslanan cəmiyyətlərdə rəmzi mənə daşıyan hələ bir məfhum-meyar da var. Dövlətin yeni seçilmiş başçısının öz səlahiyyətlərini yerinə yetirməyə başladığı gündən sonrakı bu zaman kəsiyi dənəki namizədin seçkiqabağı təbliğat kampaniyası dövründə dövlət quruculuğu ilə bağlı verdiyi vədlərə, həyata etdiyi prinsiplərə nə dərəcədə sadıq qaldığını, əməli fəaliyyətində həmin vədləri, prinsipləri reallaşdırmaq üçün konkret olaraq nələr etdiyini və ya nələri etməyə hazırlandığını aşkarlayan özgün bir meyardır, ölçü vahididir. Hərçənd tarixin miqyasları, dövlət idarəetməsinin spesifikasiyi, Konstitusiyaya ilə yeni dövlət başçısına verilmiş səlahiyyət müddətinin gün və ay ilə deyil, il ilə, daha doğrusu, bir neçə il ilə hesablandığını nəzərə alsaq, yüz günün ərzində hansısa global keyfiyyət dəyişikliyinə ümid etmək, daha dəqiqi, tələb formasında hansısa şərtlər iləli sürmək bir o qədər məntiqi olmaz. Bununla belə, yüz günün özü də kifayət edir ki, yeni prezidentin, necə deyirlər, baxışlarının qatı olaraq hansı xəmtə yönəldiyini, prezidentliyinin qarşıdakı dövründə dövləti, xalqı hansı istiqamətə aparacağını konturlarını müəyyənəydərsən.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Konstitusiyaya və Qurana-Şərəfə and içib dövlət başçısı səlahiyyətlərini icra etməyə başladığı vaxtdan 100 gün keçir. Geniş yayılmış dünya təcrübəsinə əsaslanaraq, bu rəmzi prezidentlik dövrünü təhlil etmək və qiymətləndirmək məqamı yetişmişdir. Nədən başlamalı? Nələrə diqqət yetirməli? Nələri önə çəkməli və necə qiymətləndirməli?

Bu suallara cavab verməzdən öncə, hələ bir məqamı xatırlatmaq zəruridir ki, Azərbaycanın yeni Prezidentinin ali dövlət vəzifəsindəki fəaliyyətinin ilk 100 gününün təxminən üçdə iki hissəsi artıq tarixə dönmüş 2003-cü ilə təsadüf edib. Anahitlər və müstəqil ekspertlər isə çağdaş tariximizin həmin ilini qiymətləndirərkən yekdilliklə iki mühüm hadisəni qeyd etmişlər: birincisi, ən yüksək dünya və Avropa standartlarına cavab verən Seçki Məcəlləsinin qəbul edilməsi və onun əsasında tam şəffafliq və demokratiyaya şəraitində, çoxalternativli əsasda, seçicilərin görünməmiş siyasi fəallığı ilə prezident seçkilərinin keçirilməsi; ikincisi, 35 ilə yaxın müddət ərzində Azərbaycana rəhbərlik etmiş, keçmiş SSRİ-nin sosial-iqtisadi və mədəni-mənəvi inkişaf baxımından geridə qalmış respublikalarından biri olan bu diyarı dünya birliyinin tam hüquqlu üzvünə, Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiya regionunun ən aparıcı, özünün geosiyasi mövqeyi və fəvqəldövlətlərin geostateji maraqları baxımından dünya siyasətində xüsusi çəkiyə malik bir dövlətə çevirməyə müvəffəq olmuş, dövlət və xalq namına şəxsi fədakarlığı sayəsində, sözün həqiqi mənasında, ünvanımlı lider zirvəsinə yüksəlmiş cənab Heydər Əliyevin dünyasını dəyişməsi. Zəminimizə, Azərbaycanın yeni dövlət başçısının prezidentlik fəaliyyətinin 100 gününə qiymət verərkən, 2003-cü ilin qeyd etdiyimiz iki başlıca hadisəsindən çıxış etmək və həm də cənab Heydər Əliyevin vəfatı faktını hokmət, həlledici əmrl kimi nəzərə almaq lazımdır. Bu, reallığın elə bir mühüm faktıdır ki, ona göz yummaq, sadəcə, mümkün deyildir və həm insan baxımından, həm də millilər boyu tapındığımız milli-mənəvi dəyərlər baxımından düzgün olmazdı.

Cənab Heydər Əliyevin vəfatı ilə əlaqədar Azərbaycanda rəsmən yeddi günlük matəm elan olunsada, bütün ölkə, xalq əslində İslam-şəriət qayda-qanunlarına uyğun olaraq, böyük öndərə qırx gün yas saxlamış, həmin müddət ərzində

Fəxri xiyabana - yurdumuzun baş ziyarətgahına çevrilmiş bu məkana insan axınının ardı-arası biran belə kəsilməmişdir: həm də təkcə Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları deyil, uzaq-yaxın ellərdə yaşayan yüz minlərlə soydaşımız, xaricə ölkələrin siyasi və dövlət xadimləri, elm və sənət nümayəndələri və sadəcə, sıradan insanlar cənab Heydər Əliyevin məzarı üstünə gəlib bu böyük şəxsiyyətə, onun ruhuna ehtiramını bildir-məyi özlərinə müqəddəs borc saymışlar.

Bu insanlardan biri və birincisi cənab İlham Əliyev olmuşdur. Qırx gün çəkən ümumxalq hüzn mərasimlərində o, təkcə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti kimi yox, həm də əvəzsiz ata itkisi ilə üzlaşan oğul kimi iştirak etmişdir. Eyni zamanda, o, təkcə ata itkisi ilə üzlaşmamışdı, həm də uzun illər üçün, ələlxüsus da prezidentliyinin ilk dövrləri üçün çox gərəklı müdrik məsləhətçisini itirmişdi. Təbii ki, prezidentliyi-nin yüz gününün üçdəbir hissəsindən çoxunu əhatə edən hüzn günləri cənab İlham Əliyevin fəaliyyətinə, nəzərdə tutdu-ğu planların gerçəkləşdirilməsinə müəyyən dərəcədə təsir gös-tərmişdir. Heydər Əliyevin dünyasını dəyişməsi faktı ölkədə ələ bir atmosfer, xalqda ələ bir əhval-ruhiyyə yaratmışdı ki, dövlət başçısı özünün fəaliyyətində, hansısa sahədə radikal də-yişikliklər etməklə bağlı niyyətlərində bu amilə nəzərə alma-yı bilməzdi.

Bütün bunlara baxmayaraq, zənnimizcə, ekstremal, gözlə-nilməz həyatı situasiyada da 42 yaşlı Prezident özünü prag-matik düşüncə tərzinə malik uzaqgörən siyasətçi və rəhbər, demokratik idarəetmə metodlarına kifayət qədər bələd olan dövlət xadimi kimi göstərə bilmiş, bir qədər aşağıda söhbət açacağımız ayrı-ayrı məqamlarda isə həm də qibtəediləcək şəx-si insanı keyfiyyətlər nümayiş etdirmişdir.

Bələliklə, cənab İlham Əliyevin prezidentliyinin ilk yüz gü-nünə təsadüf edən və fikrimizcə, xüsusi qeyd edilməyə layiq olan bir neçə məqama diqqət yetirək.

BİRİNCİ MƏQAM -

31 oktyabr

2003-cü il oktyabrın 31-i Azərbaycan Respublikasının son 35 illik tarixində cənab Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olan si-yasi eranın rəsmən bitməsi və yeni seçilmiş prezident cənab İlham Əliyevin ali dövlət vəzifəsində fəaliyyətə başlamasının ilk günü kimi tarixə düşdü. Şüar, təbliğat, kütləni ələ almaq namına deyilmiş hər bir sözü mütləq həqiqət kimi, mahiyyəti-nə varmıdan qəbul etməyə vərdis çəyən obivateldən fərqli olaraq, hər bir düşüncəli Azərbaycan vətəndaşı kimi, uzaq-yaxın ölkələrin dövlət başçılarında tutmuş, dünyada gedən prosesləri peşəkar gözü ilə izləyib dəyərləndirən və siyasi nə-ticələr çıxaran analitiklərə qədər - hamı hamın gün bir sual düşündürürdü: görəsən, seçkiqabağı təbliğat kampaniyası dövründə gələcək fəaliyyətinin başlıca prinsipi kimi təkidlə-cəm bir fikri təkrarlayan - prezident seçiləcəyi təqdirdə ölkə-də Heydər Əliyevin siyasətini davam etdirəcəyini bəyan edən, hər kəlməsi, hər addımı ilə bu siyasətə sadiqatını nümayiş et-dirən insan məhz bu gün, ali dövlət vəzifəsinin icrasına baş-lamaq üçün xalqın qarşısında and içdiyi gün həmin dəyiş-məz vədinə sadiq qaldığını yenidən, artıq daha təbliğat kam-paniyasının şüarı kimi deyil, prezidentlik fəaliyyətinin ali mə-ramı kimi təsdiqləyəcəkmi?

Əslində, belə yanaşmada qeyri-adi heç nə yoxdur: axı seç-kiqabağı kampaniya seçimi udmağa xidmət edir, seçicilərin səsini almaq namına həmin dövrdə çox şeyi vəd etmək olar; vəzifə səlahiyyətlərinin icrası isə tamamilə ayrı situasiyədir və bu zaman vaxtla dila gətirilmiş bəyanatları "unudub", fəaliyyət prinsiplərini real şəraitə uyğun tərzdə qurmaq da istisnaq təş-kil etmir...

Cənab İlham Əliyev şakkakların bu təbii şübhəsinə son qoydu, axın-axın seçki məntəqələrinə gəlib Heydər Əliyev siya-sətinin davam etdirilməsinə səs verməklə, ölkənin və özlərinin

gələcək taleyimi yeni əsrin yeni liderinə etibar edən milyonların məmnun işıq tutdu - andıçma mərasimindəki nitqimin elə ilk cümləsində dedi ki, **Heydər Əliyevin siyasətini davam etdirəcəyəm, bu vəzifənin öhdəsindən layiqincə gələcəyəm...**

Program xarakterli həmin nitqin konseptual əsasını belə bir fikir təşkil etdi ki, **"oktyabrın 15-də Azərbaycan xalqı seçki məntəqələrinə gələrək Heydər Əliyev siyasətinə səs veribdir. Sülhə, əmin-amanlığa, tərəqqiyə, inkişafa, quruculuğa, sabitliyə səs veribdir. Bu siyasətə Azərbaycanda alternativ yoxdur"**. Bu, o demək idi ki, cənab İlham Əliyev Azərbaycanı müstəqil bir dövlət olaraq inkişafın və tərəqqinin yeganə yolunu məhz Heydər Əliyev siyasəti kursunun - beynəlxalq münasibətlərdə sülhə, əmin-amanlığa, ölkə daxilində isə sabitliyə və quruculuğa üstünlük verən siyasəti kursun davam etdirilməsində görür.

Biz burada cənab İlham Əliyevin həmin nitqində konkret fəaliyyət proqramının müddəalarını kimi səsləndirilmiş ayrı-ayrı cəhətləri sadələşməyə, xatırlatmağa ehtiyac duymuruq. Təkcə bir detallı - zahirən çox kiçik, nəzərə cərpilməyən detallı qeyd etməyi lazım bilirik. Təxminən yarım saat çəkən çıxışına Heydər Əliyev siyasətini davam etdirəcəyi barədə bəyanatla başlayıb, daim həmin siyasətə sadıq qalacağı, Heydər Əliyevin əsrin olan müasir Azərbaycanı "gücləndirəcəyik, zənginləşdirəcəyik, hərtərəfli inkişaf etdirəcəyik", Heydər Əliyevin yolu ilə "yeni qələbələrə doğru gedəcəyik" - andı ilə tamamlayan oğul Əliyev ata Əliyevin layiqli davamçısı olduğunu həm də nətiqlik məharəti ilə nəzərə cərpirdi: indi həmin nitqin (yazılı çıxış-məruzənin yox, sülhü nitqin!) mətninə yenidən nəzər salıb, filoloji təhlilə cəlb etsəniz, orada birçün qüsür də tapmayacaqsınız. Cümlələr verli-yerində, fikirlər aydın və səlis, abzasdan-abzası keçidlər məntiqi, kompozisiya bütündür. Bu, Heydər Əliyev üslubudur, siyasət tarixində, dövlətçiliyimiz tarixində təkcə bənzərsiz dövlət adamı kimi deyil, həm də na-

tiqlik sənətində ən uca zirvələrə qalxmışa müvəffəq olmuş, Azərbaycan dilinin əzəmətinə, zənginliyinə hər bir çıxışı, nitqi ilə nümayiş etdirmiş, sözün geniş mənasında dilçi-mütəxəssislərə də daim nümunə göstərmiş Heydər Əliyev üslubu.

Heydər Əliyev məktəbinin yetirməsindən ayrısını gözləmək də doğru olmazdı!

İKİNCİ MQQAM -

17 noyabr

Prezident seçkilərindən sonra respublika hökumətinin Nazirlər Kabinetində keçirilən ilk iclası cənab İlham Əliyevin hələ seçkiabağı təbliğat kampaniyası dövründə prezidentliyə namizəd kimi xüsusi önəm verdiyi, bu və digər məqamlarına dəfələrlə aydınlıq gətirdiyi iqtisadi-sosial inkişaf vəzifələrinin dəqiqləşdirilməsi, bu istiqamətdə aparılan işlərin sürətləndirilməsi və səmərəsini artırılması üzrə tədbirlərin konkretləşdirilməsi baxımından nəzərəcarpan əməli addımlardan biri oldu.

İclasda çıxış edən cənab İlham Əliyev yeni Azərbaycan quruculuğunun son 10 il ərzində ölkədə aparılmış məqsədyönlü islahatları nəticəsində iqtisadiyyatın bütün sahələrində ciddi uğurları qazanıldığını, bütün əsas göstəricilər üzrə əldə edilmiş nəticələrin Azərbaycanı "çox sürətlə inkişaf edən, dinamik şəkildə inkişaf edən ölkə"yə çevirdiyini, bütün bunların isə Heydər Əliyevin işləyib hazırladığı və təkidlə reallaşdırdığı iqtisadi inkişaf strategiyasının həyata keçirilməsi, düzgünlüyünü, Azərbaycan Respublikasının daha hərtərəfli inkişafına möhkəm təminat yaratdığına diqqətə çatdıraraq, bir daha bəyan etdi ki, **Heydər Əliyev siyasətini Azərbaycanda alternativ yoxdur və Azərbaycanın gələcək inkişafı üçün bütün sahələrdə olduğu kimi, iqtisadiyyatda da bu siyasət davam etdirilməlidir.**

Hökumət üzvləri qarşısında çıxış edərkən, cənab İlham Əliyev nəinki iqtisadi-sosial həyatda gedən proseslərdən, ayri-

ayrı sahələrdə işlərin real vəziyyətindən kəfiyyət qədər məlumatlı olduğunu, həm də qarşıda duran vəzifələrin uğurla yerinə yetirilməsi üçün nə etmək, nələrə xüsusi diqqət yetirmək lazım gəldiyini, reallaşdırmanın üsul və metodlarını aydın təsvir edən əsl dövlət xadimi və təsərrüfatçı olduğunu nümayiş etdirdi.

Cənab İlham Əliyev dedi ki:

✓ bu gün də, gələcəkdə də neftdən əldə olunan gəlirlərdən səmərəli istifadə edərək, Azərbaycanı hərtərəfli inkişaf etdirməli, xalqımız üçün gözəl şərait yaratmalıyıq;

✓ Dövlət Neft Fondunun əsas məqsədi neftdən əldə olunan gəlirləri çox etibarlı şəkildə saxlamaq, onları artırmaq, gələcək nəsillər üçün gözəl iqtisadi baza yaratmaq, eyni zamanda Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyətli layihələrdə iştirak etmək, onları maliyyələşdirmək olmalıdır. Hər bir Azərbaycan vətəndaşı bilməlidir ki, Neft Fondunun vəsaitləri hansı məqsədlərə xərclənir. Ona görə də dövlət büdcəsi formalaşdırılanda Fondun vəsaitlərini ümumi xərclərin içərisində ayrıca maddə ilə göstərmək lazımdır;

✓ Bakı-Tbilisi-Ceyhan istiladaya verildəndən, Azərbaycan da neft hasilatı ildə 50 milyon tona çatandan sonra əldə olunan faiz və gəlirlərin hesabına müxtəlif sosial-iqtisadi proqramlar, ilk növbədə, infrastrukturun inkişaf etdirilməsi üçün proqramlar həyata keçirilməli və bunlar imdiden hazırlanmalıdır;

✓ Azərbaycanda elektrik enerjisinin verilməsi ilə bağlı, ümumiyyətlə, heç bir problem qalmamalı, gələcəkdə respublikanın özü lazımı qədər elektrik enerjisi ixrac etmək qüdrətinə malik olmalıdır. Bunun üçün "Şimal-2" elektrik stansiyası, Sumqayıt şəhərində yeni elektrik stansiyası tikilməlidir;

✓ əhalini tam şəkildə təbii qazla təmin etmək, elektrik stansiyalarına qazın verilməsini tam şəkildə təmin etmək üçün mövcud qaz anbarları təmir olunmalı, gələcəkdə qaz anbarla-

rının tutumu 3 milyard kubmetrə çatdırılmalıdır;

✓ Bakı-Qazax-Gürcüstan istiqamətində magistralın layihəsi uğurla həyata keçirilir. Eyni zamanda Bakı-Qusar-Rusiya sərhədi, Bakı-Astara-İran sərhədi istiqamətlərində də yolların tikilməsi zəruridir;

✓ sosial məsələlərə böyük diqqət göstərməliyik. Azərbaycan vətəndaşları daha yaxşı yaşamaqlıdır və bununla bağlı gələcək üçün də tədbirlər planımız var və həyata keçiriləcəkdir;

✓ qaçqınların və məcburi köçkünlərin həyat səviyyəsi yaxşılaşdırılmalı, görülməli tədbirlərin nəticəsində ölkədə birca qadır şəhəriyi də qalmamalı, ləğv edilmiş qadır şəhərciklərinin əvəzinə yeni, müasir standartlara cavab verən evlər tikilməli, qəsəbələr salınmalıdır;

✓ yoxsulluğun aradan qaldırılması istiqamətində ciddi tədbirlər görülməlidir;

✓ işsizlik probleminin həlli diqqət mərkəzində durmalıdır. Beş ildə Azərbaycanda 600 min iş yerinin açılması seçkiqabağı vəd deyildir: buna həm dövlət, həm də ən əvvəl, özəl sektor tərəfindən görülməli tədbirlərin nəticəsində, xüsusi proqram əsasında nail olunacaqdır;

✓ bütün gələcək planlarımızı həyata keçirmək üçün Azərbaycanda, ilk növbədə, maliyyə intizamı olmalıdır. Müəssisələr arasında ödəməmələr yeni boriclar yaradır: xüsusilə yanacaq-energetika kompleksində özünü çox kəskin şəkildə büruzə verən bu problem həll olunmalıdır;

✓ sahibkarlığa kömək davam etdirilməli və bu, bizim strateji məqsədimiz olaraq qalmalıdır;

✓ regional proqramlar həyata keçirilməli, Azərbaycanın hər bir regionu inkişaf etməlidir;

✓ kənd təsərrüfatında islahatların ikinci mərhələsi başlanmalıdır. Aqrar sektorda texniki servis mərkəzləri yaradılmalı, fermerlər texnika ilə daha böyük həcmdə təmin olunmalı, toxuculuq bazası inkişaf etməli, ölkənin müxtəlif bölgələrində

yeni, müasir dünya standartlarına cavab verən emal müəssisələrinin yaradılması praktikasi genişləndirilməli və bu, həm də regionlarda işsizlik probleminin aradan qaldırılması məqsədlərinə xidmət etməlidir. Yerli istehsalın inkişaf etməsi, idxalın azaldılması və Azərbaycanın öz daxili bazarını ölkəmizdə istehsal olunan məhsullarla təmin etməsi başlıca məqsədimiz olmalıdır.

Nəhayət, rəhbər və idarəetmə məsuliyyəti, şəxsi məsuliyyət və şəxsi nümunə, adamlarla işləməyi bacarmaq zərurəti barədə

✓ hər bir nazir, hər bir komitə rəhbəri öz sahəsinə aid olan problemləri, zəif yerləri yaxşı bilməli, özünün fəaliyyət sahəsinə aid olan problemlərin aradan qaldırılması üçün görünməli işlərin maksimum dərəcədə geniş proqramını hazırlamalı və bu proqram HOKMON həyata keçirilməlidir;

✓ hökumətin hər bir üzvünün, dövlət və hakimiyyət idarəetməsi ilə məşğul olan hər bir vəzifəli şəxsin gələcək fəaliyyəti nəticələrindən asılı olmalı, bütün sahələrdə real, samərəli nəticə olmalıdır - hamı öz işinə məsuliyyətlə yanaşmalı, vəzifə borcunu vədənə yerinə yetirməlidir.

Və bu da "müləymin prezident" in rəhbər qatılığı, xalqa münasibətinin dəyişməz, müqəddəs kredosu: **ilk növbədə, hamı insanlara böyük diqqətlə yanaşmalıdır. Biz Azərbaycan xalqı üçün işləyirik: xalq bizi etimad göstərib və biz də bu etimadı doğrultmalıyıq!**

Hökumət iclasında bəyan edilənlər və bəyan edilməyənlər bir həftə sonra imzalanmış "Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında" prezident fərmanında yerli-yataqlı, konkret icra müddətləri və icraçılar göstərilməklə, əks etdirilərək, normativ hüquqi sənəd qüvvəsini aldı və bununla da ölkədə sosial-iqtisadi inkişafın yeni keyfiyyət mərhələsinin startı verildi. 2004-2008-ci illərdə Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı

nın Dövlət Proqramının təsdiqlənməsi. "Azərbaycan torpaqlarının Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğalı nəticəsində didərgin düşmüş, Bərdə və Ağcabədi rayonları ərazisində çadır düşərgələrində, eləcə də Bərdə rayonu ərazisində dəmir yolu üzərindəki yük vaqonlarında müvəqqəti yerləşdirilmiş Ağdam və digər rayonlardan olan məcburi köçkünlərin sosial, mənzil-məişət vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun təmin edilməsi tədbirləri haqqında" 2004-cü il 4 fevral tarixli sərəncamla üst-üstə 3860 məcburi köçkün ailəsinin yerləşdirilməsi üçün yeni qəsəbələrin salınmasına xeyir-dua verilməsi, Bakıda Biznes Mərkəzinin açılması və yerli sahibkarlarla görüş... bu istiqamətdə yeni Prezidentin atdığı növbəti konkret addımlar oldu...

Hər şey tanış və eyni zamanda, yenidir, deyilmi? Elədir ki, var: Oğul özünün dəhi Atasının yolu ilə gedir!..

ÜÇÜNCÜ MƏQAM - **10 dekabr**

Oktyabrın 31-dəki rəsmi andıçmadan sonra Azərbaycan Prezidenti onlara xarici ölkədən gələn, beynəlxalq və regional qurumları təmsil edən ən müxtəlif səviyyəli nüfuz sahibləri - siyasətçilər və dövlət xadimləri ilə neçə-neçə görüş keçirdi, dünyada baş verən irtih-xırdah müxtəlif ictimai-siyasi məsələlərə rəsmi münasibət bildirdi - təbrik məktubları və teleqramlar göndərdi, mətbuat üçün açıqlamalar verdi, bu və ya digər dövlət hadisəyə Azərbaycan Respublikasının prioritet kimi baxdığını, xüsusi önəm verdiyini açıq mətnlə, yaxud diplomatik tərzdə nəzərə çatdırdı; amma bununla belə, yeni Prezidentin hər addımında, hər sözündə mənə axtaran analitiklər, siyasətçilər (elə ölkəmizin özündə də siyasət proseslərə biganə qalmayan sadə vətəndaşlar) üçün heç də az maraqlı kəşf etməyən bir məsələ təxminən ayyarın açıq qaldı: cənab İlham Əliyevin ilk xarici səfəri hansı ölkəyə olacaq, həmin

səfər ərzində hansı məsələ əsas müzakirə hədəfinə dönəcək və bu, Azərbaycanın geostrateji maraqları və gələcək inkişafı baxımından nə dərəcədə önəm kəsb edəcək?

Uzun illər ərzində populyar olmayan və eyni zamanda, son dərəcə düşünülmüş olan qərarlar qəbul etmək keyfiyyəti ilə təkcə yaxın-uzaq xaricdəki həmkarlarını, siyasi proqnozlaşdırma üzrə ixtisaslaşan müstəqil ekspertləri deyil, komandasının üzvlərini də yaxşı mənada heyrləndirmək qabiliyyəti ilə seçilən Böyük Atanın əlindən su içdiyini növbəti dəfə təsdiqləyərək, cənab İlham Əliyev ilk xarici səfərini dünya siyasətinin formalaşdırdığı bitərəf İsveçrəyə etdi, özü də bilavasitə bu ölkənin dövlət və hökumət nümayəndələri, yaxud Azərbaycanda iqtisadi maraqları olan iş adamları ilə danışqlar aparmaq, qarşılıqlı maraqları ifadə edən hansısa rəsmi sənədi imzalamaq üçün yox. Cenevrədə keçirilən İnformasiya Cəmiyyəti üzrə Dünya Sammitində iştirak etmək üçün.

Prezidentin bu addımının əhəmiyyətini dərk etmək üçün Cenevrə sammitinin mahiyyətinə diqqət yetirmək lazımdır. Mahiyyət isə, BMT-nin baş katibi Kofi Annanın sözləri ilə desək, bundan ibarətdir ki, müasir dövrdə vətəndaş cəmiyyətinin, iqtisadiyyatın inkişafında, yoxsulluğun azaldılmasında və başçəriyyətin qarşısında duran digər global sosial problemlərin həllində informasiya-kommunikasiya texnologiyaları mühüm rol oynayır və bu, dünyanın gələcəyi üçün çox vacib sahədir. Azərbaycan Respublikası da bu istiqamətdə inkişaf edir, ölkədə vətəndaş cəmiyyətinin əsasları möhkəmləndirilir, ictimai həyatın rəngarəng sahələrində yeni texnologiyalar tətbiq olunur, qapılarını dünyaya və xarici kapitalın üzünə geniş açan ölkəmizdə beynəlxalq əhəmiyyətə malik irimiqyaslı layihələr həyata keçirilir və onlar da, öz növbəsində, yeni texnologiyaların tətbiq olunmasını tələb edir.

Cenevrə sammitində iştirak etmək - müstəqil Azərbaycanın beynəlxalq imicinə yeni qalılar qatmaq, qloballaşan dünya proseslərində iştiraka hazır olduğumuzu və həmin proseslərdə ardıcıl iştirak etdiyimizi geniş ictimaiyyətə çatdırmaq imkanı demək idi; dövlətimizin başçısı da bu fürsətdən istifadə edərək, Dünya Sammitinin tribunasından sözünü dedi, yeni informasiya cəmiyyətini məhz yeni nəşlin yaratdığını, Azərbaycan əhalisinin də 70 faizinin yaşı 35-dən aşağı olan insanlar təşkil etdiyini və bu insanların fəal surətdə informasiya və kompüter texnologiyaları layihələrini həyata keçirməklə məşğul olduğunu, informasiya texnologiyalarının strukturunun qurulması sahəsində Azərbaycanın regionda aparıcı ölkəyə çevrilmək imkanlarına malik olduğunu sammit iştirakçılarının nəzərinə çatdırdı, onların diqqətini bu istiqamətdə aparılan genişmiqyaslı layihələrlə yanaşı, ən ağırli problemimizə - torpaqlarımızın 20 faizinin Ermənistan tərəfindən işğal olunması faktına da cəlb etdi...

Bu məqamlar Azərbaycan Prezidentinin BMT-nin baş katibi Kofi Annanla, Estoniya, Rumıniya, İran, Makedoniya və Qırğızistan prezidentləri, Banqladeşin baş naziri, BMT-nin qaçqınların işləri üzrə ali komissarı və Cenevrədəki bölməsinin baş direktoru ilə görüşlərində, digər rəsmi və qeyri-rəsmi təmaslarında da mühüm yer tutdu. Buradaca Azərbaycanın yeni Prezidenti ilə Ermənistan prezidenti arasında Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin danışıqlar yolu ilə həlli istiqamətində gələcək ikitərəfli görüşlər üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən tanışlıq görüşü baş tutdu.

... Cənab İlham Əliyevin İsveçrə səfəri Azərbaycanı, onun xoşbəxt gələcəklə bağlı planlarını və ağırli problemlərini bir daha dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq imkanı idi və dövlətimizin başçısı bu imkandan maksimum dərəcədə səmərə ilə yararlandı.

DÖRDÜNCÜ MƏQAM -

15 dekabr

Çağdaş dünyamızın siyasət nəhənglərinin "Cənubi Qafqazda uzun müddət ərzində ən əsas şəxsiyyət" (Core Buş), "heyətamiz insan, ağıllı, dəqiq, bacarıqlı rəhbər, əsl siyasətçi" (Vladimir Putin), "qeyri-adi şəxsiyyət" (Jak Şirak), "Azərbaycanın böyük lideri" (Tom Bleyer), "Azərbaycanın tarixində əbədi yer tutmuş böyük dövlət xadimi" (Gerhard Şröder), "nadir dövlət adamı və Azərbaycanın lideri" (Əhməd Nəcədi Sezer), "təcrübəli və məşhur siyasət xadimi" (Seyid Məhəmməd Xatəmi), "görməli siyasət xadimi, çox dərin zəkaya və heyranedici cazibə qüvvəsinə malik insan" (Nursultan Nazarbayev), "beynəlxalq səviyyəli dövlət xadimi və tarixi əhəmiyyətli milli lider" (Zbignev Bjezinski) kimi dəyərləndirdikləri Heydər Əliyevin vəfatı xəbəri aydın sənədə şimşək təsiri bağışladı, bu ölüm təbii olduğu qədər də gözlənilməz oldu. Çünki özünün bütün şüurlu həyatını xalqa, Vətənə xidmət işinə həsr etmiş bu dəhşət şəxsiyyət son 35 ildə Azərbaycan cəmiyyətinin ictimai-siyasi həyatına ölküyəgəlməz təsirinə görə hələ sağlığında əbədi yaşarlıq haqqı qazanmışdı, "Heydər - xalq", "Xalq - Heydər" sözbirləşmələri sinonim mahiyyətli kəşf etmişdi, Azərbaycanın bundan sonrakı uzun tarixində də Heydər Əliyevin ən aparıcı sima olaraq qalacağı hissi düşüncələrə hakim kəsilmişdi.

Amma təbiətin əbədi dəyişməz qanunları öz bildiyini elədi və bu böyük insanı canından da artıq sevdiyi xalqından cisman ayırdı.

Xaos içərisində olan, vətəndaş müharibəsi girdabında çabalayan, dağılmaq və müstəqil bir dövlət olaraq dünyanın siyasi xəritəsindən silinmək təhlükəsi ilə üz-üzə qalan Azərbaycan Respublikasını on ilin ərzində regionun ən aparıcı dövlətinə, dünya birliyinin tamhüquqlu üzvlərindən birinə və siyasi nüfuz sahibinə çevirməyə müvəffəq olmuş cənab Heydər

Əliyevin vəfatı faktı da xalqın sıx birliyinə mümkün edən qüdrətli bir amilə çevrildi. Bu ölüm, Rusiya prezidenti V.V. Putinin sözləri ilə desək, "Müstəqil Dövlətlər Birliyi, bütün beynəlxalq birlik üçün əvəzsiz itki" olmaqla, əslində, cənab Heydər Əliyevin uzun, mənalı ömrünün dövlətə və vətəndaşa misilsiz xidmətinin davamı oldu. Dövlət və xalq namına addımbaşı fədakarlıq göstərən bu böyük insan ömrünün sonu üçün Azərbaycan cəmiyyətində davamlı siyasi sabitlik formalaşdırmağa, özündən sonra da mükəmməl işləyə bilən dövlət mexanizmi yaratmağa müvəffəq oldu, Azərbaycan Respublikası kimi şanlı əsərini xalqa əmanət qoyaraq, əbədlilik azərbaycanlıların və Azərbaycansevərlərin qəlbina köçdü. ABŞ dövlət katibinin müavini Riçard Armitaem obrazlı fikri ilə söyləsək, "Heydər Əliyevin yoxluğu ilə dünya sanki bir qədər də kiçildi".

Bu gün artıq hamıya gün kimi aydındır ki, **müstəqil Azərbaycan dövləti hər yeni uğurunu qazandıqca, böyük öndərin başladığı və tamamlamağa macal tapmadığı nəhəng layihələr reallaşdıqca, biz Heydər Əliyev zirvəsinin nə qədər uca və əlçatmaz olduğunu bir daha yəqin edəcəyik.**

Cənab Heydər Əliyevin yoxluğunu təbii ki, hamıdan çox onun ailə üzvləri, Azərbaycan tarixinin bu məsuliyyətli dönəmində xalqa rəhbərlik etmək, Heydər Əliyevin formalaşdırdığı daxili və xarici siyasət xəttini davam və inkişaf etdirmək missiyasını öhdəsinə götürmüş cənab İlham Əliyev hiss edəcək. Yəqin elə buna görədir ki, o, yeni Azərbaycanın memarı və qurucusu olmuş cənab Heydər Əliyevin ruhu qarşısında övladlıq və prezidentlik borcunu müstəsna bir formada yerinə yetirdi: dünya praktikasında misli-bərabəri olmayan, dövlət başçıları üçün səciyyəvi sayılmayan bir tərzdə, hər cür təhlükəsizlik qaydalarının və diplomatik etiket normalalarının əksinə olaraq, iki milyonluq şəhərin küçələri ilə, ümummilli liderə özünün ehtiramını bildirmək üçün yol boyunca düzülmüş yüz minlərlə insanların arasından keçməklə, yeddi

kilometradək məsafəni piyada qət edib atası və uzun illər ərzində Azərbaycan dövlətinin başçısı olmuş bir insanın cənazəsini Fəxri xiyabana qədər müşayiət etdi. Bu, adi insan, sıradan vətəndaş və atasını itirmiş övlad üçün nə qədər təbii olan bir hərəkət idisə, dövlət başçısı üçün bir o qədər görünməmiş, riskli addım idi və sözün əsl mənasında, örnək olası şəxsi fədakarlıq nümunəsi idi. Bu hərəkəti ilə cənab İlhami Əliyev sanki həm də hər bir soydaşı, hər bir Azərbaycan vətəndaşı yolunda, lazım gələrsə, həyatını təhlükə altında qoymağa da hazır olduğunu nümayiş etdirdi.

... Yanvarın 29-da Lənkəran şəhərində baş vermiş və nə qədər faciəli olsa da, əslində ölkə miqyasları baxımından məhəlli bir qəzaya ölkə Prezidentinin operativ, qayğılı reaksiyası - qəza ilə əlaqədar dövlət komissiyasının yaradılması haqqında sərəncam imzalaması, dərhal hadisə yerinə baş çəkması, faciəyə düşər olmuş insanlarla görüşməsi, axtarış-xilasətmə üzrə operativ tədbirlərin görülməsi və zərərçəkənlərə maddi-mənəvi yardım göstərilməsi ilə bağlı konkret göstəriş və tövsiyələr verməsi insan və vətəndaş namına fədakarlığın, xırda məmurların məsuliyyətsizliyinə dövlətin şüük çıxmasının bariz nümunəsi oldu.

Yeni gəlmişkən, Azərbaycan dövləti və xalqı qarşısında müstəsna xidmətlərinə görə cənab Heydər Əliyevin xatirəsinin əbədiləşdirilməsi ilə əlaqədar Milli Məclisin müraciəti və ölkə ictimaiyyəti nümayəndələrinin çoxsaylı təklifləri nəzərə alınaraq, dövlət səviyyəsində cənab Heydər Əliyevin adına və şəxsiyyətinə layiq tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulur. Bu məsələyə də Azərbaycan Prezidentinin özünə, ulu öndərimiz üçün səciyyəvi olan münasibəti vardır: "Görüləcək tədbirlər Heydər Əliyevin adına layiq olmalıdır... Amma bu tədbirlərin kütləvi xarakter almasının da tərəfdarı deyiləm".

Azərbaycana QURTULUŞ gününü bəxş edən cənab Heydər Əliyev də şəxsiyyəti ilə bağlı andazəsiz qiymətləndirmələ-

ri, fətişizmi heç vaxt xoşlamazdı, çünki 70 il ərzində təsiri altında olduğumuz kommunist ideologiyasının siyasi və dövlət xadimlərinə münasibətdə yol verirdi bu cür halların necə böyük fəsadlar törətdiyini gözləri ilə çox görmüşdü...

BEŞİNCİ MƏQAM -

31 dekabr

2003-cü ilin 31 dekabrında Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi gününü və qarşıdan gələn Yeni ili daha 160 soydaşımız öz evində-çşiyində, doğmalarının, əzizlərinin əhatəsində keçirdi. Onların özləri və yaxınları necə illərdi ki, həsrətlə həmin günü gözləyirdilər. Nə vaxtsa atdıqları qanunazidd addım, qanunların aliliyinə bilərəkdən və ya bilməyərəkdən göstərdikləri sayğısızlıq onları məhbus həyatını yaşamağa məcbur etmişdi. Təməlin ümummillə liderimizin qoyduğu humanist ənənəyə uyğun olaraq, yenə ələmətdar günlər ərzində dövlət başçısı azadlıqdan məhrumetmə cəzasına məhkum edilmiş şəxslərin əfv olunması haqqında fərman imzaladı. Sonradan Avropa Şurası Nazirlər Komitəsi tərəfindən "cəsarətli addım" kimi dəyərləndirilmiş həmin fərmana əsasən, azadlıqdan məhrumetmə cəzasına məhkum edilmiş 160 şəxs cəzanın çəkilməmiş hissəsindən azad edildi. 3 nəfərin cəzasının çəkilməmiş hissəsi yarıyadək azaldıldı, ölüm cəzasına məhkum edilmiş və ömürlük azadlıqdan məhrumetmə növündə cəza çəkən 1 nəfərin cəzası isə 20 il müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzası ilə əvəz olundu. 2003-cü il 29 dekabr tarixli əfv fərmanı cənab İlhami Əliyevin imzaladığı bu tipli ilk fərman idi, bunadək verilmiş 10 əfv fərmanını isə onun sələfi, ümummillə liderimiz cənab Heydər Əliyev imzalamışdı. Həmin fərmanlar və onun təşəbbüsü ilə Milli Məclis tərəfindən qəbul edilmiş amnistiya haqqında qanunlarla minlərlə soydaşımız məhbus həyatına birdəfəlik vida demiş, cəmiyyət namına fəaliyyət göstərmək və azad yaşamaq imkanı qazanmışdı. 1998-ci ildə isə bütün Şərq-

da ilk dəfə bizim respublikamızda ölüm hökmü ləğv olunmuşdu.

Cənab İlham Əliyevin imzaladığı əfv fərmanı həm Azərbaycan cəmiyyəti, həm də hüquq müdafiəsi təşkilatları üçün nə qədər gözlənilən idisə, bu fərmanla yenidən azad yaşamaq imkanı qazananların özləri üçün bir o qədər gözlənilməz idi. Keçmiş daxili işlər naziri L.Həmidov, 1994-cü ilin Gəncə hadisələrində təqsirkar bilinən Interpolun Azərbaycan Milli Bürosunun sabiq rəisi L.Səfəyanov, 1995-ci ilin mart hadisələrində iştirakına görə ağır dövlət cinayətlərdə ittiham olunmuş "omon"çuların azadlığa çıxandan sonra bəyan etdilər ki, dövlət başçısı tərəfindən belə mərhəmətli addımın məluz idi atılacağına ümid bəsləmişdilər.

Oktyabrın 31-dəki andiçmə mərasimindən sonra jurnalistlərlə görüşündə cənab İlham Əliyev demişdi: "Mən bütün Azərbaycan xalqının, hər bir Azərbaycan vətəndaşının prezidentiyəm. Mənim borcumdur ki, imkan daxilində hər bir vətəndaş inkişaf, yaxşılığa doğru irəliləyişi görsün və onu hiss etsin".

Gözlənilməz ad-soyadlarla zəngin olan 29 dekabr tarixli əfv fərmanı Prezidentin bu istiqamətdə atdığı addımlardan biri oldu.

ALTINCI MÖQAM

12 yanvar

Yanvarın 12-də rəsmi qəzetlərdə ölkə Prezidentinin iki fərmanı dərc olundu. Azərbaycan ictimaiyyətinin "Mənəvi dəyərlərimizə böyük qayğı", "Ədəbiyyata diqqətin yeni təzahürü" və s. kimi epitetlərlə dəyərləndirdiyi bu fərmanlardan biri Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının nəşri haqqında, digəri isə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında idi.

1976-1987-ci illərdə bilavasitə cənab Heydər Əliyevin təşəbbüsü, diqqət və qayğısı sayəsində çap edilmiş 10 cildlik Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası Azərbaycan tarixində bi-

lik və məlumatların bütün sahələrini əhatə edən universal xarakterli ilk fundamental əsər kimi nə qədər böyük elmi və mədəni əhəmiyyətə malik olsa da, Azərbaycanın öz dövlət müstəqilliyini bərpa etməsi ilə əlaqədar olaraq, yeni dövrün tələblərinə cavab verən, xalqımızın həyatında baş vermiş mühüm ictimai-siyasi, tarixi, elmi və mədəni hadisələri obyektiv şəkildə əks etdirən yeni ensiklopediyanın hazırlanıb latın qrafikasında nəşr edilməsi zərurəti meydana çıxmışdır. Dövlət əhəmiyyətli bu mühüm işin vacibliyini nəzərə alaraq, ölkə başçısı 2004-2008-ci illərdə çəxəcildli Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının nəşri haqqında qərar qəbul etmiş, "Azərbaycan Ensiklopediyası" nəşriyyat-poliqrafiya birliyinin AMEA-nın təbəqəliyinə verilməsini, MEA-nın prezidentinin Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının baş redaktoru təyin edilməsini zərur saymış, 3 ay ərzində Milli Ensiklopediyanın sözlük layihələrinin hazırlanıb geniş müzakirəyə çıxarılmasını, bu ilin sonuna qədər ensiklopediyanın "Azərbaycan Respublikası" adlanan I-cı cildinin hazırlanıb latın qrafikasında nəşr olunmasını, onun mətninin elektron daşıyıcıları və İnternet vasitələri ilə yayılmasını mühüm bir vəzifə kimi qarşıya qoymuşdur.

Dövlət müstəqilliyinin başlıca rəmzlərindən biri sayılan ana dilinə dövlət qayğısının daha da artırılmasını təmin etmək, Azərbaycan ədəbiyyatı, mədəniyyəti və elminin ən gözəl nümunələrini müasir dövrdə təbliğ etmək və gələcək nəsillərə çatdırmaq məqsədilə Azərbaycan dilində əvvəllər kiritilən qrafikasında çap olunmuş əsərlərin latın qrafikası ilə yenidən nəşrinin kütləvi şəkildə həyata keçirilməsi seçkiqabağı kampaniya dövründə seçicilərlə görüşlər zamanı mədəniyyət xadimlərinin prezidentliyə namizəd cənab İlham Əliyevdən xahiş etdikləri çox vacib məsələlərdən biri idi. Prezidentliyinin heç 100 günü tamam olmamış cənab İlham Əliyev bu xahişin də icrası üçün "yaşıl işıq" yandırmışdır: elə 2004-cü ildə

dövlət vəsaiti hesabına 240 adda kitabın - lüğət və ensiklopediyaların, Azərbaycan xalq ədəbiyyatı incələrməsinin, klassik və müasir Azərbaycan ədəbiyyatı, habelə dünya ədəbiyyatı nümunələrinin latın qrafikası ilə çap edilməsi barədə fərman vermişdir. Bu proses sonrakı dörd ildə də ardıcıl şəkildə davam etdiriləcək, həmçinin yenidən çapı nəzərdə tutulan kitabların mətnlərinin elektron daşıyıcıları və Internet vasitələri ilə yayılması, latın qrafikasında "Azərbaycan ədəbiyyatının virtual kitabxanası"nın yaradılması zəruri sayılmışdır.

Azərbaycana rəhbərlik etdiyi bütün illər ərzində həm də doğma mədəniyyətin həqiqi təəssübkeşi və himayədarı, mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin böyük dostu və qayğıkeş hamısı kimi yaddaşlara köçən cənab Heydər Əliyevin bu nəcib xislətli işi yeni əzəməti ilə ölkə Prezidentinin fəaliyyətində əks olunur, necə deyirlər, "O! kökü üstə bitir" - həqiqəti konkret əməldə ifadəsini tapır.

YEDDİNCİ MƏQAM -

22-24 yanvar

Üstündən təxminən on il keçsə də, hamının yaxşı yadındadır: fəlakətli böhran anında xalqınım dadına vətən, 1993-cü ilin oktyabrında onun mütləq səs çoxluğu ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilən cənab Heydər Əliyev xaricə ilk rəsmi səfərini Azərbaycanda siyasi maraqları olmayan, lakin BMT Təhlükəsizlik Şurasının beş daimi üzvündən biri kimi dünya, o cümlədən Avropa siyasətinə təsir etmək qüdrətinə və imkanlarına malik olan Fransaya etdi, bu dövlətin rəsmi dairələrindən Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin qorunub saxlanması və möhkəmləndirilməsi istiqamətində lazımı dəstək alıb Vətənə qayıtdı.

Cənab İlham Əliyev də müdrik atası kimi hərəkət edərək, yaxın-uzaq ölkənin dövlət və hökumət başçılarının çoxsaylı müraciətləri arasında Fransa prezidentinin dövlətinə üstünlük

verdi və bu məqamda, on il əvvəl olduğu kimi, Fransanın Cənubi Qafqaz regionunda heç bir siyasi maraq güdmədiyini, Azərbaycanda əsasən iqtisadi maraqları olduğunu, başlıca olaraq Qarabağ münaqişəsinin həlli üzrə ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrliyi olduğunu və bu ölkənin Azərbaycanla münasibətlərinin yeni keyfiyyət müstəvisinə keçməsi fonunda işğal edilmiş torpaqlarımızın sülh yolu ilə, ədalətli prinsiplər əsasında azad olunması namına öz ölkəsindəki çoxsaylı erməni diasporuna, bütövlükdə isə Ermənistan Respublikasına təsir edə biləcəyini nəzərə alaraq, Fransaya səfərə üstünlük verdi.

Fransada cənab İlham Əliyev bu ölkənin dövlət və hökumət təmsilçiləri, o cümlədən prezident Jak Şirak, işğar dairələrin nümayəndələri ilə çoxsaylı görüşləri keçirdi, hər iki tərəf üçün qarşılıqlı maraq kəşf edən bir neçə məsələyə də rəsmi hökumətlərarası sazişlərin imzalanması mərasimində iştirak etdi, Azərbaycan dövləti və xalqı üçün əhəmiyyətli olan faydalı danışıqları apardı, kütləvi informasiya vasitələrinə müsahibələr verdi. Bütün bu görüş, danışıq və müsahibələrdə iki mühüm amil daim öndə durdu: Qarabağ münaqişəsi və onun ədalətli həlli. İki ölkə arasında iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi, başqa sözlə, prezidentliyin ilk günündən etibarən xüsusi önəm verdiyi məsələlər. Torpaqlarımızın azad edilməsi uğrunda mübarizənin məğzi, səbəbləri aydındır - bu, bizim üçün tələyüklü əhəmiyyətə malik olan məsələdir, xaricə iqtisadi əlaqələr, iqtisadiyyat isə. Oktyabrın 31-də cənab İlham Əliyev hamın məsələyə bu cür aydınlıq gətirmişdi: "Hər şey iqtisadiyyat üzərində qurulur. Azərbaycanın iqtisadiyyatı möhkəm olarsa, bütün məsələləri həll etmək imkanımız olacaqdır". O cümlədən dövlətçilik maraqlarımıza uyğun, ədalətli şəkildə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin də.

Fransa səfəri başa çatdı, onun yekunlarının qarışıq, obyektiv təhlili göstərir ki, bu səfərlə bağlı nəzərdə tutulmuş niyyətlər arzu olunan nəticələrin əldə edilməsinə tam təminat verir.

II.

Elə Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarını işğal etməsi faktının Avropa Şurası Parlament Assambleyasının qış sessiyasında bir daha rəsmi sənədlərdə əksini tapması, Avropa Parlamentinin Cənubi Qafqaz üzrə məruzəçisi Pyer Qartonun işğal olunmuş rayonlarımızdan 5-nin azad olunması və əvəzində Bakı-Naxçıvan-Yerevan dəmiryol marşrutunun işə salınması barədə nəzərdən keçirilməyə layiq olan pozitiv təklif irəli sürməsi bunun ilk müjdələri kimi diqqəti cəlb edir.

Düşünürük ki, Heydər Əliyev siyasi məktəbinin ən layiqli yetirməsi olan cənab İlham Əliyev diplomatik-siyasi mübarizə cəbhəsində də BÖYÜK MÜƏLLİMİNİN dərslərini əla mənimsədiyini hələ çox nümayiş etdirəcəkdir.

"Azərbaycan xalqı görəcək ki, mən Azərbaycan üçün, xalqımız üçün yaxşı prezident olacağam" – 2003-cü il oktyabrın 31-də cənab İlham Əliyev belə demişdi. Bu gün – prezidentliyinin 100 gününün tamamında da hamıya gün kimi aydındır ki, o, həqiqətən yaxşı prezident olacaqdır, cənab Heydər Əliyevin şah əsəri olan müasir Azərbaycan möhtəram Prezidentimizin rəhbərliyi altında özünün müəyyən etdiyi yolla gedəcək, Heydər Əliyevin siyasəti qarşıdakı illərdə də yaşayacaq və Azərbaycan xalqına yeni qələbələr gətirəcəkdir!"

8-10 FƏVRAL 2004-cü il.

"Sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, sərbəst iqtisadiyyata yol verilməsi, bazar iqtisadiyyatının yaradılması bizim strateji yolumuzdur".

*Heydər ƏLİYEV,
Azərbaycan xalqının
ümummilli lideri*

"Azərbaycanda bütün məsələləri həll etmək üçün, ilk növbədə, iqtisadiyyat güclü olmalıdır".

*İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti*

HEYDƏR ƏLİYEVİN İQTİSADI İNKİŞAF KONSEPSİYASI FƏALİYYƏTDƏDİR

(2001-ci ilin yekunları
və 2002-ci ilə bir nəzər)

Təqvimin sonuncu vərəqi də çevrildi və üçüncü minilliyin ilk ili arxada qaldı. Bütün bəşəriyyət üçün çox vacib tarixi hadisələrlə zəngin olan 2001-ci il bizim üçün yanvar ayında Azərbaycanın tamhüquqlu üzv kimi Avropa ailəsinə, Avropa Şurasına rəsmən qəbul edilməsi və Avropa Şurasının Strasburq (Fransa) şəhərindəki iclası zamanı öndə Azərbaycan Respublikasının Dövlət bayrağının qaldırılması ilə müstəqillik tariximizin növbəti səhifəsinə dönərək, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin 10-cu ildönümünün dövlət səviyyəsində bütün ölkə miqyasında və çoxsaylı diaspor təşkilatları səviyyəsində bütün dünyada ən əziz, müqəddəs bir bayram kimi qeyd olunmasıyla yadda qaldı. Dövlət müstəqilliyimizin əbədi, sonsuz və dönməz olduğunu nümayiş etdirən bayram təntənələri yaxın-uzaq ellərdəki bütün Azərbaycansevərlərə və bədxahlarımızı bir daha göstərdi ki, on il tarixi baxımdan böyük bir müddət olmasa da, müstəqilliyimizin bu qısa dövrü ərzində Azərbaycanda demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət qurulmuş və onun təsisatları yaradılmışdır. Azərbaycan iqtisadi islahatlar apararaq, bazar iqtisadiyyatını inkişaf etdirir və ölkəmiz artıq intensiv inkişaf dövrünü yaşayır.

Baş gətən 2001-ci ilə gəlincə isə, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqına Yeni il təbrikində deyildiyi kimi, 2001-ci il də Azərbaycan xalqı üçün çox uğurlu il olmuşdur. "Bu ildə Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini daha da möhkəmləndirmiş, ölkəmizdəki ictimai-siyasi sabitlik davam etmiş, Azərbaycanda hüquqi, demokratik, dünyəvi quruculuq prosesi uğurla həyata keçirilmiş, ölkəmizin

bütün sahələrində islahatlar, siyasi, iqtisadi, hüquqi, sosial islahatları ardıcıl surətdə həyata keçirilib və keçirilməkdədir".

On il əvvəl müstəqillik yoluna qədəm qoyarkən Azərbaycan Respublikasının qarşısında dövlət müstəqilliyini qorumaq və möhkəmləndirmək; demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət qurmaq, gəzi-aşkar havadarlarına arxalanan təcavüzkar Ermənistanın silahlı müdaxiləsinə məruz qalmış ölkəmizin ərazi bütövlüyünü təmin etmək, Dağlıq Qarabağ probleminin ədalətli, milli maraqlarımıza uyğun həllinə nail olmaq; əhalinin təhlükəsizliyini təmin etmək, milli istehsalın inkişafı bazasında xalqın rifahını müntəzəm olaraq yüksəltmək, dövlətin iqtisadi maraqlarını qorumaqla və onun iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etməklə dünya iqtisadi integrasiyasına qoşulmaq və s. kimi həlli vacib çox çətin vəzifələr dururdu. Bunun üçün isə, ilk növbədə, ölkəmiz milli maraqlarından irəli gələn daxili və xarici siyasətimizin elmi cəhətdən əsaslandırılmış strategiyə xəttini işləyib hazırlamaq, Azərbaycanın bütün təbii, iqtisadi, texniki, humanitar və mədəni potensialını bu xəttin ardıcıl şəkildə həyata keçirilməsinə yönəltmək gərək idi. Başcası isə, tələyüklü bu vəzifələri həyata keçirmək üçün Azərbaycana Heydər Əliyev miqyaslı siyasi dühə, müdrik rəhbər gərəkdi!

Sadəcə mənə istiqamətlərdə işləyən biz nədən başladıq, hansı yolları keçdik, hansı çətinliklərlə üzləşdik, hansı maneələri dəf etdik və on illik zaman kəsiyinin sonunda nəyə nail olduq? Dövlət müstəqilliyimizin onuncu ildönümünün bayram edildiyi ərzədə və ondan sonrakı günlərdə geniş oxucu kütləsinin mühakiməsinə verilən rəsmi dövlət nəşrlərində, statistik məcmuələrdə, elmi-nəzəri və praktik səciyyə daşıyan çoxsaylı tədqiqatlarda bu sualların cavabı kifayət qədər tam dolğunluqla ilə əksini tapmışdır. Bununla bərabər keçilmiş yolun bəzi məqamlarını yenidən xatırlatmaq, Heydər Əliyevin dövlət quruculuğu strategiyasının və onun tərkib hissəsi olan iqtisadi inkişaf konsepsiyasının əsas müddəalarının bir daha yada salmaq yerinə düşərdi.

İqtisadi inkişafın əsas istiqamətləri

Azərbaycanda siyasi rəhbərliyə qayıdırsından təxminən bir il sonra - ölkəmiz vətəndaş müharibəsi və xaos girdabından salamat çıxarılıb, dövlətçiliyimizin qorunub saxlanması üçün ilkini müqəddəs şəraiti təmin etməyə nail olandan sonra Heydər Əliyev demişdi: "Biz respublikamızda hüquqi-demokratik dövlət qurmaq yolu ilə gedirik. Bu, dövlət quruculuğunda, siyasi sahədə strateji yolumuzdur. Bununla çox sıx əlaqədə olan ikinci sahə iqtisadiyyatın demokratik yollarla idarə edilməsidir, yəni iqtisadiyyatda demokratik islahatlar aparılması, bazar iqtisadiyyatı yoludur. Bütün bunlar kompleks şəkildə respublikamızı gələcəyə aparan yollar, istiqamətlərdir".

Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi iqtisadi inkişaf konsepsiyasının özəyini üç mərhələdə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan islahatlar təşkil edirdi: birinci mərhələdə güclü dövlət tənzimlənməsi ilə böhrandan çıxmaq, ikinci mərhələdə iqtisadiyyatın sabitliyini təmin etmək, üçüncü mərhələdə isə iqtisadiyyatın dirçəlişinə nail olmaq gərəkdi.

Hər bir mərhələyə uyğun olaraq işlənmiş məqsədli kompleks proqramların uğurlu həyata keçirilməsi artıq 1996-cı ildə müşahidə olunan iqtisadi sabitlik, 1997-ci ildən etibarən isə sosial-iqtisadi inkişafda müsbət meyllərin özünü büruzə verməsi ilə nəticələndi.

Bazar islahatlarının ardıcıl və sistemli şəkildə aparılmasına əsaslanan Heydər Əliyev iqtisadi siyasətində öncül yeri dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi tutur. Dövlət başçımızın fikrincə, "respublikada bazar iqtisadiyyatına, sərbəst iqtisadiyyata keçmək üçün mülkiyyət forması dəyişməlidir, özəlləşdirmə gətəməlidir". Çünki dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi sərbəst bazar rəqabəti prinsiplərinin, xüsusi mülkiyyətçiliyin bərqərar olması deməkdir, iqtisadiyyatımızın dünya iqtisadi sisteminə qovuşması, formasiya dəyişikliyi, insanların şüurunda, həyat tərzində, idarəetmədə çevriliş deməkdir. Heydər Əliyev anladığımızda özəlləşdirmənin sosial-iqtisadi məqsədi hər bir vətəni-

daşın iqtisadi islahatlarda şəxsi marağını təmin etmək və əhalinin həyat səviyyəsini yüksəltmək, iqtisadi məqsədi isə sağlam rəqabətə əsaslanan istehsal üçün şərait yaratmaqdır. Özəlləşdirmənin səmərəsinə nail olmaq üçün isə bu proses iki əsas prinsip əsasında həyata keçirilməlidir: birincisi, dövlət əmlakının özəlləşdirilməsində sosial ədalətin qorunması; ikincisi, özəlləşdirmənin optimal müddətdə aparılması.

Bu gün özəlləşdirmə iqtisadiyyatın demək olar ki, bütün sahələrini əhatə etmişdir. Bu isə öz növbəsində, müstəqil Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatının sürətlə inkişaf etməsinə, ölkənin xarici iqtisadi əlaqələrinin dərinləşməsinə və iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsinə zəmin yaratmışdır.

Kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatımızın böyük bir hissəsini təşkil edir. Azərbaycanda ümumi daxili məhsulun dördə bir hissəsi bu sahədə yaranır və əmək qabiliyyətli əhalinin üçdə bir hissəsindən çoxu burada çalışır. Aqrar sahə ölkənin ıxracatında əhəmiyyətli paya malikdir. Respublika iqtisadiyyatının vəziyyəti, əhalimizin ərzaqla, kənd təsərrüfatı məhsulları ilə təmin edilməsi əsasən kənd təsərrüfatı işlərindən, istehsalatdan əldə olunan məhsullardan çox asılıdır.

Iqtisadiyyatımızın bazar münasibətinə keçirildiyi indiki şəraitdə Heydər Əliyev aqrar sahədə islahatların digər sahələrə nisbətən daha tez aparılmasını dəfələrlə məsləhət görmüş, bu məqsədin reallaşması üçün çoxlu əmək və vaxt sərf etmişdir. Son bir neçə il ərzində onun rəhbərliyi altında aqrar sahədə mülkiyyət formasının dəyişdirilməsi və idarəetmənin təkmilləşdirilməsi üzrə bir sıra ciddi tədbirlər hazırlanmış və uğurla həyata keçirilmişdir.

Heydər Əliyevin iqtisadi məntiqi kənd təsərrüfatını iqtisadiyyatın digər sahələri üçün baza hesab etməklə, kənd təsərrüfatının strukturunun təkmilləşdirilməsi, Azərbaycanın xammal ixrac edən ölkədən son məhsul istehsal və ixrac edən ölkəyə çevrilməsi üçün yolların dəqiqləşdirilməsini əsas sayır.

Kənd təsərrüfatına belə üstünlük verilməsi bu sahənin təbiəti

tino dərindən hələd olmaqdan, buradakı zəngin milli sərvətlərimizi layiqincə qiymətləndirməkdən və onlardan səmərəli istifadənin əhəmiyyətini başa düşməkdən, aqrar bölmənin təkcə iqtisadi deyil, həm də sosial dəyərini dəqiq müəyyənləşdirməkdən irəli gəlir.

Heydər Əliyev iqtisadi baxışının ana xəttini islahatların, o cümlədən kənd təsərrüfatında aqrar islahatların sosial yönünün gücləndirilməsi təşkil edir. Ölkə başçısının fikrincə, birinin varlanması digərinin kasıblaşmasına gətirib çıxarmamalıdır. Yəni islahatlar xalqımızın ümumi rifahının yüksəldilməsi üçün həyata keçirilməlidir. Heydər Əliyev göstərir ki, əks təqdirdə, islahatlar səmərəsiz ola bilər və xalq da bunu qəbul etməz.

Ölkədə aqrar islahatın həyata keçirilməsi üçün yaradılan hüquqi baza, görülən işlər, əldə olunmuş müsbət nəticələr, bu işə adamların psixoloji cəhətdən hazırlanması, yaradılmış daxili sabitlik və xarici ölkələrlə formalaşmağa başlayan hərtərəfli xoş münasibətlər bunu söyləməyə əsas verir ki, Azərbaycan kəndində yeni sahibkarlar və mülkiyyətçilər əmələ gəlmiş, milli iqtisadiyyatın formalaşmasında aqrar bölmə yenə də aparıcı sahələrdən birinə çevrilmişdir.

İqtisadiyyatın inkişafı iqtisadi münasibətlərin tərkib hissəsi olan maliyyə münasibətlərinin səviyyəsindən çox asılıdır. Başqa sözlə, güclü maliyyə-bank sisteminin yaradılması iqtisadi sistemini gücləndirilməsində müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

Ümumiyyətlə, Heydər Əliyev siyasətinin strateji məqsədi ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın maliyyə sistemi müasir beynəlxalq standartlara tam müvafiq olsun, dünya maliyyə mərkəzləri və bankları ilə əlaqə yarada bilsin.

Sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində cəmiyyət zamanı sətir büdcə və pul-kredit siyasəti yeridilmişdir. Nəticədə milli valyutamızın - manatın məzənnəsi Amerika dolları ilə nisbətə xeyli möhkəmlənmiş və sabitləşmiş, inflyasiya kəskin sürətdə azalmışdır.

Dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya və Azərbaycanın digər öl-

kələrlə əməkdaşlığı Heydər Əliyevin iqtisadi strategiyasının əsas istiqamətlərindəndir. Bu mənada onun belə bir fikri diqqətəlayiqdir ki, ölkələrin iqtisadi sahədə bir-biri ilə düzgün qurulmuş ikitərəfli əməkdaşlığı, bir tərəfdən, bu əlaqələrdə iştirak edən hər bir dövlət üçün mənfəətlidirsə, digər tərəfdən, iqtisadi inteqrasiya bütövlükdə dünya iqtisadiyyatının inkişafının yeganə yoludur.

Heydər Əliyevin iqtisadi strategiyası Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi siyasətinin əsas prinsiplərinin və xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafının milli iqtisadi maraqların gözənilməsinə təminat verən dövlət proqramı əsasında həyata keçirilir.

Bu proqramda bir tərəfdən, xarici investisiyaların cəlb edilməsi, onların Azərbaycan Respublikasının ərazisində ümumdövlət siyasətinə uyğun yerləşdirilməsi tələb olunursa, digər tərəfdən də, respublikanın ixracat potensialının inkişaf etdirilməsi, milli ixracatçıların əlaqələndirilməsi və onların maraqlarının müdafiə olunması ön plana çəkilir.

Belə bir sistemli yanaşmanın konkret həlli yolları kimi, dünya mal və xidmət bazarlarının konyunkturasının təhlilini aparmaq və inkişaf təmayülünü proqnozlaşdırmaq, xarici dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlarla valyuta-kredit münasibətlərinin tənzimlənməsi mexanizmini təkmilləşdirmək, ixrac layihələrini kreditləşdirmək və sığortalamaq, Azərbaycan Respublikasının xarici ödəniş-borç münasibətlərini və valyuta daxilolmalarını tənzimləmək, sənaye və elm tutumlu məhsulların ixracını dövlət tərəfindən stimullaşdırmaq, daxili bazarın müdafiəsini təmin etmək, xarici ticarət fəaliyyətinin ayrı-ayrı növlərini - sərhədyanı ticarət, azad iqtisadi zona və s. inkişaf etdirmək, xarici ticarət və tədiyyə balanslarının proqnozunu işləyib hazırlamaq, xarici dövlətlərdə, beynəlxalq iqtisadi-ticarət və əməkdaşlıq təşkilatlarında Azərbaycan Respublikasının ticarət nümayəndəliklərini yaratmaq, sərgilər və iqtisadi-ticarət yarmarkaları təşkil etmək, xarici iqtisadi əlaqələr üzrə informasiya sistemini yaratmaq, xarici iqtisadi əlaqələrə dair məlumat-izahat və reklam işi aparmaq, xarici iqtisadi fəaliyyət sahəsində mütəxəssislər hazırla-

maq, bəzi müəssisələrin idarə olunmasını xarici şirkətlərə vermək, dünya maliyyə mərkəzləri ilə fəal əməkdaşlıq etmək müəyyən olunmuşdur.

Heydər Əliyev Azərbaycanda neft sənayesinin inkişafına həmişə xüsusi diqqət yetirmiş, sahənin problemlərinin həllinə böyük qayğı göstərmişdir. Ölkə iqtisadiyyatının bu əsas sahəsinə həsr olunmuş çoxsaylı çıxış və müsahibələrində o, neft sənayesinin inkişafına təminat verən tədbirlər kompleksini açıqlamış və onların həyata keçirilməsi üçün şərait yaratmışdır.

Son dərəcə ağır şəraitdə xalqın təkidi ilə siyasi rəhbərliyə gələn Heydər Əliyev respublikada hökm sürən və getdikcə dərinləşməkdə olan iqtisadi və sosial böhranın qarşısını almaq üçün qısa müddətdə bir sıra mühüm yenidənqurma işləri ilə yanaşı, təsirli tədbirlər görməli oldu. Azərbaycanda müvəffəqiyyətə həyata keçirilən iqtisadi islahatlar sistemində ölkəmizin və hətta bütün dünyanın tarixi sərvəti hesab edilən neft-qaz sənayesinin inkişafına dair ağıllı sosial-iqtisadi siyasət Azərbaycan iqtisadiyyatının dirçəldilməsinin barometri kimi qiymətləndirilməlidir.

Heydər Əliyevin iqtisadi konsepsiyasının mühüm istiqamətlərindən biri də ölkə iqtisadiyyatının mövcud potensialının dağdılmasına qarşı kompleks tədbirlərin işləni hazırlanması və onların tətbiqi yolu ilə cəmiyyətdə sağlam sosial-iqtisadi, mədəni-psixoloji və siyasi mühitin formalaşdırılmasına nail olmaqdır.

2001-ci ilin sonlarında "Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" qanun layihəsinin Milli Məclisin müzakirəsinə çıxarılması və birinci oxunuşda qəbul edilməsi Heydər Əliyevin korrupsiya və iqtisadi cinayətkarlığa qarşı əmansız və ardıcıl mübariz olduğunu nəinki Azərbaycanda, beynəlxalq aləmdə də bir daha sübut etmişdir.

Heydər Əliyev iqtisadiyyatın sosial yönümlü olmasını daim tövsiyə etmişdir. Son dövrlərdə bu, real nəticələrini göstərməyə başlamışdır.

Ölkədə real ödəncələr konsepsiyası elan edilmiş və onun həyata keçirilməsi üçün əməli tədbirlər görülmüşdür. Respublikada büdcə təşkilatlarında işləyən vətəndaşların əmək haqqının artırılması daim diqqət mərkəzində olmuşdur. 1996-cı ildən başlayaraq, ölkə prezidenti büdcədən maliyyələşdirilən ayrı-ayrı sahələrin işçilərinin əmək haqlarının artırılması barədə onlarca fərman və sərəncam vermişdir.

Lakin vəziyyətin belə müsbət dəyişməsi öz-özünə olmamış, ölkə Prezidenti Heydər Əliyev tərəfindən çox böyük əmək sərf olunmuş, əhalinin sosial müdafiəsini təmin etmək məqsədilə bir sıra qanun, fərman və sərəncamlar imzalanmış, onun birbaşa rəhbərliyi ilə kompleks tədbirlər işləni hazırlanmış və həyata keçirilmişdir.

Konstitusiyamızın təməl prinsiplərindən biri olan sosial ədalət prinsipinin, eləcə də Konstitusiyada təsbit edilən əmək hüququnun, istirahət hüququnun, sosial təminat hüququnun, azad sahibkarlıq hüququnun həyata keçirilməsi bazar münasibətlərinə keçid şəraitində çox böyük əhəmiyyət kəşb edir. Bu baxımdan əmək və sosial müdafiə sahəsində siyasətin həyata keçirilməsi məqsədilə respublikada qanunvericilik bazasının yaradılması üzrə məqsədyönlü iş aparılmışdır.

Nəticədə bazar iqtisadiyyatı yolunu seçən, islahatları uğurla, ardıcıl həyata keçirən Azərbaycan Respublikası bu gün sosial-iqtisadi inkişafın möhkəm təməlini yaratmaqla, güclü iqtisadi yüksəlişin astanasında dayanmışdır.

2001 – struktur islahatları ili

2001-ci ildə Azərbaycanın iqtisadi inkişafının sadalanan əsas istiqamətləri üzrə normativ hüquqi və təşkilati tədbirlərin görülməsi diqqət mərkəzində olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2000-ci il 10 avqust tarixli fərmanı ilə qüvvəyə minən, ölkəmizdə dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin keyfiyyətə yeni mərhələsinin başlanması və bütövlükdə iqtisadi islahatların uğurla həyata keçirilməsi

üçün hüquqi təminat yaradılması demək olan "Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa, habelə dövlət başçısının 2000-ci il 10 avqust tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramı"na müvafiq surətdə "İcarəyə verilmiş dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında Əsasnamə", "Dövlət müəssisələrinin fərdi layihələr üzrə özəlləşdirilməsi qaydaları" və "Dövlət əmlakının hərəclər vasitəsilə satışı qaydaları" dövlət başçısı tərəfindən təsdiq olunaraq qüvvəyə minmişdir. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasında 1995-1998-ci illərdə dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin Dövlət Proqramı"na uyğun olaraq özəlləşdirməyə açıq elan edilmiş, lakin özəlləşdirilməsi başa çatmamış müəssisə və obyektlərin "Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramı" çərçivəsində özəlləşdirilməsi barədə" 2001-ci il 22 mart tarixli, "Dövlət əmlakının bələdiyyələrə verilməsi qaydası və müddətləri haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə" 2001-ci il 11 iyun tarixli və "İnvestisiya müsahibəsinin keçirilməsi qaydaları"nın təsdiq edilməsi haqqında" 2001-ci il 17 iyul tarixli fərmanları, "Maşınqayırma sənayesi müəssisələrinin özəlləşdirilməsi haqqında", "Kimya sənayesi müəssisələrinin və təşkilatlarının özəlləşdirilməsi haqqında", "Yanacaq-energetika kompleksi müəssisələrinin özəlləşdirilməsi haqqında" və "Azneftkimyamaş" Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin yaradılması haqqında" 2001-ci il 22 mart tarixli, Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinin, Rabitə Nazirliyinin, Milli Elmlər Akademiyasının və "Azərbaycan Hava Yolları" Dövlət Konsernin tabeliyində olan bir sıra müəssisələrin, habelə "Azərkontrakt" Səhmdar Cəmiyyətinin müəssisələrinin, "Azərbaycan Dövlət Balıqçılıq Təsərrüfatı Konsernin tabeliyində olan müəssisə və təşkilatların, damazlıq quşçuluq təsərrüfatının özəlləşdirilməsi haqqında 2001-ci il 29 mart tarixli, "Kiçik su

elektrik stansiyalarının özəlləşdirilməsi haqqında" 2001-ci il 21 dekabr tarixli, "Azərbaycan alüminiumu" Səhmdar Cəmiyyətini idarə etmək hüququna dair müqavilə"nin təsdiq edilməsi haqqında" 2001-ci il 31 mart tarixli və "Bakielektrikşəbəkə" Səhmdar Cəmiyyətini idarə etmək hüququna dair müqavilə"nin təsdiq edilməsi haqqında" 2001-ci il 7 noyabr tarixli sərəncamları, bu sahəyə dair digər fərman və sərəncamları yeni mülkiyyət münasibətlərinin hərqərar olmasında mühüm rol oynamışdır.

"Tütən və tütən məmulatı haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2001-ci il 8 iyun tarixli Qanunu, "Bələdiyyələrin su təsərrüfatı haqqında" və "Bələdiyyə torpaqlarının idarə edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2001-ci il 29 iyun tarixli qanunları, "Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına müddətli vergi güzəştlərinin verilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2001-ci il 27 noyabr tarixli Qanunu, "Dövlət torpaq kadastrı, torpaqların monitorinqi və yerquruluşu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 4 iyul tarixli fərmanı, "Azərbaycanda ərzaq təhlükəsizliyi Proqramı"nın təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 2 mart tarixli sərəncamı və s. aqrar islahatların dərinləşdirilməsi, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artırılması və əhalinin ərzaqla təminatının yaxşılaşdırılması perspektivləri baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Ötən il maliyyə-vergi, pul-kredit siyasəti, gömrük işi, xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafı və s. istiqamətləri əhatə edən bir sıra qanun və məcollərdə mühüm dəyişiklik və əlavələr edilmiş, "Azərbaycan Respublikasının 2000-ci il dövlət büdcəsinin icrası haqqında", "Azərbaycan Respublikasının 2002-ci il dövlət büdcəsi haqqında", "Dövlət rüsumu haqqında", "Kommersiya sirri haqqında", "Banklar və digər kredit təşkilatları tərəfindən əhalinin əmanətləri üzrə ödənilən faiz məbləğlərindən, habelə

investisiya qiymətli kağızları üzrə dividend və faizlərdən gəlir vergisinin tutulması üzrə güzəştlərin müəyyən edilməsi haqqında", "Dövlət sosial sığorta sisteminə fərdi uçot haqqında" və digər yeni qanunlar qəbul olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə" 2001-ci il 29 mart tarixli, "Qara və olvan metal qırıntı və tullantıları ixracının müvafiqəti dayandırılması barədə" 2001-ci il 17 aprel tarixli, "Hökumət zamanəti ilə alınan kreditlərin qaytarılmasına nəzarətin gücləndirilməsi tədbirləri haqqında" 2001-ci il 11 iyun tarixli, "Özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin, aqrar islahatları nəticəsində ləğv olunmuş və işğal altında olan rayonların təsərrüfat subyektlərinin dövlət büdcəsinə, büdcədənəknar dövlət fondlarına, qiymətləri (tarifləri) dövlət tərəfindən tənzimlənən məhsul, iş və xidmətlərin istehlakına görə dövlət müəssisələrinə olan borclarının və bu müəssisələrin səhmlərinin nəzarət zərfi dövlətə məxsus banklara olan ödəmə vaxtı ötmüş borclarının silinməsi və tənzimlənməsi qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında" 2001-ci il 11 iyun tarixli, "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin strukturunun təsdiq edilməsi və Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Əsasnaməsinə əlavələr edilməsi haqqında" 2001-ci il 19 iyun tarixli, "Girov haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun icrasının təmin edilməsi barədə" 2001-ci il 4 iyul tarixli, "Dövlət vergi orqanlarında xidmət haqqında" Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi haqqında" 2001-ci il 19 iyul tarixli, "Azərbaycan Respublikasında lotereya fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi haqqında" 2001-ci il 23 noyabr tarixli fərmanları və onlarca sərəncam iqtisadi münasibətlərin əsasını təşkil edən məhiyyə münasibətlərinin yeni keyfiyyət müstəvisinə qaldırılması məqsədlərinə xidmət etmişdir.

2001-ci ildə Azərbaycanın neft strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi istiqamətində də bir sıra dəyərli addımlar

atılmışdır. Dünyanın 14 ölkəsinin 32 neft şirkəti ilə imzalanmış 21 müqavilə üzrə ölkəmizə 60 milyard ABŞ dolları həcmində investisiya daxil olacağı planlaşdırılır. Ötən il Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin inşasına başlamaq üzrə bütün mühəndislik işləri başa çatdırılmış, eyni zamanda Azərbaycanın mühüm strateji sərvəti olan təbii qazın dünya bazarına çıxarılması üçün Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinə dair üçtərəfli (Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə) sazişi imzalanmışdır.

"Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda yerləşən "Azəri-Çıraq-Günəşli" və "Şahdəniz" yataqlarının işlənilməsi, Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri və "Şahdəniz" yatağından təbii qazın ixrac boru kəmərinin layihələrinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar təxirəsalınmaz tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 15 may tarixli sərəncamında qeyd olunduğu kimi, hazırkı mərhələdə neft və qaz yataqlarının işlənilməsi və hasil edilmiş neftin və qazın dünya bazarlarına boru kəmərləri vasitəsilə nəqli üzrə layihələrin əlaqələndirilmiş şəkildə həyata keçirilməsi təxirəsalınmaz təşkilatı və digər tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir. Layihələr üzrə işlərin bu şəkildə aparılması müvafiq sahələrdə fəaliyyət göstərən dövlət orqanlarının öz səlahiyyətləri daxilində aparılan işlərə hətərəfli kömək göstərilməsi və əvərişli şəraitin yaradılması üzrə daha məqsədyönlü fəaliyyətini zəruri edir. Bütün bunlar nəzərə alınaraq, "Azəri-Çıraq-Günəşli" yatağının tam miqyaslı işlənilməsi, habelə "Şahdəniz" yatağının işlənilməsi, Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin və "Şahdəniz" yatağından təbii qazın ixrac boru kəmərinin tikintisi və istismara verilməsi ilə bağlı layihələrin həyata keçirilməsi üzrə geniş tərkibdə komissiya yaradılması məqsəduyğun sayılmışdır; komissiya Azərbaycan Respublikasının ərazisində aparılan işlərin əlaqələndirilməsini, ortaya çıxan məsələlərin operativ həllini təmin etməli və lazımı şəraitin yaradılması məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına təkliflər verməlidir.

Sadalananlarla yanaşı, iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi məsələləri 2001-ci ildə xüsusi diqqət mərkəzində durmuşdur. Ən əvvəl də ilin birinci yarısı dövlət idarəetməsində ciddi struktur dəyişiklikləri ilə yadda qalmışdır: dövlət başçısının formarı və sərəncamları ilə bir sıra dövlət strukturları ləğv edilmiş və onların funksiyaları yeni yaradılmış icra orqanlarına tapşırılmışdır. Bu baxımdan Yanacaq və Energetika Nazirliyinin, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin yaradılması, Dövlət Sığorta Nəzarətinin ləğv edilməsi və sığorta bazarının tənzimlənməsi hüququnun Maliyyə Nazirliyinə verilməsi struktur islahatları silsiləsində mühüm vəsilo sayılmalıdır.

Rəqəmlər deyir ki...

İlkin məlumatlara görə, ötən ilin on ayı ərzində ölkədə 20,8 trilyon manatlıq ümumi daxili məhsul (ÜDM) istehsal olunub. Bu, 2000-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 9,4 faiz, müqayisəli qiymətlərlə isə 1,7 trilyon manatlıq çoxdur. Ümumiyyətlə isə, son beş ildə ÜDM-in həcmi 55 faiz artmışdır. ÜDM-in əsas hissəsi - 35,5 faizi sənaye sahələrində, 22,9 faizi sosial və digər xidmət sahələrində, 19,8 faizi kənd təsərrüfatında, 11,5 faizi nəqliyyatda, 7,1 faizi isə ticarət və itimai işədə yaradılıb. Ölkədə adambaşına düşən məhsul istehsalı da 2000-ci ilin on ayı ilə müqayisədə xeyli artaraq 2,6 milyon manatlıq (560,6 dollarlıq) olub.

Sənaye məhsulu istehsalı 4,7 faiz (1996-2001-ci illərdə 20 faiz) çoxalıb. Artım neft və qaz hasilatında 5,6 faiz, maşınqayırma müəssisələrində 29 faiz, tikinti materialları sənayesində 81,7 faiz olub. Ölkədə özəlləşdirməyə cəlb edilən müəssisələrin xüsusi çəkisi ümumi sənaye potensialı ilə müqayisədə hələ az olsa da, onların ümumi istehsalda payı nəzərəcərpəcək dərəcədə böyükdür. Hazırda ümumi sənaye məhsulu istehsalında qeyri-dövlət bölməsinin payı 48,4 faizə çatıb ki, bu da 2000-ci illə müqayisədə 16,7 faiz çoxdur.

Kənddə əsl sahibkarlar zümərəsi formalaşır. Onlar məhsul istehsalını artırmaq üçün yeni-yeni yollar axtarır və istədiklərinə də nail olurlar.

Ötən ilin on bir ayı ərzində ölkə üzrə istehsal edilmiş ümumi daxili məhsulda kənd təsərrüfatının payı 4 trilyon 349,1 milyon manat (18,8 faiz) olmuşdur ki, bu da 2000-ci ilin müvafiq dövründəkindən çoxdur. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, 2001-ci il dekabrın 1-i vəziyyətinə qədər qədərli daxil olmaqla 759,8 min hektar taxıl sahəsi biçilmiş və həmin sahələrdən ilkin çəkiddə 2 milyon 15,2 min ton (əvvəlki ilin eyni dövründəkindən 476 min ton çox) məhsul istehsal edilmişdir. Bu da son illər üçün rekord nəticədir.

Ötən dövrdə ölkə üzrə 907,2 min ton tərəvəz, 290,5 min ton hostan məhsulları, 441,7 min ton meyvə və giləmeyvə yığılıb ki, bu da 2000-ci ilin on bir ayı ilə müqayisədə xeyli çoxdur. Son illər kənd təsərrüfatının mühüm sahələrindən sayılan kartofçuluq ciddi inkişaf dövrünü yaşayır. Ökin sahələrinin genişləndirilməsi və məhsuldarlığın yüksəldilməsi hesabına 2001-ci ildə 605,3 min ton məhsul istehsal edilib ki, bu da 2000-ci ilə nisbətən 29,3 faiz çoxdur. Xatırladaq ki, bu, kartofçuluq tarixində ən yüksək nəticədir.

Son bir neçə ildə kənd təsərrüfatının digər mühüm sahələrindən sayılan çayçılıq tənəzzülə doğru gedirdi. Hazırda bu sahəyə də marağın artması müşahidə edilməkdədir. Ölkənin çay fabriklərinin özəlləşdirilməsi ilə əlaqədar əməl sənayesi sahələri hərəkətə gətirilir və bu da yerli çay istehsalçıların adı çəkilən sahəyə marağının artmasına səbəb olur. 2001-ci ildə plantasiyalardan 1,3 min ton yaşıl çay yarpağı toplanıb ki, bu da əvvəlki ilə nisbətən 18,2 faiz çoxdur.

Heyvandarlıqda 2001-ci ilin on bir ayı ərzində diri çəki-də 188,1 min ton ət, 1 milyon 18,2 min ton süd və 523,6 min ədəd yumurta istehsal edilib. Bu sahələr üzrə əldə edilmiş göstəricilər də 2000-ci ilin müvafiq dövründəkindən çoxdur.

Kənd təsərrüfatında aqrar islahatların aparılması nəticəsində

da sovxoz və kolxozlara məxsus kənd təsərrüfatı texnikasının, heyvandarlıq binalarının və torpaq sahələrinin özəlləşdirilməsi davam etdirilmişdir. İndi kənddə ölkə üzrə faktiki olaraq verilmiş və özəlləşdirilmiş əmlakın dəyəri xüsusi mülkiyyətə verilməsi nəzərdə tutulan əmlakın 96,5 faizini təşkil edir.

Tikinti kompleksində bütün maliyyə mənbələri hesabına iqtisadiyyatın və sosial sahənin inkişafına 4,1 trilyon manat həcmində investisiya yönəldilib və 1,4 trilyon manatlıq tikinti-quraşdırma işləri görüldü. 2000-ci ilin on ayı ilə müqayisədə kapital qoyuluşu 6,7 faiz, tikinti-quraşdırma işlərinin həcmi 4,1 faiz artıb. İstifadə edilmiş vasitənin 3,6 trilyon manatı (88,3 faizi) istehsal təminatlı obyektlərin tikintisinin davam etdirilməsinə yönəldilib. Ümumi kapital qoyuluşunda xarici investisiyanın xüsusi çəkisi 71,6 faiz olub.

Əhaliyə göstərilən rabitə xidmətində də qeyri-dövlət bölməsinin payı artaraq 63,6 faizə çatıb. 2001-ci ilin əvvəlindən rabitə müəssisələri tərəfindən əhaliyə idarə və təşkilatlara 667,5 milyard manatlıq, yəni 2000-ci ildəkindən 13,1 faiz çox xidmət göstərilib. Ümumiyyətlə, 2001-ci ilin on ayında əhaliyə satılan istehlak mallarının və göstərilən pullu xidmətlərin həcmi 11,9 trilyon manat təşkil edib.

2001-ci ilin 11 ayı ərzində respublikanın rezident və qeyri-rezidentləri tərəfindən 120 ölkə ilə aparılmış ticarət əməliyyatlarının həcmi 3.308.094,0 min ABŞ dolları olub. Bu müddət ərzində 2.007.124,0 min ABŞ dolları dəyərində mal ixrac, 1.300.970,0 min ABŞ dolları dəyərində mal isə idxal olunub, ixrac-idxal əməliyyatları üzrə müsbət saldo 706.154,0 min ABŞ dolları təşkil edib.

2000-ci ilin 11 ayına nisbətən 2001-ci ilin 11 ayında ixrac və idxal əməliyyatlarının həcmi, müvafiq olaraq, 17,56% (299.812,0 min ABŞ dolları) və 24,46% (255.673,5 min ABŞ dolları) artmışdır.

Azərbaycan Respublikasının ticarət əlaqələrində xüsusi çəkisi böyük olan ölkələr aşağıdakılardır:

İtaliya: ixrac - 1.093.513,9 min ABŞ dolları (ümumi ixraca nisbətən - 54,48%), idxal - 23.018,5 min ABŞ dolları (ümumi idxala nisbətən - 1,77%);

ABŞ: ixrac - 13.383,9 min ABŞ dolları (ümumi ixraca nisbətən - 0,67%), idxal - 219.129,3 min ABŞ dolları (ümumi idxala nisbətən - 16,84%);

Rusiya: ixrac - 65.766,3 min ABŞ dolları (ümumi ixraca nisbətən - 3,28%), idxal - 138.603,9 min ABŞ dolları (ümumi idxala nisbətən 10,65%);

Türkiyə: ixrac - 64.269,4 min ABŞ dolları (ümumi ixraca nisbətən - 3,20%), idxal - 135.588,8 min ABŞ dolları (ümumi idxala nisbətən - 10,42%);

Sonrakı yerləri Türkmənistan (ixracda 0,51%, idxalda 8,94%), İsrail (3,18% və 0,46%), Qazaxıstan (0,30% və 7,05%), Almaniya (0,59% və 5,16%), Gürcüstan (4,85% və 0,36%), Fransa (3,26% və 1,81%), Böyük Britaniya (1,73% və 3,68%) və İran (0,40% və 3,69%) tuturlar.

Ötən il Azərbaycanın özünün pul-kredit sistemi və onun təşkili səviyyəsinin dünya standartlarına çatdırılması istiqamətində də uğurlu addımlar atılmışdır.

2001-ci ildə inflyasiyanın səviyyəsi daha aşağı olmuş və 11 ay ərzində 0,5 faiz təşkil etmişdir. Milli Bankın proqnozlarına görə, ilin yekununda inflyasiyanın səviyyəsi 1-1,2 faiz olacaqdır ki, bu da Beynəlxalq Valyuta Fondunun proqnozundan 2 dəfə azdır. İlin yekunlarına görə, Azərbaycan manatının məzənnəsinin ABŞ dollarına nisbətən 4,5 faiz dəyişəcəyi proqnozlaşdırılır ki, bu da maliyyə sabitliyinin başlıca göstəricilərindən biridir. Xatırladıq ki, bu, keçmiş Sovet İttifaqı ərazisində ən yaxşı nəticələndir.

İlin əvvəlində Milli Bankın valyuta ehtiyatının ümumi həcmi 691 milyon dollar təşkil etmişdir. İlin sonu üçün bu göstəricinin 700 milyona çatacağı proqnozlaşdırılırdı. Ölkənin strateji ehtiyatlarının ümumi həcmi 1 milyard 186 milyon dollardır. Bu il 2005-ci ildə denominasiyanın həyata keçirilmə-

sinin müvafiq konsepsiyasının hazırlanmasına başlanacaqdır. İndi Milli Bank pul kütəsinin yeniləşdirilməsi sahəsində iş aparır. Sifariş edilmiş 931 milyard manatın 28 milyardı respublikaya gətirilərək tədaviyə buraxılmışdır.

Dövlət büdcəsinin icrası haqqında ilkin məlumatlara görə, 2001-ci ilin yanvar-oktyabr aylarında büdcənin gəlirləri 2.996,6 milyard manat, xərcləri 2.956,8 milyard manat olmuşdur. Büdcə gəlirlərinin 75,9 faizi Vergilər Nazirliyi, 21,4 faizi isə Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən yığılmış vergi, rüsum və digər ödəmələrin hesabına yaranmışdır. Dövlət büdcəsinin proqnozlaşdırılmış rəqəmləri ilə müqayisədə 2001-ci ilin on ayında büdcənin gəlirləri 92,8 faiz, xərcləri isə 82,4 faiz icra olunmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, büdcəyə daxilolmaların və büdcədən xərclənmiş vəsaitlərin onların proqnoz rəqəmlərindən, müvafiq olaraq, 7,2 və 17,6 faiz az olmasına baxmayaraq, sosial müdafiə və sosial təminat məqsədlərinə həmin xərc məd-dəsi üzrə nəzərdə tutulduğundan 3,9 faiz çox vəsait yönəldilmişdir. Ümumilikdə büdcə xərclərinin 59,9 faizini əhaliyə əmək haqqı, pensiya və müavinət ödəmələri təşkil etmişdir. 2001-ci il noyabr ayının 1-nə əhalinin banklardakı əmanətlərinin məbləği 523,8 milyard manat olmuş və əvvəlki ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 164,4 milyard manat artmışdır. Əmanətlərin 59,3 milyard manatını milli, 464,5 milyard manatını isə xarici valyuta şəklində olan vəsaitlər təşkil edir. Həmin vəsaitlərin 301,5 milyard manatı özəl banklarda saxlanılır.

Əhalinin pul gəlirləri ilə bağlı vəziyyət də müsbət şəkildə dəyişmişdir. Belə ki, ilin on bir ayı ərzində əhalinin pul gəlirləri 17.438,6 milyard manat olmuş və nominal həcm etibarilə 10,2 faiz artmışdır. Adambaşına düşən pul gəlirləri 9,3 faiz artaraq 2.183,2 min manata çatmışdır.

Ön yüksək orta aylıq əmək haqqı ölkə iqtisadiyyatının mədənçixarma sənayesində, maliyyə vasitəçiliyində, icarə, kommersiya, daşınmaz əmlak və tikinti sahələrində çalışan işçilərə məxsus olmuşdur.

2001-ci ilin on bir ayında müəssisə və təşkilatlarda işçilərə 34,8 milyard manatlıq sosial xüsusiyyətli ödəmələr verilmişdir. Sosial ödəmələrin çox hissəsini mədənçixarma və emal sənayesində, habelə maliyyə strukturunda çalışan işçilər almışdır.

"Hökumət nəticələrlə fəxr edə bilər" - ötən ilin sonlarında ölkəmizə gəlmiş Beynəlxalq Valyuta Fondu rəsmilərinin rəyi belə olmuşdur. Rəqəmlər göstərir ki, 2001-ci ildə, Heydər Əliyev iqtisadi strategiyasının bəhrələri ilə həqiqətən də fəxr etməyə, öyünməyə dəyər!

Hər şey insan üçün! Hər şey vətəndaş üçün!

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2001-ci ildə də dövlətin siyasətində sosial müdafiə tədbirləri mühüm yer tutmuşdur.

Keçid dövrünün problemlərinə baxmayaraq, son illərdə xalqımızın həyat səviyyəsi durmadan yaxşılaşmış, dövlət büdcəsindən maliyyələşən sahələrdə əmək haqları dəfələrlə artırılmışdır. Ümumiyyətlə, Prezident Heydər Əliyevin iqtisadi siyasətində vətəndaşların sosial müdafiəsi önəmli yerlərdən birini tutur. Ötən illər ərzində əhalinin aztəminatlı hissəsinə dövlət yardımının artırılması, kasıblığın aradan qaldırılması, eyni zamanda işğala məruz qalmış ərazilərimizdən məcburən çıxarılmış soydaşlarımızın sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün əsaslı addımlar atılmışdır. Son iki il ərzində bununla əlaqədar olaraq dövlət başçısının verdiyi fərman və sərəncamlar bu yöndə həyata keçirilən siyasətin hazır nümunəsidir.

Bu sıradan ilk öncə "Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması sahəsində Dövlət Proqramının hazırlanması üzrə komissiyaanın yaradılması haqqında" 2001-ci il 2 mart tarixli sərəncam qeyd olunmalıdır. Sərəncamın preambulasında deyildiyi kimi, ölkədə həyata keçirilən islahatlar və bunun nəticəsində əldə edilən iqtisadi yüksəliş əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsinə və maddi rifah halının yaxşılaşdırılmasına imkan vermişdir. Belə ki, son beş ildə əhalinin real pul

gəlirləri 2,3 dəfə artmışdır ki, bu da Müstəqil Dövlətlər Birliyi məkanında ən yüksək göstəricidir. Eyni zamanda, ölkədə yoxsulluq problemi hələlik həll edilməmiş, xüsusilə əhalinin aztəminatlı hissəsinin ən zəruri istehlak mallarına və xidmətlərə olan ehtiyacının ödənilməsidəki çətinliklər tam aradan qaldırılmamışdır. Məhz bunu nəzərə alaraq, Prezident ölkədə yoxsulluğun və aztəminatlı əhalinin rifahının yaxşılaşdırılması sahəsində strategiyanın formalaşdırılması və bununla bağlı tədbirlərin hazırlanıb həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə "Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması sahəsində Dövlət Proqramı"nın hazırlanmasını zəruri saymış və bu məqsədlə geniş tərkibli dövlət komissiyası yaratmışdır.

Eyni zamanda, keçdiyimiz tarixi yolun yekunları göstərmişdir ki, müstəqil respublika kimi, Azərbaycanda əhalinin pensiya təminatının səviyyəsini dünya standartlarına uyğun təşkil etməyin, pensiya təminatını bazar iqtisadiyyatının özünəməxsus xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırmağın vaxtı çoxdan çatmışdır. Bu sahədə müəyyən konsepsiyanın olmaması, bütün sivil dövlətlərdə mövcud olan pensiya-maliyyə sisteminin idarə edilməsi üzrə avtomatlaşdırılmış sistemin quraşdırılmaması, fərdi uçot sisteminin yaradılmaması əhalinin pensiya təminatında bir çox çətinliklər yaradırdı.

Sadalanan çətinlikləri aradan qaldırmaq, əhalinin sosial müdafiəsini gücləndirmək, vətəndaşların pensiya təminatını yaxşılaşdırmaq, pensiya təminatı sisteminin idarə olunmasını, pensiyanın müəyyən olunması və əhaliyə verilməsi mexanizmini təkmilləşdirmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 17 iyun tarixli sərəncamı ilə "Azərbaycan Respublikasında pensiya islahatı konsepsiyası" təsdiq edilmişdir.

Konsepsiya əhalinin pensiya təminatında köklü dəyişikliklərin aparılması istiqamətində hazırlanmış mühüm sənəd olmaqla, vətəndaşların sosial müdafiəsinin və layiqli həyat səviyyəsinin təmin olunması məqsədilə aşağıdakı mühüm problemlərin həllinə yönəldilmişdir.

- ✓ vətəndaşların pensiya ödənişlərinin etibarlı maliyyə təminatına nail olunması;

- ✓ pensiya təminatı sistemini bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə uyğunlaşdırmaqla, əhalinin rifahının yaxşılaşdırılmasında onun rolunun artırılması;

- ✓ pensiya və müavinət ödənişləri üçün nəzərdə tutulan vəsaitin tam yığılmasının və məqsədyönlü istifadəsinin təmin edilməsi;

- ✓ pensiya təminatı sisteminin idarə olunmasını təkmilləşdirməklə, onun səmərəliliyinin artırılması;

- ✓ sosial sığorta haqları ilə ödənişlər arasındakı əlaqənin uyğunlaşdırılması.

Yuxarıda göstərilən əsas məqsədlə nail olmaq və qarşıda duran problemləri həll etmək üçün pensiya islahatının aşağıdakı prinsiplər əsasında həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

- ✓ məcburi sosial sığorta haqqının bütün işgötürənlər və işləyənlər tərəfindən ödənilməsi;

- ✓ vətəndaşların minimum yaşayış səviyyəsini təmin edən pensiyaların müəyyən edilməsi;

- ✓ vətəndaşların Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit olunmuş sosial təminat hüququnun yerinə yetirilməsi;

- ✓ sosial təminat sisteminin idarə olunmasında aşkarlığı təmin etmək məqsədilə ictimai nəzarətin aparılması;

- ✓ mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, pensiya təşkilatlarının fəaliyyətinə bərabər şəraitin yaradılması;

- ✓ məcburi dövlət sosial sığorta haqları üzrə işgötürənlər və işçilər tərəfindən ödənilən təfərrüatları arasında müənasızlığın gözlənilməsi.

Müharibənin vurduğu yaraları sağaltmağa, Ermənistanın soyqırım və işğalçılıq siyasəti nəticəsində doğma yurdlarından didərgin düşmüş qaçqınların və məcburi köçkünlərin çoxsaylı problemlərinin yüngülləşdirmək namına ardıcıl işlər döv-

lötün sosial siyasətinin aparıcı istiqamətlərindən birini təşkil edir. Bu yönümdə əməli addımlar atılması baxımından 2001-ci il də istisnaqlı təşkil etməmişdir.

2001-ci il avqustun 15-də dövlət başçısı "Məcburi köçkünlərin ərzaq təminatı haqqında" sərəncam imzalamışdır. Bəzi beynəlxalq humanitar təşkilatların xətti ilə məcburi köçkünlərə yardımın dayandırılması nəticəsində onların ərzaq təminatında yaranmış çətinlikləri nəzərə alan Prezident Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkətinə tapşırılmışdır ki, 587 min nəfər məcburi köçkünün ərzaq təminatını ödəmək məqsədilə 2001-ci ilin avqust ayında başlayaraq hər ay Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinin hesabına 906 milyon manat vəsaitin köçürülməsini, Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsi isə onun hesabına daxil olan vəsait hesabına hər ay zəruri ərzaq mallarının norma üzrə alınmasını və təyinatı üzrə istifadəsinin təmin etsin.

Bu sərəncamdan bir həftə sonra dövlət başçısı "Erməni millətçilərinin apardığı etnik təmizləmə nəticəsində Ermənistan ərazisindəki öz tarixi torpaqlarından didərgin salınmış azərbaycanlıların məskunlaşması problemlərinin həlli haqqında" tarixi əhəmiyyətə malik fərman vermişdir. Fərmanla Azərbaycan Respublikası Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinə tapşırılmışdır ki, Goranboy rayonunun Gülüstan ərazisindəki Aşağı Ağcakənd və Yuxarı Ağcakənd kəndlərində dağıdılmış 1-400 yaşayış evinin bərpasını təmin etsin. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondunun hesabından Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinə qaçqınların daimi məskunlaşması üçün ayrılacaq torpaq sahələrində yaşayış evlərinin və qəsəbələrin, mühəndis binalarının tikintisi üçün 20,0 milyard manat, Goranboy rayonunun Gülüstan ərazisindəki Aşağı Ağcakənd və Yuxarı Ağcakənd kəndlərində dağıdılmış 1-400 yaşayış evinin bərpası üçün 53 milyard manat, 1995-

ci ildən tikintisi yarımçıq qalmış 322 evin tikintisinin başa çatdırılması üçün 10 milyard manat məbləğində vəsait ayrılсын; Azərbaycan Respublikası Dövlət Tikinti və Arxitektura Komitəsi Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinin sifarişinə əsasən qaçqınların daimi məskunlaşması məqsədilə ayrılacaq torpaq sahələrində yaşayış evlərinin və qəsəbələrinin tikintisi üçün layihə-simeta sənədlərinin hazırlanmasını təmin etsin. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yerli icra hakimiyyətləri orqanları ilə birlikdə 1988-1992-ci illərdə erməni millətçilərinin zorakı hərəkətləri nəticəsində Ermənistan Respublikasından çıxarılan və Azərbaycan Respublikasında məskunlaşan vətəndaşların yaşadıkları tikililərin altında yerləşən və dövlət mülkiyyətində olan torpaq sahələrinin əvəzsiz olaraq həmin vətəndaşların mülkiyyətinə verilməsini təmin etsin.

"Azərbaycan torpaqlarının erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal nəticəsində Ağdam və Füzuli rayonlarından didərgin düşmüş və qadın düşərgələrində müvəqqəti yerləşdirilmiş məcburi köçkünlərin bir qisminin həmin rayonların ərazisində məskunlaşdırılması ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 7 sentyabr tarixli fərmanında isə göstərilir ki, Ağdam və Füzuli rayonlarından olan məcburi köçkünlərin bir qisminin Ağdam rayonunun Ergi, Xındristan, Quzanlı, Ayaq-Qərvənd kəndlərinin və Füzuli rayonunun Haranlı ərazisində məskunlaşması məqsədəuyğundur. Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinə tapşırılır ki, 2001-2002-ci illər ərzində 1300 ailənin məskunlaşdırılması məqsədilə Ağdam rayonunun ərazisində 500 ailəlik, hər birində 150 ailənin yerləşdirilməsi üçün 2 və hər birində 100 ailənin yerləşdirilməsi üçün daha 2 yaşayış qəsəbəsinin, Füzuli rayonu ərazisində isə 800 ailəlik, hər birində 200 ailənin yerləşdirilməsi üçün 4 yaşayış qəsəbəsinin tikintisi təmin edilməlidir. Eyni zamanda, müvəqqəti olunanmış qaydada həyatı və əkin torpaq sahələrinin ayrılması üçün mü-

vəfiq tədbirlər görülməsi nəzərdə tutulur.

Ölkə başçısının bu fərmanı da, göründüyü kimi, məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılmasına, müharibə fəlakətlərinə düşər olmuş insanların sosial vəziyyətinin yüngülləşdirilməsinə xidmət edir.

Vətəndaşlara kommunal, nəqliyyat və digər xidmətlər üzrə verilən güzəştlərin ünvanlı müavinətlərlə əvəz olunması sosial müdafiə tədbirləri sistemində irəliyə doğru atılmış radikal addım sayılmalıdır. Nəzərdə tutulduğuna görə, güzəştlərin əvəzinin ödənilməsi iki istiqamətdə həyata keçiriləcəkdir: dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən sahələrdə çalışan və güzəştlərdən məhrum olunan qulluqçuların əmək haqqı 15-30 faiz artırılacaq (bu məqsədlə 138,6 milyard manat sərf olunacaq) və əhalinin bəzi qrupları üçün güzəştlər birbaşa ünvanlı müavinətlərlə əvəz olunacaq (buna isə dövlət büdcəsindən 145 milyard manat sərf ediləcək).

"Kommunal, nəqliyyat və digər xidmətlər üzrə güzəştlərin müavinətlərlə əvəz olunmasının təmin edilməsi haqqında" ölkə rəhbərinin 2001-ci il 26 dekabr tarixli fərmanı ilə nəzərdə tutulmuşdur ki:

✓ Azərbaycan dövlətinin ərazi bütövlüyünün, müstəqilliyinin və Konstitusiyaya quruluşunun müdafiəsi zamanı əlil olanlara, Böyük Vətən müharibəsi əlillərinə, müharibə əlillərinə bərabər tutulanlara 90 min manat, Böyük Vətən müharibəsi iştirakçılarına 85 min manat, həlak olmuş döyüşçülərin dul arvadlarına 60 min manat, şəhid ailəsi üzvlərinin hər birinə 30 min manat, Çernobil qəzası əlillərinə, 20 Yanvar əlillərinə, sosial pensiyaçılara, I və II qrup əlillərə (müharibə əlilləri və onlara bərabər tutulanlar istisna olmaqla) 20 min manat, valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlara, məcburi köçkünlərə və məskunlaşmamış qaçqınlara 15 min manat məbləğində aylıq müavinət müəyyən edilsin.

✓ Çernobil qəzasının nəticələrinin ləğvində iştirak etmiş və həmin qəzadan zərər çəkmiş vətəndaşlara müalicə üçün

ilddə bir dəfə 500 min manat məbləğində vəsait ödənilsin.

✓ İşləməyən əmək pensiyaçıların (III qrup əlillərdən başqa) pensiya və müavinətlərinin ümumi məbləğinin minimum həddi (bu fərmanla müəyyən olunan müavinətlər istisna olmaqla) 70 min manata çatdırılsın;

✓ nəzərə alınsın ki, "Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişiklik və əlavələr edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edildikdən ölkənin ali və orta peşə-ixtisas təhsil müəssisələrinin ödənişli bölmələrinə daxil olan və qanunvericiliyə uyğun olaraq təhsil haqqını ödəməkdən azad edilən şəxslər təhsillərini başa çatdırmadək təhsil haqqını ödəməkdən azaddırlar.

Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə tapşırılmışdır ki, prezident fərmanı ilə müəyyən olunan müavinətlərin vətəndaşlara verilməsi mexanizmini 15 gün müddətində hazırlayıb təsdiq etsin və bununla bağlı əhalinin məlumatlandırılması üçün müvafiq tədbirlər görsün; məskunlaşmamış qaçqın və məcburi köçkünlərə güzəştlərin müavinətlə əvəz olunması ilə əlaqədar onların ödənilməsi qaydasını müəyyən etsin; mövcud dövlət sosial yardım sisteminin təkmilləşdirilməsi barədə 3 ay müddətində təkliflər hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin.

İlin sonunda - 2001-ci il dekabrın 27-də dövlət başçımız "Kütləvi informasiya vasitələrində dövlət qayğısının artırılması sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" daha bir sərəncam imzalamışdır. Kütləvi informasiya vasitələrinin maddi-texniki və maliyyə bazasının gücləndirilməsi, söz, məlumat və fikir azadlığı üçün daha geniş imkanlar yaradılması məqsədini güdən bu sərəncam mahiyyəti etibarilə həm də KİV işçilərinin, onların ailə üzvlərinin rifahının yaxşılaşdırılması məqsədlərinə xidmət edir. Bunu sərəncamın ayrı-ayrı müddəalarından da aydın görmək olar.

O cümlədən Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə tapşırılmışdır ki:

✓ qəzet kağızı idxalına əlavə dəyər vergisinin aradan qaldırılması üçün müvafiq təkliflər hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

✓ kütləvi informasiya vasitələrinin iqtisadi müstəqilliyinə təminat məqsədilə uzunmüddətli və güzəştli kreditlərin verilməsi imkanlarını araşdırsın;

✓ dövlət mətbuat yayımı idarələrinin yayım haqqı tarifinə yenidən baxılmasını təmin etsin;

✓ iqtisadi inkişaf və rabitə nazirlikləri ilə birlikdə özəl teleradioların yerlərdə yayılmasıyla bağlı müəyyənləşdirilmiş təriflərə yenidən baxsın;

✓ özəl mətbəələrin inkişafının stimullaşdırılması üçün tədbirlər görsün.

Sərəncama uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatı qəzetlərin dövlət mətbəəsində manevərsiz çapını, AzərTAc-ın informasiyalarının respublikanın özəl qəzetlərinə pulsuz yayılmasını, dövlət tədbirlərində bütün aparıcı kütləvi informasiya vasitələrinin iştirakına şərait yaradılmasını, şəhər (rayon) icra hakimiyyətləri ilə birlikdə mətbuat yayımı sahəsində qarşıya çıxan maneələrin aradan qaldırılmasını təmin etməli, kütləvi informasiya vasitələrinin rəhbərləri və jurnalist təşkilatları ilə birlikdə müstəqil mətbuatın formalaşdırılması və inkişafında xüsusi xidməti olan redaktorların, aparıcı qəzet redaksiyalarının mükafatlandırılması, istedadlı jurnalistlərə "Prezident təqaüdləri" verilməsi üçün təkliflər verməlidir.

Daha bir məqam isə qəzetlərin 2001-ci il üçün "Azərbaycan" nəşriyyatına bələdlərinin ödənilməsinin 2002-ci il dekabr ayının 31-dək taxıra salınmasıdır.

Prezidentin "Uşağa qulluğa görə qismən ödənişli sosial məzuniyyətdə olanlara verilən müavinətin məbləğinin artırılması barədə" 2001-ci il 18 yanvar tarixli sərəncamı, "Azərbaycan Respublikasının ali məktəb tələbələri üçün "Prezident təqaüdü"nün təsis edilməsi haqqında" 2001-ci il 3 sentyabr tarix-

li fərmanı, habelə Azərbaycan Respublikasının ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinə fərdi təqaüdlər verilməsi haqqında bir neçə sərəncamı əhalinin müxtəlif təbəqələrinin və qruplarının sosial müdafiəsinə yönəlmişdir.

2001-ci ildə dövlətin sosial siyasətinin hüquqi bazasının möhkəmləndirilməsi istiqamətində də cəyli iş görülmüş, "Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsili (xüsusi təhsil) haqqında", "Psixiatriya yardımı haqqında", "Dövlət qulluqçularının ayrı-ayrı kateqoriyaları üçün qısaldılmış iş vaxtı haqqında", "Ahillara sosial xidmət haqqında", "Narkoloji xidmət və nəzarət haqqında", "Məşğulluq haqqında", "Dövlət sosial sığorta sistemində fərdi uçot haqqında" və s. qanunlar qəbul olunmuş, bir sıra qanunlara əlavələr və dəyişikliklər edilmişdir.

Bazar həlallıq və... nəzarət sevir

İqtisadi inkişafın bazisi rolunu oynayan mülkiyyət münasibətlərində baş verən müdaxiləçi dəyişikliklər üstqurumun təkmilləşdirilməsini, idarəetmənin və planlaşdırmanın məzmun və mahiyyətcə yeni istiqamətdə inkişafını zəruri etmiş, bazar iqtisadiyyatı infrastrukturalarının yaranmasını labüd prosesa çevirmişdir. Son illərdə Azərbaycanda bu sahədə kompleks tədbirlər həyata keçirilmiş, islahatların dünya standartları tələblərinə uyğun gələn mükəmməl hüquqi bazası yaradılmış və ayrı-ayrı sahələrdə uğurlu nəticələr əldə edilmişdir. Fəxrli qeyd etmək olar ki, müstəqil Azərbaycanda aparılan islahatların bariz ifadəsi kimi nümunə göstərilməyə layiq olan sahələrdən biri də auditdir.

Ölkə iqtisadiyyatında bazar münasibətlərinin bərqərar olması və bazar iqtisadiyyatına xas olan qurumların yaranması maliyyə nəzarəti sisteminin köklü surətdə yenidən təşkilini tələb etmiş, bu isə müstəqil maliyyə nəzarəti funksiyasını yerinə yetirən auditə tələbatı həyatı zərurətə çevirmişdir.

Cəmiyyətin demokratikliyinin meyarlarından biri kimi qiy-

mətləndirilən və müstəqil, qərəzsiz nəzarət forması sayılan auditor Azərbaycanla beynəlxalq standartlar baxımından artıq bərqərar olmuşdur və iqtisadi həyatda öz mövqeyini durmadan möhkəmləndirir. Bu nailiyyətlərin əsasını, hər şeydən əvvəl, ölkə prezidentinin bütövlükdə iqtisadi sistemin, o cümlədən bazar iqtisadiyyatı infrastrukturunun mühüm zümərəsi olan auditin inkişafı üçün apardığı məqsədyönlü rəhbərlik işi təşkil edir. Bu mənada təkcə bir faktı qeyd etmək kifayətdir ki, ölkəmizdə Auditorlar Palatasının yaradılması Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit edilmiş, "Auditor xidməti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu və ölkə parlamenti tərəfindən təsdiq olunmuş "Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası haqqında" Əsasnamə ilə yanaşı, son illərdə ölkəmizdə qəbul olunmuş 15-dən çox qanun və məəcəllədə, habelə Prezidentin 10-dək fərman və sərəncamlarında cəmiyyətin demokratikləşməsində və iqtisadi islahatların beynəlxalq təcrübəyə uyğun aparılmasında auditin oynamaqlı olduğu rol və qarşısında duran vəzifələr öz hüquqi həllini tapmışdır. Azərbaycan çox nadir ölkələrdəndir ki, auditin təşəkkülünə və inkişafına dövlət buna qayğı göstərir.

1996-2001-ci illərdə 35 auditor təşkilatına, o cümlədən 4 xarici auditor təşkilatının filial və ya nümayəndəliklərinə, 160-dan çox vətəndaş auditor fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün Auditorlar Palatası tərəfindən lisenziya verilmiş, onlara öz işlərini qurmaqda zəruri yardım göstərilmişdir.

Respublika ərazisində auditor fəaliyyətinin daha rəvan inkişafını təmin etmək məqsədilə Palata ölkəmizin bir sıra bölgələrində, o cümlədən Naxçıvan MR-də, Gəncə, Sumqayıt və Lənkəran şəhərlərində, habelə Kürdəmir, Zərdab, Şəmkir və Quba rayonlarında auditor təşkilatları təsis etmişdir.

Son vaxtlar ölkəmizdə dövlət auditinin və daxili auditin təşəkkül tapması istiqamətində ardıcıl işlər görülmüşdür. MDB ölkələri arasında birinci olaraq Azərbaycan Respublikası beynəlxalq Daxili Auditorlar İnstitutu kimi mötəbər təşkilata üz

seçilmiş və 1999-cu ildə həmin dünyəvi institutun ölkəmizdə "Audit-Azərbaycan" bölməsi yaradılmışdır. 2000-ci ilin dekabrında "Audit-Azərbaycan" bölməsi "Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa müvafiq olaraq, icimai birlik kimi Ədliyyə Nazirliyində dövlət qeydiyyatına alınmış, bununla da qurumun təşkilatlanması və hərtərəfli fəaliyyəti üçün daha geniş imkanlar açılmışdır.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, dünya təcrübəsinə görə, daxili audit xidmətinin məqsədi nəzarətdən əlavə, maliyyə (mühasibat) hesabatlارının təhlili və müəssisənin idarə olunması üçün qərarların qəbul edilməsi namına rəhbərliyə informasiyanın təqdim olunması, passivlərin yetərliliyinin qiymətləndirilməsi, təsərrüfat əməliyyatlarına dair uçotun düzgün tərtib olunmasının yoxlanılması, kənar auditorlarla səmərəli fəaliyyət, vergi və maliyyə məsələləri üzrə tövsiyələr verilməsindən ibarətdir. Daxili audit müstəqil, təminatverici və məşvəratçı fəaliyyətdir, müəssisə və təşkilatın tərkibində müstəqil struktur bölməsi kimi fəaliyyət göstərir, daxili nəzarət orqanı olmaqla, yalnız müəssisənin rəhbərinə və ya direktorlar qurmasına tabədir, onların tələb etdiyi məsələləri araşdıraraq, nəticələri haqda yalnız onlara hesabat verir. Daxili audit, ilk öncə, maliyyə hesabatının təhrif edən, ödəmə qabiliyyətini aşağı salan, müəssisənin maliyyə vəziyyətini pisləşdirən səbəbləri aşkar edir.

Fərqli haldir ki, aparılan məqsədyönlü izahat-təbliğat işi sayəsində respublikamızda da daxili auditin əhəmiyyətinin dərk olunması istiqamətində nəzərəçarpancaq irəliləyiş hiss olunur və elə bunun nəticəsidir ki, iki ildən bir qədər çox müddət ərzində "Audit-Azərbaycan" icimai birliyinin beynəlxalq sertifikat almış üzvlərinin sayı 62 nəfərə çatmışdır. 2001-ci ildə "Audit-Azərbaycan" birliyi beynəlxalq Daxili Auditorlar İnstitutunun keçirdiyi üzvlüyün inkişafı müsabiqəsinin yekunlarına əsasən, 60 nəfərədək üzvü olan bölmələr arasında qalib adını qazanmış və xatirə mükafatı ilə təltif olunmuşdur.

2001-ci il Azərbaycanda dövlət auditinin də əməli fəaliyyətdə başlaması istiqamətində atılmış konkret addımlarla əlamətdardır. "Hesablama Palatası haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa müvafiq olaraq, Milli Məclisin 2001-ci il 12 iyun tarixli qərarı ilə tanınmış iqtisadçı-alim Namiq Nəsrullayev Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının sədri təyin edilmişdir. Milli Məclisin 2001-ci il 7 dekabr tarixli qərarı ilə Hesablama Palatası sədrinin müavini və qanunda nəzərdə tutulmuş 7 auditordan 4-ü təyin edilmiş, beləliklə də 2002-ci ilin əvvəlindən etibarən Palatanın ölkənin ali dövlət maliyyə nəzarəti orqanı kimi tam dolğun fəaliyyət göstərilməsi üçün şərait yaranmışdır. Yeri gəlmişkən, Milli Məclisin 7 dekabr tarixli iclasında "Hesablama Palatası haqqında" Qanuna dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə qanun layihəsi də müzakirə olunmuş, mövcud qanunda yeddi dəyişiklik edilməsi məqsəduyğun sayılmış və Hesablama Palatasının funksiyası yeni rədaksiyada verilməklə, Qanun layihəsi səs çoxluğu ilə qəbul edilmişdir.

Beləliklə, "Hesablama Palatası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə" 2000-ci il 7 dekabr tarixli Qanuna əsasən, Hesablama Palatası Milli Məclisə hesabat verən, daimi fəaliyyət göstərən dövlət büdcə-maliyyə nəzarəti orqanıdır, təşkilati və funksional müstəqilliyə malikdir və aşağıdakı funksiyaları həyata keçirir:

- dövlət büdcəsinin və büdcədənəknar dövlət fondlarının (təsisatlarının) büdcələrinin layihələrinə rəy verir;
- dövlət büdcəsi və büdcədənəknar dövlət fondlarının (təsisatlarının) büdcələrinin gəlir və xərc maddələrinin həcmi, strukturu və təyinatı üzrə vaxtında icrasına nəzarəti həyata keçirir;
- dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatə və müvafiq qanun layihələrinə rəy verir;
- dövlət büdcəsindən maliyyələşdirmələrin təsdiq olunmuş dövlət büdcəsində müəyyən edildiyi kimi aparılmasını təhlil

edir, aşkar edilmiş kənarlaşmaların aradan qaldırılması, habelə bütövlükdə büdcə prosesinin təkmilləşdirilməsi haqqında təkliflər hazırlayır və Milli Məclisə təqdim edir;

- rübdə bir dəfə dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin icrası haqqında Milli Məclisə məlumat verir;

- dövlət əmlakının idarə edilməsi, onun barəsində sərəncam verilməsi və dövlət əmlakının özəlləşdirilməsindən əldə edilən vəsaitlərin dövlət büdcəsinə daxil olmasına nəzarəti həyata keçirir;

- Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin və onun daimi komissiyalarının tapşırığı ilə dövlət büdcəsi və büdcədənəknar dövlət fondları (təsisatları) ilə bağlı qanun layihələrinin, Milli Məclisdə təsdiq edilən Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı heyətnəlxalq müqavilələrinin maliyyə ekspertizasını keçirir;

- dövlət büdcəsi vəsaitlərinin xəzinə hesabına daxil olmasının və istifadəsinin təsdiq olunmuş dövlət büdcəsində müəyyən edilmiş göstəricilərə uyğunluğunu təhlil edir və Milli Məclisə məlumat verir;

- dövlət büdcəsinin vəsaitlərinin və büdcədənəknar dövlət fondlarının (təsisatlarının) vəsaitlərinin bank hesablamalarında hərəkəti barədə Azərbaycan Respublikasının Milli Bankından və müvəkkil banklardan, kredit təşkilatlarından məlumat alır, təhlil edir və Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təkliflər verir;

- aparılmış nəzarət tədbirləri nəticəsində aşkar edilmiş hüquq pozuntuları barədə məlumatları Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdim edir;

- digər dövlət nəzarət orqanları ilə qarşılıqlı əlaqə şəraitində fəaliyyət göstərir.

Başqa sözlə, özünün fəaliyyət dairəsi etibarilə Hesablama Palatası dövlət büdcəsinin təsdiq edilməsinə və icrasına, dövlət əmlakının idarə edilməsinə, onun barəsində sərəncam verilməsinə, dövlət əmlakının özəlləşdirilməsindən əldə edilən və

saitlərin dövlət büdcəsinə daxil olmasına, hüquqi şəxslərə və bələdiyyələrə dövlət büdcəsindən vəsaitlər ayrılıqda həmin vəsaitlərin təyinatı üzrə istifadə edilməsinə nəzarəti həyata keçirir.

Hesablama Palatasının yaradılması Azərbaycanda audit sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində işlərin davam etdirilməsi zərurətini aradan qaldırmamışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasının dövlət idarəetmə sisteminə islahatlar aparılması üzrə dövlət komissiyasının yaradılması haqqında" 1998-ci il 29 dekabr tarixli və "Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması haqqında" 1999-cu il 7 yanvar tarixli fərmanları ölkədə sivil maliyyə nəzarəti sisteminin yaradılmasının elmi-praktik əsaslarını işləyib hazırlamağı aktual vəzifə kimi ön plana çıxarmışdır. Bu vəzifənin uğurlu nəticəsi kimi, Azərbaycan Respublikasında audit sisteminin islahatı ölkədə auditin bazar münasibətlərinə və beynəlxalq təcrübəyə uyğun şəkildə təşkilinə nail olmaqla, ölkə iqtisadiyyatında müvafiq maliyyə şəfəfliliyini təmin etməli, islahatın əsas vəzifələri isə beynəlxalq audit standartlarına uyğun olaraq dövlət auditinin və daxili auditin qurulması, habelə könər (müstəqil) auditin təkmilləşdirilməsi, audit sisteminin əsas qolları arasında qarşılıqlı əlaqənin və əməkdaşlığın yaradılması; dövlət orqanlarına, sahibkarlara və təsərrüfat subyektlərinə maliyyə vəsaitlərinin idarə olunmasının yenidən qurulmasında və onlardan istifadənin səmərəliliyinin artırılmasında məsləhətlər vermək və xidmət göstərmək olmalıdır.

Azərbaycan Respublikasında auditin dünya standartları səviyyəsində təşkilə ona yalnız mühasibat uçotu kontekstində baxılmasını yox, idarəetmə prosesində nəzarət-analitik infrastruktur elementini kimi qəbul edilməsini tələb edir. Bu mənada auditor xidmətinin daha geniş anlamda qəbul edilməsi, buraya sifarişçilərə iqtisadi strategiyaya dair məsləhət və tövsiyə-

lər verməkdən tutmuş optimallaşdırma məsələlərinə qədər əhatəli bir xidmət sahəsinin daxil edilməsi tələb olunur. Başqa sözlə, ölkəmizdə elə bir maliyyə nəzarəti sistemi qurulmalıdır ki, onun fəaliyyətinin mühüm istiqamətlərindən biri iqtisadiyyat-maliyyə sahəsində təkcə mövcud durumu göstərmək yox, daha çox bu sahədə inkişafın perspektiv istiqamətlərini aşkara çıxarmaq olmalıdır. Audit sisteminin islahatı həm də auditin mühasibat uçotu və vergi sistemi ilə qarşılıqlı əlaqədə inkişafını və tənzimlənməsini tələb edir. Bunu nəzərə alaraq, audit sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğun islahatını həyata keçirməklə bərabər, mühasibat uçotuna dair mövcud qanunvericilik aktlarının təkmilləşdirilməsi, o cümlədən beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarının respublikada əhliqə tətbiqinə nail olunması, habelə vergi orqanları ilə audit sistemi arasında qarşılıqlı əlaqə və koordinasiyanın həyata keçirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

2002 – sosialyönümlü büdcənin əsas istiqamətləri

2001-ci ilin son günlərində dövlət mətbuatında "Azərbaycan Respublikasının 2002-ci il dövlət büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu və onun tətbiq edilməsi barədə ölkə başçısının fərmanı dərc olunmuşdur.

Obiyatəl düşüncəsi baxımından növbəti, cari sənədlər olan bu Qanun və prezident fərmanı əsasında təkcə qarşıdakı il üçün deyil, həm də yaxın perspektiv üçün dövlətin iqtisadi siyasətinin yeni istiqamətlərini və onu reallaşdırmağın yollarını, metodlarını özündə əks etdirən, ölkədə bazar münasibətlərinin təxminən 10 illik təcrübəsini və dünya iqtisadi məkanında baş verən real prosesləri nəzərdə almaqla, yeni tarixi şəraitdə Heydər Əliyevin iqtisadi inkişaf konsepsiyasının qlobal miqyaslarını növbəti dəfə təsdiqləyən konseptual sənədlərdir.

Qanuna əsasən, 2002-ci ildə dövlət büdcəsinin gəlirləri 4 trilyon 780 milyard, xərcləri isə 5 trilyon 130 milyard manat təş-

kil edəcəkdir. Bütçə kəsiri 350 milyard manat həddində proqnozlaşdırılır ki, bu da daxili (206 milyard manat) və xarici (144 milyard manat) maliyyələşmə hesabına örtüləcək. İcra hakimiyyəti və müdafiə orqanlarının saxlanmasına, müvafiq olaraq, 761,3 milyard manat və 608,6 milyard manat, elmə 61,7 milyard, təhsilə 1,08 trilyon, səhiyyəyə 270,2 milyard, əhalinin sosial müdafiəsinə 690 milyard, sosial təminatla 236,1 milyard, investisiyalara 164,7 milyard, mədəniyyət və kütləvi informasiya vasitələrinə və s. sahələrə isə 113,5 milyard manat vəsait xərclənəcək.

Bütçənin gəlir hissəsi əsasən Vergilər Nazirliyi (3,6 trilyon manat), Dövlət Gömrük Komitəsi (920 milyard manat) və İqtisadi İnkişaf Nazirliyi (10 milyard manat) tərəfindən təmin olunacaq.

"Azərbaycan Respublikasının 2002-ci il dövlət büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 26 dekabr tarixli fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə tapşırılmışdır ki:

✓ Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi ilə birlikdə bu Qanunun 6-cı maddəsinin 16-ci bəndində nəzərdə tutulan vəsaitin (Dövlət investisiya xərcləri) konkret obyektlərin maliyyələşdirilməsinə yönəldilməsini 1 ay ərzində müəyyənləşdirib təsdiq etsin və onun səmərəli istifadəsinə nəzarəti gücləndirsin. Bu vəsaitin bölgüsü zamanı onun ilk növbədə 2002-ci ildə tikintisi başa çatması nəzərdə tutulan obyektlərin maliyyələşdirilməsinə yönəldilməsini təmin etsin;

✓ ayrı-ayrı nazirliklərdə və dövlət orqanlarında cəmləşən büdcədən kənar vəsaitin formalaşması və istifadəsi istiqamətlərini araşdırsın, onların 2003-cü il dövlət büdcəsinin layihəsinə daxil edilməsi üçün zəruri tədbirlər həyata keçirsin və nəticəsi barədə 2002-ci il aprel ayında 1-dək Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin.

✓ dövlət müəssisə və təşkilatları tərəfindən hesablaşmalarda qarşılıqlı ödəmələrin aparılmasının və borcların mal ilə ödənilməsinin məhdudlaşdırılması istiqamətində təsirli tədbirlər görsün və ödəməmələr probleminin aradan qaldırılması barədə təkliflərini 3 ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

✓ Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Yanacaq və Energetika Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi ilə birlikdə ölkənin yanacaq-energetika kompleksinin inkişaf strategiyası, bu kompleksdə maliyyə intizamının möhkəmləndirilməsi və qarşılıqlı ödəməmələr probleminin həlli ilə bağlı təkliflərini hazırlayıb 2 ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

✓ Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Yanacaq və Energetika Nazirliyi ilə birlikdə yanacaq-enerji ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunması məqsədilə ölkənin 2002-ci il yanacaq-enerji balansını hazırlayıb 1 ay müddətində təqdim etsin. 2002-ci ildən başlayaraq, hər ilin noyabr ayından gec olmayaraq, növbəti il üçün ölkənin yanacaq-enerji balansını təsdiq etsin;

✓ hər rüb "Azərenerji" və "Azəriqaz" səhmdar cəmiyyətlərinin sahələr və növlər üzrə yanacaq sərfimi, Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətindən aldıqları müvafiq ödənişləri geniş təhlil etsin, xüsusi monitorinqlər keçirsin və müvafiq uçotun aparılmasını təşkil etsin. Ödənilməyən məbləğin isə Dövlət Neft Şirkətinin dövlət büdcəsinə olan borcları ilə əvəzləndirilməsini həyata keçirsin və hər rüb bu məsələlərin səmərəliliyinin daha da artırılması üçün təxirəsalınmaz tədbirlər görsün, dövlət büdcəsinin icrası ilə birgə bu məlumatları mətbuatda dərc etdirdirsin;

✓ Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkəti tərəfindən enerji sektoruna verilən subsidiyaların həcmi 2003-cü il dövlət büdcəsi layihəsində müvafiq qaydada əks etdirilməsi

barədə təkliflərini Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

- ✓ xüsusi maşınqayırma və konversiya sənayesi müəssisələrinin perspektiv inkişafına dair 1 ay müddətində xüsusi proqram hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

- ✓ Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi ilə birlikdə Abşeronda tikinti daşları istehsalının vəziyyətini təhlil etsin və bu sahənin perspektiv inkişafına dair 2 ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təkliflər təqdim etsin. Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi ilə birlikdə bu sahədə vergi ödənişi problemlərini aradan qaldırmaq istiqamətində müvafiq tədbirlər görsün;

- ✓ Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Yanacaq və Energetika Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı və digər aidiyyəti dövlət orqanları ilə birlikdə ayrı-ayrı regionların, o cümlədən dağlıq və sərhədyanı rayonların, habelə Naxçıvan Muxtar Respublikasının iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək və əhalinin məşğuliyyətini artırmaq məqsədilə həmin regionların iqtisadi inkişaf proqramlarını və onlarda əmək haqqına təbii olunan əmsalların, enerji-dəyişicilərinə güzəştli tariflərin, vergi ödəyicilərinə müddətli tətillərin, istehsalın inkişafına yönəldilən güzəştli kreditlərin tətbiqi barədə təkliflərini hazırlayıb 6 ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

- ✓ Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi ilə birlikdə ölkədə aksizli mal-

lar bazarına dövlət nəzarətinin gücləndirilməsi məqsədilə mövcud qaydalara yenidən baxıb zəruri dəyişikliklər etsin;

- ✓ Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi ilə birlikdə ölkədə istehsalın inkişafını həvəsləndirmək, yerli istehsal mallarının daxili bazarda rəqabət qabiliyyətini artırmaq məqsədilə gömrük rüsumlarının tətbiqinin çevik mexanizmini hazırlayıb tətbiq etsin;

- ✓ Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı ilə birlikdə hökumət zəmanəti ilə alınan kreditlərə xidmətin daha da təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması, dövlət borcunun idarə edilməsinin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə "Dövlət borcu və dövlət qarantisiyası haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun layihəsini 3 ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

- ✓ dövlət zəmanəti ilə alınan kreditlərin yalnız Dövlət İnvestisiya Proqramı çərçivəsində prioritet hesab edilən sahələrə cəlb edilməsi işini təmin etsin, bu kreditlərin səmərəli istifadəsi və vaxtında qaytarılması üçün zəruri tədbirlər görsün;

- ✓ mühasibat uçotu sahəsində islahatların Dövlət Proqramının və "Mühasibat uçotu haqqında" yeni Qanunun layihələrini 1 ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

- ✓ Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi ilə birlikdə "Müsadirə edilmiş, sahibsiz qalmış, vərasəlik hüququ əsasında dövlət mülkiyyətinə keçən əmlakın və dəfinələrin uçotu, qiymətləndirilməsi, saxlanması, istifadəsi və satışı barədə Əsasnamə"ni 1 ay müddətində təsdiq etsin;

✓ "Elektrik və istilik enerjisinin, təbii qazın və suyun satıcıları ilə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi və dövlət büdcəsi vəsaitinin baş sərəncamçıları arasında qarşılıqlı münasibətlərin tənzimlənməsi barədə Qaydalar"ı 1 ay müddətində təsdiq etsin;

✓ Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı ilə birlikdə müəssisə və təşkilatlarda kassa əməliyyatlarının aparılması qaydalarını 2 ay müddətində hazırlayıb təsdiq etsin;

✓ Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi ilə birlikdə sənəmiş nəqliyyatında nəqd hesablaşmaların aparılması qaydalarını 1 ay müddətində hazırlayıb təsdiq etsin;

✓ dövlət idarə və müəssisələrinin mülkiyyətində olan mənzil fondunun, o cümlədən yataqxanaların (tədris müəssisələrinin və internat məktəblərinin yataqxanaları istisna olmaqla), yaşayış sahələrinin vətəndaşların mülkiyyətinə verilməsi barədə və mənzil-kommunal təsərrüfatı sistemində islahatların sürətləndirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə 1 ay müddətində təklif təqdim etsin;

✓ Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi və digər aliyyəti dövlət orqanları ilə birlikdə 2002-2003-cü tədris ilindən etibarən ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinə dövlət hesabına tələbə qəbulunun haqqının müvafiq qərarlar əsasında rəsmiləşdirilməsi təmin etsin;

✓ İqtisadi İnkişaf Nazirliyi və Təhsil Nazirliyi ilə birlikdə 2 ay müddətində texniki-peşə məktəblərinin fəaliyyətini təhlil edib, onların yeni şəraitə uyğun profilinin dəyişdirilməsinə və maddi-texniki bazası müasir tələblərə cavab verməyən məktəblərin fəaliyyətinin dayandırılmasına dair Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təkliflər versin;

✓ məktəbdən sonrakı peşə təhsilini əmək bazarının dəyi-

şən tələbinə uyğunlaşdırmaq məqsədilə 2 ay müddətində peşə təhsili sahəsində yeni ixtisas və ixtisaslaşma klassifikatorunu hazırlayıb təsdiq etsin;

✓ Maliyyə Nazirliyi ilə birlikdə ölkədə sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi, təkrar sığorta əməliyyatlarının tənzimlənməsi, sığorta xidmətləri üzrə dövlət büdcəsinə daxilolmaların artırılması, sığorta növlərinin tətbiqi ilə bağlı normativ hüquqi aktların hazırlanması və sığorta xidməti səviyyəsinin yüksəldilməsinə dair təklifləri 1 ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

Bunlardan savayı, Maliyyə Nazirliyinə tapşırılmışdır ki:

✓ dövlət büdcəsindən xərcləri yalnız Dövlət Xəzinədarlığı tərəfindən qəbul edilmiş öhdəliklər çərçivəsində yaranan borcların ödənilməsinə yönəlsin;

✓ 2002-ci il yanvar ayının 1-dən başlayaraq Azərbaycan Respublikası Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun gəlirlərinin və xərclərinin kassa icrasının Dövlət Xəzinədarlığı vasitəsilə həyata keçirilməsini təmin etsin;

✓ ölkənin büdcə sistemində daxil olan büdcələrin qarşılıqlı münasibətlərini tənzimləyən və onların məlumatlarının bütün səviyyələrdə müqayisəni təmin edən "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun layihəsini və büdcə təsnifatının yeni layihəsini 3 ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə təqdim etsin;

✓ dövlət büdcəsindən maliyyələşən müəssisə və təşkilatların nəzdində fəaliyyət göstərən təsərrüfat hesablı təşkilatların vəsaitini müvafiq xəzinsə hesablarına cəlb edilməklə bütün maliyyə əməliyyatlarını Dövlət Xəzinədarlığı vasitəsilə həyata keçirsin;

✓ dövlət büdcəsindən maliyyələşən müəssisə və təşkilatlarda mal (iş, xidmət) alqısı üzrə əməliyyatların həyata keçirilməsinə nəzarəti gücləndirilməsi və bu sahədə tenderlərin keçirilməsində şəffaflığın təmin edilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Sərməmələr üzrə Dövlət Agentliyi ilə birlikdə

müvafiq tədbirlər görsün və nəticələri barədə ildə iki dəfə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə hesabat təqdim etsin;

- ✓ dövlət zamanəti ilə alınmış vəsaitlərin xərclənməsi üzərində tam xəzina nəzarətinin həyata keçirilməsini mərhələlərlə təmin etsin;

- ✓ İqtisadi İnkişaf Nazirliyi ilə birlikdə büdcədən maliyyələşən sahələrdə xərclərin proqnozlaşdırılması və maliyyə ehtiyatlarından istifadənin müvafiq məsrəf normaları vasitəsilə tənzimlənməsi məqsədilə bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə uyğun xərc normativləri hazırlayıb təsdiq etsin;

- ✓ Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdəki səfirlik, konsulluq və başqa diplomatik nümayəndəlikləri tərəfindən ölkədən gətirmək və ölkəyə gəlmək üçün əcnəbi vətəndaşlara verilən viza blanklarının ciddi hesabat sənədi kimi uçuşu və tətbiqi qaydalarını 1 ay müddətində hazırlayıb təsdiq olunmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə təqdim etsin;

- ✓ büdcədən maliyyələşən idarə və təşkilatların xərclər smetasının və ştat cədvəllərinin maliyyə orqanlarında qeydiyyatdan keçirilməsi qaydalarını 1 ay müddətində hazırlayıb təsdiq olunmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə təqdim etsin.

Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi:

- ✓ dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş dövlət əmlakının icaraya verilməsindən daxil olacaq vəsaitin tam həcmində yığılmasını təmin etməli, dövlət əmlakının inventarizasiya olunmasını və daşınmaz dövlət əmlakı reyestri sisteminin yaradılması sahəsində görülən işləri 6 ay müddətində başa çatdırmaqlı, habelə dövlət əmlakından səmərəli istifadə olunması barədə görülmüş tədbirlərə dair rübdə bir dəfə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat verməli;

- ✓ aidiyyatı təşkilatlarla birlikdə özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin özəlləşdirməqabağı sağlamaşdırılması məqsədilə həmin müəssisələrin dövlət vergi və məmuri sosial ödəmələr

üzrə yaranmış borclarının, habelə dövlət müəssisələrinə olan borclarının restrukturizasiyası ilə bağlı təkliflərini 1 ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməli;

- ✓ "Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramı"na uyğun olaraq qaz və su təsərrüfatı müəssisə və obyektlərinin özəlləşdirilməsi və ya uzunmüddətli idarəetməyə verilməsi ilə bağlı təkliflərini 1 ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməli;

- ✓ Azərbaycan Respublikasının sərhədlərindən kənarda yerləşən dövlət əmlakından istifadənin səmərəliliyinin artırılmasına dair təkliflərini 2 ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməli;

- ✓ ölkədə əlverişli investisiya mühiti yaratmaq məqsədilə təbii inhisarçı təsərrüfat subyektlərinin (elektrik enerjisi, qaz, su, dəmir yolu, hava və dəniz nəqliyyatı, rabitə və digərlərinin) fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsinə və həmin subyektlərin tariflərinə yenidən baxılmasına dair təkliflərini 2 ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməli;

- ✓ kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını sürətləndirmək məqsədilə bu sahəyə dövlət köməyinin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirən Dövlət Proqramının layihəsini və "Lazım fəaliyyəti haqqında" yeni qanun layihəsini 2 ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməli;

- ✓ Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı ilə birlikdə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin investisiya layihələrini maliyyələşdirən xüsusi bank sisteminin yaradılmasına dair təkliflərini 2 ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməli;

- ✓ Yanacaq və Energetika Nazirliyi ilə birlikdə əhalinin və iqtisadiyyatın elektrik enerjisi ilə təminatını yaxşılaşdırmaq

məqsədilə elektroenergetika sənayesinin perspektiv inkişafına dair proqram hazırlayıb 3 ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməli;

- ✓ ölkə iqtisadiyyatının prioritet sahələrinin inkişafına investisiya qoyuluşlarına dair üçillik müddət üçün "Azərbaycan Respublikasının Dövlət İnvestisiya Proqramı"nı hazırlayıb 3 ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə verməli, Nazirlər Kabineti isə bu Proqramı müvafiq orqanlarla müzakirə edib baxılmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməli;

- ✓ iqtisadiyyatın qeyri-neft bölməsinin inkişafını sürətləndirmək məqsədilə bu sahədə dövlət köməyinin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirən xüsusi proqramlar hazırlayıb 2 ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə təqdim etməli;

- ✓ Maliyyə Nazirliyi ilə birlikdə 2 ay müddətində dövlət ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrində pullu kadr hazırlığının həddini və təhsil haqqı məbləğini, habelə dövlət səhiyyə müəssisələrində pullu xidmətlərin yol verilən həddini və bu xidmətlərin qiymətlərini (tariflərini) müəyyənləşdirib təsdiq etməli;

- ✓ lisenziyaləşdirmə qaydalarını sadələşdirmək və özəl bölmənin inkişafına mane olan bürokratik əngəlləri aradan qaldırmaq məqsədilə xüsusi razılıq (lisenziya) tələb edilən fəaliyyət növlərinin yeni siyahısının layihəsini və lisenziyaləşdirmə sisteminin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflərini 2 ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim edilmək üçün Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə verməli;

- ✓ "Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması sahəsində Dövlət Proqramı"nın hazırlanması ilə bağlı beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığı davam etdirməli və bu sahədə görülən işləri sürətləndirməlidir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı isə:

- ✓ ölkədə mövcud olan makroiqtisadi sabitliyin daha da

möhkəmləndirilməsi məqsədilə 2002-ci ildə inflyasiyanın proqnozlaşdırılmış səviyyədə saxlanılmasını və manatın xarici dövlət valyutalarına nisbətən mövcud məzənnəsinin qorunmasını, habelə ölkənin ödəmə qabiliyyətinə uyğun valyuta ehtiyatlarının olmasını təmin etməli;

- ✓ pul dövriyyəsinin yaxşılaşdırılması, iqtisadi agentlər arasında hesablaşmalarda nağd puldan istifadənin məhdudlaşdırılması, habelə iqtisadiyyatın dollarlaşmasının qarşısının alınması üzrə 2 ay ərzində təkliflər hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməli;

- ✓ özəl bankların ölkə iqtisadiyyatında, xüsusilə də kiçik və orta sahibkarlığın inkişafında rolunun yüksəldilməsi məqsədilə onların nizamnamə kapitallarının artırılması istiqamətində əlavə tədbirlərin görülməsini təmin etməli;

- ✓ daxili bazarda rəqabət mühitinin inkişaf etdirilməsi üçün xarici bank kapitalının bank bazarına buraxılmasının liberalləşdirilməsi və nüfuzlu, yüksək reytingli xarici bankların cəlb edilməsi üzrə təşviqətcə tədbirlərin həyata keçirilməsini davam etdirməli;

- ✓ əmanətlərin sığortalınnması mexanizmini də özündə əks etdirən "Banklar və bank fəaliyyəti haqqında" Qanunun yeni redaksiyada layihəsini hazırlayıb 3 ay ərzində müvafiq qaydada Azərbaycan Respublikası Prezidentinə təqdim etməli;

- ✓ 2002-ci ildə elektron ödəniş sisteminin yaradılması üzrə görülən işlərin xırda ödənişləri əhatə edən ikinci mərhələsinin başa çatdırılması, xırda ödəniş sisteminin vacib elementi olan plastik kartlarla hesablaşmaların inkişafını sürətləndirməlidir.

Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi 2002-ci ildə əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsinə, əlillərin sosial müdafiəsinə və reabilitasiyasına ayrılan vəsaitin məqsədlə xərcənməsini nəzərdə tutan proqramları 1 ay müddətində hazırlayıb baxılmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə təqdim etməlidir.

Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinə, Azərbay-

can Respublikasının Milli Bankına və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsinə tapşırılmışdır ki, dövlət büdcəsinə əlavə vəsaitin cəlb edilməsi məqsədilə dövlət qısamüddətli istiqrazlarının ilkin yerləşdirilməsində bütün hüquqi və fiziki şəxslərin iştirakına bərabər şəraitin yaradılmasını təmin etsinlər.

Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarını və elmi təşkilatları cəlb etməklə 3 ay müddətində ölkədə meşələrin bərpa edilməsinə və artırılmasına dair Milli Proqram hazırlayıb baxılmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə təqdim etməli, dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarını və elmi təşkilatları cəlb etməklə 2 ay müddətində ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Proqramı, heyvandarlığın və əkinçiliyin inkişafı ilə əlaqədar olaraq yay-qış otlaqlarının və biçənəklərinin səmərəli istifadə olunması, torpaqların dağ yamaclarında eroziyaya uğramasının, dağətəyi və düzən rayonlarda şoranlaşmanın qarşısının alınmasına dair 3 ay müddətində Milli Proqram hazırlayıb baxılmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə təqdim etməlidir.

Yanacaq və Energetika Nazirliyinə, "Azəriqaz" Səhmdar Cəmiyyətinə, "Azərenerji" və elektrik enerjisi paylayan digər səhmdar cəmiyyətlərə, Abşeron Regional Səhmdar Su Cəmiyyətinə, şəhər və rayon iera hakimiyyəti orqanlarına tapşırılmışdır ki, mülkiyyət və təşkilati-hüquqi formasından asılı ol-mayaraq, elektrik və istilik enerjisinin, qazın və suyun istifadə-çiləri tərəfindən bu məhsulların dəyərinin ödənilməsi sahəsində mövcud nöqsanların aradan qaldırılması barədə ciddi təd-birlər görsünlər və həmin məhsulların haqqının yığını səviyyə-sinin artırılmasını təmin etsinlər.

Nəhayət, Bakı Şəhər İera Hakimiyyəti ölkənin paytaxtı Ba-ki şəhərinin təsərrüfat kompleksinin inkişafını və onun mo-dernləşdirilməsini, habelə sahələrin sosial-iqtisadi tərəqqisini təmin etmək məqsədilə şəhərə xüsusi status verilməsinə dair

ay müddətində təkliflərini hazırlayıb Azərbaycan Respublikası-nın Prezidentinə təqdim etməlidir.

Göründüyü kimi, 2002-ci ildə bizi böyük quruculuq işləri, sosial-iqtisadi inkişafda daha ciddi vəzifələr gözləyir. Başhe-cəsi isə odur ki, əvvəlki illərdə olduğu kimi, nəzərdə tutulan və-zifələrin uğurla yerinə yetirilməsinin son məqsədi Vətənin iqtisadi qüdrətinin artırılması və xalqın rifah halının daha da yaxşılaşdırılmasıdır. Möhtərəm Prezidentimizin Azərbaycan xalqına Yeni il təbrikində ifadə olunmuş fikrə şərik çıxaraq əminliklə bildirmək istəyirik ki, 2002-ci il üçün Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsi həmin məqsədlərə nail olma-ğı, bütövlükdə ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafının daha da irəli getməsinə təmin edəcəkdir.

YANVAR 2002-ci il.

SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFINA DÖVLƏT QAYĞISI HEYDƏR ƏLİYEV İQTİSADI STRATEGİYASININ ÇOX MÜHÜM İSTİQAMƏTLƏRİNDƏN BİRİDİR

Bu ilin aprel-may aylarında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti möhtərəm Heydər Əliyevin yerli sahibkarlar və ölkəmizdə fəaliyyət göstərən xarici iş adamları ilə keçirdiyi görüşlər təkcə məhiyyətinə, mündriçəsinə və əhəmiyyətinə görə deyil, həm də təşkili formasına görə 2002-ci ilin ən yadda-qalan, əlamətdar ictimai-siyasi hadisələrindən birinə çevril-di.

Həmin görüşlər zamanı dövlətimizin başçısı son dərəcə de-mokratik bir şəraitdə iş adamlarının ürək sözlərini, arzu və təkliflərini dinlədi, ölkədə özəl sektorun, azad sahibkarlığın

gələcək inkişaf yolları barədə onlarla səmimi müzakirələr apardı, əvəzsiz tövsiyələrini verdi və qətiyyətlə bəyan etdi ki, bu görüşlərdə qaldırılan problemlərin həlli üçün dövlət səviyyəsində nə lazımdırsa, ediləcəkdir.

... Çox gözləmək lazım gəlmədi. Avqust-sentyabr aylarında Azərbaycan Prezidenti yaxın gələcəkdə və daha uzaq perspektivdə ölkədə təkcə azad sahibkarlığın, özəl sektorun deyil, bütövlükdə milli iqtisadiyyatın uğurlu inkişafını şərtləndirən 6 tarixi fərman imzaladı. Bir-biri ilə üzvi şəkildə bağlı olan bu fərmanlar respublikamızda formalaşmış siyasi və makroiqtisadi sabitliyin dönməz xarakter aldığı indiki dövrdə sahibkarlığın perspektiv inkişafı baxımından miqyaslı dövlət proqramı olmaqla, təkcə hər bir sahibkar, iş adamı üçün deyil, həm də iqtisadi sahədə dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinə birbaşa cavabdehlik daşıyan məmurlar və mütəxəssislər üçün, mülkiyyət çoxnövçülüüyü şəraitində Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf meyllərini və xüsusiyyətlərini öyrənən tələbə və magistrantlar, milli iqtisadiyyatda islahatlaşdırma praktikasını tədqiq edən araşdırıcılar və bütövlükdə cəmiyyətin bütün üzvləri üçün daim rəhbər tutulmalı, öyrənilməli və reallaşmasına ardıcıl yardım göstərilməli olan tarixi əhəmiyyətli hüquqi-normativ aktlar kimi geniş təhlil tələb edir.

Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət köməyi Heydər Əliyev iqtisadi siyasətinin prioritet istiqamətlərindəndir. Hələ 1993-cü ildə ölkədə siyasi rəhbərliyə qayırılışından az sonra dövlətimizin başçısı bəyan etmişdi ki, "sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, sərbəst iqtisadiyyata yol verilməsi, bazar iqtisadiyyatının yaradılması bizim strateji yolu-muzdur". Ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin hələ kövrək olduğu çağlarda - 1994-cü ilin sentyabrında möhtərəm Heydər Əliyevin təşəbbüsü və iştirakı ilə Bakıda "Sahibkarlıq strategiyası və iqtisadi yenidənqurma" mövzusunda beynəlxalq konfransın keçirilməsi, 1995-ci ilin dekabrında Azərbaycan Prezidentinin

Londonda Adam Smit İnstitutunda təşkil olunmuş dinləmələrdə iştirakı, sonrakı ilin mayında paytaxtımızda Azərbaycan-Türkiyə iqtisadi əlaqələrinə dair beynəlxalq konfransın, iyun ayında isə ölkədə aqrar islahatların müzakirəsinə həsr olunmuş müşavirənin keçirilməsi bazar münasibətlərinin formalaşması prosesində özəl sektorun təşəkkül tapmasına və inkişafına dövlət başçısının ayırdığı diqqətin parlaq təzahürü idi. Bütün bunların məntiqi nəticəsi olaraq, 1997-ci il iyunun 24-də respublikamızda sahibkarlığın ardıcıl inkişafına, milli iqtisadiyyatda kiçik və orta sahibkarlığın rolunun gücləndirilməsinə, onun qanunvericilik və normativ hüquqi bazasının, maliyyə-kredit sisteminin formalaşdırılmasına, informasiya, kadr və elmi-metodik təminatının yaradılmasına yönəldilmiş ümumdövlət əhəmiyyətli sənəd - "Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığa dövlət köməyi proqramı (1997-2000-ci illər)" qəbul olundu.

Proqramda nəzərdə tutulmuş və bütövlükdə sahibkarlığa dövlət köməyinin reallaşdırılmasına yönəlməli tədbirlər kompleksinin ardıcılıqla yerinə yetirilməsi, o cümlədən kiçik və orta sahibkarlığın hüquqi bazasının inkişaf etdirilməsi, özəl sektora maliyyə köməyi mexanizmlərinin formalaşması, sahibkarlıq üçün vergi sisteminin stimullaşdırıcı rolunun gücləndirilməsi, sahibkarların hüquqlarının və qanuni mənafehlərinin qorunması mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, sahibkarların fəaliyyətinə qanunsuz müdaxilələrin qarşısını almaq və əsassız yoxlamaları aradan qaldırmaq üçün sərt qaydaların qoyulması, başlıcası da kənd təsərrüfatında misilsiz radikal islahatların aparılması, dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi sahəsində miqyaslı işlərin həyata keçirilməsi çox qısa zaman kəsiyində özünün bəhrəsini verdi. Biz bu gün dərin iftixar hissi ilə deyə bilərik ki, özəl sektor ölkə iqtisadiyyatındakı payına görə artıq hakim mövqeyə yiyələnmişdir. 2001-ci ilin yekunlarına görə, ümumi daxili məhsulda qeyri-dövlət bölməsinin payı 71,0 faiz təşkil etmiş, o cümlədən sənaye istehsalının 48,3

faizi, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının və ticarətin 99,0 faizi, tikinti işlərinin 76,1 faizi, daxili əmtəə dövriyyəsinin 98,4 faizi, xarici ticarət dövriyyəsinin 59,0 faizi, ixracın 52,6 faizi, idxalın isə 69,0 faizi bu bölmənin payına düşmüşdür. Dövlət büdcəsi gəlirlərinin 39,6 faizi özəl sektordan daxilolmalar hesabına formalaşmışdır. Hazırda ölkə üzrə əhalinin ümumi məşğulluğunda qeyri-dövlət bölməsinin payı 70,0 faiz təşkil edir. Ötən ilin yekunlarına görə, dövlət qeydiyyatından keçən və özəl sektora aid olan hüquqi şəxs statuslu təsərrüfat-maliyyə strukturlarının sayı 58,6 min, o cümlədən kəndli (fermer) təsərrüfatlarının sayı 34 min ötmüş, hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan təsərrüfat subyektlərinin sayı 106.873 olmuşdur.

Azərbaycan Prezidentinin yerli və xarici iş adamları ilə görüşləri ölkədə uğurlu həyata keçirilən iqtisadi islahatlar proqramının tərkib hissəsi olmaq etibarilə özəl sektorun, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı sahəsində əldə olunmuş nailiyyətləri təsdiq etmiş, eyni zamanda bu sahədə mövcud olan problemləri (kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçün ölkəmizdəki ictimai-siyasi və makroiqtisadi sabitlikdən tam dolğun şəkildə istifadə edilməməsi, sahibkarlıqla məşğul olan hüquqi və fiziki şəxslərin sayının respublikanın mövcud potensialından az olması, özəl sektorun ölkə iqtisadiyyatındakı xüsusi çəkisinin böyük olmasına baxmayaraq, bu bölmənin tərkibində strateji əhəmiyyətli müəssisələrin azlığı, ölkənin ixrac potensialının gücləndirilməsinə və strukturunun təkmilləşdirilməsinə kiçik və orta sahibkarların təsirinə zəifliyi, sahibkarlığın regional inkişafının real imkanlara uyğun gəlməməsi, habelə sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının özəl sektora lazımlıca qayğı göstərməməsi, sahibkarların işinə yerli-yersiz müdaxilə olunması, qanunsuz yoxlamaların aparılması, bürokratiyaya və korrupsiyaya yol verilməsi və s.) aşkara çıxarmış, bütün cəmiyyətin diqqətini onların həllinin vacibliyinə yönəltmişdir.

Ölkə prezidentinin yerli və xarici iş adamları ilə görüşləri göstərdi ki, indiki mərhələdə ölkə iqtisadiyyatının yenidən qurulması sahəsində qarşıda duran vəzifələrin uğurlu həlli sahibkarlığın inkişafının sürətləndirilməsini, ölkənin sosial-iqtisadi problemlərinin həllində qeyri-dövlət bölməsinin rolunun gücləndirilməsini, onun fəaliyyətinin ölkə iqtisadiyyatının inkişafı tələblərinə uyğunlaşdırılmasını, sahibkarlığın hüquqi təminatının gücləndirilməsini, regionlarda sahibkarlığın inkişafı sahəsində mövcud potensialın tezliklə və tam dolğun şəkildə reallaşdırılmasını həyata zərurətə çevirmişdir. Bu istiqamətdə həyata keçirilən və ölkə dövlət tədbirlərinin sistemliyi isə yalnız daha mükəmməl dövlət proqramı çərçivəsində təmin edilə bilər.

Bu mənada Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci il 17 avqust tarixli fərmanı ilə təsdiq olunmuş "Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının Dövlət Proqramı (2002-2005-ci illər)" özəl sektorun formalaşmasında yeni bir mərhələ kimi qiymətləndirilməlidir. Ögər əvvəlki Dövlət Proqramı ölkədə kiçik və orta sahibkarlıq (KOS) sektorunun təşəkkülü ilə əlaqədar tədbirləri əhatə edərdisə, indiki proqram artıq təşəkkül tapmış bu sektorda ölkə iqtisadiyyatının potensialının daha səmərəli şəkildə reallaşdırılması baxımından struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsinə, ölkə iqtisadiyyatında özəl bölmənin rolunun artırılmasına və onun inkişafının çəşidlə mexanizmlərinin yaradılmasına, investisiya fəaliyyətinin yüksəldilməsinə, kiçik və orta sahibkarlığa dövlət köməyinin səmərəli formalarının bərqərar olmasına istiqamətlənmişdir.

Altı bölmədən ibarət olan yeni Dövlət Proqramı 63 tədbiri özündə birləşdirir. Hər bir bölmədə müxtəlif tədbirlər onların yerinə yetirilməsi müddətləri və yerinə yetirilməsi üzrə konkret ieraçılar müəyyənləşdirilmişdir. Dövlət Proqramının baş ieraçısı Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi müəyyənləşdirilmişdir. Bu da onunla əlaqədardır ki, fəaliyyətinə müxtəlif dövlət proqramlarının hazırlanması ilə başlayan və döv-

löt əmlakının özəlləşdirilməsi, antiinhisar siyasəti, investisiya fəaliyyəti, sənaye və xarici ticarət sahəsində müəyyən edilmiş vəzifələri yerinə yetirməklə məşğul olan nazirliyin mövcud təşkilat strukturu və statusu, həmçinin dövlət idarəetmə sistemindəki yeri sahibkarlığın da inkişafı ilə bağlı müxtəlif problemləri daha çevik və operativ həll etməyə imkan verir, özəl sektorun inkişafına yönəldilmiş əvvəlki proqramlardan fərqli olaraq, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı sahəsində 2002-2005-ci illəri əhatə edən Dövlət Proqramının ardıcıl və səmərəli şəkildə yerinə yetiriləcəyinə tam təminat yaradır.

Proqramın maliyyələşdirilməsinin əsas mənbələri kimi dövlət büdcəsi təxsisatları üzrə ayırmalar, Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitləri, əhalinin məşğulluğu üzrə dövlət vəsaitləri, xarici investisiyalar, beynəlxalq və xarici ölkə təşkilatlarının texniki və maliyyə yardımları, bələdiyyə vəsaitləri və digər mənbələr nəzərdə tutulmuşdur.

Dövlət Proqramında KOS sektorunun inkişafının sürətləndirilməsi baxımından əksini tapan əsas məsələlər sırasında sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi birinci yerdə dayanır. Xüsusi razılıq (lisenziya) tələb olunan fəaliyyət növlərinin siyahısına vaxtaşırı baxılması və lisenziya sisteminin təkmilləşdirilməsi, KOS məhsullarının və xidmətlərinin keyfiyyətinə səmərəli nəzarət sisteminin formalaşması məqsədilə sertifikatlaşma qaydalarının təkmilləşdirilməsi, bu sektorda istehsal olunan məhsul və xidmətlərin standartlaşdırılmasının həyata keçirilməsi sahəsində təşkilati və metodiki yardım tədbirləri Dövlət Proqramının 1-ci bölməsində əks etdirilmişdir. Eyni zamanda KOS sferasının sərhədlərinin dəqiq müəyyən edilməsi məqsədilə bu bölməyə aid edilən subyektlərin meyarlarının təkmilləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bölmədə həmçinin dövlət sifarişlərinin həyata keçirilməsində KOS subyektlərinin iştirakının təmin edilməsi mexanizminin yaradılması sahəsində tədbirlərin reallaşdırılması üzrə konkret vəzifələr də müəyyən edilmişdir.

KOS-un inkişafının maliyyə və investisiya təminatı məsələlərinə Dövlət Proqramında daha çox yer ayrılmışdır. Bu məqsədlə, ən əvvəl, "Qarşılıqlı sığortalama cəmiyyətləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu layihəsinin və "İnvestisiya fəaliyyəti haqqında" Qanunun yeni layihəsinin hazırlanması məqsəda uyğun sayılmışdır. KOS sektorunun öncül sahələrinə investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması, KOS subyektlərinin dövlət investisiya proqramlarında iştirakı mexanizminin hazırlanması, onların investisiya təklifləri üzrə məlumat bankının yaradılması, kiçik sahibkarlıq subyektləri üçün vergi sisteminin səmərəliliyinin artırılması, kredit təminatı sisteminin təkmilləşdirilməsi və bununla bağlı girov mexanizminin tətbiqini nəzərdə tutan tədbirlər də 2-ci bölmədə əhatə olunmuşdur. Dövlət Proqramı kommersiya banklarının KOS-un investisiya ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmasını nəzərdə tutmaqla yanaşı, maliyyələşmənin alternativ formalarının (kredit ittifaqlarının inkişafı) tətbiqinə də geniş imkanlar açır.

Proqramın "KOS sektorunda struktur dəyişikliklərinə və texnoloji inkişafa kömək" adlı 3-cü bölməsində KOS ilə iri müəssisələr arasında kooperasiya əlaqələrinin genişləndirilməsi məqsədilə kompleks tədbirlər - hüquqi-normativ bazanın inkişafı, müəssisələrin kooperasiya bazasının yaradılması, bu istiqamətdə metodiki materialların hazırlanması və digər tədbirlər müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda, ixtirəçiyönü sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, KOS subyektlərinin ixrac fəaliyyətinə kömək mexanizmlərinin formalaşdırılması da nəzərdə tutulur.

Dördüncü bölmədə KOS-a texniki kömək və insan amilinin inkişafı üzrə tədbirlər, o cümlədən müasir informasiya texnologiyalarının geniş tətbiqi əsasında sahibkarlığın informasiya təminatının yaxşılaşdırılması məqsədilə "İnternet-biznes" aidmətinin təşkili, informasiya məcmuələrinin nəşri, KOS tədris mərkəzinin yaradılması və müvafiq tədris-metodik və məsləhət yönümlü tədris vəsaitlərinin hazırlanması, əhalinin daha geniş

təbəqələrinin sahibkarlıq fəaliyyətinə cəlb olunmasına xidmət edən digər tədbirlərin görülməsi, sahibkarların peşə itti-faqlarının formalaşdırılması və s. məsələlər öz əksini tapmışdır.

Məlum olduğu kimi, bu gün Azərbaycan iqtisadiyyatının əsas problemlərindən biri regional inkişafdakı qeyri-bərabərlikdir. KOS müəssisələrinin 70 faizinin, xarici investisiyali müəssisələrin isə 98 faizinin Bakı şəhərində və onun ətrafında cəmləşdiyi bir şəraitdə regional iqtisadi inkişafın ümumi səviyyəsinin aşağı olması təbii bir faktordur. Bu problemi aradan qaldırmağın səmərəli yollarından biri isə yerlərdə özəl sektorun inkişaf etdirilməsi və bunun üçün müvafiq mexanizmlərin yaradılmasıdır. Dövlət Programının 5-ci bölməsi məhz sahibkarlığın regional inkişafının sürətləndirilməsini nəzərdə tutur. Sahibkarlığın inkişafının bu prioritet istiqamətinin reallaşması baxımından program Azərbaycan Respublikası regionlarının investisiya xəritələrinin hazırlanmasını, regional təşviq mexanizmlərinin müəyyən edilməsini və həyata keçirilməsini, regional infrastrukturun yaradılmasını və inkişafını, yerli ictimaiyyəti və özünüidarəetmə orqanlarının bu sahədə fəaliyyətinin gücləndirilməsini mühüm vəzifələr kimi qarşıya qoyur.

Nəhayət, Dövlət Programında sahibkarların hüquqlarının müdafiəsinin gücləndirilməsi də zəruri vəzifə sayılır. Elə buna görə ayrıca bir bölmədə sahibkarların dövlət qeydiyyatı və fəaliyyət sahəsində onların hüquqlarının qorunmasını etibarlı təminatı mexanizmlərinin yaradılması ilə bağlı məsələlər əhatə olunur. Burada nəzərdə tutulan tədbirlər sahibkarlıq fəaliyyətinə qanunsuz müdaxilələrin aradan qaldırılması mexanizmini də təkmilləşdirəcək, sahibkarların hüquqlarının və qanuni mənafələrinin müdafiəsində KOS-un ictimai strukturlarının rolunun yüksəldilməsi, sahibkarların hüquqi biliklərinin artırılması sahəsində əməli nəticələr əldə olunmasına imkan verəcəkdir.

Dövlət Programının kompleks xarakter daşıması, burada əksini tapan müddələrin konkretliyi, reallığı və ümumiligi

bəla bir qatı inanıram ki, göstərilən vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəticəsində sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi, sahibkarlıq fəaliyyətinə müdaxilə hallarının aradan qaldırılması, azad sahibkarlığın geniş vüsət alması, sahibkarlıq fəaliyyətinin struktur, regional və texnoloji baxımdan təkmilləşdirilməsi kimi vacib məsələlər lap yaxın perspektivdə tam reallaşacaq. Ölkənin iqtisadi qüdrəti və adamlarımızın həyat səviyyəsi qat-qat yüksələcəkdir.

"Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə" ölkə prezidentinin 2002-ci il 27 avqust tarixli fərmanı kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının 2002-2005-ci illəri əhatə edən Dövlət Programında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin əməli olaraq həyata keçirilməsi istiqamətində çox dəyərli addımdır və KOS bölməsinin əsas sahələrinə investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılmasına geniş imkanlar açır. Bu mühüm sənəd, eyni zamanda, KOS subyektlərinin dövlət investisiya proqramlarında iştirakı mexanizminin hazırlanması, onların investisiya təklifləri üzrə məlumat bankının yaradılması, vergi sisteminin səmərəliliyinin artırılması və kredit təminatı qaydasının təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutan tədbirləri müəyyənləşdirir. Adı çəkilən fərman həmçinin KOS-un inkişafının maliyyə təminatı səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədilə kommersiya banklarının sahibkarlığın investisiya ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmasını nəzərdə tutmaqla yanaşı, maliyyələşmənin alternativ formalarının (kredit ittifaqlarının inkişafı) tətbiqinə əlverişli şərait yaradır.

Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun yeni Əsasnaməsi ilə adı çəkilən quruma əlavə funksiyalar verilməmişdir. Belə ki, bundan sonra fond tərəfindən ölkəyə investisiyalar gətirilməsinə üstünlük verən layihələrə daha çox diqqət yetiriləcəkdir. Bundan başqa, sosial xarakterli reklamların verilməsi, müxtəlif məcmuələrin nəşr olunması yolu ilə sahibkarların maarifləndirilməsi tədbirləri də həyata keçiriləcəkdir.

Fondun hüquqları əvvəllər məhdud çərçivədə idi. Hazırda

yeni Əsasnamə ilə bu qurumun hüquqları genişləndirilmişdir. Belə ki, indən belə fond sərbəst şəkildə vəsait cəlb edəcək, qanunvericiliyə uyğun əqdlər bağlayacaq, qiymətli kağızlarla bağlı müvafiq əməliyyatlar aparacaqdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, fond sahibkarlıq subyektlərinə verilən vəsaitin təyinatı üzrə istifadəsinə və qaytarılmasına əvvəllər ciddi şəkildə nəzarət edə bilmirdi. İndi isə fonda səlahiyyət verilib ki, sahibkar kreditdən təyinatı üzrə istifadə etmədikdə, maliyyələşdirməni dayandırsın və qanunvericiliyə uyğun tədbir görsün.

Fondun vəsaiti ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı məqsədli proqramlar çərçivəsində özəl sektorun dəstəklənməsinə, idxalı əvəz edən və ixrac yönümlü məhsulların istehsalına, innovasiya yönümlü layihələrə, qədim xalq sənətlərinin inkişafına, xammal və dövrüyyə vəsaitlərinin alınmasına, turizm infrastrukturunun inkişafına, KİV-ə maliyyə yardımının həyata keçirilməsinə, sahibkarlıq subyektlərinə mikrokreditlərin verilməsinə yönəldiləcək. (Yeri gəlmişkən, dövlət başçısının 2002-ci il 5 sentyabr tarixli fərmanı ilə kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafı üzrə layihələrin maliyyələşdirilməsi məqsədilə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondundan 3 milyard manat vəsaitin ayrılması KOS-un inkişafı sahəsində nəzərdə tutulan tədbirlərin artıq əməli fəaliyyət müstəvisinə kiçirildiyindən xəbər verir). Fondun vəsaitlərinin regionlarda yerləşdirilməsi zəmanə müvəkkil bankların regional strukturu və regional əhatəsi nəzərə alınır.

Prezidentin qeyd olunan fərmanı ilə təsdiqlənmiş "Azərbaycan Respublikası Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitinin istifadəsi Qaydaları"na əsasən, kreditlərin verilməsi mexanizmi daha da sadələşdirilmiş və kreditlərin ünvanlılığı dəqiqləşdirilmişdir. Belə ki, kiçik kreditlərin ilk dəfə sahibkarlıq fəaliyyətinə başlayanlara, aztəminatlı ailələrə verilməsi nəzərdə tutulmuşdur; orta həcmli kreditlər öncə qeyri-istehsal sahələrində üzrə layihələrin maliyyələşdirilməsinə yönəldiləcək ki, bura-

ya da əsasən ticarət və xidmət sahələri aiddir; böyük həcmli kreditlər isə istehsal və emal yönümlü layihələrin maliyyələşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Qaydalara görə, sahibkarlar üçün güzəşt müddəti müəyyən edilmişdir. Belə ki, kreditlərin istifadə müddətlərinin ilk 2/3 dövrünə güzəşt müddəti tətbiq edilir. Güzəşt müddətində istifadəçilər yalnız bəzi faizləri ödəyir, əsas bəzi üzrə isə hər hansı bir ödəniş həyata keçirmirlər. Kredit faizlərinin maksimal həddi 7 faiz, minimal həddi isə 0,5 faiz (kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafı layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün) müəyyən edilmişdir. Sahibkarların aldığı kreditlərin daha səmərəli istifadəsinə şərait yaratmaq üçün güzəşt müddəti iki dəfə artırılmışdır.

Bu dəyişikliklərin məqsədi ölkədə sahibkarlığın inkişafına güclü təkan vermək, onun maliyyə təminatının gücləndirilməsi üçün fondun maliyyə imkanlarının artırılmasına nail olmaq və vəsaitlərin səmərəli yerləşdirilməsini təmin etməkdir.

Dövlət başçısı ilə görüşlərdə sahibkarlığın geniş vüsət almasına mane olan amillər sırasında fəaliyyət sahələrinin lisenziyalandırılması sisteminin qeyri-mükəmməlliyi və bunun nəticəsindən bürokratik əngəllərin yaranması, məmur özbaşınalığının, rüşvətxorluğun və digər mənfi halların yayılması xüsusi narahatlıqla nəzərə çarpdırılmışdır. Deyəlməmişdi ki, mövcud qanunvericiliyə görə, ölkədə 75 fəaliyyət sahəsi lisenziyalandırılır, eyni zamanda həmin sahələrin daxilində fəaliyyət növləri parçalanır (məsələn, rabitə, dağ-mədən işləri, alkoqollu içkilər, tütün məmulatı və s.) və nəticə etibarilə lisenziyalandırılan sahələrin sayı 240-ı ötmüşdür. Həmçinin belə bir cəhət də diqqət yetirilmişdir ki, lisenziyaların verilməsi və onlara nəzarət 27 mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanı, onların idarələri və ya digər qurumları tərəfindən həyata keçirilir, həm də lisenziyaların bilavasitə təsərrüfat funksiyalarını yerinə yetirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən verilməsi haqlı rəqabətin pozulması, bazara çıxışın məhdudlaşdırılması və digər mənfi hallar ilə nəticələnir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi qaydalarının təkmilləşdirilməsi haqqında" 2002-ci il 2 sentyabr tarixli fərmanı bütün bu məsələlərdə əsaslı qayda-qanun yaratmaqla, çoxsaylı sahibkarlıq fəaliyyəti ilə sərbəst məşğul olmaq istəyənlər üçün geniş imkanlar açır. Onların dövlət orqanlarından, bürokratiya məmurlardan asılılığını minimuma endirir. Fərman bir daha sübut edir ki, ölkə prezidenti sahibkarlıq fəaliyyətində təşəbbüskarlığın, sərbəstliyin hər vasitə ilə genişləndirilməsi, iş adamlarının qanuna müvafiq fəaliyyətinin və mənafeələrinin müdafiə olunması əzmində hər zaman israrlıdır.

Ön əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, dövlət başçısının adı çəkilən fərmanı ilə respublika ərazisində xüsusi razılıq (lisenziya) tələb olunan fəaliyyət növlərinin sayı 30-a endirilmiş, lisenziya tələb edilən siyahıda isə yalnız dövlətin strateji maraqları və qarşısında olan fəaliyyət növləri saxlanmışdır ki, bu da keçid dövründə ölkə iqtisadiyyatının inkişafı üçün zəruri şərtidir. Xüsusən neft məhsullarının və təbii qazın satışına, etil spirtinin, alkoqollu içkilərin, bütün məmulatının istehsalı, idxalı və satışına xüsusi razılıqla icazə verilməsi həmin məhsulların dövriyyəsinin dövlət büdcəsinə kifayət qədər təsir etməsi ilə bağlıdır. Lisenziya siyahısına salınmış bir sıra fəaliyyət növləri isə dövlətin təhlükəsizliyinin təminatı (kartoqrafiya fəaliyyəti, informasiya-mühafizə vasitələrinin layihələndirilməsi və istehsal sahəsində fəaliyyət, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə müvəkkil edilməmiş hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən qeyri-qanun yolla informasiya alınması üçün nəzərdə tutulmuş texniki vasitələrin işlənilməsi, istehsalı, satışı, alınması, ölkəyə gətirilməsi və ölkədən çıxarılması) və ekoloji tarazlığın qorunması (radioaktiv və ionizasiya şüaları verən maddələrin tullantılarının saxlanması və bəslənilməsi, toksiki istehsalat tullantılarının utilizasiyası və zərərsizləşdirilməsi) zərurətindən irəli gəlmişdir.

Lisenziya verən icra hakimiyyəti orqanlarının siyahısı da əhəmiyyətli dərəcədə ixtisar edilmişdir. İndən belə bütün məmulatın, etil (yeymir) spirtinin və alkoqollu içkilərin satışına nəzarət edəcək şəhər və rayon (şəhər rayonları istisna olmaqla) icra hakimiyyəti orqanlarını, habelə yalnız Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində, beş fəaliyyət növü üzrə lisenziya vermək hüququna malik muxtar respublika icra hakimiyyəti orqanlarını nəzərə almasaq, cəmi 17 mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı lisenziya vermək hüququna malik olacaqdır. Üstəlik, lisenziyalasdırma sahəsində xüsusi səlahiyyətli orqan kimi yalnız Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi müəyyən edilmişdir. Nazirlik dövlət orqanları və təsərrüfat subyektləri tərəfindən lisenziyalasdırma sahəsində qanunvericiliyə rəyət edilməsinə nəzarəti həyata keçirməklə yanaşı, lisenziyalasdırma ilə bağlı dövlət tənzimlənməsinin əsas istiqamətlərini işləyib hazırlayacaq, müvafiq normativ hüquqi aktların layihələrinin tərtib edəcək, habelə ölkədə valid lisenziya reyestrini aparacaqdır.

Lisenziya verilməsi qaydalarına görə, fəaliyyət növündən asılı olmayaraq, lisenziyalar beş il müddətinə verilir, üstəlik də lisenziya almaq üçün təqdim edilən sənədlər (onların sayı da minimum həddə endirilmişdir) lisenziya verən müvafiq dövlət orqanında qeydə alındığı gündən başlayaraq, 15 gündən gec olmayaraq lisenziya verilməsi barədə qərar qəbul edilir. Həmçinin lisenziya verən orqan fəaliyyət növünün xüsusiyyətlərindən asılı olaraq müvafiq rəy alınması üçün aidiyyəti dövlət orqanlarına müraciət edərsə, həmin müraciətə də çox qısa müddətdə - 5 gün ərzində baxılaraq rəy verilməlidir.

Ümumilikdə isə prezident fərmanı ilə təsdiqlənmiş "Azərbaycan Respublikasında bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi haqqında Qaydalar"ın bu sahədə əvvəllər mövcud olmuş normativ aktlardan başlıca fərqi ondan ibarətdir ki, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olanlara təzyiq

göstərmək üçün indiki qaydalar lisenziyalaşdırma sistemində heç bir əl yeri qoymamışdır.

Dövlət başçısının Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafına yönəlmiş fərmanları arasında "Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" 2002-ci il 10 sentyabr tarixli fərman xüsusi yer tutur. Analitiklər tərəfindən "inqilabi mahiyyətli superfərman" kimi dəyərləndirilən bu hüquqi aktın başlıca xüsusiyyəti çox önəmli olan belə bir fikrin təsdiqindən ibarətdir ki, ölkədə sahibkarlıq fəaliyyəti və onun yüksələn xətlə inkişafı dövlətin marağı dairəsində və daimi himayəsindədir. Diqqəti cəkkən başqa bir məqam isə fərmanın əhatəliliyi və konkretliyidir. Ölkə prezidentinin yerli sahibkarlar və xarici iş adamları ilə görüşlərində səslənmiş, müəyyən məqamlarına görə beynəlxalq maliyyə qurumlarının tövsiyələri ilə və onların Azərbaycan hökuməti qarşısında qoyduqları tələblərlə uzlaşmadığı üçün nəzərə alınacağına bir əl də böyük ümidlər bəslənilməyən təklif və arzuların mühüm hissəsi, stenoqrafik dəqiqliklə, hüquqi ifadəsini və həllini tapmışdır. Üstəlik, adında "sahibkarlıq" kəlməsinin işlədilməsinə baxmayaraq, bu fərman təkcə biznes-sektorun, özəl bölmənin deyil, bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının aktual problemlərinə toxunur və onların həlli yollarına sistemli yanaşma ilə diqqəti cəlb edir.

Fərmanda ilk dəfə olaraq, regional inkişafın təkmilləşdirilməsi və sürətləndirilməsi üzrə konkret tövsiyə və tapşırıqlar verilir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bir sıra obyektiv və subyektiv səbəblər üzündən bu gün regionlarda biznes mühiti zəif inkişaf etmişdir, normal investisiya mühiti yoxdur, mövcud qanunvericilik bazası isə iri şəhərlərdə və regionlarda sahibkarlığın problemlərinin həllinə yanaşmada differensiallığa imkan vermir. Təbii-iqtisadi və humanitar resursların zənginliyinə baxmayaraq, iqtisadi rayonlarda həmin resursları təsərrüfat

fəaliyyəti dövryyəsinə cəlb etmək, deyək ki, Bakı-Abəron zonasında olduğuna nisbətən qat-qat çətindir. Bu isə həm ümumi daxili məhsulun strukturunun formalaşmasında və həm də büdcəyə vergi daxilolmalarının artırılmasında regional iqtisadiyyatın potensialından maksimum bəhrələnməyə imkan vermir. Bütövlükdə ölkədə, o cümlədən regionlarda işgüzar fəaliyyəti həvəsləndirmək üçün nəzərdə tutulan güzəştlər, ən əvvəl də 2003-cü il yanvarın 1-dən vergi növləri üzrə dərəcələrin sahələr və regionlar üzrə fərqləndirməklə aşağı salınmasına, sadələşdirilmiş vergi sisteminin tətbiqi dairəsinin genişləndirilməsinə, habelə sosial sığorta haqlarının azaldılmasına yönəldilmiş tədbirlər bu məsələdə çox tezliklə müsbət nəticələrin əldə ediləcəyinə böyük ümidlər yaradır.

Təbii inhisarçı təsərrüfat subyektlərinin (elektrik enerjisi, qaz, su, dəmir yolu, hava və dəniz nəqliyyatı, rabitə xidməti və s.) tariflərinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı Nazirlər Kabineti ilə İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə verilən tapşırıq hazırda bu sahədə mövcud olan əsas problemi - ayrı-ayrı xidmət növlərinə görə özəl sektor qurumlarından fərqli tariflərlə haqq alınmasını aradan qaldırmaq məqsədinə yönəlmişdir. Fərmanın bu bəndində əksini tapan məsələ ilə birbaşa bağlı olan daha bir məqam isə inhisarçı təsərrüfat subyektlərinin xidmətindən istifadəyə görə əvvəlcədən haqq alınması hallarının qarşısını almaq üçün müvafiq tədbirlərin görülməsinin nəzərdə tutulmasıdır. Bunun fəaliyyətə yenidən başlayan kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün əhəmiyyəti xüsusilə böyükdür. Təbii ki, yenidən işə başlayan sahibkarın start kapitalı istehsalın təşkili (xidmətlərin göstərilməsi) ilə bağlı məsrəfləri örtməyə zorla çatır; belə olduqda onun qabaqcadan haqq ödəməklə enerji daşıyıcılarından, nəqliyyat vasitələrindən, rabitənin imkanlarından və s. bəhrələnməsi çox zaman müşkül işə çevrilir, bəzən hətta sahibkar ilk gündən zəruri olmayan bərc problemi ilə üz-üzə qalır.

Təşəkkül tapmaqda olan özəl sektor qurumlarına dövlət tərəfindən maliyyə dəstəyinin artırılması barədə müddəaların da

prezident fərmanında əksini tapması əlverişlidir. 2003-2005-ci illər üzrə Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsi layihələrində sahibkarlığın inkişafına 250 milyard manat, o cümlədən 2003-cü ildə 50 milyard manat vəsait nəzərdə tutulması barədə verilmiş tapşırıq deyilən fikrə ayıni sübutdur (məqayisə üçün deyək ki, 1999-2001-ci illərdə dövlət büdcəsində həmin məqsədlər üçün nəzərdə tutulmuş vəsaitin ümumi həcmi 37,3 milyard manat olmuş, sahibkarlara isə cəmi 5,4 milyard manat həcmində güzəştli kredit verilmişdir). Prezident Maliyyə Nazirliyinə göstəriş vermişdir ki, cari ilin dövlət büdcəsində kiçik sahibkarlığa investisiya yardımı üçün nəzərdə tutulmuş vəsaitin dekabrın sonunacan Sahibkarlığa Kömək Milli Fonduna köçürülməsini və İqtisadi İnkişaf Nazirliyi ilə birlikdə onun qanunvericiliyə uyğun olaraq sahibkarlara ayrılmasını təmin etsin.

Bunlardan əlavə, beynəlxalq maliyyə-kredit qurumları tərəfindən ölkədə sahibkarlığın maliyyələşdirilməsi üçün ayrılan kredit xətlərinin tam istifadə olunmasına mane olan amillərin aradan qaldırılması və zəruri hallarda hökumət tərəfindən təminatların verilməsi, sahibkarlığa maliyyə dəstəyini daha da yaxşılaşdırmaq məqsədilə xarici investorların təsisçiliyi ilə mikrokredit bankının yaradılması istiqamətində görülmə işlərin sürətləndirilməsi və 3 ay müddətində həmin bankın yaradılmasına nail olunması barədə göstərişlər iş adamlarının ilkin kapital problemlərini həll etmək yolunda "yaşıl işıq" yandırır.

Ölkədə kreditlər üzrə formalaşmış illik faiz dərəcələrini aşağı salmaq məqsədilə mərkəzləşdirilmiş uçot dərəcələri də azaldılacaqdır. Bunun həyata keçirilməsi üçün birbaşa məsuliyyət daşıyan Milli Bank uçot dərəcələrinin makroiqtisadi vəziyyətdən və inflyasiyanın səviyyəsindən asılı olaraq çevik tənzimlənməsini davam etdirməlidir. Həminin istehsal yönümlü layihələrin kreditləşdirilməsində, verilən kreditlərin strukturunda uzunmüddətli kreditlərin xüsusi çəkisinin artırılmasında kommersiya banklarını maraqlandırmaq məqsədilə təşviqədi

tədbirlər görmək Milli Bankın qarşısında qoyulmuş mühüm vəzifələrdəndir.

Sahibkarlar tərəfindən dövlət büdcəsinə artıq ödənilmiş vergilərin qaytarılması və ya gələcək ödənişlərin hesabına and edilməsi də məqsədəuyğun sayılmışdır.

"Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" fərmanda özəl sektorun fəaliyyəti ilə birbaşa bağlı olan qanunvericiliyin və normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsinə yönəldilmiş çox konkret göstərişlər əksini tapmışdır. Ölkədə daxili bazarın qorunması və ixracın həvəsləndirilməsi siyasətini təmin edən gömrük rüsumlarının tətbiqi, girov (ipoteka) müqavilələrinin dövlət qeydiyyatının aparılması üçün ölkədə daşınmaz əmlakın vahid dövlət reyestrinin yaradılması, sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin dövlət qeydiyyatı prosedurunun sadələşdirilməsi, mülkiyyətçilərin əmlak üzərində mülkiyyət hüquqlarını məhdudlaşdıran, hüquqi və fiziki şəxslərin sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaları üçün sını məncələr yaradan normativ xarakterli aktların dövlət qeydiyyatına alınması hallarına yol verilməməsi və s. üzrə tədbirlər ölkə iqtisadiyyatında özəl sektorun xüsusi çəkisi daha da artırmaqda, iş adamlarına daha geniş fəaliyyət meydanı, sərbəstlik verməkdə, dövlət məmurlarından onların əsəhliyin minimumuna endirməkdə əhəmiyyətli rol oynayacaqdır.

Prezidentin bu fərmanında diqqəti çəkən daha bir məqam var: dövlət başçısı rəsmən bəyan edir ki, Azərbaycan Respublikasında qanuna müvafiq olaraq hər kəsin varidatına, o cümlədən ölkə vətəndaşlarının varidə sahibkarlıq fəaliyyəti nəticəsində əldə etdikləri və investisiyaya yönəlmək üçün Azərbaycana gətirdikləri pul vəsaitlərinin və digər əmlakın toxunulmazlığa tam təminat verilir; yəni hər kəs öz varidatını izahat vermədən, deklarasiya və ya başqa sənəd təqdim etmədən qanunvericiliklə qadağan olunmayan istənilən fəaliyyət sahələrinə sərbəst yönəldə bilər. Məzmunundan göründüyü kimi, bu

müddəə həm də vaxtilə müxtəlif yollarla ölkədən çıxarılmış, xaricdə bank hesablarına yatırılmış çox iri məbləğdə pul vəsaitlərini vətənə qaytarmağa və həmin vəsaitləri onların sahiblərinin hüquqlarına əslə xətər yetirmədən Azərbaycan dövlətinin, xalqının mənafecləri naminə maliyyə-təsərrüfat dövlətiyyəsinə cəlb etməyə yönəlmişdir.

Sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsindən danışarkən iqtisadiyyatın bu bölməsinin hərtərəfli fəaliyyətinə mane olan bürokratik əngəllərin, qanunsuz müdaxilələrin, əsassız yoxlamaların qarşısının alınması istiqamətində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin məqsədyönlü radikal addımlarından bəhs etməmək, sadəcə, mümkün deyildir. Hələ ölkə iqtisadiyyatında islahatlaşdırma proseslərinin geniş vüsət almadığı, siyasi-iqtisadi sabitsizlik üzündən bir sıra sahələrdə isə bu işlərə hələ başlanmadığı 1993-1995-ci illərdə möhtəram Heydər Əliyevin qətiyyəti sayəsində prokurorluq və daxili işlər orqanlarının nəzarət-yoxlama funksiyalarının qanunvericilik aktlarında dəyişikliklər etmək və ya konkret instansiyalara şifahi göstərişlər vermək yolu ilə məhdudlaşdırılması üzrə tədbirlər tədricən nəzarətedici orqanların geniş dairəsini əhatə etmiş, bunun nəticəsi olaraq, mütləq qı azar infrastrukturalarının, o cümlədən maliyyə nəzarətinin sivil forması olan audit sisteminin ölkədə formalaşması və inkişafı üçün hədudsuz imkanlar açılmışdır.

Bununla bəla, ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətinin miqyasları genişləndikcə, milli iqtisadiyyatın xüsusi cəhətində özəl sektorun payı artdıqca bu sahənin inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının daha qətiyyətlə alınması, çoxsaylı dövlət orqanlarının həzən də bir-birini təkrarlayan yoxlamalarının və bu tipli digər nəzarət tədbirlərinin sayının minimuma endirilməsi zərurəti meydana çıxmışdır. Ölkə prezidentinin "İstehsal, xidmət, maliyyə-kredit fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin qaydaya salınması və əsassız yoxlamaların qadağan edilməsi barədə"

1996-cı il 17 iyun tarixli və "Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında" 1999-cu il 7 yanvar tarixli fərmanları, habelə 1997-ci il 24 iyun tarixli fərmanla təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığa dövlət köməyi proqramı (1997-2000-ci illər)" bu istiqamətdə atılan çox səmərəli növbəti addımlar olmuşdur.

Lakin dövlətimizin başçısının yerli və xarici iş adamları ilə görüşlərində ayrı-ayrı sahibkarların təəssüf hissi ilə qeyd etdikləri kimi, Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısını almaqla bağlı görülmə miqyaslı işlərə baxmayaraq, bu sahədə bir sıra problemlər hələ də qalmaqdadır: ayrı-ayrı mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti, o cümlədən vergi, gömrük, hüquq-mühafizə və sanitariya-epidemioloji xidmət orqanları tərəfindən sahibkarların fəaliyyətinə yerli-yersiz müdaxilələr edilir, müxtəlif yoxlamalar aparılaraq onların işinə maneçilik törədilir, məhkəmələr tərəfindən iqtisadi mübahisələrin həllində süründürməçilik və qeyri-obyektiv qərarların qəbul olunması hallarına rast gəlinir və s. Bütün bunlar isə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan adamlarda haqlı narazılıq doğurur, onların sahibkarlıq təşəbbüsünün reallaşmasına və daxili potensialdan daha dolğun istifadə edilməsinə imkan vermir.

Sahibkarların bu tipli itadlarına ölkə prezidentinin reaksiyası məlumdur: iş adamlarının diə gətirdiyi konkret ünvanlı məsələlər onun birbaşa göstərişi ilə operativ şəkildə həllini tapmış, təqsirkar şəxslər cəzalandırılmış, daha sonra isə sahibkarlığın inkişafı ilə əlaqədar dövlət başçısının imzaladığı və haqqında bəhs etdiyimiz fərmanlarda iş adamlarının qanunvericiliyə uyğun fəaliyyət sərbəstliyinə mane olan halların aradan qaldırılmasına yönəlmiş tədbirlər kompleksi də geniş əksini tapmışdır. Lakin sentyabrın 12-də Gəncə şəhərində olimpiya idman kompleksinin açılışında iştirak edərkən möhtəmə Heydər Əliyevin söylədiyi nitqdən aydın oldu ki, ölkə

prezidenti bu istiqamətdə dövlət səviyyəsində görülmüş tədbirlərlə kifayətlənmək niyyətində deyildir və sahibkarların fəaliyyətinə müdaxilələrin qarşısını almaq üçün ayrıca bir fərman imzalamağı zəruri sayır.

"Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması haqqında" dövlət başçısının 2002-ci il 28 sentyabr tarixli fərmanında əksini tapan məsələlər kompleksli həmin zərurətin bariz ifadəsidir.

Prezident fərmanında, bu qəbildən olan digər hüquqi aktlar üçün ənənəvi sayılan direktiv səciyyəli göstəriş və tapşırıqlardan öncə, diqqət çəkən əsas məqam dövlət nəzarəti sisteminə struktur islahatlarına və qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş radikal əhəmiyyətli müddəaların əksini tapmasıdır.

Ən əvvəl, Daxili İşlər Nazirliyinin İqtisadiyyatda Cinayətkarlıqla Mübarizə İdarəsi ləğv edilmiş və bununla da iqtisadi fəaliyyət sahələrinə daxili işlər orqanlarının nəzarət səlahiyyətinə xitam verilmişdir ki, bu da polisın cəmiyyət həyatındakı yerinin və rolunun ölkə qanunvericiliyində təsbit olunmuş normalarına tamamilə uyğundur. Fərmanla həmçinin hüquq-mühafizə orqanlarının (məhkəmənin qərarları əsasında hallar istisna olmaqla) sahibkarlıq subyektlərinə müdaxilələri qadağan edilmişdir.

İkincisi, şəhər və rayon icra hakimiyyətlərinin nəzarət və yoxlama funksiyalarını yerinə yetirən müxtəlif qurumlarının on gün müddətində ləğv edilməsi məqsəduyğun sayılmışdır. Üçüncüsü, nəqliyyat vasitələrinin və təbii ki, həm də sahibkarlıq aləti kimi çıxış edən, sahibkarlıq subyektlərinə məxsus olan və ya özəl hölməyə xidmət edən nəqliyyat vasitələrinin işinə yersiz müdaxilələrin qarşısını almaq, Dövlət Yol Polisinin işini təkmilləşdirmək məqsədilə DYP-nin şəxsi heyəti 15 faiz, Vergilər Nazirliyinin yoxlama-nəzarət funksiyalarını həyata keçirən və müasir tələblərə cavab verməyən struktur bölmələri işçilərinin sayı 40 faiz ixtisar olunacaq.

İdarəetmə islahatları mənasında diqqətləyiş sayıla bilən daha bir məqam isə odur ki, dövlət orqanları tərəfindən (vergi orqanları istisna olmaqla) sahibkarlıq subyektlərində yoxlamalar qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada yalnız İqtisadi İnkişaf Nazirliyi nümayəndəsinin iştirakı ilə keçirilə bilər. Bu, bir tərəfdən, dövlətin iqtisadi strategiyasının həyata keçirilməsi sistemində adı çəkilən nazirliyin yeri və rolu ilə, digər tərəfdən isə onun sahibkarlığın inkişafına dair yeni Dövlət Proqramının baş icraçısı kimi müəyyən edilməsi ilə izah olunmalıdır.

Prezident fərmanında vergi qanunvericiliyinin və vergi orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi məsələlərinə geniş yer verilmişdir. O cümlədən Cinayət Məcəlləsinin 192-ci (Qanunsuz sahibkarlıq), 193-cü (Yalançı sahibkarlıq) və 213-cü (Vergi ödəməkdən yayınma) maddələri üzrə cinayət işləri Vergilər Nazirliyi tərəfindən başlandıqda və həmin cinayətlərin ibtidai istintaqı zamanı Cinayət Məcəlləsinin bilavasitə iqtisadi sahədə cinayətkarlıqla bağlı olan ayrı-ayrı maddələrində (onların ümumi sayı 26-dir) göstərilən cinayətlərin əlamətləri aşkar olunduqda, göstərilən işlər üzrə ibtidai istintaqın aparılmasının Vergilər Nazirliyinin səlahiyyətlərinə aid edilməsi məqsəduyğun sayılmışdır. Bununla yanaşı, nazirliyə tapşırılmışdır ki, vergi nəzarəti işinin qanunvericiliyə uyğun aparılmasını təmin etsin; verginin əvvəlcədən ödənilməsi hallarına yol verməsin; vergi yoxlamalarının qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş vaxtdan uzun müddətə aparılmasına və onun səlahiyyətinə aid olmayan yoxlamaların aparılmasına yol verməsin; sayyar vergi yoxlamalarının sayını azaltsın və bir-birini təkrarlayan əsassız yoxlamaların qarşısını alsın; vergi orqanları tərəfindən təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinin, o cümlədən bank hesabları üzrə əməliyyatlarının qeyri-qanuni surətdə məhdudlaşdırılması hallarının qarşısını alsın. Fərmanda həmçinin vergi orqanlarının vəzifəli şəxslərinin peşə funksiyaları - hərəkətləri (hərəkətsizliyi) ilə bağlı konkret tapşırıqlar verilmiş, müəyyən

edilən tədbirlərin icrası barədə Vergilər Nazirliyinin dövlət başçısını mütəmadi məlumatlandırması zəruri sayılmışdır.

Dövlət vergi orqanları tərəfindən həyata keçirilən operativ nəzarət funksiyalarını tənzimləyən müvafiq qanunvericilik aktlarının və kiçik sahibkarlıq subyektləri üçün sadələşdirilmiş uçot sistemini müəyyənləşdirən normativ hüquqi aktın layihələrinin hazırlanıb təsdiqlənməsi də sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması baxımından normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsinə xidmət edəcəkdir.

Bunlardan əlavə, Ədliyyə Nazirliyinə tapşırılmışdır ki, sahibkarların fəaliyyətinə qanunvericiliklə nəzərdə tutulmayan müdaxilə hallarına yol verən ictimai təşkilatlar barəsində qanunvericiliyə uyğun müvafiq tədbirlər görsün.

Formanda Rəhbər Nazirliyi, Sahiyyə Nazirliyi, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Dövlət Gömrük Komitəsi, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi və ölkə məhkəmələri qarşısında da konkret vəzifələr qoyulmuşdur.

Ölkə Prezidentinin "Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması haqqında" fərmanından irəli gələn vəzifələr həm də Azərbaycanda audit sisteminin təkmilləşdirilməsini, auditor xidmətlərinin əhatə dairəsinin genişləndirilməsini və keyfiyyətinin daha da yüksəldilməsini, qeyri-dövlət bölməsinin təsərrüfat subyektlərində daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyini artırmaq məqsədilə daxili audit xidmətləri şəbəkəsini inkişaf etdirmək üçün daha çox say göstərilməsini, Auditorlar Palatasının dövlət vergi orqanları ilə qarşılıqlı fəaliyyətinin və muntəzəm əlaqəsinin təmin olunmasını, bütövlükdə isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasının dövlət idarəetmə sisteminə islahatlar aparılması üzrə dövlət komissiyasının yaradılması haqqında" 1998-ci il 29 dekabr tarixli və "Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında" 1999-cu il 7 yanvar tarixli fər-

manlarına uyğun olaraq, Auditorlar Palatasında işləniib hazırlanmış və Palata Şurası tərəfindən təsdiq olunmuş "Azərbaycan Respublikasında audit sisteminin islahatı konsepsiyası"nın məqsədyönlü şəkildə, ardıcılıqla həyata keçirilməsini tələb edir.

Bütövlükdə isə ölkə prezidentinin sahibkarlığın inkişafına yönəlmiş fərmanlarının uğurla yerinə yetirilməsi üçün əlaqədar orqanların və səlahiyyətli şəxslərin hamıqla səy göstərməsi, öz işlərini yenidən qurması çox vacibdir. Əks halda ən ülvə məqsədlərə xidmət edən istənilən xoş niyyət də ələcə niyyət olaraq qalacaqdır. Yeri gəlmişkən, dövlət başçısının "Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yanında Sahibkarlar Şurasının yaradılması haqqında" 2002-ci il 27 avqust tarixli fərmanı ölkədə sahibkarlığın inkişafına yönəlmiş tədbirlərin uğuruna ümid bəsləməyə yetərincə təminat verir. Çünki həmin sahədə dövlət tənzimlənməsinə əsasən, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yanında Sahibkarlar Şurası yaradılır və vaxtaşırı olaraq bu qurum Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafı və bu sahəyə dövlət qayğısının istiqamətləri barədə təkliflər hazırlayıb dövlət başçısına təqdim edir; bununla da həm bazar münasibətləri şəraitində sahibkarlığın ümumi iqtisadi proseslərdəki rolunun və əhəmiyyətinin daha da gücləndirilməsinə yardım göstərilir, həm də bu istiqamətdə dövlət tədbirlərinin, ilk öncə də ölkə prezidentinin yuxarıda şərh olunan fərmanları ilə müəyyən edilmiş vəzifələrin tam həcmdə, uğurla yerinə yetirilməsinə bir növ dövlət nəzarəti həyata keçirilmiş olur.

"Bir prezident kimi, mən ... iqtisadiyyatda dövlət siyasətini artıq müəyyən etmişəm. Bu, islahatlar yoludur, islahatlar vasitəsilə istehsalın artırılması, inkişaf etdirilməsi, mülkiyyətin özəlləşdirilməsi, özəl bölmənin inkişafına geniş yer verilməsi, bazar iqtisadiyyatı, insanlara sərbəstlik verilməsi, sahibkarlığa, təşəbbüs-

karlığa şərait yaradılmasıdır. Bu, dövlət siyasətimizin əsas prinsipləridir" - 1996-cı ilin yayında möhtərəm Heydər Əliyev belə demişdi. Azərbaycanda sahibkarlığın yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymasını şərtləndirən prezident fərmanları bir daha sübut edir ki, dövlət başçısının müəyyənləşdirdiyi iqtisadi siyasətin strateji xətti ölkəmizdə qətiyyətlə davam etdirilir. Həm də bilavasitə möhtərəm prezidentin özü tərəfindən və özünün fəal iştirakı ilə... Başlıca isə budur ki, sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı nəzərdə tutulmuş tədbirlərim uğurla həyata keçirilməsinin nəticəsi kimi, ölkə əhalisinin sahibkarlıq fəaliyyətinə cəlb edilməsinin dairəsi genişlənəcək, milli iqtisadiyyatın strukturunun yenidən qurulmasında, rəqabət potensialının artırılmasında və iqtisadi qloballaşma şəraitinə uyğunlaşmasında kiçik və orta sahibkarlığın rolu güclənəcək. Azərbaycan cəmiyyətinin sosial problemlərinin həllində özəl sektor daha fəal şəkildə iştirak edəcək, istehsal sferasında yeni iş yerləri açılacaq, əhalinin məşğulluğunun strukturu təkmilləşəcək, ölkənin xarici ticarət fəaliyyətində, ən əvvəl də ixrac prosesində qeyri-dövlət bölməsinin payı artacaq və iqtisadi fəaliyyətin regional strukturu daha sürətlə formalaşacaqdır.

OKTYABR 2002-ci il.

2002: AZƏRBAYCAN TARİXİNİN SAHİBKARLIQ İLİ

Azərbaycan müstəqilliyinin 12-ci ili olan 2003-cü ilə təzə qədəm qoysaq da, elə indidən dövlətimiz və xalqımız üçün bu ilin ictimai-siyasi baxımdan hənsi yeni hadisələrlə əlamətdar olacağı, inkişaf və tərəqqi yolundakı irəliləyişimizə hənsi yeni töhfələri verəcəyi barədə proqnozlar irəli sürürük. Bu, adi maraqlıdan irəli gələn həvəsləndirici kimi dəyərləndirilməməlidir: dövlət quruculuğunun zaman ölçüləri aya, ilə sığmır, elmi proqnozlara əsaslanan, bir neçə ili və daha uzun müddəti ehtiva edən konseptual yanaşma dövlət quruculuğu-

nun strategiyasından irəli gələn və konkret müddətləri nəzərdə tutan taktiki gedişlərlə həyata keçirilir. Bu mənada bir il sonraya boylanmaq və həmin "sonra"nı arzulađımız, ürəyimizə olacaq şəkildə görmək həvəsi təbii sayılmalıdır...

Nə və necə?

Azərbaycan müstəqilliyinin banisi və yeni Azərbaycan quruculuğunun baş memarı olan möhtərəm Heydər Əliyev Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi günü və Yeni il münasibətilə Azərbaycan xalqına bayramı təbrikində yekun vurduğumuz ilin başlıca xüsusiyyətlərindən bəhs edərkən demişdir: "İftixar hissi ilə deyə bilərik ki, 2002-ci il Azərbaycan xalqı üçün, ölkəmiz üçün uğurlu olmuşdur. Bu ildə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi möhkəmlənmiş, qurduğumuz, yaratdığımız hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət inkişaf etmiş, Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyəti bərqərar olmuş, mətbuat azadlığı, insan haqlarının qorunması Azərbaycan dövlətinin siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri olmuşdur. Azərbaycanda iqtisadiyyat ardıcıl sürətlə inkişaf edir. İqtisadi islahatlar həyata keçirilir və bunların nəticəsində Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatı artıq geniş yer almışdır. Sahibkarlıq fəaliyyəti bütün imkanları əldə etmişdir..." Yaxın gələcək üçün suallı düşüncələrimizə isə dövlətimizin başçısının cavabı belə olmuşdur: "Ölkəmiz ötən ildə böyük nailiyyətlər əldə etmişdir. Azərbaycanda çox xoş əhval-ruhiyyə yaranmış və belə əhval-ruhiyyə ilə biz 2003-cü ili qarşılayırıq. 2003-cü il Azərbaycan üçün daha uğurlu olacaqdır. Çünki həm 2002-ci ildə, həm də əvvəlki illərdə görülmüş işlər, həyata keçirilmiş daxili və xarici siyasət Azərbaycanı ilbəlil inkişaf etdirir".

Prezidentin son dəfə dəqiq, mənalı və yığcam ilayirici dəyərləndirməsi, özünəməxsus bir kompas kimi, bizi arxada qalmış ilin aylarına, günlərinə təzədən işıq salmağa, olmuşları xatırlamağa və təhlil süzgecindən keçirib nəticələr çıxarmağa, ən azı, qarşıdakı bir illik dövrün perspektivini aydın təsəvvür etməyə imkan verir...

Heç sübhəsiz, ölkəmiz üçün 2002-ci ilin mühüm siyasi hadisəsi 24 avqust referendumudur. Ölkə Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi məqsədilə keçirilən bu referendum, hər şeydən əvvəl, Azərbaycanda demokratiyanın, hüquqi dövlət quruculuğu prosesinin keyfiyyətlə yeni bir mərhələyə qədəm qoyduğunu nümayiş etdirmiş, siyasi proseslərdə xalqın fəal iştirakının parlaq təzahürünə çevrilmişdir. Referendum yolu ilə Konstitusiyada edilən dəyişikliklər qloballaşan dünyada Azərbaycanın öz yerini - layiq olduğu yeri müəyyən etmək, milli qanunvericiliyini qəti şəkildə Avropa standartlarına uyğunlaşdırmaq əzminin ifadəsi olmuşdur. ABŞ konqresinin Azərbaycana qarşı yönəlmiş və on ildən bəri hökumətlər səviyyəsində ABŞ-Azərbaycan əməkdaşlığını məhdudlaşdıran bədənəm 907-ci düzəlişinin ilin əvvəlində müvafiqi olaraq qüvvədən salınması, son payızda isə respublikamızın NATO Parlament Assambleyasına assosiativ üzv qəbul edilməsi Heydər Əliyev xarici siyasətinin növbəti uğuru, Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq nüfuzunun ilbəl artması və dünya dövlətləri ailəsində ölkəmizin bərabər hüquqlu üzv sifətilə tanınmasının növbəti təsdiqi olmuşdur. Dövlətimizin başçısının yanvar və sentyabr aylarında Rusiya Federasiyasına rəsmi dövlət və işgüzar səfərləri Rusiyanın Azərbaycanı özünə strateji tərəfdaş seçməsi, Cənubi Qafqaz və Xəzər hövzəsi regionunda Azərbaycanın geosiyasi mövqeyi və dövlətçilik maraqları baxımından çox mühüm iki məsələdə - Qəbələ RLS-nin statusunun müəyyənləşdirilməsi və Xəzərin dibinin bölünməsi məsələlərində qəti anlaşmanın əldə olunması, bunlarla əlaqədar tarixi əhəmiyyətli sazişlərin bağlanması ilə, may ayında isə İran İslam Respublikasına möhtərəm Heydər Əliyevin rəsmi səfəri cənub qonşumuzla uzun illərdən bəri arzulanan səviyyədə olmayan ikitərəfli münasibətlərin yeni keyfiyyət müstəvisinə - qarşılıqlı anlaşma müstəvisinə keçməsi, "Azərbaycan Respublikası ilə İran İslam Respublikası arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin prinsipləri haqqında" müqavilə-

nin imzalanması ilə nəticələnməmişdir; Azərbaycan, Türkiyə və Gürcüstan prezidentlərinin Trabzon sammitində, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan ölkələrin dövlət başçıları - zirvə görüşündə və NATO-nun Praga sammitində Azərbaycan Prezidentinin iştirakı tələyüklü problemlərimizin həllində bu regional beynəlxalq qurumlardan daha səmərəli dəstək alınacağına ümidlərimizi qat-qat artırmış, yeni əsr üçün Cənubi Qafqaz regionunun inkişafının başlıca istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsində Azərbaycanın əhəmiyyətli rol oynadığını, beynəlxalq terrorizmə qarşı əllik mübarizəyə və qloballaşma proseslərinə Azərbaycanın fəal şəkildə qoşulduğunu bir daha nümayiş etdirmişdir.

Bütün bunların və sadələndirməmiş digər siyasi hadisələrin fəvqündə duran ən əhəmiyyətli hadisə isə 2002-ci il sentyabrın 18-də baş vermişdir - "Əsrin müqaviləsi"nin reallaşması istiqamətində atılmış tarixi əhəmiyyətli ən ciddi addım olan və təkcə Azərbaycanda deyil, bütün dünyada analitiklər və siyasətçilər tərəfindən Heydər Əliyev siyasətinin parlaq qələbəsi, onun rəhbər qətiyyətinin və siyasətçi uzaqgörənliyinin təntənəsi sayılan, çox böyük iqtisadi əhəmiyyəti ilə yanaşı, siyasi nöqteyi-nəzərdən Qafqazda sülhün, əmin-amanlığın və təhlükəsizliyin təminatçısı kimi dəyərləndirilən Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təməli qoyulmuşdur.

ABŞ prezidenti C. Buşun təbrircə desək, Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəməri Şərqi-Qərbi enerji dəhlizində mərkəzi komponentdir, regional yeni sarmayənin cəlb olunması, dünyanın enerji təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi, Xəzər hövzəsi ölkələrinin suverenliyinin və müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi, bu ölkələrin iqtisadi əməkdaşlığına və dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya olunmasına təkan verməsi və təkcə region ölkələrinə deyil, həm də dünyanın digər guşələrindəki ölkələrə iqtisadi fayda baxımından misilsiz əhəmiyyətə malik əməkdaşlıq layihəsidir.

Yeri gəlmişkən, BTC-nin təməl daşının qoyulduğu gün "Əsrin müqaviləsi"nin tam gücü ilə işə salınması istiqamətində

de daha bir əlamətdar addım atılmış və "Azəri-Çıraq-Günəşli" yataqlarının ikinci fazasının tikinti mərhələsinə də start verilmişdir. Bu mərhələdə "Azəri" yatağının şərq və qərb hissələri işlənəcək. Mərkəzi hissəsi "Faza-1" mərhələsinə daxil olan "Azəri" yatağının şərq və qərb platformalarından ilk neftin çıxarılması 2006-cı ilin ortalarına və 2007-ci ilin əvvəllərinə planlaşdırılır. İkinci faza beynəlxalq konsorsiumun iştirakçılarına 210 milyon ton neft ehtiyatları vəd edir.

Bakı-Tbilisi-Ceyhan kimi, 2002-ci ildə həm siyasi, həm də iqtisadi baxımdan Azərbaycan üçün eyni dərəcədə böyük əhəmiyyət kəsb edən və perspektivə hesablanan ikinci mühüm hadisə sahibkarlığa dövlət himayəsinin bütün qatlarla rəylə gündəmə çıxarılması olmuşdur. Burada zahirən rəsmi, mahiyyətcə isə daxili bir bağlılıq da vardır: Xəzərin Azərbaycan sektorundakı karbohidrogen ehtiyatlarının işlənməsi, nəqli və hasilatın pay bölgüsü ilə bağlı sazişlərin reallaşdırılması, o cümlədən ixrac neft və qaz kəmərlərinin çəkilişinə dair planların gerçəkləşdirilməsi daha çox xarici ölkələrin özəl şirkətləri ilə işbirliyindən asılı olduğu kimi, bütövlükdə Azərbaycan iqtisadiyyatının bu günü və sabahı da özəl sektorun sahibkarlığın inkişaf və tərəqqisindən asılıdır.

Bu baxımdan 2002-ci ildə daha çox sahibkarlıq ildə kimi dəyərləndirmək və yeni Azərbaycan quruculuğunun növbəti ilinin sosial-iqtisadi göstəricilərinə ayrıca diqqət yetirmək, zənnimizcə, məntiqli olardı. Yeni gəlmişkən, 2001-ci ilin sosial-iqtisadi yekunları və 2002-ci il üçün proqnoz planları barədə ötən ilin əvvəllərində "Azərbaycan" qəzetində dərc etdirdiyimiz analitik yazıya qızğın ictimai maraq və fəal oxucu reaksiyası bu qənaətimizi daha da möhkəmləndirir.

2002 - ilkin yekunlar

Bələliklə, 2002-ci ildə Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının ilkin yekunlarına nəzər salaq.

Ən əvvəl, qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan iqtisadiyyatının 1996-cı ildən başlanan dinamik inkişafı davam etməkdə

dir. Ölkədə aparılan ardıcıl iqtisadi islahatlar nəticəsində bərqərar olmuş makroiqtisadi sabitlik 2002-ci ildə də qorunub saxlanmış və daha da möhkəmləndirilmişdir. Bütövlükdə 2002-ci ildə Azərbaycanda bütün makroiqtisadi göstəricilər üzrə artım əldə olunub; son illər orta illik səviyyəsi 8-10 faizə çatan iqtisadi artım cari ildə də davam etmiş və illik artımın 8,5 faizlik proqnozuna qarşı on bir ayda 10,4 faiz təşkil etmiş, yaxud müqayisəli qiymətlərlə 2,4 trilyon manat artaraq 25,3 trilyon manata çatmışdır. Əlavə dəyər məhsul istehsalı sahələrində 13,1, xidmət sektorunda 6,2, məhsula hesablanan vergilər üzrə isə 13,9 faiz çoxalmışdır. ÜDM-in strukturunda məhsul istehsalı sahələrinin xüsusi çəkisi 2001-ci ilin müvafiq dövründəki 51,9 faizdən 52,4 faizədək yüksəlmiş, on bir ayda adambaşına 3,1 milyon manatlıq (647,9 dollarlıq) və ya keçən ildəkindən 9,6 faiz çox ÜDM istehsal edilmişdir. Dekabrın 1-dək sənayedə ÜDM-in çəkisi 34,3 faizə qalxıb ki, bu da 2001-ci ilin müvafiq dövründəkindən 3,3 faiz çoxdur. İstehsalın həcmi yanacaq sənayesi müəssisələrində 2,2 faiz, o cümlədən neft və qaz hasilatında 2,3 faiz, metallurgiyada 2 dəfə, kimya və neft kimyası sənayesində 38, tikinti materialları sənayesində 50,6, yüngül sənayedə 6,2 faiz artmışdır. Sənaye məhsulunun 49,2 faizi qeyri-dövlət bölməsində istehsal olunub ki, bu da əvvəlki ilə nisbətən 10,6 faiz artıqdır. Sözsüz ki, qeyri-dövlət sektorunda istehsalın belə yüksək artımı sahibkarlığın inkişafı üçün Azərbaycanda yaradılan müsbət və əlverişli şəraitlə bağlıdır.

Əlverişsiz hava şəraitinə baxmayaraq, kənd təsərrüfatında ötən illərlə müqayisədə xeyli çox məhsul istehsal olunmuşdur. Ən əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, 2002-ci ildə ölkədə ilk dəfə olaraq 2 milyon 200 min tona yaxın taxıl əldə edilmiş və bu göstəricini yaxın gələcəkdə ildə 3 milyon tona çatdırmaq üçün yaxşı zəmin yaradılmışdır.

Son illər ölkədə kartofçuluq da sürətlə inkişaf edir. Axırncı on ildə 180 min tondan artıq kartof istehsal etməyən

Azərbaycanda ötən il 700 min ton kartof istehsal edilmiş, uzun illər kartof idxalçısı olan ölkəmiz ilk dəfə olaraq kartof ixracatçısına çevrilmişdir. 2002-ci ildə Rusiyaya 7 min tondan çox kartof satılmışdır.

Tərəvəzçilik də intensiv olaraq inkişaf etməkdədir. Bunun nəticəsi kimi, ötən ildə ilk dəfə olaraq uzaq xaricə 4 min ton təzə tərəvəz ixrac edilmişdir. Dörd-beş il əvvəl isə bu barədə söhbət də gedə bilməzdi.

Kənd təsərrüfatında heyvandarlığın da xüsusi çəkisi sürətlə artır. Əvvəllər ölkənin tələbatını ödəmək üçün ət məhsullarının mühüm hissəsi xaricdən gətirilirdi. O cümlədən 1996-cı ildə ölkəyə 200 milyon dollarlıq kənd təsərrüfatı məhsulu idxal olunmuşdu ki, bunun da 100 milyon dollarlığı ət məhsulları idi. İndi demək olar ki, ölkədə ən çox istifadə olunan qoyun və mal əti idxal edilmir. Halbuki 1994-cü ildə ölkədə adamı başına 12 kiloqram ət istehsal edildiyi halda, indi bu, 18 kiloqramdan çoxdur. Demək olar ki, artıq bu sahədə təklif tələbatı cavab verir. Hazırda ölkəyə əsasən quş əti və yumurta idxal olunur. Ona görə də sahənin inkişafını stimullaşdırmaq üçün dövlət 2002-ci ildən quşçuluğu vergilərdən azad edib.

Bütövlükdə 2002-ci ildə ölkəmizdə istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsulları barədə statistika göstərir ki, yola saldıığımız cari ildə 197,9 min ton ət, 106,2 min ton süd, 529,3 milyon ədəd yumurta, 11,4 min ton yun və 148,3 ton baranma istehsal edilmişdir ki, bu da 2001-ci ildəki kənd təsərrüfatı məhsullarından ümumilikdə 4,1 faiz çoxdur. Pul ifadəsində isə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı 6,7 trilyon manatı keçmişdir.

Xəbərlənən haldır ki, Azərbaycanın xaricə kənd təsərrüfatı məhsulları satan ölkəyə çevrilməsi prosesi bu il də davam etmiş və ixracın həmi daha da artmışdır. Müqayisə üçün deyək ki, 1996-cı ildə xaricə ölkələrə 15,9 milyon dollarlıq kənd təsərrüfatı məhsulları göndərildiyi halda, ötən il bu göstərici 24,5 milyon dollara qalxmışdır.

Taxıl, kartof, tərəvəz, meyvə, bostan məhsulları istehsalında yenə əsaslı artım vardır. Yalnız üzümçülük və tütün istehsalında azalma qeydə alınmışdır. Pambıqçılıqdakı vəziyyətə isə qismən dünya bazarında pambıq məhsulı qiymətinin müsbət istiqamətdə dəyişməsi təsir göstərmiş və 2002-ci ildə də əkinlərin azalmasına baxmayaraq (61 min ha), pambıq istehsalını əvvəlki ildə olduğu səviyyədə (80,1 min ton) saxlamaq mümkün olmuşdur.

Neft strategiyasının uğurla reallaşması və ölkədə yaradılan əlverişli işgüzar mühit şəraitində iqtisadiyyatın istər neft sektoruna, istərsə də qeyri-neft sektoruna xarici investisiyaların axını davam etmiş və 2002-ci ildə on bir ayın yekunları üzrə onun həcmi əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 90,4 faiz artaraq 9 trilyon manata çatmışdır.

Ötən il ölkənin ixrac potensialı xeyli artmış və proqnoz göstəricisini 300 min ABŞ dolları həcmində qabaqlayaraq, ümumilikdə 2,1 milyard dollara çatmışdır. Ölkəyə xarici kapital axını da proqnoz göstəricilərinə nisbətən 200 min dollar artaraq 2 milyard dollar olmuşdur. Müsbət haldır ki, bərbəsa investisiyaların formasında cəlb edilmiş xarici kapital axını da proqnoz göstəricisindən 1,2 dəfə çox olmuş və 1,7 milyard dollar təşkil etmişdir.

Yanvar-noyabr aylarında iqtisadi və sosial sahələrin inkişafı üçün bütün maliyyə mənbələrindən əsas kapitəla 9 trilyon manat investisiya yönəldilmiş və 4,1 trilyon manatlıq tikinti-quraşdırma işləri görülmüşdür. Əvvəlki ilə müqayisədə istifadə olunmuş investisiyanın məbləği 90,4 faiz, tikinti-quraşdırma işlərinin həcmi 2,6 dəfə artmışdır. Əsaslı vəsaitin 76,4 faizini və ya 6,9 trilyon manatını xarici sərmayələr təşkil etmiş, bu vəsaitin 8 trilyon manatı, yaxud 89,5 faizi istehsal təməli obyektlərin inşasına sərf olunmuşdur.

İlin əvvəlindən bəri ümumi sahəsi 537,1 min kvadratmetr olan yaşayış sahəsi, 4594 şagird yeri olan ümumi təhsil məktəbləri, 165 çarpayılıq xəstəxana, Naxçıvanda, Gəncədə, Şəkiddə

olimpiya idman kompleksləri, Azərbaycanın Türkiyədəki səfirliyi üçün inzibati bina, etilen-propilen zavodunda ildə 600 ton bitum istehsal edən qurğu, Mingəçevirdə dəmiryol vağzal və s. istifadəyə verilmişdir. 2001-ci ilin eyni dövrü ilə müqayisədə yaşayış evlərinin tikintisi 39,3 faiz, məktəblərdə şagird yerlərinin sayı isə 2,6 dəfə artmışdır. On bir ayda tikinti işlərinə dövlət büdcəsindən də xeyli vəsait yönəldilmiş, o cümlədən inşasının davam etdirilməsi vacib sayılan obyektlər üçün 177,9 milyard manat ayrılmışdır.

2002-ci ilin yanvar-noyabr aylarında 2400-dən çox kiçik müəssisə və obyekt özəlləşdirilmiş və bundan dövlət büdcəsinə 52 milyard manat vəsait daxil olmuşdur. Bütövlükdə özəlləşdirmə başlayandan bəri ölkədə 27 mindən çox dövlət müəssisəsi özəlləşdirilmiş və bundan dövlət büdcəsinə 340 milyard manat keçirilmişdir. Həmin yanvar-noyabr aylarında İqtisadi İnkişaf Nazirliyi tərəfindən 2300-dək icarə müqaviləsi bağlanmışdır ki, bunlar üzrə dövlət büdcəsinə 11 milyard manat daxil edilmişdir. Bütövlükdə dövlət əmlakının icarəyə verilməsi üzrə 22 mindən çox müqavilə bağlanmışdır ki, bundan da dövlət xəzinəsi 68,5 milyard manat qazanmışdır.

Nəqliyyat xidmətlərinə gəldikdə isə deməli ki, bu müddətdə 89,6 milyon ton yük və 814,9 milyon nəfər sərnişin daşınmış, 2001-ci ilə nisbətən yük daşınması 5,5 faiz artmış, sərnişin daşınması isə cüzi (0,4 faiz) azalmışdır. Yüklərin 54,3 faizi avtomobil nəqliyyatı, 17,9 faizi dəmir yolu, 16,1 faizi boru kəməri, 11,7 faizi dəniz nəqliyyatı ilə, sərnişinlərin isə 86 faizi avtomobil nəqliyyatı ilə, 12,9 faizi metropolitenlə daşınmışdır. Yük daşınmasının 55,1 faizi, sərnişin daşınmasının isə 85,3 faizi qeyri-dövlət bölməsində fəaliyyət göstərən nəqliyyat vasitələri ilə həyata keçirilmişdir.

On bir ayda əhaliyə, müəssisə və təşkilatlara 831,4 milyard manatlıq, yaxud əvvəlki ildəkindən 16 faiz çox rabitə xidməti göstərilmiş, xidmətlərdən aldıkları gəlirlərin 66,6 faizi qeyri-dövlət bölməsinin payına düşmüşdür.

2002-ci ilin on bir ayında ölkə əhalisinə 14,4 trilyon manatlıq istehlak malları satılmış və pullu xidmətlərin həcmi 6,8 faiz artaraq 2,4 trilyon manata çatmışdır. Ömtəə dövriyyəsinin 24,7 faizi hüquqi şəxs kimi fəaliyyət göstərən ticarət təşkilatlarının, 39,9 faizi bazar və yarmarkaların, 35,4 faizi isə fiziki şəxslərin payına düşür.

Xarici ticarət əlaqələri də ilbəl genişlənir, 2002-ci ilin on ayında xarici ölkələrlə 2946,3 milyon dollar məbləğində ticarət əməliyyatları aparılmış, bu əməliyyatların 55,2 faizini və ya 1625,2 milyon dollarını Azərbaycandan ixrac olunan mallar, 44,8 faizini (1321,7 milyon dolları) isə idxal məhsulları təşkil etmişdir. Beləliklə, ticarətin bu sahəsində 304,1 milyon dollar məbləğində müsbət saldo yaranmışdır.

Ölkəmizə malların 60,3 faizi uzaq xarici ölkətlərdən, 29,7 faizi MDB məkanından gətirilmişdir. İxrac etdiyimiz malların isə 88,3 faizi uzaq xarici ölkələrə, qalanı MDB-yə göndərilmişdir. İdxal-ixrac əməliyyatlarının 53,7 faizi, o cümlədən idxalın 66 faizi və ixracın 43,6 faizi qeyri-dövlət bölməsinin fəaliyyətinin bəhrəsidir.

Ölverişli makroiqtisadi şəraitdə Milli Bank 2002-ci il üçün pul-kredit siyasətinin başlıca istiqamətlərinə uyğun olaraq, inflyasiyanın məqbul səviyyədə saxlanmasına, milli valyutanın məzənnəsinin sabitliyinin təmin olunmasına, beynəlxalq normalara uyğun valyuta cəhtiyatlarının qorunub saxlanmasına, ölkədə bank sisteminin daha da möhkəmləndirilməsinə və iqtisadiyyatın pulla təminatının yaxşılaşdırılmasına yönəldilmiş pul-kredit və məzənnə siyasəti yeritmiş və qarşıda qoyulan məqsədlərə nail olmuşdur.

2002-ci ilin yekunları üzrə inflyasiyanın həddi proqnoz səviyyəsini (3 faiz) aşmamışdır. Manatın ABŞ dollarına nisbətən məzənnəsinin üzən-tənzimlənən məzənnə rejimində dəyişməsi davam etmişdir. İlın ikinci yarısından başlayaraq, xarici investisiyalar axınının artması və digər amillər nəticəsində valyuta bazarında valyuta təklifinin çoxalması ilə bağlı manatın

məzənnəsinin dəyişməsi tempi sabitləşmişdir. Ümumilikdə mənatın məzənnəsi il ərzində 2,5 faiz ətrafında dəyişmişdir.

Ölkənin strateji valyuta ehtiyatları 1,3 milyard ABŞ dollarını ötmüşdür. Milli Bankın sərəncamında olan rəsmi valyuta ehtiyatlarının həcmi 110 milyon ABŞ dollarına qədər məbləğin dövlətin xarici öhdəliklərinin ödənilməsinə və Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsində ARDNŞ-nin payının maliyyələşdirilməsi üçün köçürülməsinə baxmayaraq, ilin sonuna 675 milyon ABŞ dollarından çox səviyyədə gözlənilirdi. Bu isə 80 milyon dollara qədər nisbi artım deməkdir.

Azərbaycan bank sisteminin filial şəbəkəsi sürətlə artmaqda davam edir. Ötən il filialların ümumi sayı 8 ədəd artmış və dekabrın 1-i üçün 216-ya çatmışdır. Kredit qurumlarının sayı isə dəyişməmiş və ölkə üzrə, öncə olduğu kimi, 47 bankın və 46 qeyri-bank kredit qurumunun lisenziyaları qüvvədə olmuşdur. Bir banka düşən orta nəzəməmə fondu göstəricisi də dekabrın 1-i vəziyyətinə 13,5 milyard manat səviyyəsində qalmışdır.

2002-ci ilin yanvar-noyabr aylarında Azərbaycan iqtisadiyyatına kredit qoyuluşları 2504,0 milyard manat olmuş, bütün kredit qoyuluşlarının 1780 milyard manatı qısamüddətli kreditlərin, 724,0 milyard manatı isə uzunmüddətli kreditlərin payına düşmüşdür. Göstərilən dövrdə Azərbaycan iqtisadiyyatına dövlət bankları tərəfindən 1108,5 milyard manat, özəl banklar tərəfindən 997,7 milyard manat, qeyri-bank kredit qurumları tərəfindən isə 397,9 milyard manat kredit yönəldilmişdir.

Bütün bu uğurlar dövlət səviyyəsində aparılan genişmiqyaslı işlərin, o cümlədən qanun yaradıcılığı fəaliyyətinin nəticəsidir. Təkcə son 1-1,5 il ərzində ölkə parlamenti tərəfindən iqtisadi islahatların hüquqi mexanizminin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş "Büdcə sistemi haqqında", "Dövlət rüsumu haqqında", "Dövlət satınalmaları haqqında", "Yerli (bələdiyyə) vergilər və ödənişlər haqqında", ölkədə aparılan aqrar islahatların qanunvericilik bazasının möhkəmləndirilməsinə, əhalinin sağlamlığının qorunmasına, ətraf mühitin mühafizə-

sına və s. məqsədlərə xidmət edən "Kənd təsərrüfatı istehsalçılarına müddətli vergi güzəştlərinin verilməsi haqqında", "Üzümçülük və şarabçılıq haqqında", "Kənd təsərrüfatında sığortanın stimullaşdırılması haqqında", "Hidrotexniki qurğuların təhlükəsizliyi haqqında", "Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında", "İcbari ekoloji sığorta haqqında", "Çayçılıq haqqında" və s. çox vacib qanunlar qəbul olunmuş, "Özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin, aqrar islahatı nəticəsində ləğv olunmuş və işğal altında olan rayonların təsərrüfat subyektlərinin borcları haqqında", "Qiymətli kağızlar bazarında investorların hüquqlarının müdafiəsi haqqında", "Statistika haqqında", "Dövlət rüsumu haqqında", "İcarə haqqında", "Torpaq icarəsi haqqında" qanunlara və Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə əhəmiyyətli dəyişiklik və əlavələr edilmişdir.

Göründüyü kimi, bütövlükdə 2002-ci il iqtisadi sahədə baş verən müsbət irəliləyişlərlə yaddaqalan olmuş, ən əsası, bu irəliləyişlər pərakəndə iqtisadi tədbirlərin nəticəsi kimi yox, məqsədyönlü və sistemli siyasətin bəhrəsi kimi ortaya çıxmışdır.

... Öncə insan!

Yola saldıığımız ildə həmçinin əhalinin sosial müdafiəsini gücləndirmək məqsədilə ölkə prezidentinin konkret ünvanlı onlara fərman və sərəncam imzalaması ilə yanaşı, "Məcburi köçkünlərin və onlara bərabər tutulan şəxslərin sosial müdafiəsi haqqında", "Valideynlərin itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında", "Sosial sığorta haqqında", "Dövlət sığorta sistemində fərdi uçot haqqında", "Ahillərə sosial xidmət haqqında", "Əhilliyin qarşısının alınması, əhillərin reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında" və s. qanunların tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bir sıra qanunvericilik aktlarına dəyişiklik və əlavələr edilmişdir.

Bütün bunlar və digər məqsədyönlü tədbirlər əhalinin maddi-sosial vəziyyətinin yaxşılaşması ilə müşayiət edilmişdir.

Yanvar-noyabr aylarında ölkə əhalisinin pul gəlirləri əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 10,8 faiz artaraq 19 trilyon manata çatmış, adambaşına pul gəlirləri 10 faiz yüksələrək 2,4 milyon manat olmuşdur. Pul gəlirlərinin 77,3 faizi müxtəlif malların alınmasına və xidmətlərə, 4,7 faizi isə vergilərin və üzvlük haqların ödənilməsinə sərf edilmişdir. Əhalinin səracəminə də əvvəlki ildəkindən 10,7 faiz çox - 18,2 trilyon manat pul qalmış və bu, həm də cəməatın əmanət banklarındakı vəsaitlərinin həcmimin artmasına səbəb olmuşdur. Ümumilikdə noyabrın 1-nə olan məlumata görə, əhalinin banklardakı əmanətləri 2001-ci ilə müqayisədə 31,8 faiz artaraq 717,7 milyard manata çatmışdır.

Ötən il ölkədə əmək haqlarının artım tempi də davam etmişdir. İqtisadiyyatda və sosial sahələrdə çalışan işçilərin orta aylıq maaşı 2001-ci ilin eyni dövrünə nisbətən 21,2 faiz çoxalaraq 312,9 min manat təşkil etmişdir. Həsədət sahəsində, maliyyə vasitəçiliyində, kommersiyada çalışanların əmək haqqı isə ölkə üzrə orta aylıq maaşdan yüksək olmuşdur.

Son illər əhalinin azotəminatlı təbəqəsinin, xüsusilə pensiyaçı və əlillərin sosial müdafiəsi dövlətin xüsusi diqqət mərkəzindədir. Bu istiqamətdə həyata keçirilən islahatlar öz müsbət nəticəsini verməkdədir. İqtisadi çətinliklərə baxmayaraq, pensiyaların məbləği ildən-ilə artır (məsələn, ötən il bu artım 20 faiz təşkil etmişdir). Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, son on ildə ölkədə pensiya və müavinətlərin ödənilməsində ciddi maliyyə sabitliyinə, mövcud resurslardan istifadədə müəyyən səmərəliliyə nail olunmuşdur və dövlətin bu sahədə borcu minimal həddə çatmışdır. Pensiyaçıların maddi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədilə son illərdə dəfələrlə pensiya qanunvericiliyinə pensiyaların məbləğlərinin artırılmasını nəzərdə tutan dəyişikliklər edilmişdir. Bunun nəticəsi olaraq, 1997-2002-ci illər ərzində təkcə pensiya və müavinətlərin artırılmasına əla-

və olaraq 700 milyard manata qədər vəsait ayrılmış, 2003-cü ildə bu məqsədlə daha 200 milyard manat ödəniləcəyi nəzərdə tutulmuşdur.

Erməni daşnaklarının azərbaycanlılara qarşı münasibətdə dövlət siyasəti səviyyəsində həyata keçirdikləri soyqırımı və "etnik təmizləmə" nəticəsində qədim Azərbaycan torpaqlarındakı ata-baba yurdlarından zorakılıqla qovulmuş, habelə ərazilərimizin 20 faizinin Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilməsi üzündən daimi yaşayış yerlərini tərk etməyə məcbur olmuş 1 milyonadək qaçqın və köçkün soydaşımızın mənzil-məişət qayğılarının yüngülləşdirmək, onların məskunluğu sahəsində ardıcıl işlər 2002-ci ildə də davam etdirilmişdir. O cümlədən ölkə prezidentinin 2001-ci il 22 avqust tarixli fərmanına əsasən Dövlət Neft Fondundan ayrılmış 82 milyard manat vəsait hesabına Goranboy rayonu ərazisində qaçqınlar üçün hər cür rahatlığı olan 140 evdən ibarət ilk qəsəbə salınmış və ötən il sentyabrın 13-də möhtərəm Heydər Əliyevin iştirakı ilə həmin qəsəbənin açılış mərasimi keçirilmişdir. Belə bir qəsəbənin yaxın vaxtlarda Füzuli rayonunda da istifadəyə veriləcəyi nəzərdə tutulur. Biləsuvar rayonu ərazisində salınmış beş qadın şəhərciyinin sakinləri də tezliklə abad və yaşayışlı evlərdən ibarət qəsəbədə məskunlaşdırılacaqlar. Qaçqın və köçkünlərin məşğulluq problemləri də uğurla həll edilir.

İqtisadiyyatın bazar münasibətlərinə transformasiya olduğu bir dövrdə respublikamızın qarşısına çıxan ən ağır sosial-iqtisadi problem yoxsulluqdur. Yoxsulluq dünyanın bütün ölkələrinin qarşılaşdığı bu problemdir, xüsusən də transformasiya dövründə dövlət sektorunun struktur dəyişiklikləri, maliyyə böhranı, özəl sektorun müvafiq səviyyədə inkişaf etməməsi ümumilikdə onun artmasına səbəb olur. Bunlardan əlavə isə Azərbaycan Respublikasında əhalinin əmanətlərinin itirilməsi, xarici faktorların təsirinin güclənməsi, müharibə şəraiti, dövlət

tərəfindən əhaliyə yardımın hələ ki, kifayət qədər olmaması və ünvanlılığının zəifliyi yoxsulların sayının artmasına gətirib çıxarmış, ümumilikdə, aparılan bütün islahatların yoxsulluq probleminin həll edilməsi məqsədinə təbə etdirilməsini şərtləndirmişdir.

2002-ci il oktyabrın 25-də Bakıda Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin, Prezidentin İcra Aparatının, Milli Məclisin və Nazirlər Kabinetinin məsul işçilərinin, nazirlərin, komitə sədrlərinin, şirkət və konsernlərin rəhbərlərinin, Milli Məclisin deputatlarının, xarici ölkələrin diplomatik missiyalarının və beynəlxalq təşkilatların Azərbaycandakı təmsilçilərinin, bank, maliyyə və kommersiya strukturları nümayəndələrinin iştirakı ilə "Yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı"nın təqdimatına həsr olunmuş ümummilli konfrans keçirilmişdir. Konfransda çıxış edən Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev demişdir ki, "ölkəmiz dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra həyata keçirdiyimiz tədbirlər nəticəsində Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına, insanların rifah halının yaxşılaşdırılmasına nail olmuşuq. Ancaq eyni zamanda, yoxsulluq problemi hələ də həll edilməli böyük bir problem kimi bizim gündəliyimizdə durur".

Məlum olduğu kimi, istər iqtisadiyyatda, istər sosial sahədə, istərsə də digər sahələrdə əldə edilmiş nailiyyətləri möhkəmləndirmək, ölkəmizdə yoxsulluğun azaldılması istiqamətində zəruri tədbirləri ardıcıl şəkildə həyata keçirmək üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 2 mart tarixli sərəncamına əsasən "Yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı"nın hazırlanması məqsədilə dövlət komissiyası yaradılmışdır. Dövlət komissiyası Beynəlxalq Valyuta Fondu və Dünya Bankı ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində, ölkənin hökumət və qeyri-hökumət təşkilatlarının iştirakı ilə 15 sahə üzrə işçi qruplarının məqsədyönlü fəaliyyəti sayəsində üç illik dövrü - 2003-2005-ci illəri əhatə edən Dövlət Proqramını hazırlamışdır. Proqram üzrə qeyd olunan

dövrə həyata keçiriləcək əsas tədbirlər makroiqtisadi sabitliyin möhkəmləndirilməsinə, sahələr və regionlar baxımından iqtisadiyyatın tarazlı şəkildə inkişaf etdirilməsinə, investisiyaların ölkəyə daha geniş şəkildə cəlb edilməsinə, iqtisadiyyatda struktur islahatlarının, o cümlədən özəlləşdirmənin sürətləndirilməsinə, sahibkarlığın inkişaf etdirilməsinə, sərbəst və haqlı rəqabətin qorunmasına, yeni iş yerlərinin açılmasına, əhalinin gəlir əldə etmək imkanlarının genişləndirilməsinə yönəldəcəkdir. Nəticədə 2005-ci ildə hazırkı dövr ilə müqayisədə orta aylıq real əmək haqqının ən azı 1,8 dəfə artması təmin ediləcəkdir.

Ümumilikdə bu müddət ərzində Dövlət Proqramında nəzərdə tutulan tədbirlərin reallaşmasına bütün mənbələr hesabına 10 milyard dollar həcmində vəsait qoyulacaqdır. Proqramın maliyyə yardımçıları qismində Beynəlxalq Valyuta Fondu ilə yanaşı, Dünya Bankı, Asiya İnkişaf Bankı, İslam İnkişaf Bankı, Avropa Birliyi, habelə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bütün donor qurumları çıxış edəcəklər.

1996-ci ildə Dünya Bankı tərəfindən aparılmış sorğuya əsasən Azərbaycanda yoxsulluğun səviyyəsi 61 faiz, 2001-ci ildə isə 47 faiz olmuşdur. Dövlət Proqramı üçün "isnad nöqtəsi" də ikinci göstərici qəbul edilmişdir.

Adı çəkilən mərasimdə ABŞ-ın Azərbaycandakı səfirinin qeyd etdiyi kimi, Azərbaycanda yaradılmış sabitlik və sağlam iqtisadi idarəetmə sistemi "Yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı"nın da uğurla həyata keçirilməsinə böyük ümidlər yaradır.

BTC və İlham Əliyev

Əvvəldə qeyd etdiyiniz kimi, Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) əsas ixrac boru kəməri tikintisinin təməlinin qoyulması 2002-ci ildə Azərbaycanın ictimai-siyasi və iqtisadi həyatında baş vermiş mühüm hadisələrin fəvqində duran çox böyük tarixi

əhəmiyyətə malik hadisə olmuşdur. Çünki BTC, Heydər Əliyevin dili ilə desək, əsas məqsədi "Azərbaycanın zəngin təbii sərvətləri olan neft və qaz yataqlarının xarici şirkətlərlə, onların investisiyalarının cəlb olunması vasitəsilə müştərək işlənməsini təşkil etmək, bunun nəticəsində zəngin yataqlarımızdan neft və qaz hasilatını təmin etmək və təbii ki, bunların hamısını Azərbaycanın milli mənaflarının təmin olunmasına yönəltmək" olan neft strategiyasının - mahiyyətə həm də Qafqaz regionunda sülhün, tərəqqinin və əmin-amanlığın təminatçısı sayılan bu strategiyanın reallaşmasının dönməz xarakter almasında sonuncu hədəf idi.

Ümumi uzunluğu 1760 km, buraxılış gücü ildə 50 milyon ton olan və yekun dəyəri təqribən 2,95 milyard dollar həcmində müəyyənləşdirilən Bakı-Tiflisi-Ceyhan boru kəməri layihəsinin gerçəkləşməsi heç də asan başa gəlməmişdir. "Heydər Əliyev olmasaydı, bu layihə baş tutmazdı" - bu, təkcə Türkiyənin "Aksay Holding" şirkəti idarə heyətinin sədri Ördal Aksoyun fikri deyildir, bu layihəyə az-çox bağlılığı olan bütün şirkətlərin və onların təmsil etdiyi ölkələrin dövlət və hökumət başçıların, siyasi analitiklərin də yekdil rəyi belədir. 30 il müddətində Azərbaycanın neft sənayesinə 60 milyard dollar həcmində investisiya qoyulmasına və 2010-cu ildən etibarən ölkəmizin dünya bazarına hər il 50 milyon tona qədər xam neft çıxarılmasına imkan verən "Əsrin müqaviləsi"nin və ondan sonra bağlanmış 21 iri neft müqaviləsinin stabil gələcəyinə təminat verən BTC ideyası bilavasitə möhtərəm Heydər Əliyevə məxsusdur və bu ideyanın həyata vəsiqə alması üçün məhz o, ötən 8 il ərzində həm xaricdən, həm də çox təəssüf ki, Azərbaycanın öz daxilindən saysız-hesabsız təzyiqlərlə rastlaşsa da, həyatımız qətiyyət və siyasi iradə nümayiş etdirmək hesabına öz məqsədinə nail olmuşdur. Gürcüstan prezidenti E.Şevardnadzenin çox dəqiqliklə dediyi kimi, "regionumuzda yeni

neft-qaz kəmərlərinin çəkilməsində prezident Heydər Əliyevin rolu əvəzsizdir. Bakı-Tiflisi-Ceyhan boru kəmərinin bünövrəsinin qoyulması cənab Heydər Əliyevin daha bir qələbəsidir".

BTC ideyasının real konturlar kəşb etməsi uğrunda mübarizə düz 8 il davam etmişdir, boru kəmərinin təməlinin qoyulması mərasimindən dərhal sonra "Əhalinin və ətraf mühitin təhlükəsizliyi" şüarı altında ABŞ-da, Böyük Britaniyada, Gürcüstanda, nəhayət, təəcüblü görünsə də, Azərbaycanın özündə müxtəlif rəng çalarlı siyasətçilərin, qeyri-hökumət təşkilatları təmsilçilərinin, hüquq müdafiəçilərinin populist çıxışları göstərir ki, BTC-yə müqavimət və onun uğrunda mübarizə bundan sonra da davam edəcəkdir. BTC əleyhinə yaranan hələlik sonuncu münaqişəli vəziyyət ötən il noyabrın 30-da dövlətimizin başçısının təkidli tələbi ilə Gürcüstan prezidentinin işə qarışması nəticəsində aradan qaldırılmış, beləliklə də, 2003-cü ilin artıq mart ayında bütün marşrut boyunca tikinti işlərinin tam həcmində başlanması və 2004-cü ilin sonunda tamamilə başa çatdırılması, 2005-ci ilin əvvəllərindən isə Xəzərin Azərbaycan sektorundakı yataqlardan hasil olunan xam neftin BTC ilə nəqlinə start verilməsi üçün möhkəm zəmin yaradılmışdır.

Müəllifi Heydər Əliyev olan Azərbaycanın yeni neft strategiyasının və onun ayrılmaz tərkib hissəsi sayılan ixrac boru kəmərlərinin (BTC ilə yanaşı, Bakı-Tiflisi-Ərzurum qaz kəmərinin) niyyətdən əmələ çevrilməsində Dövlət Neft Şirkətinin birinci vitse-prezidenti, Milli Məclisin deputatı İlham Əliyevin bugünkü və gələcək nəsillər namına əvəzsiz xidmətlərindən söz açmamaq mümkün deyildir.

Bu gün İlham Əliyev fenomenindən, iqtidar partiyasının ikinci şəxsi və millət vəkili kimi siyasi fəaliyyətindən və diplomatik məharətindən, Milli Olimpiya Komitəsinin prezidenti kimi ölkənin qeyd-şərtsiz ən nüfuzlu idman xadimi olma-

sından, saysız-hesabsız xeyriyyəçilik əməllərindən haqlı olaraq, özü də təkcə Azərbaycanda deyil, ölkəmizin hədudlarından kənarda da çox danışılır, çox yazılır. Burada təəccüblü bir şey də yoxdur: çağdaş Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında İlham Əliyev şəxsiyyəti və onun çoxcəhətli fəaliyyəti dənılmaz faktdır, faktı görməzliyə vurmaq isə, sadəcə, mümkün deyildir.

Nədir bu faktlar?

İlham Əliyev Yeni Azərbaycan Partiyası sədrinin birinci müavinidir və partiyadaşları yüksək etimad göstərərək onu bu vəzifəyə seçdikdən sonra hakim partiyanın sıralarında sözün əsl mənasında nəzərəçarpan canlanma yaranmış, cavanların YAP-a axını başlanmış, bütün Azərbaycan cəmiyyətində iqtidar partiyaasının əsl hakim partiya, təkcə bu günün deyil, həm də gələcəyin partiyası olmasına qəti inam formalaşmış, seçki siyahısına İlham Əliyevin başçılıq etdiyi partiya 2000-ci ilin parlament seçkilərində uğurlu nəticəyə nail olmuşdur.

İlham Əliyev 1995-ci ildən Milli Məclisin deputatı, 2001-ci ilin yanvarından isə Avropa Şurasının Parlament Assambleyasında Azərbaycan nümayəndə heyətinin başçısıdır. Əgər deputatlıq fəaliyyətinin ilk beş ilində İ.Əliyev daha çox Milli Məclisin sessiya və daimi komissiya iclaslarında qanunvericilik prosesinin iştirakçılarından biri və deputatı olduğu Qaradağ seçki dairəsi seçicilərinin, ilk öncə də bu ərazidə məskunlaşmış qaçqın və məcburi köçkünlərin doğma yurd həsrəti, sosial-məişət problemləri ilə bağlı məsələlərin əməli həlli ilə müntəzəm məşğul olan millət vəkili missiyalarını vicdanlı şəkildə yerinə yetirməklə kifayətlənirdisə, AŞPA-da o, milli mənaflarımızın qızğın müdafiəçisi olan həqiqi vətənpərvər kimi ad çıxarmışdır: məhz onun ardıcıl söyləri hesabına ən müxtəlif təmayüllü siyasi partiyaların və bütərəllərin təmsilçilərindən ibarət olan Azərbaycan parlamentarlarının nümayəndə heyəti Strasburqda vahid komanda kimi çıxış edir.

bu və ya digər məsələlərin müzakirəsində dövlətimizin maraqlarını, xalqımızın həyatı mənaflarını fədakarcasına müdafiə edir; məhz İlham Əliyevin söyləri hesabına ötən il AŞPA Ermənistanı işğalçı dövlət kimi rəsmən tanımış, bu dövlətin beynəlxalq terrorizmlə əlaqəli olmasını, işğal etdiyi Azərbaycan ərazilərində beynəlxalq hüquq normaları ilə qadağan olunmuş qeyri-qanuni əməllərlə məşğul olduğunu təsdiqləmişdir.

İlham Əliyev 1997-ci ilin iyulundan Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsinə rəhbərlik edir. Məhz bu illərdə MOK beynəlxalq Olimpiya hərəkətinin ən fəal iştirakçılarından biri kimi tanınmış, Azərbaycan idmanına sanki ikinci nəfəs gəlmişdir: indi BOK-un və Avropa Olimpiya Komitəsinin prezidentlərindən tutmuş ən nüfuzlu beynəlxalq və regional idman təşkilatlarının rəhbərlərinə, dünyanın adlı-sanlı idman mütəxəssislərinə və idmançılarna qədər - hamı Azərbaycana gəlməyi, İlham Əliyevlə və onun başçılıq etdiyi ali idman qurumumuzda aparılan işlərlə şəxsən tanış olmağı, müxtəlif idman növləri üzrə dünya və Avropa səviyyəli yarışların Azərbaycan paytaxtında keçirilməsinə dəstək verməyi və bu yarışların iştirakçısı olmağı özlərinə şərəf sayırlar. Müstəqilliyimizin ilk beş ili ərzində bərhad vəziyyətdə olan Azərbaycan idmanı 1997-2002-ci illərdə hər birimizdən ötrü milli qürur və iftixar ünvanına dönmüşdür: beş il ərzində idmançılarımız müxtəlif miqyaslı yarışlardan Vətənə üst-üstə 800-dən çox medal, o cümlədən 300 qızıl medal gətirmişlər; Sidney olimpiadasında üç idmançımız fəxri kürsüyə qalxmış, iki atletimiz adını həmişəlik olaraq Olimpiya oyunları salnaməsinə həkk etmiş, ümumilikdə yığma komandamız 197 ölkə idmançıları arasında 34-cü olmuşdur; nəhayət, təkcə 2002-ci ildə beynəlxalq yarışlarda təmsilçilərimiz 175 medal, o cümlədən Olimpiya idman növlərində 63 medal və 2004-cü ilin Afina olimpiadasına 2 lisenziya qazanmışlar.

"İndi inamla demək olar ki, Azərbaycan idmanı dünya idmanı sıralarında öz layiqli yerini tutmuşdur" - ötən ilin noyabrında, Milli Olimpiya Komitəsinin 10 illiyi ilə əlaqədar keçirilən təntənəli mərasim zamanı möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əliyevin bu mötəbər dəyərləndirməsi təkcə yarış meydanlarındakı uğurlarla bağlı deyildir. MOK-un və şəxsən onun prezidenti İlham Əliyevin məqsədyönlü fəaliyyəti sayəsində Azərbaycan Respublikası indi həm də özünün özəmətlı idman qurğuları ilə tanınan bir ölkəyə çevrilmişdir. Bakıda, Qaradağ rayonunda, Maştağa qəsəbəsində fəaliyyət göstərən yeni idman kompleksləri, 2002-ci ildə Naxçıvanda, Gəncə və Şəkiddə istifadə verilmiş Olimpiya idman kompleksləri, dünya və Avropa standartları səviyyəsində qurulmuş T. Bəhramov adına respublika stadionu, İ. Qayıbov adına stadion, Şamkir şəhər stadionu, Bərdədə, Lənkərandə, Şamaxıda və digər bölgələrdə inşaa davam edən və ya tikintisi planlaşdırılan daha neçə idman-sağlamlıq obyekti... Bunlar da Azərbaycanın şəriksiz idman lideri olan MOK prezidentinin "Əvvəl təminat, sonra tələbat" prinsipinə söykənən iş metodunun, şəxsi təşəbbüs və səylərinin sevinci bəhrəsi, böyüməkdə olan nəslə sağlam, fiziki cəhətdən mətin görmək arzularının gerçək ifadəsidir.

Sadələnlərdən öncə isə İlham Əliyev mühüm dövlət postunda çalışır - ARDNŞ-nin birinci vitse-prezidentidir və bu baxımdan çoxcəhətli fəaliyyətində aparıcı olan, lakin analitik təhlil orbitinə yetərincə cəlb edilməyən işlərdə - Azərbaycanın yeni neft strategiyasının həyata keçirilməsi istiqamətində çox məsul, dövlətimiz və xalqımız üçün həyatı əhəmiyyətli məsələlərlə də məşğul olur. Bu məqamdan isə bəhs edərkən, istər-istəməz daha əvvəllərə qayıtmaq lazım gəlir.

Heydər Əliyevin iqtisadi inkişaf konsepsiyasının bel sütünə olan Azərbaycanın yeni neft strategiyasının zirvə sənədi - 1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanmış və beynəlxalq aləmdə dərhal "Əsrin müqaviləsi" kimi dəyərləndirilmiş ilk neft sənətinin necə, hansı mərhələlərdən keçməklə hazırlandığını indi

çoxları unudub. Halbuki dəfələrlə xatırlatmağa lüzum var ki, möhtərəm Heydər Əliyevin Azərbaycanda siyasi rəhbərliyə qayıdışına qədər bu sənəd layihəsi üzərində təxminən bir il "iş aparılmış" və 1993-cü ilin iyununda imzalanmasına AXC-Müsavat hakimiyyəti tərəfindən sanksiya verilmişdi. Ölkənin vətəndaş müharibəsi həddinə çatdığı, Azərbaycan dövlətçiliyinin məhv olmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qaldığı həmin ağır günlərdə siyasi hakimiyyət məsuliyyətini öz öhdəsinə götürən möhtərəm Heydər Əliyevin qəbul etdiyi çox məsul və tələpəli qərarlardan biri milli maraqlarımıza əsla uyğun gəlməyən, məliyyəti etibarlı ilə nadir təbii sərvətlərimizin hərraca qoyulmasına rəvac verən həmin sənəd sənədli layihəsinin imzalanmasını dayandırmaq və işlənməyə qaytarmaq barədə oldu. Bundan sonra yenə təxminən bir il ərzində müxtəlif tərkibli nümayəndə heyətləri və ekspertlər səviyyəsində sənəd layihəsi üzərində iş gətisə də, yalnız 1994-cü ilin mayından - o vaxt ölkə prezidentinin səərəmı ilə ARDNŞ-nin xarici iqtisadi əlaqələr üzrə vitse-prezidenti (1997-ci ildən - birinci vitse-prezidenti) vəzifəsinə təyin olunan İlham Əliyevin layihə üzərində işə cəlb edilməsindən sonra sənədin hər cəhətdən əsaslandırılmış, milli və dövlətçilik maraqlarımıza tamamilə uyğunlaşdırılmış variantı real konturlar kəşb etməyə başladı. Həmin dövrdə İlham Əliyevin birbaşa rəhbərliyi və ya iştirakı ilə aparılmış çoxsaylı danışıqlar, məsləhətləşmələr, İstanbul və Hyuston (ABŞ) şəhərlərində keçirilmiş intensiv görüşlər Azərbaycan dövlətinin maraqlarını mövcud geosiyasi reallıqlarla uzlaşdırmaq hesabına gələcək konsorsiumun tərkibini, hasilatın pay bölgüsündə onların fərdi payını qəti şəkildə müəyyənləşdirməyə, beləliklə də sənədin sonradan ölkə parlamenti tərəfindən qanun statusu verilən layihəsinə 1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanmaq üçün hazır etməyə imkan yaratdı.

Həmin tarixi hadisədən çox-çox sonra İlham Əliyev "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmağa hazırlanması prosesində rəhbər tutduğu prinsiplərin məliyyəti barədə belə demişdi: "Azərbaycan yeni müstəqil dövlətdir, müstəqil həyatda ilk addımlarını

atır... Təbii ki, biz neft kimi bir sərvətə malik olduğumuzdan həm beynəlxalq neft şirkətlərinin (bu, çox müsbət haldır), həm də mənafeləri Azərbaycanla əlaqəli bir çox dövlətlərin güclü maraq obyektinə çevrildik. Bizə belə güclü diqqət və karbohidrogen ehtiyatlarının istər hasilatı, istərsə də nəql olunması baxımından hansısa rəqəbat, əlbəttə, müəyyən qədər problemlər yarada bilərdi. Ona görə də mən həmişə demişəm: biz istəyirik ki, Azərbaycan rəqəbat meydanı deyil, müxtəlif mənafeələr arasında əməkdaşlıq zonası olsun. Biz baş ağrısı ilə, xoşbəxtlikdən, hələlik qarşılaşmamışıq, amma belə bir perspektiv mövcuddur ki, onu da biz heç istəməzdik".

"Əsrin müqaviləsi" imzalandıqdan dərhal sonra meydana çıxan və həlli vacib olan məsələ Xəzərin Azərbaycan sektorunda çıxarılacaq neftin hansı marşrutla dünya bazarlarına nəql edilməsi idi. Bu məsələ ilə bağlı açıq-aşkar təzyiqlər, hətta şantaj həddinə çatən müxtəlif təkliflər verilsə də, son nəticədə Azərbaycan Prezidentinin ilk gündən üstünlük verdiyi ixrac marşrutu qəbul olundu: beynəlxalq konsorsiumun üzvləri 1997-ci il noyabrın 12-dən etibarən "Çıraq-1" platformasından çıxarılan ilkin neftin Bakı-Novorossiysk və Bakı-Supsa neft kəmərləri vasitəsilə nəql olunması ilə yanaşı, ildə 50-60 milyon ton həcmində neft ixrac etməyə imkan verən Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin çəkilişinə razılıq verdilər. 1998-ci il oktyabrın 29-da Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan, Qazaxıstan və Özbəkistan prezidentlərinin, habelə ABŞ-in energetika nazirinin Türkiyə paytaxtında imzaladıqları "Ankara bəyannaməsi" əsas ixrac neft kəmərinin Bakı-Tbilisi-Ceyhan marşrutu üzrə çəkilməsinə rəsmi siyasi dəstəyin ifadəsi, 1999-cu il noyabrın 18-də İstanbulun "Çırağan" sarayında imzalanan "Xəzərin Azərbaycan Respublikası, Gürcüstan və Türkiyə Respublikasının əraziləri ilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri vasitəsilə nəql edilməsinə dair" Azərbaycan Respublikası, Gürcüstan və Türkiyə Respubli-

kası arasındakı saziş isə Azərbaycan rəhbərliyinin siyasi iradəsinin mənafe-hüquqi qələbəsi oldu. Bu, həm də Azərbaycan Prezidentinin və dövlətinin layiqli elçisi olan İlham Əliyevin 1994-cü ildən bəri xarici tərəflərlə apardığı gərgin işin məntiqi nəticəsi idi. "Biz bu sazişi bir il, yaxud iki il əvvəl də imzalaya bilərdik. Amma bizim məqsədimiz ondan ibarət idi ki, Bakı-Ceyhan neft kəməri barədə sazişi nəyin bahasına olursa-olsun yox, məhz Azərbaycanın iqtisadi və siyasi maraqlarına uyğun şəkildə imzalayaq. Mən hesab edirəm ki, biz buna nail olmuşuq" - 1999-cu ilin sonunda ARDNŞ-nin birinci vitse-prezidenti İlham Əliyev belə demişdi və bu kəlmələrdə ifadə olunan başlıca prinsip 1994-cü ilin payızından bəri "Əsrin müqaviləsi"ndəki və sonrakı neft müqavilələrindəki xarici tərəflərlə onun apardığı gərgin işlərin mayasını təşkil etmişdi.

"Əsrin müqaviləsi"ndən sonra yeni-yeni neft sazişlərinin imzalanmasına, Xəzərin karbohidrogen ehtiyatlarının işlənməsi ilə bağlı layihələrdə təmsil olunan ölkələrin coğrafiyasının rəngarəngliyinə də İlham Əliyev dövlətimizin milli-siyasi maraqları baxımından yanaşı və hələ 1998-ci ildə ABŞ-a səfəri zamanı Kaliforniyadakı görüşlərindən birində çıxış edərkən deyirdi: "Layihələrimizdə təmsil olunmuş ölkələrin coğrafiyasına nəzər yetərək, bu da bizim ümumi siyasətimizin bir hissəsidir. Müxtəlif ölkələrdən, qitələrdən şirkətləri dəvət etməklə biz həmin ölkələrlə əlaqələrimizi genişləndiririk. Onlar ölkəmizdəki reallıqları görür və bizim haqqımızda həqiqəti öz ölkələrinə çatdırırlar... Tarixən məlumdur ki, neft ölkələrlə həm dirçəliş, həm inkişaf və həm də müharibə gətirə bilər. Mən inanıram ki, neft sənayesinin inkişafı Azərbaycana və bütün regiona böyük saadət və xoşbəxtlik gətirəcəkdir".

Azərbaycanın yeni neft strategiyası uğurla, lakin həm diplomatik sahədə, həm də digər sahələrdə gərgin zəhmət bahasına reallaşır, necə deyirlər, hər addımın başı müxtəlif istiqamətlərdən müxtəlif səviyyəli və miqyaslı əngəlləri dəf etməklə həyata keçirilir. Bu istiqamətdə cəريان edən bütün məsələlə-

rə də İlham Əliyev peşəkarcasına, real vəziyyəti yetkin siyasətçi və mahir diplomat kimi qiymətləndirməklə münasibət həsləyir və bu zaman hər an mövcud geosiyasi realitılardan və dövlətçilik maraqlarını nəzərə almaq mövqelərindən çıxış edir. Məsələn, Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsinin iştirak etməyə Rusiyanın "LUKoyl" şirkətinin həvəs göstərməməsi ilə bağlı onun hələ ötən ilin yazında "İzvestiya" qəzetinə verdiyi müsahibədən bir parçaya diqqət yetirək:

"Siz hesab edirsinizmi ki, Rusiya şirkəti düz hərəkət etmir?"

Bilirsiniz ki, "Azəri-Çıraq-Günəşli" yataqlarının işlənilməsində və neft hasilatında "LUKoyl" da iştirak edir. Neft Bakı-Ceyhan boru kəməri ilə vahid axınla gedəcəkdir. Odur ki, bu halda neftin nəqlində elə həmin "Bi-Pi" ilə müqayisədə "LUKoyl" üçün daha pis iqtisadi şərait olacaqdır. Ona görə də bu, bir qədər məntiqsiz görünür. Ceyhana gedən boru kəmərinin iqtisadi baxımdan məqsədəuyğunluğu barədə müxtəlif rəylər ola bilər: kimsə hesab edə bilər ki, bu, məqsədəuyğun deyildir, bu, onun öz fikridir. Amma mən əminəm ki, bu, iqtisadi cəhətdən sərfəlidir. Biz hesablamışıq ki, bu boru kəmərinin maliyyələşdirilməsində iştirak edən şirkətlərin mənfəət norması onların öz kapitalı ilə borc alınan kapitalın nisbətindən asılı olaraq, 15 faizdən 25 faizədək olacaqdır. Bu layihənin maliyyələşdirilməsi ilə əlaqədar, əslində, problemlərimiz yoxdur, banklarla müvafiq iş aparılmışdır... Boru kəməri nefti Arahıq dənizinə çatdıracaqdır, oradan dünya bazarlarına çıxış isə Qara dənizdən çıxışla müqayisədə daha genişdir. Üstəlik, orada neftin nəqli və gəmilərə vurulması şəraiti də qat-qat sərfəlidir".

İlham Əliyevin bu mülahizələrinin nə dərəcədə əsaslı olduğunu hadisələrin gedişinin özü sübut etdi: 2002-ci il avqustun 1-də Londonda təsis edilmiş BTC Ko-nun üzvləri sırasına Rusiya şirkəti daxil olmadı; sentyabrın 18-də BTC-nin tə-

məl daşınım qoyulması mərasimi keçirildi; dekabrın 23-də isə Azərbaycan Prezidenti ilə görüşü zamanı Yaponiyanın ölkəmizdəki səfiri "LUKoyl"-un "Azəri-Çıraq-Günəşli" layihəsindəki 10 faizlik payını onun ölkəsinin "Inpeks" neft şirkətinə satdığını xəbər verdi. İlham Əliyev səhv etməmişdi: "Ösrün müqaviləsi"nin iştirakçısı olub BTC-nin sahibkarları sırasına daxil olmamaq, sadəcə, sərfəli deyilmiş!

Yeri gəlmişkən, Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəməri ətrafında uzun illərdən bəri dövrüyyədə saxlanılan əks-dəlillərdən biri Azərbaycanın bu kəmərlə ildə 50-60 milyon ton neft nəql edə bilməyəcəyi və buna görə də iqtisadi baxımdan kəmərin səmərəsiz olacağı idi. Azərbaycan rəhbərliyi məqsədlə şəkildə yayılan həmin əsassız mülahizələri mütəxəssislərin yüzə-yüz təsdiqlədiyi faktlarla təkzib edərək, BTC-nin rentabelliyinə şübhə qaldıran yanaşanların da dilini qısaltmağa müvəffəq olmuşdur: əvvəllər, rəsmən sübuta yetirilmişdi ki, Azərbaycanın neft ehtiyatları ildə 50 milyon tondan da çoxdur; ikincisi isə ötən ilin dekabrında Londonda Qazaxıstan hökumətinin təmsilçiləri ilə danışıqlar zamanı bu ölkənin ixrac neftinin də Aktau limanından Dübəndi terminalınaq tankerlərlə, oradan isə BTC ilə Avropaya nəql ediləcəyi barədə prinsipial razılıq əldə edilmişdir. Bunun ardınca İlham Əliyev Afınada görüşlər keçirmiş və "Şəhdəniz" yatağından çıxarılan təbii qazın, Türkiyəyə satılmaqla yanaşı, ildə 1 milyard kubmetrinin də Yunanıstanın DEPA şirkətinin iştirakı ilə Balkanlara çıxarılması barədə ilkin razılaşmaya nail olmuşdur.

İlham Əliyev səriştəli iqtisadçı kimi, haqlı olaraq, neft sektorunu inkişaf etdirməyi ölkə iqtisadiyyatının digər sahələrinin də inkişafını təmin etməyin, sosial-iqtisadi sahədə ölkənin qarşısında duran cari və perspektiv vəzifələri əlaqələndirməyin başlıca şərti sayır: "...çünki indi Azərbaycanda bu sahə bütün iqtisadiyyatın inkişafının təkanverici qüvvəsidir. Biz Neft Fondu yaratmışıq və xarici tərəfdaşlarla birgə çıxarılan neftin satışından götürülən vəsaiti burada cəmləşdiririk.

Qısa müddətdə fondun hesabında 500 milyon dollardan çox vəsait toplanmışdır. Bu fondan müxtəlif məqsədlərlə, eləcə də yeni iş yerləri, yeni infrastruktur, yeni sənaye yaradılması üçün istifadə ediləcəkdir. İqtisadiyyatdakı uyğunsuzluğun qarşısını almaq lazımdır".

"İşdən qorxmaq lazım deyildir. Ümumiyyətlə isə, çox işləyəndə onun nəticəsini tezliklə görürsən. Mənim iş təcrübəm, həmkarlarımın çoxunun iş təcrübəsi yalnız bunu deyir: biz hər şeyə müvəffəq olacağıq" - İlham Əliyev belə deyir və onun fəal iştirakı ilə 2002-ci ildə respublikanın siyasi-iqtisadi həyatının uğurla həyata keçirilmiş bütün mühüm işləri, o cümlədən Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin tikintisinə sanksiya verilməsi və yaxın günlərdə Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinin tikintisinə sanksiya almaq üçün zəruri tədbirlərin görülməsi sübut edir ki, Azərbaycan onu daha parlaq gələcəyə aparmağa qadir olan, Heydər Əliyev səviyyəli daha bir yetkin siyasətçiyə və dövlət xadiminə malikdir!

Dövlət və sahibkarlar

Bu gün özəl sektor Azərbaycan iqtisadiyyatında bazar mənasibətlərinin formalaşmasının və dərinləşməsinin əsas amillərindən biri kimi təzahür edir, bunun məntiqi nəticəsi olaraq, iqtisadi inkişafda sahibkarlıq fəaliyyəti öncül mövqelərə çıxmışdır. Hələ Azərbaycanda siyasi rəhbərliyə qayıdışının ilk çağlarında "Sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, sərbəst iqtisadiyyata yol verilməsi, bazar iqtisadiyyatının yaradılması bizim strateji yolumuzdur" - deyə həyan edən möhtərəm Heydər Əliyevin siyasi iradəsi ilə lap əvvəldən özəl bölmənin inkişafı ölkədə həyata keçirilən iqtisadi siyasətin, aparılan radikal islahatların əsas istiqamətlərindən biri kimi müəyyənləşdirilmiş və bu sahənin inkişaf etdirilməsi, ən çox da kiçik və orta sahibkarlığa (KOS) dövlət himayəsi daim diqqət mərkəzində saxlanmışdır.

Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin I Dövlət Proqramı çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlər, MDB məkanında misli-

hərəkəti olmayan torpaq islahatı və "Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığa dövlət köməyi proqramı (1997-2000-ci illər)" üzrə aparılan məqsədyönlü işlər - məhiyyəyə sahibkarlığa dövlət köməyinin reallaşdırılmasına yönəlmis tədbirlər kompleksinin ardıcılıqla yerinə yetirilməsi, o cümlədən kiçik və orta sahibkarlığın hüquqi bazasının inkişaf etdirilməsi, özəl sektora maliyyə yardımı mexanizmlərinin formalaşdırılması, sahibkarlıq üçün vergi sisteminin stimullaşdırıcı rolunun gücləndirilməsi, sahibkarların hüquqlarının və qanuni mənafehlərinin qorunması mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi və s. sayəsində özəl sektor çox sürətlə, qısa vaxt ərzində ölkə iqtisadiyyatındakı payına görə hakim mövqeyə yiyələnə bilmişdir. Artıq 2002-ci il yanvarın I-nə ümumi daxili məhsulda qeyri-dövlət sektorunun payı 71,0 faizə çatmışdır (müqayisə üçün deyək ki, 1995-ci ildə bu göstərici təxminən 30 faiz həddində olmuşdur), o cümlədən sənaye istehsalında 48,3 faiz, kənd təsərrüfatı istehsalında 99,0 faiz, tikinti işlərində 76,1 faiz, daxili əmtəə dövriyyəsində 98,4 faiz, sənətin daşımasında 83,9 faiz, ixracda 52,6 faiz, idxalda 69,0 faiz təşkil etmişdir; dövlət büdcəsi gəlirlərinin 39,6 faizi qeyri-dövlət sektorundan daxilolmalar hesabına formalaşmış, əhalinin ümumi məşğulluğunda bu bölmənin payı 70,0 faiz səviyyəsinə yüksəlmişdir.

Qanuni fərah və ıftixar hissi doğuran bu nailiyyətlərin müqabilində kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçün ölkəmizdəki ictimai-siyasi və makroiqtisadi sabitlikdən tam dolğun şəkildə istifadə edilməməsi, sahibkarlıqla məşğul olan hüquqi və fiziki şəxslərin sayının respublikanın mövcud potensialından az olması, özəl sektorun ölkə iqtisadiyyatındakı xüsusi çəkisinin böyük olmasına baxmayaraq, bu bölmənin tərkibində strateji əhəmiyyətli müəssisələrin azlığı, ölkənin ixrac potensialının gücləndirilməsinə və strukturunun təkmilləşdirilməsinə kiçik və orta sahibkarların təsirinin zəifliyi, sahib-

karlığın regional inkişafının real imkanlara uyğun gəlməməsi, habelə sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının özəl sektora lazımınca qayğı göstərməməsi, onlar tərəfindən sahibkarların işinə yersiz müdaxilələr edilməsi, təsərrüfat subyektlərində qanunsuz yoxlamaların aparılması, bürokratiçılığa, bir sıra hallarda isə korrupsiyaya yol verilməsi və s. kimi mənfi meyillər diqqətdən yayınma bilməzdi.

Ötən ilin aprel-may aylarında ölkə prezidentinin yerli sahibkarlar və xarici iş adamları ilə görüşləri də göstərdi ki, müəssir mərhələdə milli iqtisadiyyatın yenidən qurulması sahəsində qarşıda duran genişmiqyaslı vəzifələrin uğurlu həlli Azərbaycanı cəmiyyətin inkişafının sürətləndirilməsi, ölkənin sosial-iqtisadi problemlərinin həllində özəl hökumətin rolunun gücləndirilməsi, onun fəaliyyətinin ölkə iqtisadiyyatının inkişaf tələblərinə uyğunlaşdırılması, sahibkarlığın hüquqi təminatının gücləndirilməsi, regionlarda sahibkarlığın inkişafı sahəsinin mövcud potensialın tezliklə və tam dolğun şəkildə reallaşdırılması həyatı əhəmiyyətə malik bir işə çevrilmişdir. Həm də bu istiqamətdə həyata keçirilməli olan tədbirlərin, ilk öncə də dövlət tənzimlənməsi tədbirlərinin sistemliliyi daha mükəmməl dövlət proqramı çərçivəsində təmin edilə bilər.

Avgust-sentyabr aylarında dövlət başçısının imzaladığı altı fərman məcmu halda sahibkarlığın inkişafının növbəti konseptual əsası olmuş, həm də əməli fəaliyyətin konkret istiqamətlərini müəyyənləşdirmiş, bir növ dövlətin mükəmməl biznes-planı təsirini bağışlamışdır. Bu fərmanların və onlarla təsdiqlənmiş digər sənədlərin kompleks xarakter daşması, bunlarda əksini tapan müddəaların konkretliyi, reallığı və ünvanlılığı belə bir qəti inam yaradır ki, göstərilən vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəticəsində sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi, sahibkarlıq fəaliyyətinə müdaxilə hallarının aradan qaldırılması, azad sahibkarlığın ölkədə geniş vüsət alması, sahibkarlıq fəaliyyətinin struktur, regional və

texnoloji baxımdan təkmilləşdirilməsi kimi vacib məsələlər lap yaxın perspektivdə tam reallaşacaq, ölkənin iqtisadi qüdrəti və adamlarımızın həyat səviyyəsi qat-qat yüksələcəkdir.

Müəyyən mənada strateji əhəmiyyət daşıdığına görə, sahibkarlıqla bağlı dövlət biznes-planının tərkib hissələri olan ayrı-ayrı normativ hüquqi sənədlərin mahiyyəti və onların konkret müddəalarının yerinə yetirilməsi istiqamətində 2002-ci ildə görülmüş işlər barədə bir qədər ətraflı söz açmağı zəruri sayırıq.

Prezidentin 2002-ci il 17 avqust tarixli fərmanı ilə təsdiqlənmiş "Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının Dövlət Proqramı (2002-2005-ci illər)" ümumən özəl sektorun formalaşmasında yeni bir mərhələdir. Ölkədə kiçik və orta sahibkarlıq sektorunun təşəkkülü ilə əlaqədar tədbirləri həyata edən əvvəlki Dövlət Proqramından fərqli olaraq, yeni proqram artıq təşəkkül tapmış bu sektorda ölkə iqtisadiyyatının potensialının daha səmərəli şəkildə reallaşdırılması baxımından struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsinə, ölkə iqtisadiyyatında özəl hökumətin rolunun artırılmasına və onun inkişafının çeşidli mexanizmlərinin yaradılmasına, investisiya fəaliyyətinin yüksəldilməsinə, kiçik və orta sahibkarlığa dövlət köməyinin səmərəli formalarının bərqərar olmasına istiqamətlənmişdir.

Dövlət Proqramının məqsədi sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsindən, texniki və maliyyə köməyi mexanizmlərinin səmərəliliyinin artırılmasından, sahibkarlığın hüquqi təminatının gücləndirilməsindən, regionlarda bu sahənin inkişafına əlverişli şərait yaratmaqdan ibarətdir. Bu məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət qeydiyyatının, lisenziyalasdırmanın və istehsal olunan məhsulların sertifikatlaşdırılması qaydalarının təkmilləşdirilməsi, müasir texnologiyaların geniş tətbiqi əsasında sahibkarlıq subyektlərinin informasiya təminatının yaxşılaşdırılması, gənclərin sahibkarlıq fəaliyyətinə hazırlan-

ması sisteminin formalaşdırılması, onlar üçün beynəlxalq işgüzar əlaqələrin yaradılmasına və genişləndirilməsinə köməklik göstərilməsi nəzərdə tutulur. Sahibkarlıq subyektləri tərəfindən rəqabət qabiliyyətli ixrac məhsullarının istehsalı üçün texniki, maddi və maliyyə köməyi mexanizmlərinin hazırlanması, onların istehsal yönümlü fəaliyyətinə maliyyə dəstəyinin gücləndirilməsi, regional inkişafın təmin edilməsi, daxili istehsalçılar arasında kooperasiya əlaqələri inkişafının stimullaşdırılması, texnoloji inkişafın dəstəklənməsi, sahibkar hüquqlarının müdafiəsi sisteminin inkişaf etdirilməsi də proqramın tərkib hissəsidir.

Bütövlükdə altı bölmədən ibarət olan Dövlət Proqramının ayrıca bir bölməsi sahibkarlığın regional inkişafının sürətləndirilməsini nəzərdə tutur. Məlum olduğu kimi, bu gün Azərbaycan iqtisadiyyatının əsas problemlərindən biri regional inkişafdakı qeyri-bərabərlikdir. KOS subyektlərinin 70 faizinin, xarici investisiyalı müəssisələrin isə 98 faizinin Bakı şəhərində və onun ətrafında cəmləşdiyi bir şəraitdə regional iqtisadi inkişafın ümumi səviyyəsinin aşağı olması təbii bir faktordur. Bu problemi aradan qaldırmağın səmərəli yollarından biri isə yerlərdə özəl sektorun inkişaf etdirilməsi və bunun üçün müvafiq mexanizmlərin yaradılmasıdır. Yeni Dövlət Proqramı Azərbaycan Respublikası regionlarının investisiya xəritələrinin hazırlanmasını, regional təşviq mexanizmlərinin müəyyənləşdirilməsini və həyata keçirilməsini, regional infrastrukturun yaradılmasını və inkişafını, yerli icra hakimiyyəti və özünüidarəetmə orqanlarının bu sahədəki fəaliyyətinin gücləndirilməsini mühüm vəzifələr kimi qarşıya qoymuşdur.

Proqramın maliyyələşdirilməsinin əsas mənbələri kimi dövlət büdcəsi təxsisatları üzrə ayırmalar, Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitləri, əhalinin məşğulluğu üzrə dövlət vəsaitləri, xarici investisiyalar, beynəlxalq və xarici ölkə təşkilatlarının texniki və maliyyə yardımları, bələdiyyə vəsaitləri və digər mənbələr nəzərdə tutulmuşdur.

"Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə" ölkə prezidentinin 2002-ci il 27 avqust tarixli fərmanı Dövlət Proqramında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin əməli olaraq həyata keçirilməsi istiqamətində çox dəyərli konkret addım olmuş və KOS bölməsinin əsas sahələrinə investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılmasına geniş imkanlar açmışdır. Bu mühüm sənəd, eyni zamanda, KOS subyektlərinin dövlət investisiya proqramlarında iştirakı mexanizminin hazırlanması, onların investisiya təklifləri üzrə məlumat bankının yaradılması, vergi sisteminin səmərəliliyinin artırılması və kredit təminatı qaydasının təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutan tədbirləri müəyyənləşdirir. Adı çəkilən fərman həmçinin KOS-un inkişafının maliyyə təminatı səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədilə kommersiya banklarının sahibkarlığın investisiya ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmasını nəzərdə tutmaqla yanaşı, maliyyələşmənin alternativ formalarının tətbiqinə də əlverişli şərait yaradır.

Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun yeni Əsasnaməsinə görə, onun vəsaiti ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı məqsədlə proqramlar çərçivəsində özəl sektorun dəstəklənməsinə, idxali əvəz edən və ixrac yönümlü məhsulların istehsalına, innovasiya yönümlü layihələrə, qədim xalq sənətlərinin inkişafına, xammal və dövrü vəsaitlərinin alınmasına, turizm infrastrukturunun inkişafına, KİV-ə maliyyə yardımının həyata keçirilməsinə, sahibkarlıq subyektlərinə mikrokreditlərin verilməsinə yönəldiləcəkdir.

"Azərbaycan Respublikası Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitinin istifadəsi Qaydaları"na əsasən, kreditlərin verilməsi mexanizmi daha da sadələşdirilmiş və kreditlərin ümumilığı dəqiqləşdirilmişdir. Belə ki, kiçik kreditlərin ilk dəfə sahibkarlıq fəaliyyətinə başlayanlara, aztəminatlı adalara verilməsi nəzərdə tutulmuşdur; orta həcmli kreditlər əsasən qeyri-istehsal sahələri üzrə layihələrin maliyyələşdirilməsinə yönəldiləcək ki, buraya da ən çox ticarət və xidmət sahələri aid ediləcəkdir.

lir; böyük həcmli kreditlər isə istehsal və emal yönümlü layihələrin maliyyələşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Qaydalara görə, sahibkarlar üçün güzəşt müddəti müəyyən edilmişdir. Belə ki, kreditlərin istifadə müddətlərinin ilk 2/3 dövrünə güzəşt müddəti tətbiq edilir. Güzəşt müddətində istifadəçilər yalnız borc faizləri ödəyir, əsas borc üzrə isə hər hansı bir ödəniş həyata keçirmirlər. Kredit faizlərinin maksimal həddi 7 faiz, minimal həddi isə 0,5 faiz (kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafı layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün) müəyyən edilmişdir. Üstəlik, sahibkarların aldığı kreditlərin daha səmərəli istifadəsinə şərait yaratmaq üçün güzəşt müddəti də iki dəfə artırılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi qaydalarının təkmilləşdirilməsi haqqında" 2002-ci il 2 sentyabr tarixli fərmanı fəaliyyət sahələrinin lisenziyalasdırılması sisteminin qeyri-mükəmməlliyi və bunun ucubatından bürokratik əngəllərin yaranması, məmur özbaşınalığının, rüşvətxorluğun və digər mənfəətlərin hallarının yayılması, lisenziyaların verilməsinin və onlara nəzarətin 27 240-ı ötməsi, lisenziyaların verilməsinin və onlara nəzarətin 27 mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları, onların idarələri və ya digər qurumları tərəfindən həyata keçirilməsi, həm də lisenziyaların bilavasitə təsərrüfat funksiyalarını yerinə yetirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən verilməsinin haqlı rəqabətin pozulmasına, bazara çıxışın məhdudlaşdırılmasına və digər mənfəətlə hallara gətirib çıxarması kimi sahibkarlığın geniş vüsət almasına mane olan çox ciddi məsələlərdə əsaslı qayda-qanun yaratmaqqla, çoxsaylı sahibkarlıq fəaliyyəti ilə sərbəst məşğul olmaq istəyənlər üçün geniş imkanlar açılmışdır. Ən əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, dövlət başçısının adı çəkilən fərmanı ilə respublika ərazisində xüsusi razılıq (lisenziya) tələb olunan fəaliyyət növlərinin sayı 30-a endirilmiş, lisenziya verən icra hakimiyyəti orqanlarının siyahısında əhəmiyyətli ixtisarlarda edilmişdir: indi bütün məmulların, etil (yeyinti)

spirtinin və alkoqollu içkilərin satışına nəzarət edən şəhər və rayon (şəhər rayonları istisna olmaqla) icra hakimiyyəti orqanlarını, habelə yalnız Naxçıvan Muxtar Respublikasında ərazi-sində, beş fəaliyyət növü üzrə lisenziya vermək hüququna malik muxtar respublika icra hakimiyyəti orqanlarını nəzərə almasaq, cəmi 17 mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı lisenziya vermək hüququna malikdir. Övvəlki illərdən fərqli olaraq, fəaliyyət növündən asılı olmayaraq, lisenziyalar beş il müddətinə verilir, üstəlik də lisenziya almaq üçün təqdim edilən sənədlər (onların sayı da minimum həddə endirilmişdir) lisenziya verən müvafiq dövlət orqanında qeydə alındığı gündən başlayaraq, 15 gündən gec olmayaraq lisenziya verilməsi barədə qərar qəbul edilir.

Lisenziyaların alınması üçün dövlət rüsumlarının məbləğləri də Nazirlər Kabinetinin 2002-ci il 18 noyabr tarixli 180 nömrəli qərarı ilə əhəmiyyətli dərəcədə (təxminən 2 dəfə) azaldılmışdır.

Dövlət başçısının "Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" 2002-ci il 10 sentyabr tarixli fərmanı analitiklər tərəfindən "inqilabi məhiyyətli fərman" kimi dəyərləndirilmişdir. Bu hüquqi aktın başlıca xüsusiyyəti çox önəmli olan belə bir fikrin təsdiqindən ibarətdir ki, ölkədə sahibkarlıq fəaliyyəti və onun yüksələn xətlə inkişafı dövlətin maraq dairəsində və daimi himayəsindədir. Diqqəti çəkən başqa bir məqam isə fərmanın əhatəliliyi və konkretliyidir. Üstəlik, adındakı "sahibkarlıq" kəlməsinə baxmayaraq, bu fərman bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının aktual problemlərinə toxunur və onların həlli yollarına sistemli yanaşma ilə diqqəti cəlb edir.

Fərmanda ilk dəfə olaraq, regional inkişafın təkmilləşdirilməsi və sürətləndirilməsi üzrə konkret tövsiyə və tapşırıqlar verilmişdir. O cümlədən regionlarda işgüzar fəaliyyəti həvəsləndirmək üçün 2003-cü il yanvarın 1-dən vergi növləri üzrə dərəcələrin sahələr və regionlar üzrə fərqləndirməklə aşağı salın-

ması, sadələşdirilmiş vergi sisteminin tətbiqi dairəsinin genişləndirilməsi, sahibkarlar tərəfindən dövlət büdcəsinə artıq ödənilmiş vergilərin qaytarılması və ya gələcək ödənişlərin hesabına aid edilməsi, habelə sosial sığorta haqlarının azaldılması zəruri sayılmışdır.

Ölkə prezidentinin tövsiyəsi ilə 2002-ci il noyabrın 26-da Milli Məclisin Vergi Məcəlləsində etdiyi dəyişikliklərdə işgüzar fəaliyyəti həvəsləndirmək və regionlarda sahibkarlığın inkişafına təkan vermək üçün bəzi tədiyyə növləri üzrə dərəcələrin aşağı salınması ilə yanaşı, vergi dərəcələrinin sahə və regionlar üzrə fərqləndirilməsi də öz əksini tapmışdır. Ən əvvəl, sadələşdirilmiş vergi sisteminin tətbiqi dairəsi genişləndirilmişdir. Vergi Məcəlləsinə əsasən, sadələşdirilmiş vergi ödəyicisi olmaq üçün axırıncı 3 ay ərzində vergi tutulan əməliyyatların həmi 30 milyon manatdan 125 milyon manata qədər artırılmışdır. Bu dəyişiklik nəticəsində vergi ödəyicilərinin təxminən 95 faizi sadələşdirilmiş sistem üzrə vergi ödəyicisi kimi fəaliyyət göstərəcəkdir. Sadələşdirilmiş vergi dərəcəsinin Bakı şəhərində 4 faiz nəzərdə tutulduğuna baxmayaraq, bu sistem üzrə vergi ödəyicisi kimi fəaliyyət göstərəcək sahibkarlıq subyektlərinin vergi yükü əvvəlki illərlə müqayisədə 2 dəfə azalacaqdır. Eyni zamanda, mənfəət vergisinin dərəcəsi 2003-cü il yanvarın 1-dən etibarən 27 faizdən 25 faizə endirilmişdir. Həm də respublikanın bir sıra region və iqtisadi sahələrində mənfəət vergisi güzəştə ödəniləcəkdir. Belə ki, Gəncə, Sumqayıt, Mingəçevir, Əli Bayramlı şəhərlərində və onların tabeliyindəki qəsəbələrdə mənfəət vergisi onun ümumi həcmnin 80 faizi miqdarında, yəni faktiki olaraq 20 faiz dərəcə ilə tətbiq ediləcək. Dağ rayonlarında və Naxçıvan Muxtar Respublikasında mənfəət vergisi orta respublika göstəricisinin 40 faizi həcmində, yəni faktiki 10 faiz, respublikanın digər rayonlarında 60 faiz miqdarında, yəni faktiki 15 faiz dərəcəsi ilə tətbiq olunacaqdır.

Oxşar differensiaslaşdırma fəaliyyət sahələri üzrə də aparılmışdır. Məsələn, turizm fəaliyyəti üzrə mənfəət vergisi maksimal həddin 80 faizi həcmində (faktiki 20 faiz), sənətkarlığın misgərlik, qalayçılıq və saxsı məmulatlarının, təsərrüfat məhsullarının, bağçılıq-bostançılıq alətlərinin, xalq musiqi alətlərinin, oyuncaqların, sənədlərin, qamışdan və qarğıdan məişət əşyalarının düzəldilməsi, keramika məmulatlarının həddi işlənməsi, həddi tikmə, əl üsulu ilə xalçaçılıq, ağac materiallarından məişət alətlərinin hazırlanması sahəsində fəaliyyət üzrə 40 faiz həcmində (faktiki 10 faiz) ödəniləcəkdir.

Hökumətin verdiyi bu güzəştlərdən vergi ödəyicilərinin sui-istifadə etməməsi üçün müəyyən məhdudiyyətlər nəzərdə tutulub. Məsələn, müəssisəyə regionlar üzrə nəzərdə tutulmuş güzəştlər yalnız o halda tətbiq edilir ki, vergi ödəyicisi istehsal sahələri, daşınmaz əmlakı və işçi qüvvəsi ilə məhz güzəşt verilən ərazilərdə fəaliyyət göstərmiş olsun. Güzəşt hüququna malik müəssisənin güzəşt şamil edilən mənfəətdən başqa digər fəaliyyəti də olduqda, o, güzəştə düşən və güzəşt hüququ olmayan fəaliyyət növləri üzrə uçotu ayrı-ayrılıqla aparır. Əks halda, güzəşt tətbiq edilmir. Bakı şəhərində və Abşeron rayonunda fəaliyyət göstərən, lakin digər ərazilərdə vergi uçotunda duran şəxslərə Bakı şəhəri üzrə müəyyən olunmuş vergi dərəcələri tətbiq ediləcəkdir.

Təbii inhisarçı təsərrüfat subyektlərinin (elektrik enerjisi, qaz, su, dəmir yolu, hava və dəniz nəqliyyatı, rabitə xidməti və s.) tariflərinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı dövlət başçısının yuxarıda adı çəkilən fərmanında Nazirlər Kabineti ilə iqtisadi İnkişaf Nazirliyinə verilən tapşırıq hazırda bu sahədə mövcud olan əsas problemi - ayrı-ayrı xidmət növlərinə görə özəl sektor qurumlarından fərqli tariflərlə haqq alınmasını aradan qaldırmaq məqsədinə yönəlmişdir. Fərmanın bu bəndində əksini tapan məsələ ilə birbaşa bağlı olan daha bir məqam isə inhisarçı təsərrüfat subyektlərinin xidmətindən istifadəyə görə əvvəlcədən haqq alınması hallarının qarşısını almaq üçün mü-

sadəcə, mümkün deyildir. "Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələri qarşısının alınması haqqında" 2002-ci il 28 sentyabr tarixli fərmanda əksini tapan məsələlər kompleksinin genişliyi və həmin məsələlərin həlli namına dövlət başçısının nümayiş etdirdiyi qətiyyətlik buna ciddi əsas verir.

Prezidentin bu fərmanında dövlət nəzarəti sistemində struktur islahatlarına və qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş radikal mahiyyətli müddəaların geniş spektri əksini tapmışdır. Fərmanla Daxili İşlər Nazirliyinin İqtisadiyyatda Cəməkərkərlə Məbarizə İdarəsi ləğv edilmiş, hüquq-mühafizə orqanlarının (məhkəmənin qərarları əsasında hallar istisna olmaqla) sahibkarlıq subyektlərinə müdaxilələri qəti qadağan edilmişdir; şəhər və rayon icra hakimiyyətlərinin nəzarət və yoxlama funksiyalarını yerinə yetirən müxtəlif qurumlarının on gün müddətində ləğv edilməsi məqsəduyğun sayılmış və bu tapşırıq yerinə yetirilmişdir; Dövlət Yol Polisi-nin işini təkmilləşdirmək məqsədilə DYP-nin şəxsi heyətinin 15 faiz, Vergilər Nazirliyinin yoxlama-nəzarət funksiyalarını həyata keçirən və müasir tələblərə cavab verməyən struktur bölmələri işçilərinin say tərkibinin 40 faiz ixtisar olunması zəruri sayılmışdır. Nəticədə daxili işlər nazirliyinin əmri ilə DYP əməkdaşlarından 306 nəfəri ixtisara salınmış, Vergilər Nazirliyində isə struktur dəyişiklikləri ilə əlaqədar yerli vergi orqanları işçilərinin ştat sayı təxminən 2 dəfə azaldılmışdır. Bu istiqamətdə aparılan işlərin əməli nəticəsi kimi, əvvəlcə respublikanın şəhər və rayon vergilər idarələri (şöbələri) ləğv edilmiş, 62 yerli vergi orqanının əvəzinə respublikanın bütün regionlarını əhatə edən 12 yeni ərazi vergilər idarəsi yaradılmışdır; dekabrın 20-də isə Bakı Şəhər Baş Vergi İdarəsi və paytaxtın 11 rayonu üzrə vergilər idarələri ləğv edilərək, onların əvəzinə Bakı şəhərinin rayonlarını əhatə edən üç filial da daxil olmaqla, Bakı Şəhər Vergilər Departamenti yaradılmışdır. Vergilər nazirliyinin əmrinə görə, indən belə əsas yoxlama-nəzarət funksiyasını həyata keçirən audit və operativ nəzarət böl-

mələri də yalnız bu departamentin tərkibində fəaliyyət göstərəcəkdir. Prezident fərmanının tələbinə görə, indi dövlət orqanları tərəfindən (vergi orqanları istisna olmaqla) sahibkarlıq subyektlərində yoxlamalar qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada yalnız İqtisadi İnkişaf Nazirliyi nümayəndəsinin iştirakı ilə keçirilə bilər.

Bütövlükdə "Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələri qarşısının alınması haqqında" fərmanda daha konkret şəkildə əks etdirilən məsələlər dövlət başçısının "Azərbaycan Respublikasının dövlət idarəetmə sistemində islahatlar aparılması üzrə dövlət komissiyasının yaradılması haqqında" 1998-ci il 29 dekabr tarixli və "Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində sını məncələrin aradan qaldırılması haqqında" 1999-cu il 7 yanvar tarixli fərmanlarında irəli sürülmüş vəzifələrin yeni tələblər prizmasından həllinə xidmət edir və Azərbaycan Prezidentinin siyasi xəttində məntiqi ardıcılığın parlaq təzahürüdür.

Azərbaycanda sahibkarlığın yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymasını şərtləndirən prezident fərmanları bir daha sübut edir ki, dövlət başçısının müəyyənləşdirdiyi iqtisadi siyasətin strateji xətti qətiyyətli davam etdirilir. Sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı nəzərdə tutulmuş genişmiqyaslı tədbirlərin uğurla həyata keçirilməsi sayəsində ölkə əhalisinin sahibkarlıq fəaliyyətinə cəlb edilməsinin dərəcəsi daha da genişlənəcək, milli iqtisadiyyatın strukturunun yenidən qurulmasında, rəqabət potensialının artırılmasında və iqtisadi qloballaşma şəraitinə uyğunlaşmasında kiçik və orta sahibkarlığın rolu güclənəcək, Azərbaycan cəmiyyətinin sosial problemlərinin həllində özəl sektorun fəal iştirakı təmin ediləcək, istehsal sferasında yeni iş yerləri açılacaq, əhalinin məşğulluğunun strukturu təkmilləşəcək, ölkənin xarici ticarət fəaliyyətində, ən əvvəl də ixrac prosesində qeyri-dövlət bölməsinin payı artacaq və iqtisadi fəaliyyətin regional strukturu daha sürətlə formalaşacaqdır.

Dövlət başçısının Naxçıvan Muxtar Respublikasına, Gəncəbəsar bölgəsinə və Şəki şəhərinə ötən ilki səfərləri zamanı yerlərdə sosial-iqtisadi inkişaf imkanlarını dərinlən araşdırması, müvafiq mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının nümayəndələrinə və hətta yolüstü görüşlər əsnasında ölkə əhalisinin ayrı-ayrı təbəqələrinin təmsilçilərinə dəyərli tövsiyələr verməsi, həmin tövsiyələrin operativ şəkildə əməli fəaliyyət müstəvisinə keçirilməsi deyilənlərin çox tezliklə həyata keçirilməsinə əminlik yaradır. Bu əminliyin maddi əsası isə odur ki, təkcə 2003-cü ilin dövlət büdcəsində sahibkarlığın inkişafına 5000,0 milyon manat vəsaitin xərclənməsi, o cümlədən kənd təsərrüfatı ilə məşğul olmaq üçün məcburi köçkünlərə 3000,0 milyon manat həminədə kreditlərin verilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu isə dövlət büdcəsindən ona ayrılmış vəsaitin 7000,0 milyon manatını məşğulluq tədbirlərinin maliyyələşdirilməsi çərçivəsində yeni iş yerlərinin yaradılması üçün istifadə olunmasını təmin etməlidir. Bundan əlavə, "Azərbaycan Respublikasının 2003-cü il dövlət büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə" ölkə prezidentinin 2002-ci il 26 dekabr tarixli fərmanında iqtisadi inkişaf Nazirliyinə tapşırılmışdır ki, dövlət sərəfşərlərinin yerinə yetirilməsində və dövlət investisiya proqramlarının da kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin iştirakı mexanizminə dair təkliflərini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə təqdim etsin, regionlara investisiyaların cəlb olunması ilə bağlı ardıcıl tədbirlər həyata keçirsin; inhisarçılıq fəaliyyətinin və haqsız rəqabətin qarşısının alınması məqsədilə bazarla hökmran mövqə tutan təsərrüfat subyektləri tərəfindən xidmət şərtlərinin sahibkarlığın və istehlakçıların mənafələrinə uyğun müəyyən edilməsinə nəzarəti gücləndirsin, bu sahədə qanunvericiliyə uyğun tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin etsin; iqtisadiyyatın inkişafının sürətləndirilməsi və ölkəyə investisiyaların cəlb edilməsi üçün

əlverişli şəraitin yaradılması məqsədilə özəlləşdirilməsi məqsədünə hesab olunan yeni sahələrin, o cümlədən səhiyyə, təhsil və mədəniyyət müəssisələrinin özəlləşdirməyə açılması ilə bağlı təkliflərin 2 ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin. Nazirlər Kabineti isə iqtisadiyyatın inkişafına investisiya qoyuluşunu artırmaq məqsədilə "2003-2005-ci illər Azərbaycan Respublikasının İnvestisiya Proqramı"nın layihəsini hazırlayıb dövlət başçısına təqdim etməlidir.

Büdcə - 2003

Yeri gəlmişkən, bir neçə kəlmə də Azərbaycan Respublikasının 2003-cü il dövlət büdcəsi haqqında.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev xalqımıza Yeni il təbrikində dövlət büdcəsini ümumən belə xarakterizə etmişdir: "2003-cü ildə Azərbaycanın sürətli inkişafını təmin edəcək qəbul etdiyimiz dövlət büdcəsidir. İnənam ki, dövlət büdcəsinin ardıcıl surətdə həyata keçirilməsi Azərbaycanda iqtisadiyyatı daha da inkişaf etdirəcək və əhalinin rifah halını daha da yaxşılaşdıracaqdır". Prezidentin də qeyd etdiyi kimi, ölkənin 2003-cü il üçün dövlət büdcəsi 1 milyard 200 milyon dollar həminədədir. Müqayisədə bu o deməkdir ki, 1994-cü ildən bəri dövlət büdcəsi 17 dəfə artmışdır; 1996-cı ildə cəmi 640 milyon dollar həminədə olan büdcə indi 1 milyard 200 milyon dollardır. "Bu onu göstərir ki, ilbail Azərbaycanda iqtisadiyyat inkişaf edir və ölkənin gəlirləri artır. Bu da bizə qarşımızda duran vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün əsas yaradır" - deyər dövlət başçısı fikrini yekun vurur.

2003-cü il dövlət büdcəsinin daxili strukturuna və istiqamət parametrlərinə gəldikdə isə, əvvəlcə, qeyd etmək lazımdır ki, cari ilin vergi və büdcə siyasətində xərclər üzrə aşağıdakı cəhətlərə xüsusi diqqət yetirilməsi nəzərdə tutulur: xərclərin investisiya istiqamətini və sosial yönümlüliyini təmin etmək, 2003-2005-ci illərdə ölkənin daxili potensialından və büdcə

resurslarından səmərəli istifadə etməklə, iqtisadi regionlar üçün xüsusi əhəmiyyəti olan sahələrin inkişafına, istehsal müəssisələrinin fəaliyyətinin daha da genişləndirilməsinə, ixrac yönümlü məhsul istehsalının stimullaşdırılmasına, yerli sahibkarlığın inkişafı yolu ilə əhalinin məşğulluq əmsalının yüksəldilməsinə, həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına və ölkə iqtisadiyyatının daha da canlanmasına kömək etmək; yanaacaq-energetika sektorunun inkişafı, qarşılıqlı ödəmələr və bunun nəticəsi kimi müəssisələr tərəfindən büdcə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə əngəl olan problemlərin həlli üçün məqsədyönlü işi davam etdirmək, büdcədən dolayı subsidiya verilməsi prosesini tənzimləməklə xüsusi monitorinqlər keçirmək və s. bu sahədə maliyyə intizamını möhkəmləndirməyə nail olmaq; sosial siyasətin ardıcıl həyata keçirilməsi üçün kasıblığın mərhələləri aradan qaldırılmasına, əmək haqlarının, pensiyaların və əlillik müavinətlərinin artırılmasına nail olmaq və onların ünvanlılığını təmin edən tədbirlər görmək; dövlət qulluqçularının sosial müdafiəsini gücləndirmək; kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi üçün hazırlanmış proqramların həyata keçirilməsində büdcənin rolunu və vəsait qoyuluşunu artırmaq.

2003-cü il üçün proqnozlaşdırılan iqtisadi və sosial inkişafın əsas makroiqtisadi göstəriciləri ümumi daxili məhsulun artımına, onun tərkibində qeyri-neft sektorunun və regionların iqtisadi inkişafının xüsusi çəkisinin müsbət istiqamətdə dəyişməsinə, daxili istehsalın həcmimin genişləndirilməsinə, iqtisadiyyata xarici investisiyaların axımına şərait yaradacaqdır.

Dövlət büdcəsinin xərcləri ümumi daxili məhsulun 19,6 faizini təşkil etməklə, mütləq ifadədə 6.423 milyard manatdır, başqa sözlə desək, 2002-ci ilə nisbətən 1.293 milyard manat və ya 25,2 faiz çoxdur. Xərclərin 60 faizindən çoxu və ya 3.858 milyard manatı sosial yönümlü tədbirlərin maliyyələşdirilməsinə yönəldilmişdir. Bu, 2002-ci ilə müqayisədə 20,3 faiz artıqdır. 2003-cü ildə təhsildə əmək haqlarının artırılması üçün

140,5 milyard manat, elm, səhiyyə, sosial təminat, gənclər siyasəti və bədən tərbiyəsi, mədəniyyət, incəsənət və kütləvi informasiya vasitələri xərclərinin artırılması üçün 35,4 milyard manat müəyyən edilmişdir.

Büdcənin sosial yönümlüluğu ilə bağlı bir neçə konkret rəqəmi də göstərməyi lazım bilirik.

Dövlət qulluğunda çalışanların maddi rifahının yüksəldilməsi və "Dövlət qulluğu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqinin tam başa çatması ilə bağlı bu il büdcədən 30,7 milyard manat, kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sahəsində çalışan və büdcədən maliyyələşən təşkilatların işçilərinin əmək haqlarının artırılması üçün 8,2 milyard manat, məhkəmə, hüquq-mühafizə və təhlükəsizlik orqanlarında çalışanların əmək haqlarının artırılması üçün isə 66,5 milyard manat vəsait ayrılması nəzərdə tutulmuşdur. Bü-tövlükdə əmək haqlarının artırılması üçün proqnozlaşdırılan 281,2 milyard manat vəsait 2003-cü il büdcəsində olan artımın 21,8 faizini təşkil edir.

Hazırda respublikamızda 1,2 milyondan artıq vətəndaş pensiya və müavinət alır. Övvəldə qeyd etdiyimiz kimi, demək olar ki, hər büdcə ildə onların sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində müəyyən addımlar atılır. Bu il də həmin tendensiya daha ciddi surətdə davam etdiriləcək: pensiya islahatlarının həyata keçirilməsi, yoxsulluğun azaldılması proqramının icrasına başlanğıc kimi pensiya müavinətlərinin artımı üçün 224 milyard manat, o cümlədən dövlət büdcəsindən 138 milyard manat vəsait yönəldiləcəkdir.

Kommunal xərcləri üçün büdcədə 380,8 milyard manat və ya 2002-ci ilə nisbətən 119 milyard manat (45,7 faiz) çox, o cümlədən elektrik enerjisi, qaz və su haqları üçün 310 milyard manat vəsait nəzərdə tutularaq, 2002-ci ilə müqayisədə 54 faiz artıma nail olunmuşdur.

Böyük Vətən müharibəsi və Qarabağ müharibəsi əlillərinə, şəhid ailələrinə və məcburi köçkünlərə kommunal və digər

xidmətlərə görə verilən güzəştlərin ləğvi ilə bağlı kompensasiya ödənişi üçün ötən ilə nisbətən 28 milyard manat və ya 15,8 faiz çox, yəni 107 milyard manat ayrılacaqdır. "Kommunal, nəqliyyat və digər xidmətlər üzrə güzəştlərin müavinətlərlə əvəz olunmasının təmin edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 26 dekabr tarixli 613 nömrəli fərmanına əlavələr edilməsi barədə" dövlət başçısının 2002-ci il 28 dekabr tarixli fərmanı ilə sosial müdafiəyə ehtiyacı olan şəxslərin bəzi kateqoriyaları üçün güzəştlər yenidən bərpa edilib. O cümlədən bu il yanvarın 1-dən etibarən Sovet İttifaqı və sosialist əməyi qəhrəmanlarına, "Şöhrət" ordeninin hər üç dərəcəsi ilə təltif edilmiş şəxslərə 50 min manat, sonralar vəfat etmiş döyüşçülərin dul arvadlarına 30 min manat, 1941-1945-ci illərdə arxa cəbhədə fədakar əməyinə görə orden və medallarla təltif edilmiş şəxslərə, ikinci dünya müharibəsi illərində döyüşən cəbhələrin arxa hüduqları, yaxud döyüşən donanmaların əməliyyat zonaları daxilində ordunun və donanmanın mənafeyi üçün tapşırıqları yerinə yetirmiş xüsusi birləşmələrin işçilərinə, ikinci dünya müharibəsi dövründə Leningrad şəhərinin mühasirəsi zamanı şəhərin müəssisələrində, idarə və təşkilatlarında işləmiş və "Leningradın müdafiəsinə görə" medalı, "Leningrad mühasirəsində yaşayan" döş nişanı ilə təltif edilmiş şəxslərə, başqa ölkələrin ərazisində gedən məhəllə müharibələrində və hərbi münaqişələrdə hərbi birləşmələrin tərkibində iştirak etmiş şəxslərə və keçmiş SSRİ Silahlı Qüvvələrimin, Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin, Daxili İşlər Nazirliyinin mütəxəssisləri və müşavirləri kimi iştirak etmiş şəxslərə 25 min manat məbləğində kompensasiya ödəniləcək. Dövlət büdcəsindən bu məqsədlər üçün 15 milyard manat xərclənəcəkdir. Həmçinin sosial təminat xərclərində elm, təhsil, mədəniyyət, iqtisadiyyat, dövlət idarəçiliyi və digər sahələrdə böyük xidmətləri olan vətəndaşlara ölkə prezidentinin təyin etdiyi fərdi təqaüdlərin ödənilməsi üçün 4,5 milyard manat vəsait nəzərdə tutulmuşdur.

Bunlarla yanaşı, "Azərbaycan Respublikasının 2003-cü il dövlət büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun təbiiq edilməsi barədə" ölkə prezidentinin 2002-ci il 26 dekabr tarixli fərmanında da sosial yönümlü bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruri sayılmışdır. O cümlədən Nazirlər Kabinetinə tapşırılmışdır ki, ölkədə aparılan pensiya islahatını sürətləndirsin, pensiya təminatının sosial sığorta prinsiplərinə uyğun olaraq təkmilləşdirilməsi barədə müvafiq təkliflər hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin; müvafiq dövlət orqanları ilə birlikdə qanunvericiliyə uyğun olaraq müəssisə və təşkilatlarda işləyən vətəndaşların fərdi uçotunun aparılması üçün zəruri tədbirlər həyata keçirsin; sosial yardım sisteminin, o cümlədən müavinətlərin təminatı və ödənilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi barədə təkliflərini hazırlayıb 2 ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin; amak vəzifələrini yerinə yetirərkən bədbəxt hadisə nəticəsində həlak olmuş işçilərin ailələrinə, amak zədəsi almış və peşə xəstəliyinə tutulmuş işçilərə müəssisə və təşkilatların yaradılmış bələdiyyə ödənilməsi barədə təkliflərini 3 ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin; Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü uğrunda döyüşlərdə iştirak etmiş və müharibə veteranı statusu qazınmış vətəndaşların sayını dəqiqləşdirsin və onların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi barədə müvafiq təkliflər versin; əhlinin, iş axtaranların və işsiz vətəndaşların sosial müdafiəsi ilə bağlı tədbirlərin maliyyələşdirilməsinin dövlət proqramlarını Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ilə razılaşdırmaqla təsdiq etsin; iqtisadiyyatın ali təhsilli mütəxəssislərə tələbatını müəyyən etməklə müvafiq ixtisaslar üzrə dövlət hesabına tələbə qəbulunun həddini hər il may ayının 1-dən gec olmayaraq təsdiq etsin, büdcədən maliyyələşən təlim-tərbiyə və təhsil müəssisələrinin yaradılması, genişləndirilməsi, tipinin dəyişdirilməsi və ləğv edilməsi

qaydalarını 2 ay müddətində hazırlayıb təsdiq etsin; müvafiq dövlət orqanları ilə birlikdə ölkədə mənzil tikintisini sürətləndirmək məqsədilə ipoteka kreditləşməsi sahəsində müvafiq qanun layihəsini 3 ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin. İqtisadi İnkişaf Nazirliyi isə Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı və digər aidiyyəti təşkilatlarla birlikdə kommunal xidmətlərə görə ödənişlərin uçotunun düzgün aparılmasını, vətəndaşların rahatlığını təmin etmək məqsədilə kart sistemində keçidlə bağlı beynəlxalq maliyyə təsisatları, nüfuzlu xarici şirkətlərlə təbiiqlar aparmalı və bu sistemin 2003-cü ildə mərhələlərlə tətbiqini təmin etməli, respublikanın Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi, Dövlət Statistika Komitəsi ilə birlikdə, ictimai təşkilatları cəlb etməklə, Azərbaycan Respublikasında minimum yaşayış səviyyəsinin müəyyən edilməsinə dair normativ hüquqi sənədləri və minimum əmək haqqının mərhələlərlə minimum yaşayış səviyyəsinə uyğunlaşdırılmasına dair təkliflərini Nazirlər Kabinetinə təqdim etməlidir.

Beləliklə, qeyd olunanlar Azərbaycanda dövlətin sosial siyasəti ilə iqtisadi inkişaf siyasətinin üzvi surətdə bir-birini tamamlamasına və mahiyyətə keçid dövrünün tələblərinə tamamilə uyğun gəldiyinə aydınca dəlildir. Burada bir məqamı da nəzərə çatdırmağı lazım bilir ki, həm sahibkarlığın inkişafına yönələn və həm də əhalinin sosial müdafiəsi ilə bağlı olan bəzi radikal addımlarımız beynəlxalq maliyyə təsisatlarının, ilk öncə də Beynəlxalq Valyuta Fondunun Azərbaycan hökuməti qarşısında qoyduğu sərt tələblərlə (mənfəət vergisində regional differensiasiyaya getməmək, enerji daşıyıcılarının daxili qiymətlərini qaldırmaq və s.) tam ziddiyyət təşkil etsə də, hökumət sosial-iqtisadi inkişafın realıqlarına və milli maraqlara üstünlük vermiş, bunun ucbatından hətta "Yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı"

nın həyata keçirilməsi üçün BVI-nin 2003-cü ilə vəd etdiyi kreditin növbəti tranşından məhrum olmaq təhlükəsinə də məhəl qoymamışdır. Heydər Əliyevin siyasəti iradəsi ilə atılan bu addım o dərəcədə effektiv təsir bağışlamışdır ki, Azərbaycan iqtidarının xarici və daxili siyasəti ilə bağlı hər bir məsələdə orijinal görünmək istəyən müxalifətçi dil pəhləvanları da bu məqamda hökumətin mövqeyini təqdir etməyə məcbur olmuşlar. Onlar etiraf etməsələr də, xalqımız bir daha əmin olmuşdur ki, Azərbaycan dövlətinin rəhbərini birinci növbədə əhalinin sosial vəziyyəti, onun maddi rifahının yaxşılaşdırılması və durmadan yüksəldilməsi düşündürür. Ardıcıl olaraq həyata keçirilən iqtisadi proqramlar və düşünülmüş islahatlar nəticəsində hər yeni büdcə ili bu istiqamətdə irəliləyişə doğru növbəti addımın startı kimi yadda qalan olur.

Ümid və inam

Artıq tarixin növbəti sahifəsinə dönmə 2002-ci ili, bütün digər sahələrdəki tələpəli məqamları ilə yanaşı, həm də iqtisadi həyatda dövlətin fəallığının nəzərəcarpacaq dərəcədə güclənməsi, bazar münasibətlərinin tənzimlənməsində dövlətin təsir mexanizmlərinin rolunun artması ilə xarakterizə olunan büdcə-təsərrüfat ili kimi dəyərləndirə bilərik. Payızda bizi çox mühüm tarixi-siyasi hadisə - 2003-cü ilin prezident seçkisi gözləyir. Bununla bağlı cəmiyyət həyatının müxtəlif sahələrində, o cümlədən sosial-iqtisadi sahələrdə aparılan islahatların sürətinin zəifləyəcəyi, yaxud hətta əzəmətli quruculuq işlərinə "fasilə verəcəyi" barədə bədgümanların proqnozlarına heç bir əsas yoxdur. "Bizim 2003-cü ilə böyük planlarımız var. Ancaq hələ ki, Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatını tam bərqərar etmək, özəlləşdirməni sona çatdırmaq üçün, sahibkarlığı inkişaf etdirmək, hər bir sahibkarın səmərəli işləməsinə şərait yaratmaq üçün görüləsi işlərimiz çoxdur" - cəmi

bir neçə gün əvvəl, ölkəmizdə qonaq olan Türkiyənin Ədalət və İnkişaf Partiyasının sədri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın şərafına təşkil edilmiş ziyafətdə möhtərəm Heydər Əliyevin bəyan etdiyi bu fikirlər məgər dövlətimizin və onun müdrik başçısının iqtisadi inkişafın təminatına yönəlmiş siyasi kursunun dönməzlüyündən xəbər vermirmi? Məgər ötən il dövlətin fəal iştirakı ilə iqtisadi artım sahəsində əldə edilmiş nailiyyətlər 2003-cü il dövlət büdcəsinin ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyasına və proqnoz göstəricilərinə maksimum dərəcədə uyğunluğu sübut etmirmi ki, şəriksiz milli liderimiz, dünya şöhrətli siyasətçi və müdrik dövlət xadimi Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında yeni Azərbaycan quruculuğu sahəsində ölkədə aparılan genişmiqyaslı işlərin sürəti nəinki səngiyəcək, əksinə, məhz təzə qədəm qoyduğumuz 2003-cü il – prezident seçkisi ilə bəzər münasibətləri şəraitində iqtisadi inkişaf üçün həyatı əlamyyət kəsb edən təbii mühəsirlərin restrukturizasiyası və dərin institusional islahatları ilə olacaqdır?"

"Biz 2003-cü ilə böyük nəibətiliklə baxırıq. Ölkəmizdə yaranmış ixtimam-siyasi sabitlik davam edir. Biz insanlara rahat yaşamaq imkanı yaratmışıq və insanların həyat tərzinin ilbəil, aybaay yaxşılaşması üçün çalışırıq və bundan sonra da çalışacağıq. Ümidvaram ki, bizim hamımızın birlikdə göstərdiyimiz səylər 2003-cü ildə öz gözəl nəticələrini verəcəkdir" - bu da möhtərəm Prezidentimizin sözləridir. Arxada qalan ilin son gecəsində, böyük əminliklə söylənmiş bu kəlmələrə dövlətin, Vətəni sevmə, onun bu günü və sabahı naminə var gücünü, bilik və bacarığını sərf etməyə daim hazır olan hər bir vətəndaş Azərbaycan vətəndaşı tərəddüdsüz, şübhəsizdən imza qoyur..

YANVAR 2003-cü H

SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFIN YENİ YÜKSƏLİŞ PROQRAMI

"Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında" prezident fərmanını qətiyyətlə bu cür xarakterizə etmək olar...

Dövlət müstəqilliyimizin son 10 ili ərzində Azərbaycan Respublikası özünün siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni inkişafında əsə bərabər bir yol keçmişdir. 1993-cü ilin yayında xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qaydadan möhtərəm Heydər Əliyev tarix üçün çox qısa olan zaman kəməyində özünün şah əsərini - demokratik dünya dəyərlərinə tam uyğun olan YENİ AZƏRBAYCANI qurmağa müvəffəq olmuşdur. Heydər Əliyevin yenilməz siyasi iradəsi, rəhbər qətiyyəti və zəngin idarəetmə təcrübəsi sayəsində ötən illər ərzində Azərbaycan Respublikası Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiya regionunda dünya siyasətinin başlıca geostrateji maraq mərkəzinə, iqtisadi cəhətdən daim yüksəlişdə olan bir diyara çevrilmişdir.

Yeddiinci ildə ki, Azərbaycanda ümumi daxili məhsulun həcmi stabil olaraq hər il 8-10 faiz artır, inflyasiyanın səviyyəsi 1800 faizdən 2-3 faiz həddinə enmişdir və bu göstəricilər bütün MDB məkanında ən yüksək göstəricilər sayılır, adambaşına investisiyanın həcminə görə isə Azərbaycan həm MDB-də, həm də Şərqi Avropa məkanında lider mövqeyindədir. Möhtərəm Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında aparılan məqsədyönlü siyasətin, həyata keçirilən düşünülmüş islahatların məntiqi nəticəsi olaraq, 1996-2002-ci illərdə bütün makroiqtisadi göstəricilər 2-3 dəfədən çox artmış, ölkənin strateji valyuta ehtiyatları çoxalaraq bir milyard üç yüz milyon dollara çatmışdır. Son 10

İldə Azərbaycanda ÜDM istehsalı 18,3 dəfə artaraq 2002-ci ildə 29,6 trilyon manat olmuşdur. Ötən il ümumi daxili məhsulun 59,8 faizi maddi istehsal sahəsində, 32,9 faizi xidmət sahəsində, 7,3 faizi isə iqtisadiyyatın digər sahələrində yaradılmışdır. On il ərzində (1993-2002-ci illərdə) adambaşına ÜDM istehsalı 222,1 min manatdan 3,7 milyon manata (756,3 ABŞ dolları) çatmış və ya 16,6 dəfə artmış, bu göstəriciyə görə Azərbaycan Respublikası MDB ölkələri arasında Rusiya, Ukrayna, Belarus və Qazaxıstandan sonra beşinci yeri çıxmışdır.

Ümumi daxili məhsul istehsalının dinamikasının təhlili də Azərbaycanda iqtisadi inkişafın üstünlüklərini nümayiş etdirir. Belə ki, əgər 1998-ci ildə respublikamızda adambaşına istehsal edilən ÜDM-in həmi Ermənistanın göstəricisini 14,2 faiz qabaqlayırdısa, 2001-ci ildə artıq 2 dəfə - 28,4 faizə qədər artmışdır. Eyni göstərici üzrə əgər Azərbaycan 1998-ci ildə qonşu Gürcüstandan 27,5 faiz geri qalırdısa, cəmi 3 il ərzində bu gerilik nəinki aradan qaldırılmış, hətta 4,9 faiz üstünlük əldə edilmişdir. Bu müqayisə zamanı bir məqama da diqqət yetirmək yerinə düşərdi ki, Azərbaycan adambaşına düşən göstəricilər üzrə əldə etdiyi üstünlüklərə əhalinin sayının qonşu ölkələrə nisbətən daha sürətlə artdığı bir şəraitdə nail olmuşdur: belə ki, 1998-2001-ci illərdə Ermənistanda əhalinin sayı cəmi 0,5 faiz artmış, Gürcüstanda hətta 3,1 faiz azalmış, Azərbaycanda isə 2,4 faiz artmışdır.

1993-cü ilin ikinci yarısından etibarən respublikamızda iqtisadi-siyasi sabitliyin tədricən bərqərar edilməsi yerli və xarici investorlar üçün yeni imkanlar açmış, Azərbaycana xarici investisiyaların axını ildən-ilə artaraq 2002-ci ildə maksimal həddə çatmışdır: həmin il ölkə iqtisadiyyatına 2,2 milyard dollar investisiya qoyulmuşdur. Bu illər ərzində fəaliyyət göstərən müstəqil və tam xarici investisiyalı müəssisələr tərəfindən Azərbaycan iqtisadiyyatına (neft sənayesi istisna olmaqla)

1,6 milyard ABŞ dolları həcmində vəsait yönəldilmişdir. Hazırda Azərbaycan MDB məkanında adambaşına ən çox xarici investisiya qoyulan ölkədir: adambaşına xarici investisiyanın həmi 211 dolları ötüb keçir ki, bu da MDB dövlətlərində ən yüksək göstəricidir.

1995-ci ildən indiyədək ölkəmizin iqtisadiyyatına ümumilikdə 9 milyard ABŞ dolları həcmində xarici investisiya qoyulmuşdur ki, bunun da 6 milyard dolları və ya 67 faizi neft sektoruna, qalan hissəsi isə digər sahələrə yönəldilmişdir. Ötən il bütün maliyyə mənbələri hesabına ölkənin iqtisadi və sosial sahələrinin inkişafına 103 trilyon manat həcmində investisiya yönəldilmiş, ümumi investisiya qoyuluşu 2001-ci ilə müqayisədə 1,8 dəfədən çox, tikinti-quraşdırma işlərinin həmi isə 2,7 dəfə artmışdır. Bu, MDB dövlətləri arasında ən yüksək göstəricidir. Bu gün ölkənin sosial-iqtisadi inkişafını sürətləndirmək və problemləri kompleks həll etmək məqsədilə 10-dan çox dövlət proqramı həyata keçirilir.

Dövlətimizin apardığı ardıcıl və məqsədyönlü iqtisadi siyasət və yeni neft strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində hazırda Azərbaycanda 14 dövlətin 33 aparıcı şirkəti neft müqavilələrinin həyata keçirilməsi ilə məşğuldur. Son on ilin ən yaddaqalan hadisəsi - 1994-cü ilin sentyabrında imzalanmış "Ösün müqaviləsi" artıq əməli bəhrəsini verməkdədir. Ölkədə aparılan uğurlu neft strategiyası nəticəsində ildən-ilə artan neft gəlirlərindən daha səmərəli istifadə etmək üçün Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondu yaradılmışdır. 2001-ci il yanvarın 1-də 270,9 milyon dollar start kapitalı ilə fəaliyyətə başlayan bu fondla hazırda 800 milyon dollardan çox vəsait toplanmışdır və ondan ölkə üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən sosial-iqtisadi layihələrin reallaşmasında, habelə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüş 1 milyon

nəfərə yaxın soydaşımızın çox vacib sosial-məişət problemlərinin həlli üçün istifadə edilir. Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin tikintisində və Şahdəniz layihəsinin icrasında işlər proqrama uyğun olaraq uğurla davam etdirilir.

Bəli, Azərbaycanda 1993-1995-ci illərdə təcrübəli dövlət xadimi Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən qətiyyətli və məqsədyönlü tədbirlər əvvəllər baş alıb gedən özbaşaltlıqlara və xaosla son qoymuş, ictimai-siyasi sabitliyi təmin etmiş, ölkənin hərtərəfli sosial-iqtisadi inkişafı və beynəlxalq iqtisadi sistemə integrasiyası üçün əlverişli şərait yaratmışdır. 1995-ci ildən başlayaraq, ardıcıl surətdə aparılan düşünülmüş, bir sıra məqamlarda isə hətta radikal xarakterli islahatlar nəticəsində iqtisadiyyatın inkişafında ciddi irəliləyiş əldə edilmiş, əksər sahələrdə, xüsusilə makroiqtisadi göstəricilərin artımında yüksək nəticələrə nail olunmuş, bazar münasibətlərinin dərinləşməsində və iqtisadi potensialın formalaşmasında həlledici rol oynayan azad sahibkarlığın təməli qoyulmuş və özəl bölmənin, vətəndaş təşəbbüskarlığının inkişafında əhəmiyyətli uğurlar qazanılmış, əhalinin rifah halının yaxşılaşdırılması, cəmiyyətin sosial müdaliyyə ehtiyacı olan üzvlərinə dövlət qayğısının artırılması istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır.

Bütün bunlar, mövcud imkanlardan daha səmərəli istifadə etməklə, Azərbaycanın iqtisadi cəhətdən güclü dövlətə çevrilməsi, onun dünya təsərrüfat sistemində integrasiyası və bu sistemdə özünə layiq yer tutması, ölkədə sosial problemlərin həlli və əhalinin güzəranının daha da yaxşılaşdırılması üçün etibarlı zəmin yaratmışdır. Eyni zamanda, iqtisadiyyatda müəhiddə olunan müşət meylləri möhkəmləndirmək və daha da inkişaf etdirmək, sosial sahədə qarşıda duran problemlərin həllini sürətləndirmək dövlət səviyyəsində yeni sayələr göstərilməsini, dövlətin tənzimləyici rolunun gücləndirilməsini və sosial-iqtisadi inkişaf tədbirlərinə hərtərəfli dövlət himayəsinin artırıl-

masını tələb edir ki, bütün bunlar da "Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2003-cü il 24 noyabr tarixli fərmanında özünün tam dolğun ifadəsini tapmışdır.

Baş nazir təyin olunduqdan dərhal sonra jurnalistlərə verdiyi ilk müsahibəsində cənab İlham Əliyev bəyan etmişdi ki, "bizim məqsədımız iqtisadi cəhətdən güclü və siyasi cəhətdən müstəqil Azərbaycan dövləti qurmaqdır". Cənab İlham Əliyev prezident seçkiləri marafonuna qoşulduğu ilk gündən bəyan etdi ki, onun başlıca amalı Heydər Əliyev kursunu davam etdirmək və bu istiqamətdə yeni-yeni uğurlar əldə etmək olacaqdır. Oktyabrın 31-də, andıçma mərasimində cənab İlham Əliyev möhtərəm Heydər Əliyevə müraciətlə belə söylədi: "Əziz Prezident, əsərin olan müasir Azərbaycanı gücləndirəcəyik, zənginləşdirəcəyik, hərtərəfli inkişaf etdirəcəyik, Sizin yolumuzla yeni qalabalara doğru gedəcəyik".

"Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında" 24 noyabr tarixli prezident fərmanında əksini tapan müddəaların bir qismi artıq fəaliyyətdə olan dövlət proqramlarının və ümumiyyətlə sosial-iqtisadi layihələrin, nəzərdə tutulmuş planların həyata keçirilməsi istiqamətində işlərin sürətləndirilməsinə və müvafiq tədbirlərin təkmilləşdirilməsinə yönəldilmişdir. Bütün bunların əsasında fərmandan qırmızı xətt keçən başlıca ideya - nəinki bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində, həm də ABŞ, Yaponiya, Almaniya və digər inkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi, iqtisadi-sosial inkişafda mühüm rol oynayan dövlətin tənzimləyici rolunun gücləndirilməsi ideyası durur.

Dövlət tənzimlənməsinin məqsədi iqtisadi sabitliyi möhkəmləndirmək, dinamik inkişafa nail olmaq və sosial-iqtisadi problemlərin həlli üçün düzgün iqtisadi, maliyyə, xarici iqtisadi, so-

sial, demoqrafik və ekoloji siyasət yeritməklə, bazar subyektlərinin iqtisadi fəallığını yüksəltməkdən və təsərrüfat fəaliyyətini həyata keçirməkdə onlara kömək etməkdən ibarətdir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, dövlətin öz tənzimləyici rolunu uğurla həyata keçirməsi üçün ölkədəki iqtisadi vəziyyətin daim müşahidə edilməsi (monitorinqinin aparılması), sahibkarlıq mühitinin və investisiya axınlarının təhlil edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məhz bu məqsədlə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə tapşırılmışdır ki:

✓ ölkənin sosial-iqtisadi həyatında əldə edilmiş dinamik inkişafın davam etdirilməsinə nəzarəti artırsın, bu sahədə qarşıya çıxan problemlərin vaxtında aradan qaldırılması üçün müvafiq tədbirlər həyata keçirsin;

✓ iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin inkişafına dair son illərdə qəbul olunmuş dövlət proqramlarının - Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı (2002-2005-ci illər), 2003-2005-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf, Avropa Sosial Xartiyasında nəzərdə tutulmuş normaların tətbiqi, Azərbaycan Respublikasında 2002-2005-ci illərdə turizmin inkişafı, Azərbaycan Respublikasında ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişaf və digər proqramların icrası vəziyyətini araşdırsın, bu proqramlarda nəzərdə tutulmuş tədbirlərin vaxtında və tam həcmdə yerinə yetirilməsini təmin etsin.

Fərmanda iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin bütün əsas istiqamətlərinin əks olunması bu mühüm sənədin əhəmiyyətini daha da artırır və onu hərtərəfli düşünüb-daşınılmış bir proqram kimi səciyyələndirir.

Mütəxəssislərə məlumdur ki, bütün inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi əsas heç istiqamət üzrə reallaşdırılır:

- ölkənin makroiqtisadi siyasətinin mühüm istiqamətlərinin müəyyənəşdirilməsi;

- ölkənin maliyyə vəziyyətinin stabiləşdirilməsinin təmin edilməsi;

- xarici iqtisadi tarazlığın təmin edilməsi;

- əhalinin sosial müdafiəsinin həyata keçirilməsi;

- sosial-iqtisadi problemlərin həll edilməsi.

Bu mənada fərmanda respublikanın regionlarında rəvan sosial-iqtisadi inkişafa nail olunması zərurəti haqlı olaraq ön plana çəkilmiş. Nazirlər Kabinetinə tapşırılmışdır ki, regionların yerli resursları və digər amillər nəzərə alınmaqla, onların sosial-iqtisadi inkişafı məqsədilə müvafiq dövlət proqramının layihəsini 1 ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində ölkədə mövcud olan iqtisadi subyektlərin dünya təsərrüfat əlaqələrində mütəmadi olaraq iştirak etməsi və beynəlxalq integrasiyaya nail olunması bütövlükdə iqtisadi dirçəlişin stimullaşdırılmasının mühüm istiqamətlərindəndir. Ona görə, heç də təsadüfi deyildir ki, ölkə prezidenti müəssisələrdə beynəlxalq standartlara cavab verən məhsul istehsalı və onların dünya bazarlarına ixracını stimullaşdıran müvafiq tədbirlər görülməsini məqsədbuğün sayaraq, fərmanda bununla bağlı Nazirlər Kabinetinə xüsusi tapşırıq vermişdir. Fikrimizcə, bu tədbirlər sırasına təsərrüfat subyektlərinin xarici yarmarka və sərəgilərdə iştirak etmələrinə yardım edilməsi, xarici tərəfdaşlarla əlaqələrin qurulmasına şərait yaradılması, ixrac kreditləri üzrə zəmanətlərin verilməsi, reklam işlərinin aparılmasında köməklik göstərilməsi, habelə ixracın inkişafına maliyyə dəstəyi, stimullaşdırılan güzəşt və subsidiyaların verilməsi də aid edilməlidir.

Prezident fərmanında iqtisadiyyatın hərtərəfli tərəqqisinə nail olmaq məqsədilə qeyri-neft sektorunun sürətli inkişafını təmin edən işlərin görülməsi, bu sahəyə investisiyaların cəlb edilməsinin stimullaşdırılması istiqamətində məqsədyönlü tədbirlərin həyata keçirilməsi və onların nəticələri barədə rühbə bir dəfə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat verilməsi tələb olunur.

Bu, hər şeydən əvvəl, ölkə iqtisadiyyatının strukturunun optimallaşdırılması deməkdir və öz növbəsində, həm müəyyəni, həm də anənəvi sahələri əhatə etməklə, iqtisadiyyatın sahə və ərazi strukturunun təkmilləşdirilməsini ön plana çəkir. Bu zaman yeni təfəkkür və bazar iqtisadiyyatı qanunları əsas götürülməklə, struktur, sənaye, investisiya, elmi-texniki və digər vacib sahələrdə siyasət işləni hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir. Elə etmək lazımdır ki, ölkədə mövcud olan resurslardan istifadə asanlaşsın və onun səmərəliliyinin yüksəldilməsinə nail olunsun, təkmil regional siyasət yeritməklə istehsalın resurs mənbələrinə yaxınlaşdırılması və regionlarda əhəlinin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi təmin edilsin.

Sosial sahələrdə əvvəlki illərdə başlanmış islahatların sürətləndirilməsi, əhaliyə göstərilən sosial xidmətlərin keyfiyyətinin əsaslı surətdə yaxşılaşdırılması, mövcud nöqsanların və neqativ halların aradan qaldırılması üçün müvafiq tədbirlərin hazırlanıb həyata keçirilməsi də hökumətin diqqət mərkəzində dayanmalı, bu işlər Təhsil Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi, Mədəniyyət Nazirliyi və digər dövlət orqanları ilə əlaqəli şəkildə aparılmalıdır.

Iqtisadiyyatın idarə edilməsi sistemində islahatların başa çatdırılması, o cümlədən Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin strukturunun təkmilləşdirilməsi və bir sıra ərə hakimyyəti orqanlarında vəzifə və səlahiyyətlərin dəqiqləşdirilməsi ilə bağlı təkliflərin 1 ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim edilməsi barədə tapşırıq iş idarəetmədə və struktur dəyişikliklərinin aparılması istiqamətində nəzərdə tutulmuş tədbirlərin tezliklə həyata keçirilməsinə xidmət edir.

Məlum olduğu kimi, son illərdə ölkədə bazar münasibətlərinin dərinləşdirilməsinə xidmət edən dövlət səviyyəli tədbirlər siyasətində sahibkarlığın hərtərəfli inkişafına, özəlləşdirmənin ikinci mərhələsinin keçirilməsinə və inhisarçılıq fəaliyyətinin məhdudlaşdırılmasına, haqsız rəqabətin qarşısının alınmasına yö-

nəlmüş qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi xüsusi diqqət mərkəzində olmuşdur. Prezident fərmanında Azərbaycan Respublikasının Iqtisadi İnkişaf Nazirliyinə bu vəzifə olaraq tapşırılmışdır ki, dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramına uyğun olaraq özəlləşdirməyə açıq elan olunmuş dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsini və idarəetməyə verilməsini sürətləndirsin, inhisarçılıq fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması və haqsız rəqabətin qarşısının alınması məqsədilə qanunvericilik çərçivəsində zəruri tədbirlər həyata keçirsin, sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı əvvəllər qəbul olunmuş qərarların icrasını sürətləndirsin və bu işdə qarşıya çıxan maneələrin aradan qaldırılması üçün qanunvericiliyə uyğun olaraq müvafiq tədbirlər görsün, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı ilə birlikdə sahibkarların maliyyə resurslarına olan ehtiyacını daha dolğun ödəmək məqsədilə verilən kreditlər üçün girov təminatının təkmilləşdirilməsi barədə təkliflərin 1 ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin, beynəlxalq və regional maliyyə və iqtisadi qurumlarla ölkənin əməkdaşlıq əlaqələrinin daha da genişləndirilməsi istiqamətində məqsədyönlü iş aparılmasını təmin etsin.

Prezident fərmanının mahiyyətini əks etdirən ikinci qrup müddəalar indiyə qədər təşkilatı-hüquqi həllini tapmayan tədbirləri əhatə edir. Respublikanın Nazirlər Kabineti aidiyyəti dövlət orqanları ilə birlikdə ölkədə işsizliyin azaldılmasına və əhəlinin, xüsusilə gənclərin faydalı əməklə məşğulluğunun artırılmasına yönəldilmiş tədbirlər planı, qadın şəhərciklərində məskunlaşmış qaçqınlar və məcburi köçkünlər üçün yeni müvafiq ti qəsəbələrin və evlərin tikilməsini təmin etmək, onların yaşayış şəraitini yaxşılaşdırmaq və məşğulluğunu artırmaq məqsədilə xüsusi dövlət proqramı, aqrar sektorda islahatların ikinci mərhələsinə başlamaq və bununla əlaqədar lazımı tədbirlərin görülməsini sürətləndirmək məqsədilə (texniki servis mərkəzlərinin təşkili, fermerlərin texnika ilə daha böyük həcmdə təmin olunması, toxumçuluq bazasının inkişaf etdirilməsi, yeni emal

müəssisələrinin yaradılması və s.) müvafiq təkliflər hazırlayıb 1 ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməlidir.

Hökumət əhalinin yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədilə əmək haqqı və təqaüd sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində müvafiq işlər aparmalı və 2004-cü ilin birinci yarısının nəticələrinə görə onların artırılması barədə təkliflərini, əhalinin pensiya təminatını yaxşılaşdırmaq məqsədilə sosial sığorta sisteminə islahatları sürətləndirməli və vətəndaşların pensiya təminatı ilə bağlı yeni qanun layihəsini, ölkədə kommunal islahatların aparılması mexanizmini 2 ay müddətində hazırlayıb baxılmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməlidir.

Dünya təcrübəsində olan alternativ enerji mənbələrindən (günəş, külək, termal sular enerjisindən, kiçik su elektrostansiyalarından) ölkədə istifadə etmək və onları inkişaf etdirmək məqsədilə müvafiq təkliflərin hazırlanması, əhalinin sağlamlığını qorumaq məqsədilə yüksək keyfiyyətli məhsul və dərmanləvazimatının istehsalını və idxalını təmin edən tədbirlərin (keyfiyyətə nəzarətin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi də daxil olmaqla) hazırlanıb həyata keçirilməsi də zəruri sayılır.

Üçüncü qrup müddəalar ölkədə bank sisteminin, maliyyə-kredit siyasətinin təkmilləşdirilməsi, bu işdə şəffaflığın təmin edilməsi məqsədlərinə yönəlməlidir. O cümlədən Nazirlər Kabinetinə tapşırılmışdır ki, neft-qaz sənayesində gəlirlərin idarə olunması üzrə uzunmüddətli strategiya barədə təkliflərini 2 ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının prezidentinə təqdim etsin; ölkənin sosial-iqtisadi problemlərinin həlli üçün Dövlət Neft Fondundan ayrılan vəsaitin şəffaflığını qorumaq məqsədilə onun büdcə xərcləri çərçivəsində ünvanlı istifadəsini təmin edən tədbirlər görsün; dövlət büdcəsi xərclərinin strukturunun təkmilləşdirilməsinə dair 2 ay müddətində təkliflər hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin.

Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı bank sistemində islahatların sürətləndirilməsinə və bank xidmətinin yaxşılaşdırılmasına dair təkliflərini bir ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməlidir.

Nəhayət, sadalananlarla birbaşa bağlı olan digər müddəalar ictimai, maliyyə və vəzifə intizamının gücləndirilməsinə xidmət edir. Nazirlər Kabinetinə tapşırıb ki, ölkənin sosial-iqtisadi həyatında əldə edilmiş dinamik inkişafın davam etdirilməsinə nəzarəti artırsın, bu sahədə qarşıya çıxan problemlərin vaxtında aradan qaldırılması üçün müvafiq tədbirlər həyata keçirsin və görülməli işlər barədə ildə iki dəfə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin.

Maliyyə Nazirliyi dövlət müəssisələrində maliyyə intizamının möhkəmləndirilməsini, gəlirlərin artırılmasını və xərclərin səmərəli istifadəsini təmin etmək məqsədilə müvafiq təkliflər hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməli, dövlət büdcəsi vəsaitinin təyinatına görə səmərəli istifadə olunmasına və dövlət vəsaiti hesabına satınalmalara nəzarəti gücləndirməli, maliyyə intizamına riayət etməyən büdcədən maliyyələşən təşkilatlara qarşı qanunvericiliyə uyğun olaraq müvafiq tədbirlər görməlidir.

Dövlət müəssisələrinin, şirkətlərinin, səhmdar cəmiyyətlərin və digər təşkilatların rəhbərləri maliyyə intizamını gücləndirməli, bu sahədə mövcud olan nöqsanları aradan qaldırmaqlı və ödəməmələr probleminin həlli istiqamətində konkret tədbirlər hazırlayıb həyata keçirməli, görülməli işlər barədə rübdə bir dəfə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə məlumat verməlidirlər. Nazirlər Kabineti isə bu məsələlərin icrasını daimi nəzarətdə saxlamalı, yaranmış vəziyyəti araşdırıb müvafiq tədbirlər görməli və nəticəsi barədə rübdə bir dəfə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat verməlidir.

Prezident fərmanı ilə mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının rəhbərlərinə tapşırılmışdır ki, vətəndaşların müəyyən olunmuş qrafikə uyğun olaraq qəbulunu, onların müraciət-

lərinə, oriza və şikayətlərinə vaxtında baxılmasını və haqlı tələblərinin həll edilməsini təmin etsinlər, müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının aparatlarında nizam-intizamın gücləndirilməsi üçün zəruri tədbirləri görsünlər.

Andiçmə mərasimində cənab İlham Əliyev demişdir: "Oktyabrın 15-də Azərbaycan xalqı seçki məntəqələrinə gələrək Heydər Əliyev siyasətinə səs veribdir. Bu siyasətə Azərbaycanda alternativ yoxdur". Bu gün - 2003-cü ilin sonunda 10 il əvvəlki dövrə nəzər salanda, yeni Azərbaycan quruculuğunun arxada qalan hər bir ilini göz önünə gətirəndə bir daha əmin oluruq ki, cənab Heydər Əliyevin siyasəti sabitlik, əmin-amanlıq, inkişaf və tərəqqi siyasətinin, həqiqətən, alternativ yoxdur və bu siyasət ölkədə sosial-iqtisadi inkişafın yeni yüksəlişini təmin etməyə qadir olan yeganə düzgün siyasətdir. Bu siyasətin əsasında dayanan konseptual vəzifələrin uğurlu həllinə nail olmağın isə birca yolu var: dövlət başçımızın ətrafında möhkəm birləşərək qarşıda duran quruculuq işlərində yaxından iştirak etmək, hər bir məsələdə vətəndaş əzmi və qətiyyəti nümayiş etdirmək.

NOY ABR 2003-cü il

III.

"Korrupsiya ilə mübarizə
bizim fəaliyyətimizin
əsas istiqamətlərindən biridir
və gələcəkdə də biri olacaqdır".

*Heydər ƏLİYEV,
Azərbaycan xalqının
ümummilli lideri*

"Bu gün Azərbaycanda
audit xidməti...
iqtisadi siyasətin aparılmasında
mühüm rol oynayır".

*İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti*

HEYDƏR ƏLİYEV – KORRUPSIYAYA QARŞI MƏTİN MÜBARİZ

Korrupsiya və rüşvətخورluğa qarşı mübarizə daim Heydər Əliyevin dövlətçilik strategiyasının mühüm qollarından birini təşkil etmişdir. Hələ 1969-cu ilin iyul ayında Azərbaycana birinci dəfə rəhbər seçilən dövrdən başlamış bu mübarizə indi də böyük mətinlik və ardıcılıqla aparılmaqdadır. Bu, özünü bir daha 1999-cu ilin dövlət büdcəsi layihəsinin müzakirəsinə həsr olunmuş respublika müşavirəsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev cənablarının yekun nitqində bariz surətdə göstərdi: *"Korrupsiya Azərbaycanda biza çox zərər vurur. Korrupsiya ilə mübarizə bizim fəaliyyətimizin əsas istiqamətlərindən biridir və gələcəkdə də biri olacaqdır"*.

Son dövrlərdə müxtəlif səviyyələrdə *"korrupsiya"*, *"mafiya"*, *"iqtisadi cinayətkarlıq"* və başqa terminlər işlədilsə də, araşdırmalar göstərir ki, bu məfhumlar heç də həmişə düzgün açıqlanmır, yaxud da onları yalnız bugünkü həyatımıza xas olan bir reallıq kimi göstərməyə cəhd edilir. Əslində isə bu, heç də belə deyildir. Fikrimizi əsaslandırmaq üçün korrupsiya, mafiya kimi ictimai təhlükəli halların mahiyyətini açıqlamağı və bütün dünyada onların mövcud olan formalarını və yayılma səbəblərini göstərməyi, onlara qarşı mübarizə yolları barədə mülahizələrimizi bildirməyi məqsədmüvafiq hesab edirik.

Mafiya mütəşəkkil cinayətkarlıq sisteminə daxil olan, biri-biri ilə çulğışan və bir-birini tamamlayan aşağıdakı əlamətlərə malik gizli cinayətkar təşkilatdır:

a) gizli təşkilat kimi mafiya konspirasiyaya, sətir intizama və ciddi iyerarxiyaya, susmaq əhdini pozmaq üstündə cəza qanunlarına və qan intiqamına əsaslanır;

b) cinayətkar təşkilat kimi mafiya universal ola bilər (həddə-ləyih tələb etməkdən tutmuş külli miqdarda oğurluğa, nar-

kotik maddələrin daşınmasından tutmuş təxribatlaradək hər növ cinayət törədə bilər) və ixtisaslaşmış (məsələn, yalnız nar-kobiznes və ya yalnız avtomobillərin qaçırılıb satılması istiqamətində) ola bilər;

c) korrupsiyalı əlaqələri olan təşkilat kimi mafiya, əvvəla, məhkəmə təqibi riskini azaltmağa çalışır; ikincisi, hakimiyyət, xüsusi xidmət və bank nümayəndələrini ələ almaqla, onları sadəcə olaraq bu və ya başqa xidmətlər göstərməyə deyil, mafiya-ya qulluq etməyə, onun gəlirlərinin artmasına yardımçı olmağa məcbur edir.

Məhz son əlamət mafiyanı cəmiyyətdə korrupsiyanın yaranması və yayılması işində zəruri təməl kimi səciyyələndirir.

Bütövlükdə **korrupsiya** xüsusi mənafları təmin etmək üçün qulluq mövqeyindən maliyyə sövdələşmələri və rüşvətخورluqla müşayiət olunan sui-istifadə kimi başa düşülür.

Başqa bir anlayışa görə, "mükafat" müqabilində digər bir şəxsə "qulluq göstərən" dövlət məmurunun qəbul olunmuş normalardan fərqlənən hərəkəti korrupsiyadır.

Lakin bunlar korrupsiyanın mibətən dar anlayışıdır.

Korrupsiya üçün səciyyəvi olan yuxarıdakı tipik hərəkətlə yanaşı, onun aşağıda sadalanan bir sıra əlamətləri də qeyd olunmalıdır:

✓ şəxsi və korporativ mənfəət əldə etməkdən ötrü vəzifəli şəxslərin və dövlət qulluqçılarının kommersiya fəaliyyətində bilavasitə iştirak etməsi;

✓ dövlət vəsaitini kommersiya strukturlarına "ötürmək" və pulu "nağdlaşdırmaq" üçün qulluq mövqeyindən istifadə edilməsi;

✓ dövlət resurslarından istifadə etməklə özünün korporativ (siyasi, dini, milli, tayfa və s.) qrupuna güzəştlər verilməsi;

✓ şəxsi və korporativ mənfəət əldə etməkdən ötrü kütləvi informasiya vasitələrinə təsir göstərmək üçün qulluq mövqeyindən istifadə edilməsi;

✓ vəzifəli şəxslərin və dövlət qulluqçılarının kommersiya

strukturlarında qondarma şəxslərdən və qohum-əqrəbasından istifadə etməsi.

I. Korrupsiyanın formaları

Bütün dünyada korrupsiyanın formaları aşağıdakı şəkildə qruplaşdırılır:

1) dövlət məmuru dövlətin özündən oğurlayır. Məsələn, dövlətin yerli hakimiyyətə, məktəbə və ya müəssisəyə ayırdığı subvensiya konkret sahibinə çatanaq bu zəncirin bir və ya bir neçə həlqəsində qismən və ya tamamilə talan edilir, özü də çox zaman məhz məmurlar tərəfindən. Buna istədiyin qədər misal gətirmək olar;

2) dövlət məmuru müəssisələrdən və ya xüsusi sahibkarlardan pul tələb edir, onlar isə könüllü və ya məcburən bu sövdləşməyə gedirlər. Əksər hallarda dövlət müəssisələrə xüsusi güzəştlər, xidmətlər, vergilər, imtiyazlar "satır" və ya qanun pozuntularına (təhlükəsizlik normalarına, iqtisadi normalara əməl olunmamasına və s.) göz yumacağını vəd edir.

Bu cür havadarlıq münasibətləri müəssisələr arasında azad rəqəbatın inkişafına əngəl törədir və ayrı-ayrı sahələrdə, xüsusən xammal məhsulları istehsalında öz inhisarını saxlama vəsi-təsidir;

3) dövlətin nümayəndələri vətəndaşı aldadır, soyur, vətəndaş isə istər-istəməz rüşvətخورluğu dəstəkləyir;

4) müəssisə və ya maliyyə qrupu dövlət nümayəndələrinin köməyi ilə korporativ və xüsusi mənafeclər üçün əmlak sərvətlərini talan edir. Milli sərvətlərin qiymətinin aşağı salınmasına və qeyri-qanuni mənimsənilməsinə dair çoxlu misal göstərmək olar.

II. Korrupsiya bazar iqtisadiyyatının nəticəsi deyil

Korrupsiyanın səbəbini sovet tipli iqtisadiyyatdan bazar iqtisadiyyatına keçiddə görmək yanlışlıq olardı. Xalq malının dağıdılması, hakimiyyətdən sui-istifadə hələ SSRİ dövründə

funksionerlər mühitində özünü göstərirdi.

İnamla demək olar ki, korrupsiya üçün əlverişli zəmin yara-dan, çox zaman qeyd olunduğu kimi, islahatlar deyil, qanunun və ədalət mühakiməsinin zəifliyi, ümumi səhlənkarlıq şəraiti-dir.

Hətta artıq demokratik qayda və normaların təşəkkül tap-dığı ölkələrdə belə korrupsiyanın yeni-yeni formaları yaranır və inkişaf edir. Bu, ilk növbədə, mütəşəkkil emayətkarlığın ka-pital qoyuluşları yolu ilə xəlveti iqtisadiyyatın genişlənməsin-də özünü göstərir.

Korrupsiyanın gətirdikə inkişaf edən formalarından biri də çox zaman iqtisadi əməkdəşlik adı altında həyata keçirilən **bey-nəlxalq korrupsiyadır**. Dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, birgə həyata keçirilən layihələr və beynəlxalq qurumlardan alın-an subsidiyalar maliyyə fındıqları və korrupsiya üçün mün-bit zəmin yaradır.

III. Korrupsiyanın tarixi

Qeyd etmək lazımdır ki, korrupsiya, xüsusən maliyyə təzə şey deyil, onların dərin kökləri və tarixi var.

Amerika tarixinin ilkin çağlarında dövlət əmlakının talan edilməsinə dair ən məşhur misal korrupsiyada və rüşvətخورluqda ittiham edilən Pek və Fletçerin işi olmuşdur. 1795-ci ildə Corciya ştatının qanunvericilik hakimiyyəti ştatın qərbindəki Yazı vadisində otuz beş milyon akr torpağı (sonralar həmin torpaqlar Alabama və Missisipi ştatları ərazilərinin əksər his-səsini təşkil edəcəkdir) özəlləşdirərək, bu torpaqları yaxşı əla-qələri olan bir qrup möhtəkirə 500 min dollara, yəni hər akr üçün 2 sentdən də aşağı qiymətə satdı. Həmin torpaqları alan firmalar üzrə tərəfdaşlar arasında Amerika Birləşmiş Ştatlarının senatorları və konqresmenləri, federal hakimlər və ştatların hakimləri, dairə qubernatoru, habelə gənc Amerika hökumətinin baş maliyyəçisi, Şimali Amerika Bankının yara-dıcısı və Con Marşalın iş tərəfdaşı Robert Morris də vardı. Ah-

cılar sırasında. Ali Məhkəmənin hakimi Ceyms Uilson da olmuşdur. O, torpağın satışına icazə verilən gün 25000 dollar nəğd pulla Corciya ştatına gəlmişdi. Təzə özəlləşdirilmiş bu torpaq sahələri sonrakı aylarda təkrarən bir neçə dəfə alınmışdır. Onların satışından əldə edilən yekun məbləğ 1,5 milyon dolları ötmüşdür. Bu dəfə alicilər arasında konqresmenlər, prezident kabinetinin üzvləri, Massaçusets ştatının qubernatoru, ABŞ-in baş poçtmeysteri və ABŞ-in baş prokuroru da olmuşdur. Torpağın satışına icazə verən Corciya ştatının qanunvericilərinə mülklə məşğul olan şirkətlərdən birində pay şəklində, yaxud bilavasitə nəğd pulla rüsvət verilməsi ilkin sövdələşməni sürətləndirmişdir. Ceyms Medison (prezident Ceffersonun administrasiyası torpağın satışına dair həmin fakt üzrə təhqiqat aparılmasını ona tapşırırmışdı) prezidentə məlumatında göstərmişdi ki, bir nəfər istisna olmaqla, torpağın satılması lehinə səs vermiş bütün qanunvericilərin bu sövdələşmədə öz maddiyyə mənafeyi olub. Sonralar qanunvericilərdən biri öz liberallığını nümayiş etdirmək istəyərək demişdi ki, torpaqların satışı lehinə lap 600 dollara da səs verməyə hazır idi, halbuki onun həmkarlarından bəziləri 1000 dollar tələb etmişdilər.

Yazı vadisində torpaqların satışına dair sövdələşmə 1795-ci ildə Corciya qanunvericilik orqanına seçkilərdə dərhal əsas məsələ kimi müzakirə obyektinə çevrildi. Bu torpaqların satılmasının əleyhdarları ştatın qalmaqalda əli olan qanunvericilərinin işdən kənarlaşdırılmasına nail oldular. 1796-cı ilin fevralında ştatın yeni qanunvericilik məclisi satış aktını etibarsız hesab etdi və bu sövdələşməni gizli əlbirlik və korrupsiya əsasında törədilmiş dələduzluq kimi qiymətləndirdi.

IV. Sosializmdə korrupsiya

Sovet İttifaqı dövründə korrupsiyanın olmadığını düşünənlər də səhv edirlər. Lenin özü birinci olaraq kommunist partiyasının xəzinəsini doldurmaq üçün cənilərin xidmətindən isti-

fadə etmişdir. Cəyətəkar ünsürlərin köməyi ilə o, 1905-ci ildə Tiflisdə silahlı soyğunçuluğun təşkilatçısı olmuşdur. Kamo adı ilə tanınan məşhur cəminin hazırladığı bu soyğunçuluğa Stalinin özü istiqamət vermişdi. Stalin hakimiyyətə gəldikdən sonra da banditlərlə bu cür əlverişli əlaqələrin davam etdirmişdir. İyirminci və otuzuncu illərdə cəyətəkarlardan nəinki hədə-qorxu taktikası vasitəsilə Stalinin hakimiyyətini gücləndirmək üçün, həm də külli miqdarda saxta pul çap etmək yolu ilə Qərbi iqtisadiyyatının sabitliyini pozmaq üçün istifadə olunurdu.

SSRİ-də var-dövlət gözü çarpmırdı, gizli idi və bölüşdürülmüşdü.

İndiki şəraitdə "pul" korrupsiyasının xeyli genişləndiyi müşahidə olunsada, sovetlər dövründə korrupsiyanın bu növü demək olar ki, az idi. "Qapalı" iqtisadiyyat və bazarın olmaması şəraitində sovet mənasını yığmağın o qədər də mənası yox idi. Yalnız məhdud hakim elitaya valyuta yığmaq və var-dövlət içində yaşamaq imkanı verilmişdi. Nomenklatur şəxslər bürokratik hakimiyyətin onlara verdiyi, adı adamlara müəssər olmayan imtiyaz və xidmətlərdən (məşin, bağ, xaricə səfərlər) sui-istifadə edərək firavan həyat sürürdü. Onlar bir çox şeyləri heç də real dəyərinə uyğun olmayan aşağı qiymətə alırdılar, qarşılıqlı alqı-satqı münasibətləri çox zaman pulla deyil, natural mübadilə (mal və ya xidmətlər) ilə ifadə olunurdu.

Başqa sözlə, sosializmdə əsas məsələ var-dövlət yığmağın özü deyil (olsa-olsa, ən çoxu bağ, məşin, məişət texnikası və kiçik-qərb oyun-oyuncuğu ala bilərdin), sistemdə sənin yerin və həmin yeri mümkün qədərlərdən qorumaq qabiliyyəti idi.

V. Yenidənqurma dövründə korrupsiya

Hadisələrin inkişafı göstərdi ki, iqtisadiyyatda və cəmiyyətin ictimai-siyasi həyatında gətirdikə genişlənmə böhran keçmiş SSRİ-nin bütün respublikalarında müəşəkkil cəyətəkarlığın inkişafına müəyyənəddici təsir göstərmişdir.

hakimiyyətin mərkəzləşdirilməsinin sort mexanizminin götürüldüyü, iqtisadi və sosial proseslərin dövlət tənzimlənməsi funksiyalarının kəskin dəyişdiyi bir şəraitdə idarəetmədə yaranmış boşluğu mafioz tipli strukturlar doldurmağa başlayırlar, burada isə əlaqələndirici rolunu korrupsiyalı dövlət məmurları deyil, cinayətkar aləmin liderləri oynayır. Həmin proses maliyyənin dövlətləşməsi, yəni dövlət orqanlarının statusunun və funksiyalarının cinayətkar təşkilatlar tərəfindən ələ keçirilməsi adlandırılır.

VII. 90-cı illərin əvvəllərində

Azərbaycanda korrupsiya

Müstəqillik əldə edildikdən sonra Azərbaycan Respublikasında hadisələrin inkişafı müştəkkil cinayətkarlığın artmasına əlverişli zəmin yaratdı. Bununla da iqtisadiyyatın kriminallaşması gücləndi, xəlvəti kapital bütün islahatlar prosesini pozan aləmə çevrilərək hiperinflasiya proseslərinə təkan verdi. Bu amil, eləcə də sahibkarlıq, bank strukturlarının ilkin kapitəlinin yaranmasının qanuniliyinə səmərəli nəzarət vasitələrinin olmaması sahibkarlıq haqqında, banklar və bank fəaliyyəti haqqında, kooperasiya haqqında, vergilər haqqında qanunlara və antiinhisar qanunvericiliyinə əməl edilməsinə prokuror və digər hüquq-mühafizə nəzarətinin təmin olunmasına xüsusilə mənfi təsir göstərmişdir. Nəticədə 1990-1993-cü illərdə mülkiyyət formasının dəyişməsi prosesi, bir qayda olaraq, qeyri-sivil, anormal, kriminal formalarda getmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit olunduğu kimi, demokratik unitar dövlət olan Azərbaycanın təşəkkülü və inkişafı əsil bazar mexanizmlərinin və sosial yönümlü iqtisadiyyatın formalaşmasını tələb edir.

Məhz buna görə də iqtisadiyyatın inkişafının konseptual modeli rəqabətə əsaslanan bazar infrastrukturunun yaradılmasını nəzərdə tutur; bu zaman mülkiyyətin əsas formalarının hər biri (xüsusi və dövlət mülkiyyəti) əlaqələndirilməklə və qarşı-

lıqlı təsir göstərməklə, qarşılıqlı iqtisadi və sosial əlaqələrin ümumi sistemində öz funksiyalarını həyata keçirir.

Göstərilən mürəkkəb sosial-iqtisadi vəziyyətlərin uğurla yerinə yetirilməsi üçün dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanlarının dəqiq işləməsi, islahat proqramlarının yerinə yetirilmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi, intizam və məsuliyyətin yüksəldilməsi tələb olunur. Lakin siyasi və iqtisadi sistemlərin köklü dəyişilməsi ilə əlaqədar cəmiyyətin bir keyfiyyət halından digərinə keçməsi təəssüf ki, ağrısız olmur.

Iqtisadiyyat sahəsində tamah məqsədilə törədilən cinayətlərin miqyası xüsusilə təşviş doğurur.

Bu məsələyə öz münasibətim bildirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin fikirləri çox maraqlıdır: *"Bazar iqtisadiyyatı, sərbəst iqtisadiyyat şübhəxt ki, insanlara təəbbüskarlıq göstərmək imkanı verir, hər bir kəsin var-dövlətiə malik olmasına təminat yaradır"*. O, eyni zamanda, qeyd edir ki, *"bütün bunlar oğurluq, əyriilik, fırıldaq, başqasının, dövlətin, xalqın malını oğurlamaq yolu ilə deyil, qanun çərçivəsində, doğru-düzgün yolla, ədalət yolu ilə olmalıdır. Təəssüf ki, indiki mürəkkəb dövrdə bəzi adamlar, qruplar firsətdən istifadə edərək dövlətin də, xalqın da malını oğurlamış, cürbəcür qanunsuz hərəkətlərlə sərvət toplanmışlar və indi özlərini xalqın, cəmiyyətin yeni bir təbəqəsi sayırlar. Mən vətəndə deyirəm: biz sərbəst iqtisadiyyat yolu ilə gedərkən onun nəticələrini bilirik və bu da təbiiyə. Ancaq gərək heç kəsə imkan yaranmasın ki, o, rüşvətخورluq, əliyərilik, fırıldaq, dövlətin, xalqın malını oğurlamaq, mənimsəmək yolu ilə özünə sərvət toplansın. Bunların qarşısı alınmalıdır"*.

"Demokratik hüquqi dövlət quruculuğunu strateji siyasi xətt hesab etmək heç də baş verən məxfi hallara, nizam-intizamı, qayda-qanunu pozanlara göz yummaq demək deyildir. Əksinə, dövlət quruculuğunu həyata keçirərkən və iqtisadi islahatlara rəvac verərkən biz bütün sahələrdə qayda-qanunı möhkəmləndirməsinə nail olmalıyıq". Bu fikirlərin müəllifi olan dövlət başçımız onu da

göstərir ki, "demokratik hüquqi dövlət, cəmiyyət eyni zamanda intizam, hörmət və ehtiram, dövlətin qanunlarına lazımcı əməl olunmasını tələb edir". 1994-cü il martın 30-da söylədiyi bu fikirlərə Heydər Əliyev həmin il mayın 20-dəki çıxışında aşağıdakıları əlavə etmişdir: "Bazar iqtisadiyyatının, sərbəst iqtisadiyyatın ən böyük üstünlüyü ondan ibarətdir ki, burada... nizam-intizam, qanunlar var: qanunsuz olaraq heç kəs heç nə edə bilmir. Əgər kimsə qanundankənar bir iş görürsə, dərhal onun biləyindən tuturlar. Buna görə də mən nizam-intizamın möhkəmləndirilməsini əsas şərt hesab edirəm".

İctimai-iqtisadi və təsərrüfat münasibətlərinin gərginliyi, bir çox kommersiya, sənədar və bank strukturlarının, eləcə də öz təsərrüfat fəaliyyətində müstəqillik qazanmış dövlət müəssisələrinin fəaliyyətinə nəzarətsizlik iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində kriminal vəziyyəti xeyli gərginləşdirmişdi. Maliyyə və təsərrüfat əməliyyatları apararkən vəzifəli şəxslərin yol verdikləri, çox zaman oğurluqla və tamah məqsədilə edilən digər cinayətlərlə müşayiət olunan müxtəlif cinayətkar sui-istifadələr bir sıra hallarda açılmışdı. Bu onunla izah edilir ki, belə cinayətlər əsasən dövlət orqanları strukturunda müxtəlif, bəzən də kifayət qədər yüksək mövqelər tutan, bir-birini ört-basdır edən və cinayətkar öhdəliklərlə bir-birinə sıx bağlı olan müəssisə, çox zaman da korrupsiyaya qurşanmış bir qrup şəxs tərəfindən törədilir, onların fəaliyyəti böyük hiyləgərlik və zərəkətlilik səciyyəsinə malikdir.

Belə bir faktla da diqqət yetirmək lazımdır ki, bazar münasibətlərinə geniş rəvac verilməyə başlandıqı indiki şəraitdə iqtisadi cinayətkarlığın "ənənəvi" növləri ilə bərabər, yeni iqtisadi mühitdə öz inkişafını tapmış, əvvəllər az məlum olan iqtisadi cinayətlər təhlükəli səviyyəyə gəlib çatmışdı. Yalançı sahibkarlığa, qəsdən iflasa, qanunsuz kredit verməyə, kreditlərdən təyinatı üzrə istifadə etməməyə, valyuta vəsaitlərini xaricdən vaxtında və tam götürməməyə, əmlakı zorakılıqla almağa (reketa), vergi ödənilməsindən hoyun qaçırmağa və ya yayınmağa daha tez-tez rast gəlinirdi.

Respublika iqtisadiyyatının sağlamlaşdırılması kommersiya strukturları müəssisələrinin və təşkilatlarının iqtisadi fəaliyyəti sahəsində cəmiyyətə zidd belə təzahürlərə qarşı mübarizənin gücləndirilməsini indi də təkidlə tələb edir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev 1998-ci il oktyabrın 18-də keçirilən andıçma mərasimindəki nitqində demişdir: "Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyi təmin etmək üçün dövlət orqanları cinayətkarlıqla mübarizəni gücləndirmişlər. Bu gün məmuriyyətlə dəvə bilərəm ki, bu mübarizə öz müsbət nəticələrini vermişdir. Bir neçə il bundan əvvəl Azərbaycanda mövcud olan müəssisə, cinayətkarlar dəstəsi nəzarətsizləşdirilmiş, ləğv olunmuş, cinayətkarlar cəzalandırılmış və beləliklə də Azərbaycan vətəndaşlarının rahat yaşaması, işləməsi, fəaliyyət göstərməsi üçün lazımi şərait yaradılmışdır".

VIII. İqtisadi cinayətkarlıq və korrupsiya

Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıtdığı ilk vaxtlar dövlətin iqtisadi və siyasi əsaslarının təhlükəsizliyi, vətəndaşların mülkiyyət hüquqları əleyhinə cinayətlər, maliyyə-kredit fırıldqları və iqtisadi xarakterli başqa cinayətlər çoxalaraq cəmiyyət üçün təhlükəli bir səviyyəyə gəlib çatmışdı.

Bunu nəzərə alan ölkə rəhbəri təsirli tədbirlər gördü.

"Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, qanunçuluğun və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsi tədbirləri haqqında" Prezidentin 1994-cü il avqustun 9-da verdiyi fərman bu cəhətdən xüsusi əhəmiyyət kəşf edirdi.

Fərmanda hüquq-mühafizə orqanlarının rəhbərlərinə tapşırılırdı ki, müəssisə, idarə və təşkilatlarda rüşvətçorluq faktlarının aşkarlanması, belə hallara yol vermiş vəzifəli şəxslərin qanuna müvafiq surətdə cəzalandırılması, rüşvətçorluğun qarşısının alınması üçün təsirli tədbirlər görsünlər. Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrinə təklif edilirdi ki, rüşvətçorluq faktları ilə bağlı açıq və sayyar məhkəmə prosesləri təşkil etsinlər.

Prokurorluq, daxili işlər və milli təhlükəsizlik orqanlarına tapşırırdı və məhkəmə orqanlarına təklif edilirdi ki, ağır cinayətlərin törədilməsi ilə, habelə müəssəsskil cinayətkar dəstələrin tərəfindən törədilmiş cinayətlərlə əlaqəsi olan hüquqi və fiziki şəxslərin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti, onların banklardakı əmanətləri və hesabları üzrə əməliyyatlar haqqında müvafiq orqanların vəzifəli şəxslərdən zəruri hallarda, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq sənədləri və məlumatları tələb edib alsınlar və belə tələblərin yerinə yetirilməsinə mane olan və ya bundan yayınan şəxslər barəsində qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş tədbirlər görsünlər.

Bu mənada Prezidentin "İstehsal, xidmət, maliyyə-kredit fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin qaydaya salınması və əsassız yoxlamaların qadağan edilməsi barədə" 1996-cı il 17 iyun tarixli fərmanı və "Azərbaycan Respublikasında iqtisadi cinayətkarlığa qarşı mübarizə sahəsində bəzi tədbirlər haqqında" 1998-ci il 27 yanvar tarixli sərəncamı xüsusi qeyd olunmalıdır.

Göstərilən sərəncam Azərbaycan xalqının mənafeətinə mənfi təsir göstərən, tarixi adət-ənənələrinə zidd olan hallara yol verməmək, həmçinin iqtisadi sahədə cinayətkarlıqla mübarizənin möhkəmləndirildiyi və bazar münasibətlərinin bərqərar olunduğu bir zamanda həmin sahədə müxtəlif əyintilərin qarşısını almaq məqsədi daşıyır.

Ölkə vətəndaşları tərəfindən yüksək qiymətləndirilən bu sərəncamda bazar münasibətlərindən irəliləyən yeni növ cinayətlərin əməliyyatımızda yuva salması və bu cinayətlər üçün bir sıra dövlət orqanları tərəfindən zəmin yaradılması açıqlanır və Azərbaycanda kazinoların, totalizatorların, pul uduşlu oyunlar keçirən obyektlərin və milli mənafeətimizə zidd əyləncə yerlərinin sayının çoxalması kəskin tənqid edilir. Qeyri-qanuni yollarla mənimsənilmiş pulların ləqallaşdırılmasına və digər cinayətlərin törədilməsinə əlverişli şərait yaradan bu və ya digər halların qarşısını almaq tədbirlərinə dair dövlət proqramının hazırlanmasını nəzərdə tutan həmin sənəd Heydər Əliyevin kor-

rupsiyaya və iqtisadi cinayətkarlığa qarşı amansız və ardıcıl mübariz olduğunu nəinki Azərbaycanda, həm də beynəlxalq aləmdə bir daha sübut etdi.

İqtisadiyyat sahəsində tamah məqsədilə törədilən cinayətlər arasında **vergi cinayətləri** adlanan cinayətlər son zamanlar geniş yayılmışdır. Törədilmə mexanizmi bir o qədər də mürəkkəb olmayan bu cinayətlər çox çətinliklə üzə çıxarılır və açılır. Bunun səbəbi isə aydındır, məsələn, kommersiya strukturlarının ayrı-ayrı ticarət obyektlərinin məhsulunun həminə dəqiq nəzarət etmək qeyri-mümkündür. Şübhəsiz ki, iri firmalar, səhmdar cəmiyyətləri, konsernlər və başqaları da vergi müfəttişliklərinə faktik gəlirlərinin həminin birləşmədən azaldıldığı yalan məlumatlar və saxta sənədlər təqdim etməklə, öz gəlirlərini "məharətlə" gizlədirlər.

Təcrübə vergi cinayətlərinin törədilməsinin müxtəlif üsullarının mövcud olduğunu göstərir. Onlardan ən səciyyəvi olanı aşağıdakılardır:

- ayrı-ayrı kommersiya əməliyyatlarının uçotdan gizlədilməsi;
- kommersiya müəssisələrinin istehsal etdiyi məhsulun həminin və mənfəətin miqdarının gizlədilməsi;
- guya xəyriyyəçilik və digər tədbirlərin həyata keçirildiyi barədə saxta sənədlər təqdim edilməsi yolu ilə qanunsuz olaraq güzəştli vergi hüququ əldə edilməsi;
- istehsalına dövlətin stimullaşdırıldığı bu və ya başqa məhsulların, materialların buraxılmasına dair yalan məlumatlar təqdim edilməsi və s.

1998-ci ilin doqquz ayında yoxlanılan hüquqi şəxslərin 57 faizində vergi qanunvericiliyinin müxtəlif şəkildə pozulması faktları aşkar edilmişdir.

Belə cinayətlərin törədilməsinin üstüörtülü üsullarından biri kommersiya müəssisələrini vergidən azad etmək üçün onların saxta yolla yenidən qeydə alınmasıdır. Məlumdur ki, mövcud qaydaya əsasən, yeni yaradılan kommersiya strukturları (kiçik müəssisələr, məhdud məsuliyyətli ortaqlıqlar və s.) ilk iki-üç il

üçün vergidən azad edirlər və ya onlar üçün daha aşağı vergi dərəcələri nəzərdə tutulur. Bəzi kommersiya müəssisələri bu qaydadan istifadə edərək, 2-3 il fəaliyyət göstərdikdən sonra kifayət qədər kapital toplayıb bir neçə yeni kommersiya müəssisəsinə çevrilirlər.

Təkrar qeydiyyatdan sonra onların hər biri güzəştli vergi hüququndan istifadə edən yeni kommersiya müəssisəsi kimi fəaliyyət göstərir, bəziləri isə vergidən tamamilə azad olunur.

Yalançı sahibkarlıq, yəni ayrı-ayrı şəxslərin nizamnamədə nəzərdə tutulan fəaliyyəti həyata keçirmək niyyəti olmadan gizli gəlir və ya digər əmlak mənfəəti götürmək üçün müəssisələr və başqa sahibkarlıq təşkilatları yaratması da vergi cinayəti sayılır.

Cox zaman belə cinayətlər oğurluqla müşayiət olunur, çünki bu müəssisələrin qanunsuz fəaliyyəti təkcə vergidən yayınmaqla deyil, həm də həzən dövlət müəssisələrinin maşın və qurğularını, enerji resurslarının əvəzsiz işlədilməsi, güzəştli şərtlərlə (topdansatış qiymətləri ilə) ciddi fondlaşdırılan xammal və materiallar alınması, dövlət strukturu müəssisələrinə və təşkilatlarına məxsus binalardan istifadə edilməsi ilə bağlı olur.

IX. Maliyyə cinayətləri

Mütəşəkkil cinayətkarlığın yuxarıda göstərilən bütün növlərinə cəlb olunanlar tərəfindən gəlir götürülməsinin əsas forması bütövlükdə **banklardan və maliyyə sistemindən** vəsaitlərin çıxarılması olmuşdur. Bu proses mütəşəkkil cinayətkarlıq strukturlarının birləşdiyi 1989-cu ildən bilavasitə sonra başlamışdır. Reket, embarqonun kütləvi şəkildə pozulması, qaçaqmalçılıq və digər cinayətkar fəaliyyət nəticəsində bir neçə il ərzində yığılmış gəliri "qanuniləşdirib" leqal şəkildə xarici banklarda yerləşdirmək lazım idi.

Xarici ölkələrə milyardlarla manat məbləğində mal göndərilib haqqın ödənilməməsi, ayrı-ayrı adamların belə vəziyyətdən istifadə edərək dövlətin, xalqın vəsaitini mənimsəməsi, "məş-

hur" klinerq əməliyyatlarındakı "unutqanlıq", iddal əməliyyatlarından respublikaya gəlmalı olan vəsaitlərin başqa ölkələrin banklarında "ilişib" qalması, bu məbləğin milyasiya nəticəsində öz dəyərini itirməsi Heydər Əliyevin kəskin etirazını doğururdu. O, bununla əlaqədar demişdir: *"Mən belə vəziyyəti, bununla əlaqədar heç bir təhlət qəbul edə bilmərəm"*.

Kriminal strukturlar nizamı salınmamış və yaygın maliyyə sektorunu pulların "qanuniləşdirilməsi" mexanizminə çevirmişdilər, həmin mexanizmi isə "öz adamlarına" dövlət tərəfindən təminat verilən bank kreditləri buraxılması sistemi vasitəsilə aktivlərin dağıdılmasına kömək edirdi, sonralar bu adamların həmin kreditləri ödəmək iqtidarında olmadıqları aşkara çıxdı.

Bu barədə Heydər Əliyev 1993-cü il dekabrın 8-də keçirilən müşavirədə çıxış edərkən demişdir: *"Respublikamız ağır bir dövr keçirir, iqtisadiyyat böhran vəziyyətindədir. Maliyyə bizim üçün əsaslı bir sahədir. Əgər bu sahədə işləyən şəxslər ayrı-ayrı kooperativlərin, assosiasiyaların, şirkətlərin mənafevinə, yaxud da onlarla əlaqəli olaraq öz şəxsi mənafevlərini ölkənin, xalqın, dövlətin mənafevindən üstün tutursa və cürbəcür qeyri-qanuni yollarla gedirlərsə, bütün bunlar dəhşət doğurur və bir daha sübut edir ki, son illərdə respublika iqtisadiyyatının, çox mühüm sahə olan maliyyənin dağılmasının, böhran halına düşməsinin səbəbləri də birinci növbədə buradadır"*.

Təəssüf ki, maliyyə pozuntularına və fırıldaqlarına indinin özündə də rast gəlinir. Bu barədə "1998-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında ölkənin iqtisadi və sosial inkişafının yekunları və qarşıda duran vəzifələr, qaçaqların və məburi köçkünlərin problemlərinin həlli, 1998-1999-cu illərin payız-qış mövsümünə hazırlıqla bağlı məsələlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 19 noyabr tarixli sərəncamında deyilir: *"Maliyyə-kredit sistemində də ciddi çətinliklərə yol verilmişdir. Sənaye-Investisiya Səhmdar Kommersiya Bankının Səbail rayon filialı tərəfindən dövlət büdcəsinə köçürülmək üçün daxil olmuş 100,3 milyard manat vəsait verli büdcə təşkilatlarına, özəl*

qurumlara və xarici ölkələrin banklarına köçürülərək mənimə-niymişdir".

X. Korrupsiyanın törətdiyi təhlükə

Korrupsiya dünyanın hər tərəfində böyük narahatlıq və etiraz doğurur. Dövlət və iqtisadi inkişafı sarsıdan və zəiflədən bu "ictimai xəstəliyə" qarşı mübarizədə dünya ölkələrinin ali audit qurumları birgə strategiya və konkret tədbirlər hazırlamayı 1995-ci ildə INTOSAI-ın Qahirədə keçirilən XV konqresində özlərinin əsas məqsədlərindən biri hesab etmişdilər.

Təsədüfi deyil ki, bu beynəlxalq qurumun 1998-ci il noyabrın 7-14-də Uruquayın paytaxtı Montevideo şəhərində keçirilən XVI konqresində əsas müzakirə obyektinə də əl korrupsiya və maliyyə fırıldaqlarını aşkar etməkdə və onları aradan qaldırmaqda ali audit qurumlarının rolunun müəyyənləşdirilməsi problemi idi.

Korrupsiyanın vurduğu ziyan yalnız ölkə büdcəsi üçün maliyyə itkiləri baxımından qiymətləndirilməməlidir.

Əsas təhlükə korrupsiya ucbatından vətəndaşların hökumətə olan etimadının qırılmasıdır.

İctimaiyyət dövlət idarələrinin vəzifəli şəxslərinin korrupsiyaya qurbanması faktları ilə qarşılaşdıqda, hakimiyyət orqanlarına inamını itirməyə, qorxu keçirməyə başlayır və onlarla əməkdaşlıq etmək istəmir. Cəmiyyət üzvlərinin ənənəvi sosial strukturları dəstəkləmək arzusunun zəifləməsi cəmiyyətə ciddi ziyan vurur. Başlıca ziyan ondan ibarətdir ki, dövlətin cinayətkar qruplaşmalar qarşısında gücsüzlüyünün əhalinin başa düşməsi onun qanuna inamını azaldır.

Postkommunist ölkələrində qanunçuluğun və konstitusiyaya əsaslanan siyasi sistemini yaradılması və təmin olunması yolunda meydana çıxan sayısız-hesabsız maneələrdən heç biri özəl sektordakı cinayətkarlığın dövlət sektorunun korrupsiyası ilə birləşməsi qədər təhlükəli xarakter daşımır. Bu təhlükə öz ifadəsini nədə tapır?

Təhlükənin obyektinə şəxsiyyətdir

Korrupsiya şəraitində şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarına real təhlükə zərərli hərəkətlərdə, ləhbizmədə, proteksionizmə təzahür edir. Mütəşəkkil cinayətkarlığın mövcudluğu şəraitində mafioz qrupların mənafeyi vətəndaşların əsas konstitusiyaya hüquqlarını xəyli "təhlükə"dir", bəzən də tamamilə boğur, bu qruplar nümayəndəlik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarına mafiya üçün sərfəli olan namizədləri qəbul etməyə çalışırlar.

Birbaşa və ya dolaylı mütəşəkkil cinayətkar fəaliyyət nəticəsində insan haqları, milyonlarla adanın hüquqları daım pozulur: "müdafiə olunmaq" üçün pul verməkdən imtina edən xirda sahibkarların müəssisələri məhv edilir, adi vətəndaşlar axtarışlar küçəyə çıxmağa qorxurlar, çünki narkotik maddələr və spirtli içkilər əldə etmək üçün daım pula ehtiyacı olan narkomanların və alkoqoliklərin hücumuna məruz qala bilərlər; məlamların və xidmətlərin dəyəri artır.

Əsas sosial qruplara və təsisatlara fiziki və maddi terror tətbiq edilməsi yolu ilə vətəndaşların konstitusiyaya hüquqları və azadlıqlarının tamamilə boğulması, bu hüquq və azadlıqların mafioz qüvvələrin mənafehlərinə uyğunlaşdırılması mexanizmlərinin mafioz strukturlar tərəfindən hazırlanmış həyata keçirilməsi ehtimalı vətəndaşların hüquq və azadlıqları üçün potensial təhlükə doğurur.

Təhlükənin obyektinə cəmiyyətdir

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, maliyyə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bu və ya digər şəkildə bağlı olanlar barədə mənfi rəy yaratmaqla və qeyri-qanuni gəlirləri "qanunlaşdırmaq" üçün xidmətindən istifadə etmək istədiyi vəzifəli şəxsləri korrupsiyaya cəlb etməklə qanuni sahibkarlıq sahəsinə müdaxilə edir.

Mafiya və korrupsiyanın külli miqdarda kapitalın köməyi ilə hər cür fırıldaqçı atmaq, qanuni sahibkarlıq sahəsinə soxulmaq və qiymətlər üzərində nəzarət yolu ilə öz rəqiblərini var-yoxdan çıxarmaq imkanları hər hansı cəmiyyətin özünün

varlığı üçün çox ciddi təhlükə yaradır. Xəlvəti iqtisadiyyat qanuni ticarəti sarsıda bilər, bunun da siyasi və sosial nəticələrini təsəvvür etmək çətin deyil.

Dünya iqtisadiyyatına keçən böyük məbləğdə qeyri-qanuni vəsaitlər bu və ya başqa ölkənin tədiyyə balansını, pul sistemini, bank işini, özəl firmaların rentabelliliyini, istehlak mallarının və xidmətlərin qiymətlərini pozur.

Mütəşəkkil cinayətkar qruplaşmalara daxil olan şəxslərin əldə etdikləri müəssisələr, bir qayda olaraq, qanunlara əməl edən rəqiblərinə nisbətən üstünlüklərə malikdir; axı onların rəqibləri əldə edilən gəlirin miqdarı, istehsal məsrəfləri və banklarda hesabların ödənilməsi məsələlərinin qayğısına qalmalıdır. Bundan əlavə, maliyyə və korrupsiya üzvləri, adətən, bu üstünlüyü, lazım gəldikdə, zorakılıq vasitələri ilə genişləndirməyə çalışırlar. Belə üsulların köməyi ilə, demək olar, inhisarlaşdırılmış strukturlar yaradılır ki, bu da mütəşəkkil cinayətkarların daha yüksək qazanc götürməsinə gətirib çıxarır; vicdanlı sahibkarların bir çoxu isə müllisləşdiyini anlamamışa məcbur olur. Beləliklə, mütəşəkkil cinayətkarlığın qanuni mühitə soxulması istər-istəməz bazar qüvvələrinin təbii fəaliyyətinin pozulması ilə nəticələnir. Nəhayət, bu, istehlakçıların xərclərinə öz təsirini göstərir: onlar birbaşa və ya dolayısı ilə daha baha qiymətlərlə üzləşirlər.

Bəzi dövlət məmurları tərəfindən sahibkarlara və özəl qurumlara yerli-yersiz göstərilən təzyiqlərə etiraz edən Heydər Əliyev deyir: "Hökumət orqanlarından tələb edirəm ki, sahibkarlığın inkişafına mane olunmasın" (1999-cu ilin dövlət büdcəsi layihəsinin müzakirəsinə həsr olunmuş respublika müşavirəsinin yekun nitqindən).

Bu barədə ölkə prezidentinin 1998-ci il oktyabrın 18-də keçirilən andiçmə mərasimindəki nitqində söylədiyi aşağıdakı fikirlər də sahibkarlar tərəfindən xüsusi rəğbətlə qarşılanmışdır: "Təəssüf ki, Azərbaycanda hakimiyyət orqanlarında, dövlət orqanlarında, icra orqanlarında hələ öz vəzifələrini ləyaqətlə yerinə

na yetirə bilməyən şəxslər də var. Vəzifələrindən öz şəxsi mənafehləri üçün sui-istifadə edənlər, qanunları pozanlar, rüşvətخورluq, korrupsiya ilə məğmul olanlar da var. Azərbaycanda sərbəst iqtisadiyyatın həyata keçirilməsinə mane olan ünsürlər də var. Biz bir tərəfdən Azərbaycanda sahibkarlığın inkişaf etməsi uğrunda çalışırıq, sahibkarlar təbəqəsi yaratmaq istəyirik, insanlara mülkiyyətçilik keyfiyyətləri aşılamaq istəyirik və insanların hər birinin öz işi ilə sərbəst, özü istədiyi kimi məğmul olmasına şərait yaratmaq istəyirik, beləliklə də sərbəst iqtisadiyyatın, bazar iqtisadiyyatının inkişaf etməsini istəyirik.

Ancaq təəssüf ki, hakimiyyət orqanlarında bizim bu işlərimizə maneçilik göstərənlər də var. Yerli icra orqanlarında, avırtayrı nazirliklərdə olan qanunsuzluqlar, hüquq-mühafizə orqanlarında olan səhvlər və nöqsanlar bizim bu siyasətimizin və tədbirlərimizin həyata keçirilməsinə mane olur."

Mütəşəkkil cinayətkar fəaliyyət iqtisadiyyatın başqa sahələrinə də hərtərəfli pozucu təsir göstərir. Pulları "qanuniləşdirmək" və ya qeyri-qanuni gəlirlər əldə etmək məqsədilə mütəşəkkil cinayətkar qruplaşmaların valyuta fırdaqları mübadilə məzənnələrinə və bank sistemlərinə çox zərərli təsir göstərə bilər.

Bu cür neqativ və cəmiyyət üçün təhlükəli vəziyyət 1995-ci ilədək müşahidə edilmişdir.

Cəmiyyət üçün xarici və daxili təhlükə mənbələri ehtimalı eyni dərəcədə böyükdür, çünki daxili mütəşəkkil cinayətkar strukturlar inkişaf etdikcə, beynəlxalq cinayətkar qruplarla daha sıx birləşirlər.

Mütəşəkkil cinayətkar birliklərin koordinator və liderlərinin kriminal aləmin ideologiyasını yayması da cəmiyyət üçün real təhlükə doğurur. Bu iş əsasən kütləvi informasiya vasitələrinin, kino-, video- və soubiznesin ələ alınmasına (korrupsiyaya) əsaslanır. Mafiya və korrupsiya münasibətlərinin yayılması mafiya və korrupsiya obrazının cəmiyyətin adı atributuna çevirir, maliyyənin "nemətləri"nin (narkotiklər, qumar, fahişə-

lik, qıt mallar, səlamçilik və s.) istehlakçıları dairəsini genişləndirir, gənclərin antisosial və əks-mədəni davranış modellərini formalaşdırır, bu isə cəmiyyətdə qeyri-məhsuldar (istismarçı, pulgir, alverçi) təmayüllü şəxsiyyət tiplərinin hökmran mövqə tutmasına doğru aparır.

Təhlükənin obyektı dövlətdir

Mütəşəkkil cinayətkarlığın mənafeyini qorumaq üçün mafianın qeyri-legal hakimiyyət strukturları, qanunsuz silahlı dəstələr yaratması real təhlükə doğurur. Elə bu məqsədlə cinayətkar aləmin elitası milli ədavətin qızışdırılması, kütləvi iğtişələr, hakimiyyəti ələ keçirmək məqsədilə sui-qəsdlər şəklində konstitusiyaya zidd əməllər hazırlayır, onları maliyyələşdirir və təşkil edir, banditizm və qaçaqmalçılıq kimi dövləti cinayətləri stimullaşdırır.

Mütəşəkkil cinayətkarlığın dövlət aparatına, o cümlədən yerli hakimiyyət orqanlarına nüfuz etməsi və onlara təsir göstərməsi, eləcə də siyasi xadimlərin və vəzifəli dövlət şəxslərinin korrupsiyaya qurşanması hökumətə və siyasi xətə ictimai etimadın itirilməsinə, cəmiyyətdə gərginliyin artmasına gətirib çıxarır.

Mütəşəkkil cinayətkar fəaliyyətin zərərli təsirini bir də onda görmək olar ki, bəzən seçki kampaniyalarının keçirilməsinə pul qoyulması yolu ilə qanunvericilik orqanlarına nüfuz etmək mümkündür, korrupsiyalı siyasi xadimlər burada öz səlahiyyətləri çərçivəsində "sponsorlarının" mənafeyinin təmin etməyə çalışırlar.

Öz fikrini ifadə etmə azadlığı üçün təhlükə də yuxarıda göstərilən təsirlə sıx bağlıdır: bu təhlükə onun nəticəsində yaranır ki, mütəşəkkil cinayətkar qruplaşmalar ya qəzetləri, radio və televiziya kanallarını, ya da kütləvi informasiya vasitələrinin rəhbərlərinin, yaxud nüfuzlu nümayəndələrinin xidmətlərini almaq yolu ilə kütləvi informasiya vasitələrini öz nəzarətləri altına götürürlər. Jurnalist ictimai fikrə çox böyük təsir göstərə bilər. Aparılan hər hansı incə təbliğat hakimiyyət orqanlarının

mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizə üçün göstərdikləri səylərin vətəndaşlar tərəfindən yanlış qavranılmasına səbəb ola bilər və bununla da həmin siyasətin ictimaiyyət tərəfindən dəstəklənməsini zəiflədə bilər.

XI. Korrupsiya və bürokratiya

Korrupsiya dövlət hakimiyyətinin daşıyıcısı və cəmiyyətin rifahının qarantı olan dövlətin zəifliyinin eyni zamanda həm səbəbi, həm də nəticəsidir. Məmurların hakimiyyəti artıqca dövlət hakimiyyəti də zəifləyir.

Bürokratiyanın mənafeyini ifadə edən başlıca söz "dövlət"dir. Bürokratlar öz təsirlərini satmaqla varlanmaqda davam etmək üçün bürokratik dövləti qorumağa çalışırlar. Yeni "kapitalistlər" öz inhisarlarını saxlamaq və real rəqabətdən qaçmaq istəyirlər. Onlara xarici rəqiblərindən qorunmaq üçün dövlətin verdiyi əlverişlilik statusunun saxlanması lazımdır, lakin yalnız iri kapital qoyuluşu tələb etməyən sahələrdə. Bəzi siyasətçilər həmçinin özəlləşdirmə prosesini ləngitmək və ciddi dövlət nəzarəti altında saxlamaq istədilər, çünki bəcarətdə kapitalistlərdən geri qalan onlar yalnız bürokratiya oyunlarından varlanmağa qadirdilər.

Rüşvətخورluğu yeni yaranan Azərbaycan dövləti üçün çox böyük hələ sayan Heydər Əliyev ayrı-ayrı rəhbər işçilərin öz şəxsi mənafeclərini xalqın, dövlətin mənafeyindən üstün tutaraq cürbəcür qeyri-qanuni yollara gəlməsini, bir sıra müəmmalı asosiasiya və şirkətləri "qəyyumluğa" götürməsinə, şübhəli bağlaşmalar imzalamasına dəfələrlə öz çıxışlarında kəskin tənqid etmiş, beləclərini düzgün yola çağırmışdır. Götürək elə əhalinin çörəklə təminatı məsələsinə. *"Bəzi adamlar xalqın ac qalmasına məhəl qoymayıb, bu bağlaşmalardan necə faydalanmaq, mənfəət götürmək barədə düşünürlər. Həmin ki, bütün bunları görüb eşidəndə insan dəhşətə gəlir".*

Hələ 5 il bundan öncə - 1994-cü il mayın 20-də ölkəmizin başçısı nizam-intizamın möhkəmləndirilməsinə birinci növbədə

dövlət orqanlarından başlamağın və hər bir dövlət orqanı işçisinin məsuliyyətini artırmağın göstərmişdir. O, demişdir ki, indi dövlət orqanında işləyən adam bu orqandan çox, öz şəxsi məsələləri ilə məşğuldur, özəl bölmə ilə əlaqə yaradır.

Fərasətli nomenklatur nümayəndələri postkommunist tərəqqisinin sırtını özləri üçün çox tez açdılar: onlar dövlət müəssisələrinin aktivlərini necə "özləşdirməyi" və passivlərini "milliləşdirməyi" öyrəndilər.

Dövlət firmalarının dostcasına sazı bağladığı özəl podratçılar bundan böyük mənfəət götürürdülər, halbuki bu sövdələşmələr nəticəsində yaranan itkilər dövlət borcları kimi silinirdi.

"Elmi sistem" adı ilə məşhurlaşan bu fenomen keçmiş özəl-ləşdirmə prosesinin başlanması nəticəsində mümkün olmuş, həmin proses keçmiş funksionerlərin kapital yığılmasını asanlaşdırmışdır. Öslində tam mülkə mülk olan özəl mülkəndərlər xammal artırılmış bazar qiymətləri ilə in dövlət şirkətlərinə satırdılar, bunlar isə sonra hazır məhsulu ucuz qiymətə özəl alıcılara satırdılar. Bu cür sazışlar bağlayan dövlət müəssisələrinin rəhbərləri rüşvət şəklində və ya hər hansı başqa şəkildə öz paylarını alırdılar. Beləliklə, müəssisələr əvvəlcə özəl firmaların xeyrinə pul itirirdilər, sonra kommersiya banklarından borc götürür, lakin onu qaytarmaq iqtidarında olmurdular, nəticədə həmin borclar kommersiya banklarına Milli Bank tərəfindən dövlət xəzinəsinin vəsaiti hesabına ödənilirdi ki, bu da inflyasiyanın növbəti dövrəsinə təkan verirdi.

Aparılmış yoxlamaların təhlili göstərir ki, bir sıra dövlət qurumlarının istehsal zərurətlərinə ayrılmış xüsusi külli miqdarda dövlət vəsaiti təyinatı üzrə istifadə edilmək əvəzinə, özəl bölmədə dövryyəyə buraxılmışdır.

Ölkəmizdə on illərlə yaranmış sənaye müəssisələrinin baş-başına qalmasında, dağılmasında və yaxud istifadəsiz qalmasında bir sıra dövlət orqanları məmurlarının da "əməyi" az olmamışdır. Azərbaycan Prezidenti 1998-ci il dekabrın 17-də ke-

çirilən respublika müşavirəsində bu hallara qarşı öz qəti mövqeyini bir daha nümayiş etdirmişdir: *"Bütün işlərimizin hamısının lazımı səviyyədə həyata keçirilməsi üçün biz qanun-qaydanı, nizam-nizamı möhkəmləndirməli, vəzifəli şəxslərin məsuliyyətini artırmalıyıq. Dövlət, hökumət işində işləyən hər bir şəxs bilməlidir ki, böyük məsuliyyət daşıyır və birinci növbədə öz vəzifəsini sağlam mənaqiyyətə yerinə yetirməlidir. Kimisə bunu bacarmırsa, yaxud bu tələblərə uyğunlaşa bilmərsə, indi ölkədə sərbəxtlikdir, gedib başqa bir yerdə işləyə bilər. Ancaq dövlət işində işləyib vəzifəsindən sui-istifadə etmək hallarına biz döza bilmərik"*.

XII. Korrupsiya ilə mübarizə yolları

"Biz korrupsiya ilə, rüşvətçılıqla mübarizəni gücləndirmək üçün əlavə tədbirlər görməliyik"

(Heydər Əliyev 1998-ci il dekabrın 17-də 1999-cu il dövlət büdcəsinin layihəsinin müzakirəsinə həsr olunmuş respublika müşavirəsindəki yekun nitqindən)

Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi islahatların həyata keçirildiyi bir dövrdə kriminogen vəziyyət, onun mürəkkəbləşməsində mütəşəkkil cinayətkarlığın və korrupsiyanın rolu bu təzahürə qarşı mübarizə tədbirlərini vahid milli təhlükəsizlik sistemində (MTS) nəzərdən keçirməyi tələb edir.

Ümumiyyətlə, iqtisadiyyatın kriminalaşması və dövlət sektorunun korrupsiyaya qarşınması bir mədalin iki üzüdür. Birinə toxunmadan digəri ilə mübarizə aparmaq faydasızdır.

Elə buna görə də özəl sektorun sürətlə inkişaf etdiyi indiki şəraitdə bir tərəfdən yaranmaqda olan özəl sektoru dövlətin müdaxiləsindən qorunmalı olan, digər tərəfdən isə ümumi hakimiyyətə qanunların yerinə yetirilməsi nöqtəy-nəzərindən özəl sektora nəzarət etmək imkanı verən sərt qanunvericilik və iş üslu təbhiq olunmalıdır.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, idarəetmənin diktatura formasından demokratiyaya keçid dövrünü yaşayan ölkələrdə

korupsiya ilə mübarizə ən əvvəl hüquqi və inzibati strukturlarda islahat aparılmasını, müstəqil məhkəmə və ekspertiza sisteminin yaranmasını tələb edir.

Hələ bu da məlumdur ki, maliyyə firıldaqlarına və korrupsiyaya qarşı profilaktik mübarizə onları aşkar etməkdən daha asandır. Başqa sözlə, korrupsiyaya dair qeyri-qanuni hərəkətləri araşdırmaqdan daha çox onları yaranan səbəbləri araşdırmaq fikri verilməlidir.

Korrupsiyaya qarşı mübarizənin təkmilləşdirilməsi korrupsiyanın üzə çıxarılan və cinayət cəzasına səbəb olmayan bütün təzahürləri haqqında, həmçinin antiinhisar, vergi, maliyyə qanunvericiliyinin, istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsinə dair qanunvericiliyin, ixrac-idxal əməliyyatlarına lisenziya verilməsi, kvota təyin edilməsi, sənaye sirlərinin qorunması, gömrük qaydaları sahəsində pozuntulara qarşı mübarizə üçün normativ tələblərin pozulması haqqında avtomatlaşdırılmış vahid məlumat bankının yaradılmasını nəzərdə tutur.

Axı mafiamı dövlətləşdirmə səviyyəsi nə qədər yüksək olarsa, hakimiyyətin legitimliyi səviyyəsi bir o qədər aşağı olar. İqtisadiyyata, bölgü proseslərinə dövlət nəzarətinin ləğv olunması heç də cəmiyyətin avtomatik surətdə demokratikləşdirilməsi demək deyil. Qeyri-qanuni vasitələrlə həddən artıq mənfəət əldə etmək məqsədi güdən güclü xəlvəti strukturların mövcud olduğu bir şəraitdə dövlət nəzarəti itirildikdə iqtisadiyyatı və cəmiyyəti idarəetmə sahəsi "kütlələrin canlı yaradıcılığı" ilə və "azad sahibkarlar assosiasiyaları" ilə deyil, məhz bu strukturlar tərəfindən tənzimlənməyə başlayır. **Mütəşəkkil cinayətkarlığın təsiri** yalnız sırt dövlət antimafiya siyasəti yeridilməsi, Azərbaycan Respublikasında mütəşəkkil cinayətkarlığa və korrupsiyaya qarşı mübarizənin dövlət konsepsiyasının və mütəşəkkil cinayətkarlığa və korrupsiyaya qarşı mübarizənin Dövlət Programının işlənilməsi yolu ilə məhdudlaşdırmaq olar. Bu, korrupsiyaya qarşı mübarizədə vahid dövlət mexanizminin birinci qolu kimi qiymətləndirilməlidir.

Səmərəli dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi korrupsiyanın yaranmasına şərait yaradan və hətta buna maraq oyadan qanunvericilik aktlarına yenidən baxılmasını tələb edir. Eyni zamanda, qanunvericilikdə olan dolaşıcılıq və hədsiz tənzimləməni azaltmaq korrupsiyaya qarşı əsas tədbirlərdəndir.

Bizim fikrimizə, xüsusən aşağıdakı istiqamətlərdə mövcud qanunvericiliyin xarici ölkələrdə öz səmərəliliyini sübut etmiş hüquqi normalarına uyğunlaşdırılması məqsəda uyğundur:

- qeyri-qanuni əldə edilmiş gəlirlərin üzə çıxarılmasını, dondurulmasını və müsadirəsini asanlaşdırma biləcəkdir bütün hüquqi vasitələrin möhkəmləndirilməsi;

- mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizənin səmərəliliyini təmin etmək üçün vergilərə, əmanətlərin sirri barədə qanunlara yenidən baxılması, yaxud təza qanunlar qəbul edilməsi;

- bank sirlərinin cinayətlərin istintaqına mane olmaması üçün hüquqi prinsiplərin müəyyən edilməsi;

- yeni hüquqi normaların qəbul edilməsi; həmin normalara əsasən korporativ məsuliyyət prinsipinə görə qeyri-qanuni müəssisələrin təkcə qulluqçuları və ya üzvləri deyil, həm də bu müəssisələrin özləri hüquqi məsuliyyət daşımalıdırlar;

- bəzi hərəkət növlərini, məsələn, cinayətkar təşkilatlara maliyyə yardımını göstərilməsini cinayətkar hərəkətlər hesab edən qanunvericilik müddəalarının hazırlanması və qəbul edilməsi;

- hüquq-mühafizə orqanlarının vəzifəli şəxslərinə pulların yerdəyişməsinə nəzarət üçün zəruri olan sənədlərlə tanış olmaq hüququ verilməsi haqqında qanunvericilik müddəalarının qəbul edilməsi;

- uydurma ad altında hesablar açılmasını və istifadə olunmasını cəzalandırılan hüquq pozuntusu hesab edən qanunvericilik müddəasının qəbul edilməsi.

İkincisi. **Mütəşəkkil cinayətkarlığa və korrupsiyaya qarşı mübarizə** Azərbaycan dövlətçiliyinin dirçəliş ideologiyasının tərkib hissəsi olmalıdır. "İnsan insanın qənimidir". "Yaşamaq haqqı güclünüdür", "sərvət toplamaq üçün hər bir vasitə yaxşı-

dır", "xəlvəti iqtisadiyyat islahatın başlıca resursudur" kimi şəuərlərlə çıxış edən kriminal ideologiyanın Azərbaycanın dirçəliş ideologiyası ilə bir araya sığmaması prinsipini aydın başa düşmək lazımdır. Bu prinsipə əməl edilməməsi iqtisadi, sosial və mənəvi sahələrdə bütün təşəbbüsləri sarsıdır.

Üçüncüsü. **Azərbaycanda müəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizədə hər hansı müsbət nəticəyə o zaman nail olmaq mümkündür ki, iqtisadi islahatlar antikriminogen istiqamətə yönəldilsin.**

INTOSAI-ın XVI konqresində korrupsiyanın yarana biləcəyi aşağıdakı hüquqi-inzibati aspektlərə xüsusi fikir verilməsi tövsiyə olunmuşdur:

- ✓ norma və qaydalar hazırlanan mərhələdə korrupsiya;
- ✓ qaydaların tətbiqi dövründə korrupsiya;
- ✓ qaydalara əməl olunması və cərimələrin tətbiqi zamanı korrupsiya.

İfşa olunma təhlükəsi olmayan, əməllərə görə cavabdehlik hiss edilməyən və beləliklə, günahkar sayılmaq və cəza çəkmək şəraiti olmayan bir ölkədə korrupsiyanı aradan qaldırmaq demək olar ki, mümkün deyildir.

Yuxarıdakı təhlildən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, həyata keçirilən islahat modellərinin məhz kriminal nəticələri iqtisadiyyatın pozulmasının, sosial, siyasi, milli və dini gərginliyin artmasının başlıca amilidir. Bu halda islahatların yönünün dəyişdirilməsi heç də "qisas" və ya "geriləmə" siyasəti deyil, cinayətkar qrupların əməllərinə qarşı sərt sığır (qanunvericilik, digər normativ aktların və təşkilati qərarların köməyi ilə) çəkilməsidir.

Məsələn, özəlləşdirmə sahəsində təklif olunur:

- özəlləşdirmənin gedişində cinayətlərə və korrupsiyalı hüquq pozuntularına kömək edən şəraitin aşkara çıxarılması üçün bütün qanunvericilik və normativ aktların inventarizasiyasının və kriminoloji ekspertizasının keçirilməsi;
- özəlləşdirmə prosesində yol verilən sui-istifadə faktları haq-

qında vətəndaşların hakimiyyət və idarəetmə orqanlarına müraciət və ərizələrinin kompleks təhlili;

- özəlləşdirmə sahəsində dövlətə külli və xüsusilə külli miqdarda zərər vurulmasına səbəb olmuş sui-istifadə faktlarının ilkin yoxlanışı üçün Daxili İşlər Nazirliyimin, Baş Dövlət Vergi Müfəttişliyimin, Auditorlar Palatasının əməkdaşlarını cəlb etməklə, özəlləşdirmə məsələləri üzrə müvəqqəti yardımçı komissiya yaradılması.

Xarici iqtisadi fəaliyyət sahəsində təklif olunur:

- Azərbaycan Respublikasının bütün inzibati sərhədi boyunca mühafizə olunan gömrük sərhədinin formalaşdırılması;

- gömrük nəzarəti və xarici iqtisadi fəaliyyətdə qanunvericiliyə riayət edilməsinə nəzarət sahəsində müasir hüquqi bazanın formalaşdırılması (yanacaq-energetika ehtiyatlarını və digər müvafiq malları lisenziya almadan və rüsum ödəmədən Azərbaycanın hüdudlarından kənara aparmağa görə cinayət məsuliyyətinin müəyyən olunması); dumping qiymətləri ilə satış üçün sərt hüquqi sanksiyaların tətbiqi;

- lisenziya alınan malların ekspertizasına və valyuta mədaxilinin qeydiyyatına vahid nəzarət sisteminin formalaşdırılması;

- strateji xammal ixrac edənlərin qeydə alınması (xarici iqtisadi qanunvericiliyi pozanların "qara siyahısının" tutulması, viedansız fəaliyyət göstərən firmalar haqqında məlumatlar bankının yaradılması və s.);

- ixrac və valyuta nəzarəti sisteminin formalaşdırılmasının başa çatdırılması (valyutanın respublikadan çıxarılması yollarının bağlanması, dollar depozitlərinin və başqa depozitlərin ölkəyə qaytarılması və s.);

Maliyyə sahəsində təklif olunur:

- iqtisadiyyatda hesablaşmaların dəqiq normativ bazasının yaradılması;

- hesablaşmaların sürətinə xələl gətirmədən, nəzarət üçün maksimum imkanlar yaradılması məqsədilə hesablaşma-kassa mərkəzləri sisteminin təşkilati cəhətdən yenidən qurulması;

- kommersiya banklarına çox böyük məbləğlərdə nağd pul daxil olmasına nəzarət sisteminin yaradılması;

- bank sisteminin tam avtomatlaşdırılması, kompüter sisteminin cinayətkarların girməsinin qarşısını almaq üçün tədbirlər görülməsi;

- banklararası təhlükəsizlik sisteminin yaradılması; bu isə ilk növbədə bankların müştəriləri, kredit almaq üçün müraciət edən firmalar, müəssisələr və s. haqqında məlumatları olan avtomatlaşdırılmış informasiya-axtarış sistemlərinin (İAS) formalaşdırılmasını nəzərdə tutur; belə İAS-lərin hüquq-mühafizə və nəzarət orqanlarının müvafiq informasiya sistemləri ilə birləşdirilməsi.

Eyni zamanda, "Banklar və bank fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa aşağıdakıları nəzərdə tutan dəyişiklik və əlavələr edilməsi də məqsədsə uyğun sayılır:

- Azərbaycan bankının təyinatı üzrə deyil, qeyri-qanuni olaraq başqa məqsədlərə xərclənən mərkəzləşdirilmiş kreditlərinin onların müəyyən misli məbləğində dövlət mədaxilinə keçirilməsi və kommersiya bankları, onların müştəriləri tərəfindən yüksək cərimə ödənilməsi;

- bankın nizamnamə kapitalının yaradılmasında iştirak edən hüquqi və fiziki şəxslərin öz gəlirlərini boyan cəriməsi sisteminin tətbiqi;

- pul hesablaşmalarının norma və qaydalarını pozmağa, ödənişləri gecikdirməyə, pul ehtiyatlarını qanunsuz olaraq tutmağa görə məsuliyyət.

Vergi sahəsində təklif edilir:

- vergi orqanlarının və bütün vergi prosesinin vahid informasiya təminatı sisteminin (vergi sənədlərinin işlənməsinin, vergi ödəyicilərinin və vergiləri ödəməyənlərin uçotunun avtomatlaşdırılmış sisteminin) yaradılması;

- vergi nəzarətinin informasiya təminatı, habelə vergi ödəməkdən yayınan, digər iqtisadi hüquq pozuntuları törədən yalançı sahibkarlıq strukturlarının mərkəzləşdirilmiş uçotunun

və həmin strukturlarda çalışan şəxslərin uçotunun aparılması məqsədilə bank, fond və əmtəə əməliyyatlarının vahid uçot sisteminin yaradılması.

Dördüncüsü. Dövlət qulluğunun yaxşılaşdırılması və məmurların hazırlıq səviyyələrinin yüksəldilməsi. Bu məqsədlə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir:

- dövlət məmurlarının obyektiv seçilməsi və xidməti inkişafının ədalətli həyata keçirilməsi;

- dövlət məmurlarının ixtisaslarının sistemə uyğun yüksəldilməsi;

- əmək haqlarının artırılması və məmurların hüquq və vəzifələri, habelə hazırlıq səviyyələri ilə əlaqələndirilməsi;

- bürokratik qurumların azaldılması;

- dövlət məmurlarının hüquq və vəzifələrini müəyyənləşdirən qanun və ya qaydaların qəbul edilməsi.

Dünya auditorlarının ali məclisində belə bir fikir də səslənməmişdir ki, siyasətçilər və dövlət idarələrinin rəhbərləri öz kapitallarını həm vəzifəyə gəldikdə, həm də vəzifədən getdikdə həyan etsinlər və onların həyannamələri auditorlar tərəfindən qiymətləndirilsin.

Beşinci. Korrupsiya ilə mübarizə aparan orqanların özü ilk növbədə mafianın təsirindən təmizlənməli və korrupsiyadan qorunmalıdır.

Digər ölkələrin (ilk növbədə, sıx iqtisadi əlaqələr saxladığımız ölkələrin) müvafiq hüquq-mühafizə, nəzarət, audit və başqa qurumları ilə əlaqələrin yaradılması və inkişaf etdirilməsi, təcrübə və informasiya mübadiləsinin həyata keçirilməsi bu sahədə mühüm nəticə əldə etməyə imkan yaradardır.

Altıncısı. Mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizə bu məsələdə bütün siyasi partiyaların və ictimai hərəkatların, hakimiyyətin bütün qollarının milli həmrəyliyi tələb edir. Həmin problemin bütün siyasi qüvvələrin, hətta radikal təmayüllü qüvvələrin iştirakı ilə "dəyirmi masa" arxasında müzakirə olunması bəxış və maraqların üst-üstə düşdüyü sahələri aşkar edirdi. Mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizənin yekdil prinsiplərini məhz

bu siyasi çarpışmalar "meydanında" işləyib hazırlamaq mümkündür. həmin prinsiplər isə maliyyə əleyhinə dövlət siyasətinin əsasını təşkil etməlidir.

APREL 1999-cu il.

Ekoloji audit və AZƏRBAYCANDA ONUN İNKİŞAFI KONSEPSİYASI

Son dərəcə geniş və əhatəli olan bu mövzunu tezislər şəklində aşağıdakı məsələlər ətrafında qurmaq istərdim:

1. Ekoloji audit nədir?

Öncə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanmış ölkə Konstitusiyasında əsas insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları sırasında "sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ" ayrıca bir maddə ilə təsbit olunmuşdur. Konstitusiyanın 39-cu maddəsində deyilir:

"Hər kəsə sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ vardır.

Hər kəsə ətraf mühitin əsl vəziyyəti haqqında məlumat toplamaq və ekoloji hüquqpozma ilə əlaqədar onun sağlamlığına və əmlakına vurulmuş zərərin əvəzini almaq hüququ vardır".

Ölkəmizin ali qanununda təsbit olunmuş bu hüquqların reallaşmasının əsas həlli yollarından biri, beynəlxalq təcrübədə olduğu kimi, ekolojiya və ətraf mühitə səmərəli nəzarət mexanizminin qurulmasıdır.

Bu mənada, ümumi nəzarət sisteminin bir qolu kimi, ekoloji auditin yaradılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Sevindirici haldır ki, ölkə prezidentinin imzaladığı "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununda ekoloji auditə "Ekoloji audit və onun həyata keçirilməsi"

adlı ayrıca bölmə həsr edilmişdir. Həmin bölmədə "ekoloji audit", "ekoloji auditor" anlayışları və ekoloji auditin həyata keçirilməsi müddəaları təsbit edilmişdir.

Ekoloji audit – təbii resursların istifadəsi və bərpası üzrə hesabatlardan düzgün tərtib edilməsi də daxil olmaqla, təbiətdən istifadəçi tərəfindən ekoloji tələblərin, ətraf mühitin mühafizəsi normalarının və qaydalarının gözlənilməsi məqsədilə onların təsərrüfat və digər fəaliyyətinin müstəqil yoxlanılmasıdır. Qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda ekoloji audit məcburidir.

Ekoloji auditin tərkibinə "ekoloji auditor məsləhəti" anlayışı da daxildir. Qanunvericiliyə görə, "ekoloji auditor məsləhəti" ekoloji auditorun ətraf mühitin mühafizəsi və onun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, təbii resursların səmərəli və qənaətlə istifadəsi, bərpası, təbiətdən istifadəçi tərəfindən ekoloji tələblərə, ətraf mühitin mühafizəsi normalarına və qaydalarına riayət edilməsi üzrə məsləhətlər verməkdir.

Yuxarıda qeyd olunanlar bütövlükdə auditin, o cümlədən də ekoloji auditin təsərrüfat subyektlərinin məsləhətçi-tərəfdaşı kimi çıxış etməsinə nümayiş etdirir. Elə bu cəhət də auditin təfərrüfat və digər dövlət nəzarətindən keyfiyyətə fərqləndirir.

Eyni zamanda, ekoloji auditin bir sıra konkret istiqamətləri geniş əhali qrupları üçün xüsusi maraq doğurur. Məsələn, ekoloji auditdən danışarkən, məhsulun keyfiyyətinə nəzarətlə bağlı onun **təbii mühafizə menecmenti** kimi rolu mütləq qeyd olunmalıdır.

İnkışaf etmiş ölkələrdə "ekoloji audit" ilə yanaşı, "sağlamlığın və ətraf mühitin təhlükəsizliyinin auditi" anlayışından da geniş istifadə olunur.

Məsələn bundadır ki, həmin ölkələrdə məhsulun keyfiyyətinin ekoloji standartlara uyğunluğu barədə sertifikat almaq üçün mütləq ekoloji auditor rəyi tələb olunur. Fikrimizə, bu praktikanın Azərbaycanda da tətbiq edilməsi müsbət nəticələr verə bilər. Eyni zamanda, bəzi ölkələrin, o cümlədən Alman

niyyətin təcrübəsi göstərir ki, ekoloji audit müəssisənin real gəlirinin və imicinin artmasında önəmli rol oynayır.

2. Ekoloji auditin predmeti

Beynəlxalq təcrübədə ekoloji auditin predmetinə aşağıdakılar aid edilir:

- ✓ ekoloji təhlükənin müəyyənləşdirilməsi, bu istiqamətdə zəruri xəbərdarlıq tədbirlərinin görülməsi və ekoloji təhlükənin qarşısının alınması;
- ✓ ekoloji təhsil, maarifləndirmə fəaliyyətinin təşkili və ekoloji informasiyanın yayılması;
- ✓ təbii və ətraf mühitə mühafizə sahəsində yaranacaq riskin qiymətləndirilməsi, onun aşağı endirilməsinə nail olunması;
- ✓ təbii mühafizəni həyata keçirən dövlət və ictimai orqanlarla fəaliyyətin əlaqələndirilməsi;
- ✓ ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına yönəldilmiş monitorinqlərin keçirilməsi;
- ✓ təbii resurslardan, ehtiyatlardan, həmçinin hazır məhsullardan səmərəli istifadə üzrə tövsiyələrin hazırlanması.

3. Ekoloji auditin beynəlxalq inkişaf təcrübəsi

Ekoloji audit hazırda bir çox ölkələrin və beynəlxalq təşkilatların diqqət mərkəzindədir. Buna konkret misal kimi, dünyəvi auditor təşkilatı olan INTOSAI-ı göstərmək olar. Belə ki, bizim də iştirakçısı olduğumuz və 1998-ci ildə Uruqvayda keçirilmiş XVI konqresində INTOSAI dünyəvi hələ olan korrupsiyaya qarşı auditin mübarizə yolları ilə yanaşı, ekoloji auditə xüsusi yer ayırmışdı.

İdarəetmə elementi kimi, ekoloji auditor fəaliyyəti dünya praktikasında 1970-ci ildən etibarən inkişaf etməkdədir.

Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə nəzarət sisteminin təşkili inkişaf etmiş ölkələrdə son illərdə geniş yayılmışdır. Xüsusilə, ABŞ, Kanada, Qərbi Avropa ölkələrində, Yaponiyada ekolo-

ji audit daha yüksək səviyyədədir və bu istiqamətdə fəaliyyət dövlət səviyyəsində tənzimlənir.

1995-ci ilin aprelində Avropa Şurası tərəfindən üzv ölkələr üzrə ekoloji auditor və ekoloji menecmet fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə bağlı normativ hüquqi sənədlər paketi qəbul olunmuşdur. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, Azərbaycan qanunvericiliyində auditin, o cümlədən ekoloji auditin təsbit olunmasında Avropa Şurası ekspertlərinin tövsiyələri az rol oynamamışdır.

Beynəlxalq qanunvericilikdə ekoloji auditor fəaliyyəti könnüllü və məcburi prinsiplər üzrə həyata keçirilir. Məcburilik prinsipi, əsasən fiziki və hüquqi şəxslərin fəaliyyətinin cəmiyyət üçün zərərlik anıli üzrə müəyyən olunur. Zəruri hallarda biznes-inkişaf planı hazırlanarkən, ekoloji hissə xüsusi bölmə kimi tərtib olunur və ekoloji proqram hazırlanır.

Beynəlxalq praktikada iqtisadiyyata investisiya qoyuluşu zamanı ümumi audit proqramının tərkibində ekoloji bölməyə xüsusi yer ayrılır. Belə proqram ümumilikdə həm cəmiyyət üçün, həm də investisiya yönəldən tərəf üçün xüsusi maraq kəşb edir. Buna misal olaraq, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı və Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı xətti ilə qoyulan investisiyaları göstərmək olar. Belə ki, bu banklar üçün ekoloji auditorun rəyi investisiya qoyuluşu məsələsində son qərara gəlmək mənasında çox önəmli rol oynayır.

İnkişaf etmiş ölkələrdə (ABŞ, Kanada, Avropa Birliyi ölkələri, Yaponiya) fəaliyyət göstərən firmalar öz nüfuzunu qorumaq məqsədilə ekoloji tələblərə ciddi əməl edirlər. Firmaların bu istiqamətdəki fəaliyyətinə dövlət nəzarəti ilə yanaşı, ekoloji audit yolu ilə cəmiyyətin və ictimai təşkilatların da nəzarəti həyata keçirilir. Həmin ölkələrdə hər hansı bir firmanın bu tələblərə riayət etməməsi faktı aşkar olunsa, firmanı müflisləşmə səviyyəsinə enəcək qədər dəhşətli aqibət gözləyir.

4. Ekoloji auditin təşkili məsələləri

Ekoloji auditin təşkili və tənzimlənməsi prosesi aşağıdakıları tələb edir:

- ✓ ekoloji auditə dair qanunvericilik aktlarının, normativ hüquqi sənədlərin, standartların hazırlanması;
- ✓ ekoloji auditor kadrlarının hazırlanması və onların peşəitixisas səviyyəsinin artırılmasının təşkili;
- ✓ ekoloji auditor fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyən fiziki və hüquqi şəxslərə mövcud qanunvericilik üzrə rəsmi icazələrin (lisensiyaların) verilməsi;
- ✓ ekoloji auditlə məşğul olan auditorların və auditor təşkilatlarının fəaliyyətinin təşkili və tənzimlənməsi;
- ✓ ekoloji audit xidmətinin keçirilməsinin keyfiyyətinə nəzarətin təşkili.

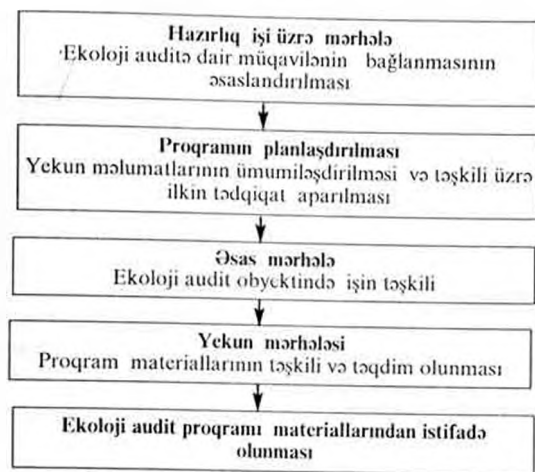
5. Ekoloji audit proqramının hazırlanması

Ekoloji auditin aparılması bu məqsədlə xüsusi proqramın hazırlanmasını tələb edir. Bu proqram isə, öz növbəsində, beş əsas mərhələni əhatə edir. İlk dörd mərhələ bilavasitə ekoloji auditin xüsusi proqramını, beşinci - sonuncu mərhələ isə audit materiallarından müxtəlif istifadə formalarını əhatə edir.

Ekoloji audit proqramının planlaşdırılması ekoloji audit prosesinin ən vacib hissəsidir və onun əsas mərhələləri aşağıdakılardır:

- ✓ müəssisənin əsas ekoloji sənədləri üzrə ilkin araşdırma aparılması, yekun sənədlərinin formalaşdırılması üzrə məlumatların toplanması;
- ✓ yekun məlumatlarının təhlili, əsas audit obyektinin, qiymətləndirmənin metodik proqram və meyarının müəyyənəndirilməsi;
- ✓ ekoloji audit üzrə xüsusi (fərdi) proqramın hazırlanması.

Ekoloji audit proqramının əsas mərhələləri bilavasitə audit keçirilən obyektdə icra olunur. Proqramın icrası zamanı audit keçirilən obyekt üzrə icmal prosedurunun aparılması, sənə

üzrə müvafiq sxem və marşrutların müəyyənəndirilməsi, iş sənədləri, işçi heyəti ilə tanışlıq, iş prosesində yekun sənədlərin dəqiqləşdirilməsi və ona əlavələr olunması əsas amil sayılır.

Ekoloji audit proqramının yekun mərhələsi proqramda nəzərdə tutulmuş tələblərin yekunlaşdırılması və son nəticənin müəyyənəndirilməsidir.

Ekoloji audit proqramının yekun mərhələsi:

- ✓ alınmış məlumatın təhlili və qiymətləndirilməsi;
- ✓ ekoloji audit proqramının nəticələri ilə bağlı konkret təklif və tövsiyələrin hazırlanması;
- ✓ proqram ilə bağlı məlumatların təqdim edilməsi, onların sifarişçi və digər maraqlı şəxslərlə birgə istifadəsinin təhlil imkanları;
- ✓ auditin nəticələri ilə bağlı yekun hesabatın hazırlanması, təqdim edilməsi və ehtiyac olduqda yayılması;

✓ proqram materiallarının reallaşması ilə bağlı planın tərtib olunması və onun icrasına nəzarət.

Ekoloji audit proqramı üzrə yekun proseslərlə bağlı ümumiləşdirilmiş təklif və tövsiyələr hazırlandıqdan, auditin nəticələri müəyyənləşdirildikdən sonra onun təqdim olunmasının son mərhələsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ekoloji audit proqramının materiallarından istifadə müvafiq qanunvericilik və razılaşma yolu ilə həyata keçirilir. Bu zaman auditin sifarişçisinin və ya müvafiq səlahiyyətli orqanların rəyi, qərarı nəzərə alınmalıdır. Xüsusilə proqram materiallarından gələcəkdə istifadə daha çox istehsalın təkmilləşdirilməsi, regionun, ərazinin təbii mühitinin qorunması, müntəzəqi təcrübənin yayılması məqsədilə aparılmalıdır.

6. Ekoloji auditor

Ekoloji auditor mövcud qanunvericilik üzrə xüsusi icazəyə əsasən ekoloji auditor fəaliyyəti göstərmək hüququna malik olan hüquqi və ya fiziki şəxsdir. Ekoloji auditor fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüququ verən xüsusi icazə (lisenziya) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanına uyğun olaraq, Auditorlar Palatası tərəfindən verilir. Ölkədə xarici auditorlar və auditor təşkilatları da ekoloji audit aparılmasında, bu sahədə məsləhətlər verilməsində iştirak edə bilərlər.

Ekoloji auditor fəaliyyətinin tənzimlənməsində ekoloji auditorun hüquq və vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi xüsusilə zəruridir.

Ekoloji auditorun vəzifələri:

- ekoloji auditin aparılmasında Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin tələblərinə riayət etmək;
- auditor yoxlamalarını və zəruri məsləhət xidmətlərini mövcud qanunvericilik üzrə keyfiyyətli həyata keçirmək;
- yoxlanılan təsərrüfat subyektlində şəxsi əmlak mənafeyi,

qarşılıqlı iqtisadi və işgüzar maraqları, əlaqələri müəyyənləşdirdikdə, auditin aparılmasında iştirakın qeyri-mümkünlüyü barədə dərhal sifarişçiyə (səlahiyyətli dövlət orqanına) xəbər vermək;

- təbəçiliyindən asılı olmayaraq, təbiətdən istifadəçilərin təbii resurslardan istifadə və onun bərpası ilə bağlı maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin auditini aparmaq;

- ekoloji auditin aparılması zamanı aşkar edilmiş bütün pozuntular, maliyyə-mühasibat uçotunun aparılması və hesabatların tərtibi, ekoloji tələblərə əməl olunmaması ilə bağlı nöqsanlar haqqında sifarişçinin rəhbərliyinə rəsmi məlumat vermək;

- təbiətdən istifadəçilərin tələbi ilə aparılan ekoloji audit zamanı əldə edilən məlumatları (məhkəmə orqanlarının tələb etdiyi hallar istisna olmaqla) məxfi saxlamaq;

- yoxlama gedirdə alınmış və ya tərtib edilmiş sənədlərin qorunub saxlanılmasını təmin etmək.

Ekoloji auditorun hüquqları:

- müvafiq qanunvericiliyə əsasən təbiətdən istifadəçilər və digər sifarişçilərlə bağlanmış müqavilələrin şərtlərinə uyğun olaraq, auditin forma və metodlarını sərbəst müəyyənləşdirmək;

- ekoloji audit aparılan təsərrüfat subyektlərinin ekoloji və maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə dair bütün sənədlərlə tanış olmaq və lazımı məlumatlar almaq;

- ekoloji audit aparılan təsərrüfat subyektlərinin rəhbərliyindən və işçilərindən yazılı izahat almaq;

- səlahiyyətli dövlət orqanlarının sifarişi ilə ekoloji auditor xidməti göstərərək müəyyən edilmiş nöqsan və pozuntular haqqında onlar qarşısında məsələ qaldırmaq;

- yoxlanılan təbiətdən istifadəçi müəssisə və təşkilat audit üçün lazım olan sənədləri təqdim etmədikdə, yoxlama keçirməkdən imtina etmək.

Yüksək ixtisaslı ekoloji auditor kadrlarının hazırlanması təhsil sistemi qarşısında duran mühüm problemlərdəndir.

7. Ekoloji dövlət nəzarəti və ekoloji audit

İdarəetmə prosesində ekoloji dövlət nəzarəti ilə ekoloji audit arasındakı fərqləri düzgün müəyyənləşdirmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ekoloji dövlət nəzarəti təbiətin mühafizəsinə dair qanunvericiliyə əməl olunmasına nəzarət etmək səlahiyyətinə malik dövlət orqanlarının fəaliyyətini əks etdirir. Bu fəaliyyət müvafiq hüquqi sənədlərdə təsbit olunmaqla, mütləq məcburi xarakter daşıyır. Ekoloji dövlət nəzarəti ekoloji-hüquqi məsuliyyətin müxtəlif formaları ilə birləşib əlaqədardır.

Ekoloji audit - onun aparılması üçün xüsusi lisenziyaya malik fiziki və hüquqi şəxslərin sahibkarlıq fəaliyyəti olmaqla, ekoloji menecmentin səmərəliliyini yüksəltmək və təbiətin mühafizəsi üzrə mövcud qanunvericiliyə uyğunluğunu qiymətləndirmək məqsədi daşıyır. Ekoloji audit qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda məcburi, digər hallarda isə əsasən könüllü xarakter daşıyır və ekoloji-hüquqi məsuliyyətlə əlaqəli deyildir.

Bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, dövlət nəzarəti ilə ekoloji audit bir-birini növbəli təkrarlayır, əksinə, onlar bir-birini tamamlayır və yalnız nəzarətin bu iki qolu arasında sıx əlaqə yaratmaqla qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq mümkündür. Artıq Azərbaycanda bu sahədə müəyyən nailiyyətlər əldə olunmuş, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə Auditorlar Palatası arasında işgüzar əməkdaşlıq münasibətləri yaranmışdır.

Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatasının kollektivi ekoloji auditin inkişafına dair üzərinə düşən vəzifələri öz səlahiyyətləri daxilində bundan sonra da layiqincə yerinə yetirəcəkdir.

AVQUST 2000-ci il

MALİYYƏ NƏZARƏTİNİN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİNDƏ VƏ İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNDƏ ALİ MALİYYƏ NƏZARƏTİ ORQANLARININ YERİ VƏ ROLU, ONLARIN QARŞILIQLI FƏALİYYƏTİNİN FORMA VƏ METODLARI*

Çıxışının əvvəlində Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrinin ali nəzarət-təftiş orqanları rəhbərlərinin iştirak etdiyi bu vacib və əlamətdar müşavirənin keçirilməsi ideyasına və təşəbbüsünə görə Rusiya Federasiyası Hesablama Palatasının sədri cənab Stepaşina minnətdarlığını bildirmək istəyirəm.

Bu məclisin əhəmiyyəti onun gündəliyi ilə, yəni dövlət maliyyə nəzarətinin inkişaf etdirilməsində və möhkəmləndirilməsində MDB-nin iştirakçısı olan dövlətlərin ali nəzarət-təftiş orqanlarının yeri və rolunun müzakirəsi ilə müəyyənləşir. Beynəlxalq integrasiyanın dünyada aparıcı meyillərdən birinə çevrildiyi bir şəraitdə həm beynəlxalq təşkilatlar, həm də MDB çərçivəsində müxtəlif sahələrdə əməkdaşlıq xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Bu baxımdan, dövlət maliyyə nəzarəti də istisnalıq təşkil etmir. Qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın həyata keçirilməsi, birgə fəaliyyət və təcrübə mübadiləsi bizim ölkələrimizdə dövlət maliyyə nəzarəti sisteminin inkişaf etdirilməsinə və təkmilləşdirilməsinə böyük xeyir verə bilər. Ona görə də, hesab edirik ki, MDB çərçivəsində ali nəzarət-təftiş orqanlarının qarşılıqlı fəaliyyətinin forma və metodlarına tamamilə haqlı olaraq əsas məruzədə xüsusi diqqət yetirilmişdir.

* *Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçısı olan dövlətlərin ali nəzarət-təftiş orqanları rəhbərlərinin müşavirəsindəki (Moskva, 2-3 noyabr 2000-ci il) çıxışı əsasında*

Demokratiyanın inkişafı, əhalinin hüquqi müdafiəsinin artırılması hər bir ölkədə fəaliyyət göstərən maliyyə vasitələrindən istifadə üzərində mexanizmlə bilavasitə bağlıdır. Bu mexanizmlər maliyyə resurslarından istifadənin şəffaflığını təmin etməlidir.

Bizim ölkələrimizdə bazar münasibətlərinin inkişafı, bazar iqtisadiyyatına xas olan strukturların (səhmdar cəmiyyətləri, kommersiya bankları, fond və maliyyə birjalrı, investisiya təsisatları və s.) meydana gəlməsi maliyyə nəzarəti sisteminin köklü surətdə yenidən qurulmasını tələb edir.

Hər bir vətəndaşın və bütövlükdə iqtisadiyyatın mənafeələri müstəqil maliyyə nəzarəti orqanının - auditor xidmətinin yaradılmasını zəruri edir. Auditor xidmətinin qarşısında qoyulmuş vəzifələri yerinə yetirə bilmək üçün auditin özü düzgün qurulmalı və dünya praktikasında qəbul edilmiş qaydalara uyğun olaraq, müstəqil, obyektiv və qərəzsiz xarakter daşımalıdır.

Qeyd etmək istəyirəm ki, bizim respublikada Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında auditin rolu və əhəmiyyəti get-gedə artır, mövqeləri möhkəmlənir. Maliyyə nəzarəti üzrə beynəlxalq təcrübə nəzərə alınaraq, habelə maliyyə resurslarından səmərəli istifadə olunması və sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına mane olan əngəllərin aradan qaldırılması məqsədilə ölkə prezidentinin imzaladığı "İstehsal, xidmət, maliyyə-kredit fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin qaydaya salınması və əsassız yoxlamaların qadağan edilməsi barədə", "Azərbaycan Respublikasının dövlət idarəetmə sisteminə islahatlar aparılması üzrə dövlət komissiyasının yaradılması haqqında" və "Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında" fərmanlar respublika iqtisadiyyatında demokratik prinsiplərin bərqərar edilməsində və korrupsiyaya qarşı mübarizədə müstəsna dərəcədə böyük rol oynamışdır.

Audit təsisatının inkişafı və onun fəaliyyət sferasının geniş-

ləndirilməsi son vaxtlar qəbul edilmiş Mülki Məcəllə, Əmək Məcəlləsi və Vergi Məcəlləsi, "İnvestisiya fondları haqqında", "Prokurorluq haqqında", "Maliyyə-sənaye qrupları haqqında", "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında", "Sığorta haqqında", "Məhdud məsuliyyətli müəssisələr haqqında", "Hesablama Palatası haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunları kimi qanunvericilik aktlarında, habelə dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramında və s. sənədlərdə hüquqi həllini tapmışdır.

"Azərbaycan Respublikasının dövlət idarəetmə sisteminə islahatlar aparılması üzrə dövlət komissiyasının yaradılması haqqında" prezident fərmanında əsas diqqət dövlət sektorunda islahatlar aparılması zamanı fəaliyyətin dörd istiqamətinə yönəldilmişdir ki, bunlar da aşağıdakılardır: dövlət xərclərinin idarə olunması sisteminin yenidən qurulması; audit sisteminin islahatı; dövlət idarəetmə sisteminin islahatı; hüquq və məhkəmə sisteminin islahatı.

Hazırda respublikada auditin hər üç istiqaməti (qolu) - həm daxili audit, həm kənar (müstəqil) audit və həm də dövlət auditı sistemli şəkildə inkişaf etdirilir.

Auditin inkişafının bu üç istiqamətinin ayrı-ayrı aspektləri üzərində bir qədər ətraflı dayanmaq istəyirəm.

Daxili audit. 1999-cu ilin iyununda Azərbaycan auditorları MDB-də birinci olaraq ABŞ Daxili Auditorlar İnstitutunun üzvlüyünə qəbul edilmiş və müvafiq beynəlxalq sertifikat almışlar.

1999-cu ilin sentyabrından etibarən ölkəmizdə beynəlxalq Daxili Auditorlar İnstitutunun "Audit-Azərbaycan" bölməsi fəaliyyət göstərir, bizim daxili auditorlar beynəlxalq görüşlərdə, seminar və treninqlərdə yaxından iştirak edirlər. Təkcə son beş ayda onlar Nyu-Yorkda, İstanbulda və Berlində keçirilmiş irimiqyaslı forumların iştirakçısı olmuşlar.

Baş institutdan və onun filiallarından alınan tövsiyələr və metodik vəsaitlər daxili auditorlara öz peşə-ixtisas səviyyəsini

yüksəltməyə və işlərini beynəlxalq standartlara və qaydalara uyğun şəkildə qurmağa kömək edir.

Daxili auditorların hazırlanmasının aktuallığı bir də onunla izah olunur ki, "Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında" prezident fərmanına uyğun olaraq, Maliyyə Nazirliyi istisna olmaqla, respublikanın qalan nazirlik, baş idarə və digər mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarında nəzarət-təftiş qurumları tamamilə ləğv edilmişdir.

Kənar audit. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və "Auditor xidməti haqqında" Qanuna uyğun olaraq, ölkədə bazar iqtisadiyyatına xas olan yeni struktur - Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası yaradılmışdır. Palatanın fəaliyyəti ölkə parlamenti tərəfindən təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası haqqında" Əsasnamə ilə tənzimlənir. Faktiki olaraq, Palata 1996-cı ilin aprelində fəaliyyətə başlamışdır.

Palatanın işinin əsas istiqamətlərini aşağıdakılar təşkil edir: auditor xidmətinin dövlət tənzimlənməsini təşkil etmək; respublikada auditin inkişafına və təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş normativ aktların layihələrini və tədbirlər sistemini işləyib hazırlamaq; dövlətin, təsərrüfat subyektlərinin və auditorların mənafelərini müdafiə etmək; habelə auditorların (auditor təşkilatlarının) fəaliyyəti üzərində nəzarəti həyata keçirmək.

Auditorlar Palatasının sədri və onun müavini ölkə parlamenti tərəfindən təyin olunur.

Palata müstəqil maliyyə təşkilatıdır, respublikanın qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanları qarşısında hesabat vermir.

Palata əsasən aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

Azərbaycan Respublikasında auditor xidmətinin işini təşkil edir və tənzimləyir;

sərbəst auditorlara və auditor təşkilatlarına lisenziya verir, onların işlərinə və auditor təşkilatlarının nizamnamələrinin

"Auditor xidməti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa uyğunluğuna nəzarət edir;

auditor təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi və mövcud qanunvericilik aktlarının tətbiqi məsələləri ilə əlaqədar sərbəst auditorlara və auditor təşkilatlarına məsləhətlər verir, auditor xidmətinin inkişafı və təkmilləşdirilməsi üçün təkliflər hazırlayır və onların həyata keçirilməsinə nəzarət edir;

auditor xidməti göstərilməsinin forma və metodlarına dair normativ sənədlər tərtib edir, milli və beynəlxalq təcrübənin daimi öyrənilməsi əsasında müvafiq tövsiyələr hazırlayır;

peşə funksiyalarını lazımı səviyyədə yerinə yetirməməsi ilə əlaqədar sərbəst auditorlara və auditor təşkilatlarına qarşı sifarişçilərin iddialarına respublikanın qanunvericilik aktlarına müvafiq surətdə baxılmasını təmin edir;

səlahiyyətli dövlət orqanlarını, daha konkret desək, Prezidentin İcra Aparatı, Milli Məclis, respublika Prokurorluğu, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi, Daxili İşlər Nazirliyi, İqtisad Məhkəməsi və s. orqanların xüsusi sifarişi (qərarı) ilə dövlət müəssisələrində auditor yoxlamaları aparır;

sərbəst auditorların və auditor təşkilatlarının hüquqlarının və qanuni mənafelərinin qorunması üçün müvafiq tədbirlər həyata keçirir;

təkrar audit həyata keçirir;

dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi və ya başqa məqsədlərlə əlaqədar olaraq təsərrüfat subyektlərinin əmlaklarının qiymətləndirilməsinin düzgünlüyünə auditor rəyləri verir.

Son üç il ərzində adını çəkdiyim dövlət orqanlarının sifarişi ilə 50-dən çox auditor yoxlaması aparılmış, nəticədə dövlət mülkiyyətinin xüsusilə iri məbləğdə oğurlanması, mal-material və xammal resurslarının dağıdılması beynəlxalq kreditlərin, maliyyə vəsaitlərinin, xeyriyyəçilik yardımlarının və s. istifadəsində sui-istifadə faktları aşkar olunmuşdur.

Dövlət audit. Ölkə Konstitusiyasına uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 1999-cu ilin iyulunda

"Hesablama Palatası haqqında" Qanun qəbul etmiş. Hesablama Palatasının statusu, funksiyaları və səlahiyyətləri müəyyən olunmuşdur. Qanuna əsasən, Hesablama Palatası Milli Məclisə hesabat verən, daimi fəaliyyət göstərən dövlət büdcə-maliyyə nəzarəti orqanıdır.

Hesablama Palatasının fəaliyyətinin əsasını respublikanın dövlət büdcəsinin təsdiqi və onun icrasına nəzarət üzrə parlamentin səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsinə yardım göstərməkdir. Bu məqsədlə Palata aşağıdakı funksiyaları həyata keçirir:

- dövlət büdcəsi layihəsinə və onun icrası barədə hesabatı təqdim edir;

- büdcədən maliyyələşdirmələrin təsdiq olunmuş dövlət büdcəsində müəyyən edildiyi kimi aparılmasını təhlil edir;

- dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin icrası barədə parlamentə məlumat verir;

- Milli Məclisdə təsdiq edilən Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin və dövlət büdcəsi ilə bağlı olan qanun layihələrinin maliyyə ekspertizasını keçirir;

- dövlət hesablarının illik auditor yoxlamasını keçirir və bu yoxlamanın nəticələri barədə parlamentə hesabat təqdim edir.

Beləliklə, Hesablama Palatası büdcə və maliyyə məsələlərinin müzakirəsi prosesində, ən əvvəl, parlamentin məsləhətçi orqanı qismində çıxış edir.

Hesablama Palatası sədrdən, sədr müavinindən və yeddi auditordan ibarət olmalıdır, onların səlahiyyət müddəti 7 il müəyyənləşdirilmişdir.

Hesablama Palatası dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərini təhlil edərkən zərurət yarandıqda müəssisə və təşkilatlarda audit apara bilər.

Həmçinin Palata öz səlahiyyətlərini həyata keçirərkən qarşılıqlı razılıq əsasında dövlət hakimiyyəti orqanlarının nümayəndələrini, habelə müqavilə əsasında müstəqil auditorları,

ayrı-ayrı mütəxəssisləri cəlb edə bilər.

Bütün bunlarla bərabər, zənnimizcə, qüvvədə olan hüquqi əsaslar ali audit fəaliyyətinin əhatə dairəsini dəqiq müəyyən etməyə imkan vermir. "Hesablama Palatası haqqında" Qanunda yalnız büdcə hesablarından bəhs edilir, bunlar isə, məlum olduğu kimi, dövlət sektorunda əməliyyatların yalnız müəyyən bir hissəsidir. Əməliyyat və hesabların: büdcədənkonar hesablar, mərkəzi hökumətlə digər dövlət idarələri arasında kvazifiskal əməliyyatlar, dövlət aktivləri kimi növləri isə auditor yoxlamasından kənarda qalır, bundan əlavə, dövlət hakimiyyəti orqanları, təsərrüfatəməli dövlət müəssisə və təşkilatları da auditor yoxlamasından keçirilmirlər.

Fikrimizcə, Hesablama Palatasının fəaliyyət dairəsini əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirmək və sadələşən əməliyyatların bütün növlərini, büdcədənkonar hesabları, habelə dövlət hakimiyyəti orqanlarını və dövlət müəssisələrini oraya daxil etmək gərəkdir.

Hesablama Palatasının hüquqi statusunu, funksiya və vəzifələrini beynəlxalq qaydalara uyğunlaşdırmaq üçün birinci növbədə aşağıdakılardan tələb olunur:

- 1) Hesablama Palatası ali dövlət büdcə-maliyyə nəzarəti orqanı kimi təsbit olunmalı və ölkənin büdcə-maliyyə sistemi ilə əlaqədar Prezidentin və Milli Məclisin səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi üzrə funksiyalara malik olmalıdır;

- 2) Respublika büdcəsində əks etdirilməsindən asılı olmayaraq, bütün maliyyə resurslarının idarə edilməsi Hesablama Palatası kimi bir dövlət orqanının nəzarəti altında olmalıdır.

Yeri gəlmişkən, bu tələblər "Maliyyə nəzarətinin rəhbər prinsipləri" adlı Lima konvensiyasının müddəalarından irəliləyir.

Bunlarla yanaşı, dünya praktikasında qəbul olunduğu kimi, Hesablama Palatasının funksiyalarına aşağıdakılar da əlavə olunmalıdır.

- özəlləşdirmənin auditı;

- maliyyə-iqtisadi fəaliyyət üzrə dövlətlərarası sazişlərin auditı;

- maliyyə resurslarının planlaşdırılması və onlardan səmərəli istifadə olunması üzrə Prezidentə və parlamentə, habelə yoxlanılan müəssisələrə təklif və tövsiyələrin verilməsi;

- ekoloji audit.

Məlum olduğu kimi, hüquqi dövlətin təşəkkül tapmasının sürətlə dəyişən şəraitində baş verən bazar iqtisadiyyatına keçid prosesi və maliyyə nəzarəti sisteminin, o cümlədən də dövlət nəzarəti sisteminin formalaşması qabaqcadan müəyyən edilmiş parametrlərə malik qismüddətli proses ola bilməz. Bu mənada, Azərbaycanda auditor xidmətinin inkişafı və audit sisteminin islahatı "Hesablama Palatası haqqında" Qanunun əməli olaraq həyata keçirilməsini və "Auditor xidməti haqqında" Qanunda dəyişikliklər edilməsini, daxili auditin təşkili və islahatı ilə bağlı sənədlərin təsdiqlənməsini, habelə Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericilik və normativ hüquqi aktlarına dəyişiklik və əlavələr olunmasını tələb edir.

Bütövlükdə isə bizə belə gəlir ki, MDB ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda dövlət nəzarət sisteminin ümumi konsepsiyasını işləyib hazırlamaq və onu "Dövlət maliyyə nəzarəti haqqında" qanunda hüquqi cəhətdən təsbit etmək zərurəti çoxdan yetişmişdir. Adı çəkilən qanunda həmçinin bazar şəraitində dövlət maliyyə nəzarətinin hüquqi əsaslarını təsbit etmək, onun məqsəd və vəzifələrini müəyyənləşdirmək, maliyyə nəzarətini həyata keçirmək hüququ verilmiş orqanları göstərmək, onların səlahiyyətlərini və funksiyalarını müəyyən etmək olardı.

Fikrimizə, dövlət nəzarəti sisteminin struktur əsasını, bir tərəfdən, dövlət auditı, yəni Konstitusiya və qanunla nəzarət etmək hüququ verilmiş ali nəzarət-təftiş orqanları təşkil etməli, digər tərəfdən isə hazırda fəaliyyət göstərən xüsusi dövlət nəzarət orqanları, auditin digər istiqamətləri (qolları) onun əsas hissəsi ola bilərlər.

Qeyd olunanlarla əlaqədar, biz Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatasında respublikada audit sisteminin daha da təkmilləşdirilməsinə və islahatına yönəlmiş təklifləri işləyib hazırlamaq üçün komissiya yaratmışdıq. Komissiya göstərilən sənəd üzərində işini başa çatdırmış və həmin məsələ üzrə təkliflərin Auditorlar Palatası Şurasının qərarı ilə bəyanılmış yekun variantı müvafiq mərkəzi orqanlara və prezident fərmaları ilə yaradılmış dövlət komissiyasına təqdim edilmişdir.

Bizim işləyib hazırladığımız konsepsiyaya görə, Azərbaycanda audit sistemi islahatının başlıca məqsədi ölkə iqtisadiyyatında zəruri maliyyə şəffaflığının təmin edilməsidir. Auditin təşkili sahəsində islahatın aparılmasının əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

✓ dövlət auditinin və daxili auditin yaradılması, beynəlxalq standartların tələblərinə cavab verən kənar (müstəqil) auditin təkmilləşdirilməsi;

✓ auditin bu üç istiqaməti (qolu) arasında qarşılıqlı əlaqə və əməkdaşlığın qurulması;

✓ məsləhətlər verilməsində və təsərrüfat subyektlərinə xidmətlər göstərilməsində auditdən istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi.

Bu vəzifələrin həlli üçün, ilk növbədə, təklif olunur:

✓ auditin normativ hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi;

✓ kadrların hazırlanması və onların peşə-ixtisas səviyyəsinin artırılması;

✓ auditin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və ona nəzarətin təkmilləşdirilməsi;

✓ daxili auditin təşkili.

Hazırda keçmiş İttifaqın bütün respublikalarının nəzarət-təftiş orqanları təxminən eyni şəraitdə fəaliyyət göstərir, maliyyə nəzarətinin təkmilləşdirilməsi, korrupsiya ilə, dövlət vəsaitlərinin və əmlakının dağıdılması ilə mübarizənin gücləndirilməsi, nəzarətin maksimum səmərəliliyini təmin edən təminatlı sistemin yaradılması ilə bağlı məsələləri həll edirlər.

Buna görə, MDB-nin iştirakçısı olan dövlətlərin ali dövlət maliyyə nəzarəti orqanlarının rəhbərləri Şurasının yaradılması ideyasına tərəfdar çıxaraq, biz tezislər şəklində müzakirəyə təqdim etdiyimiz aşağıdakı mühüm problemlərin birgə say-larla həll olunmasını məqsəduyğun hesab edirik:

birincisi, iştirakçı ölkələrin maliyyə nəzarəti və audit sahəsində qanunvericiliyi üzrə kompüter informasiya-məlumat bazası-nın işləni hazırlanması;

ikincisi, qanunvericiliklərin ahəngdarlığına nail olmaq məqsədilə Şuranın üzvü olan ölkələrin qanunvericilik fəaliy-yətində istifadə olunması üçün dövlət maliyyə nəzarəti mə-sələlərinə dair model qanun layihələrinin işləni hazırlanma-sı;

üçüncüsü, korrupsiyaya və maliyyə fırıldaqlarına qarşı mü-bərizəyə dair tədbirlərin hazırlanması üzrə əlaqələndirici ko-mitənin yaradılması;

dördüncüsü, birgə yoxlamaların keçirilməsi;

beşincisi, dövlət auditoru peşəsinin inkişafı və təkmilləş-dirilməsi üzrə, habelə onun statusunun və nüfuzunun yüksəl-dilməsi üzrə üzv təşkilatların fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi;

altıncısı, üzv təşkilatlar arasında peşə və texniki informasi-ya mübadiləsi;

yeddincisi, nəzarət sahəsində mütəxəssislərin müzakirələr aparməğa və fikir mübadiləsi etməyə imkan verən bir şəraitdə görüşməsinə, habelə peşə təmsilçilərinin dövlət maliyyə nəza-rətinin və auditin aktual problemləri barədə məlumatlandırıl-masına və həmin problemlərə diqqət yetirilməsinə imkan ya-ratmaq məqsədilə konqreslərin, konfrans və seminarların keçirilməsi;

səkkizincisi, Şuranın fəaliyyətinə ictimaiyyətin və dövlət or-qanlarının marağını stimullaşdırmaq məqsədilə informasiya-ların dərc etdirilməsi və yayılması;

doqquzuncusu, dövlət auditinə dair beynəlxalq standartla-rın və iştirakçı ölkələrin milli standartlarının müqayisəli

təhlili üzrə sənədlərin işləni hazırlanması;

onuncusu, dövlət auditinə dair beynəlxalq tədbirlərin ma-teriallarının və standartlarının rus dilinə tərcümə edilməsi və iştirakçı ölkələrdə yayılması;

on birincisi, dövlət auditinin aparılmasına dair metodik tövsiyələrin işləni hazırlanması;

on ikincisi, peşə təhsili məsələlərinə dair informasiya-analitik xarakterli materialların hazırlanması;

on üçüncüsü, peşə təhsili sahəsində qarşılıqlı təcrübə mü-badiləsinin təşkilində Şura üzvlərinə yardım göstərilməsi.

Çıxışının sonunda sizin hamınıza peşəkar fəaliyyətimizdə böyük uğurlar arzulayaraq, ümid edirəm ki, bu görüşümüz əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsində "istinad nöqtəsi" rolunu oynayacaq və ölkələrimizin iqtisadiyyatında maliyyə nəzarəti-nin möhkəmlənməsinə yardım edəcəkdir.

NOYABR 2000-ci il.

YENİ İSTEHSAL-MÜLKİYYƏT MÜNASİBƏTLƏRİ ŞƏRAİTİNDƏ AUDİTİN ROLU

Azərbaycan Respublikasında aparılan uğurlu iqtisadi isla-hatlar dövlətin idarəetmə funksiyalarının yenidən qurulmasını tələb edir ki, bu funksiyalar arasında da mühüm yeri nəzarət tutur.

Bu mənada çox səciyyəvidir ki, nəzarət sisteminin təkmilləş-dirilməsi və bazar iqtisadiyyatının xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılması möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əliyevin daim diqqət mərkəzindədir.

Ölkə prezidentinin hələ 1996-cı ildə imzaladığı "İstehsal, xid-mət, maliyyə-kredit fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin qaydaya salınması və əsaslız yoxlamaların qadağan edilməsi barədə" fər-

manı paralel və lüzumsuz yoxlamaların azaldılmasında, iqtisadi subyektlərin qanuni mənafehlərinin qorunmasında mühüm rol oynamışdır.

Beynəlxalq standartlara cavab verən nəzarət mexanizmini tətbiq etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən imzalanmış "Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında" fərman iqtisadiyyatımızda demokratik prinsiplərin bərqərar olunması baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan Respublikasında dərin sosial-iqtisadi dəyişikliklərin gətirdiyi, büdcə və vergi intizamının möhkəmləndirilməsinin dövlət siyasətində üstünlük təşkil etdiyi, azad və sosial yönümlü vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar olduğu indiki şəraitdə maliyyə nəzarətinin, o cümlədən bütün dünyada mütləq maliyyə nəzarəti forması kimi qəbul edilmiş auditin rolu ikiqat artır. Bu mənada heç də təsadüfi deyildir ki, audit sisteminin islahatı "Azərbaycan Respublikasının dövlət idarəetmə sisteminin islahatları aparılması üzrə Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanında müasir şəraitdə dövlət quruculuğunun dörd əsas istiqamətindən biri kimi qarşıya qoyulmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, son illərdə ölkədə nəzarət sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması sahəsində xeyli iş görülmüş, müvafiq hüquqi baza və bunun nəticəsi olaraq Hesablama Palatası, Auditorlar Palatası, daxili auditorların "Audit-Azərbaycan" bölməsi yaradılmışdır.

1994-cü ildən etibarən ölkə prezidenti Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycanda auditin hüquqi normativ bazasının yaradılmasına başlanmış və qısa müddət ərzində kifayət qədər mükəmməl olan bir qanunvericilik sistemi formalaşmışdır. Son illərdə ölkəmizdə qəbul olunmuş 15-dən çox qanun və məəcəllədə, habelə ölkə prezidentinin imzaladığı 10-dək fərman və sərəncamda cəmiyyətin demokratikləşməsində və iqtisadi

həyatımızda auditin rolu, bütövlükdə audit sisteminin qarşısında duran vəzifələr hüquqi həllini tapmışdır. Bunlara "Hesablama Palatası haqqında", "Auditor xidməti haqqında", "Mühasibat uçotu haqqında", "Maliyyə-sənaye qrupları haqqında", "Məhdud məsuliyyətli müəssisələr haqqında", "İnvestisiya fondları haqqında", "Prokurorluq haqqında", "Bələdiyyələrin maliyyəsinin əsasları haqqında", "Kredit təşkilatları haqqında" qanunları, habelə bank qanunvericiliyini, Mülki Məcəlləni və Vergi Məcəlləsini aid etmək olar.

Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin "Vergi ödəyicisinin vəzifələri" adlı 16-cı maddəsinin 1.4-cü bəndində "Vergi orqanlarına qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada, auditor tərəfindən təsdiq olunmaqla təqdim edilməsi nəzərdə tutulduğu hallarda isə auditor rəyi əlavə edilməklə vergi hesabatını təqdim etmək" vergi ödəyicisinin vəzifələrinə daxil edilmişdir ki, bu da audit sahəsində mövcud problemlərin həllində önəmli rol oynamışdır.

Yaradılan normativ hüquqi baza ölkədə auditin dünyada qəbul edilmiş hər üç qolu (dövlət audit, kənar və daxili audit) istiqamətində müəyyən inkişafa nail olmağa zəmin yaratmışdır.

Auditorlar Palatası tərəfindən 1996-2001-ci illər ərzində ölkədə auditor xidmətinin təşkilinin tənzimlənməsini rəqlamentləşdirən 22 milli audit standartı və 30-dan çox normativ hüquqi sənəd hazırlanaraq qəbul edilmişdir. Müvafiq dövr ərzində auditor adı almaq üçün keçirilmiş imtahanlarda 244 nəfər Azərbaycan vətəndaşı iştirak etmiş və onlardan 192 nəfəri imtahanları müvəffəqiyyətlə vermişdir.

Eyni zamanda, Avropa İttifaqının TACIS proqramı çərçivəsində həyata keçirilən "Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatasının audit keçirmə qabiliyyətinin yüksəldilməsi, müflisləşmə və iflas üzrə mütəxəssislərin hazırlanması" layihəsinə uyğun olaraq beynəlxalq kurslar keçirilmişdir. Bu tədbir auditin Azərbaycanda yayılmasında və inancın artma-

sında mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Həmin kurslarda Auditorlar Palatasının 100-dək auditor və mütəxəssisi, ümumilikdə isə 450-dən artıq Azərbaycan vətəndaşı iştirak etmiş və kursların yekunlarına əsasən beynəlxalq sertifikat almışdır. Həminin bu kurslar üzrə təcrübə mübadiləsi keçmək üçün ölkəmizin 36 auditor və mütəxəssisi Almaniya Federativ Respublikasında təcrübə mübadiləsində olmuşdur.

Bununla yanaşı, ötən illərdə Azərbaycan auditorları Pakistan, Çin, Hindistan, Malayziya və Türkiyədə təşkil edilən beynəlxalq kursların da iştirakçısı olmuş, həmin kursları müvəffəqiyyətlə bitirərək müvafiq sertifikatlar almışlar. Auditorlarımızın beynəlxalq audit təcrübəsini öyrənməsi, peşə-ixtisas səviyyəsini yüksəltməsi sahəsində işlər indi də davam etdirilir.

Yeri gəlmişkən, ölkə başçısının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya kursunu dəstəkləyən Azərbaycan auditorları beynəlxalq əlaqələrin təşkili və inkişafı sahəsində də bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirmişlər. Artıq Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası yeddi beynəlxalq audit təşkilatının üzvüdür və auditorlarımız həmin qurumların keçirdiyi tədbirlərdə muntəzəm iştirak edirlər. Belə ki, hazırda Azərbaycan auditı dünya ölkələri ali audit qurumları təşkilatı olan INTOSAI-da (1997), İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv olan ölkələrin ali audit qurumu olan ECOSAI-da (1997), Asiya ölkələrinin ali audit qurumu olan ASOSAI-da (1999), habelə Mühəsiblərin və Auditorların "Avrasiya" Beynəlxalq Regional Federasiyasında (1999), MDB ölkələrinin ali dövlət maliyyə nəzarəti orqanları rəhbərlərinin Şurasında (2000) və Avropa ölkələri ali audit qurumları təşkilatı olan EUROSAI-da (2001-ci il) təmsil olunmuşdur. MDB ölkələri arasında birinci olaraq Azərbaycan Respublikası beynəlxalq Daxili Auditorlar İnstitutu kimi mötəbər təşkilata üzv seçilmiş (1999) və həmin dünyəvi institutun ölkəmizdə "Audit-Azərbaycan" hölməsi yaradılmışdır.

Ümumiyyətlə, son illərin təcrübəsi göstərir ki, müstəqil nəzarət ideyası təkcə bazar münasibətlərinin ideoloqlarına deyil,

həm də praktik mütəxəssislərə qəlbdən yaxın və anlaşıqlı olan bir ideyadır. Bu işə deməyə əsas verir ki, cəmiyyətin iqtisadi-psixoloji baxış "hədəflər"i dəyişmişdir, yəni "təftişçilik" konsepsiyası ilə müqayisədə auditor nəzarəti konsepsiyasının üstünlük təşkil etməsinə keçid baş vermişdir.

Lakin apardığımız müəhələlər göstərir ki, audit münasibət bizdə inkişaf etmiş ölkələrdən xeyli fərqlənir və ictimaiyyətin auditdən çox az şey gözləməsi ilə səciyyələnir. Bu, qismən auditin ölkəmizdə nisbətən yaxın vaxtlarda meydana gəlməsi ilə, qismən də auditin müəyyən mənada rəğbət doğurmayan təftişdən fərqli olmasının dərk edilməməsi ilə izah olunur. Halbuki məlumdur ki, audit və təftiş arasında hər şeydən əvvəl, müstəqillik və məxfilik meyarlarına görə, auditorla sifarişçi-müştəri arasındakı münasibətlərin kommersiya xarakteri daşımasına görə ciddi fərqlər mövcuddur. Belə ki, əgər təftişin vəzifəsi çatışmazlıqları aşkar çıxararaq təqsirlərin cəzalandırılmasına nail olmaqdirsə, auditin məqsədləri xidmət və yardım göstərmək, sifarişçi-müştəri ilə əməkdaşlıq etməkdir. Müfəttişin (M) maraqları ilə iqtisadi subyektin işçi heyətinin (İH) maraqlarının toqquşmasını əks etdirən I struktur (şəkil 1) auditorun (A) işçi heyətlə əməkdaşlığını, habelə auditorla sifarişçi-müştərinin qarşılıqlı münasibətlərindəki hüquq bərabərliyini xarakterizə edən II struktura (şəkil 2) çevrilir:

Şəkil 1. I struktur

Şəkil 2. II struktur

I-ci şəkildə müfəttişin mövqeyi üstün mövqe kimi təsvir edilmişdir, çünki müfəttişlə təftiş edilən əzəldən qeyri-bərabər

vəziyyətdədirlər, bu vəziyyət isə məcburiyyətə əsaslanır: təftiş yuxarı orqanların sərəncamına əsasən aparılır, təftişin aparılması ilə bağlı xərcləri də həmin orqanlar ödəyirlər.

Audit zamanı isə sifarişçi-müştərinin təkcə nəyəyə dair məsləhət almaq maraqlandırır, o, həm də istəyir ki, şirkətin təqdim etdiyi mühasibat (məhiyyə) hesabatı auditor yoxlamasından keçirilsin, çünki auditorun müstəqil rəyi kreditörlerde, tərəfdaşlarda və məhiyyə informasiyasının digər istifadəçilərinə iqtisadi subyektin hesabat informasiyasına daha böyük inam yaradır.

Eyni zamanda, audit sisteminin formalaşdırdığı informasiya dövlətin, sahibkarların və əhalinin mənafeyi ilə bağlı münasibətlərin optimal həllinə imkan yaradır.

Bu, ilk növbədə, onunla bağlıdır ki, auditin "məhsulu" olmaq etibarlı informasiya şəffaflığı idarəetmə obyektinin səmərəli qərarlar qəbul etməsində əsas rol oynayır.

Başqa sözlə, audit sisteminin məqsədi planlaşdırma, formalaşdırma, bölgü və istifadə mərhələləri də daxil olmaqla, məhiyyə resurslarının, material dəyərlərinin və qeyri-material obyektlərin idarə edilməsi, qorunub saxlanması və artırılması sahəsində sərəncamverici və icraedici hərəkətlərin qanuniliyi, məqsədmüvafiqliyi və səmərəliliyi prinsiplərinə riayət olunmasını təmin etməkdir.

Audit sisteminin məqsədlərinə nail olunması onun mühasibat uçotu və vergi sistemi ilə qarşılıqlı əlaqədə inkişafını və tənzimlənməsini tələb edir. Bunu nəzərə alaraq, audit sisteminin islahatını həyata keçirməklə bərabər respublikada mühasibat uçotuna dair mövcud qanunvericilik aktlarının təkmilləşdirilməsi, o cümlədən beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarının respublikamızda tətbiqinə nail olunması, habelə vergi orqanları ilə audit sistemi arasında qarşılıqlı əlaqə və koordinasiyanın həyata keçirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Məsələn, ondadır ki, hazırda Azərbaycan Respublikasında mövcud olan mühasibat uçotu və audit sistemləri xarici inves-

torlar tərəfindən inamın möhkəmləndirilməsinə və ya daha etibarlı vəsait qoyuluşuna deyil, başlıca olaraq məliyyə hesabatının vergi qanunvericiliyi tələblərinə uyğunluğunun təmin edilməsinə yönəldilmişdir. Elə buna görə də, bu gün Azərbaycan Respublikasında mühasibat uçotu və audit sisteminə beynəlxalq standartlara uyğun islahatlar davam etdirilməli, bu isə məntiqi olaraq məliyyə hesabatlarının etibarlılığının artmasına gətirib çıxarmalıdır.

Bizim fikrimizə, mühasibat uçotu və auditin beynəlxalq standartlar və prosedurlar əsasında təkmilləşdirilməsi məliyyə şəffaflığını təmin etməklə, xarici investorların ölkə iqtisadiyyatına marağını daha da artıracaq və Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasını gücləndirmək üçün yaxşı zəmin yaradacaqdır.

Ümidvaram ki, auditin etibarlı, müstəqil, peşəkar bazar təsisatı olması faktı iqtisadiyyat tərəfindən həmişəlik gətirdikcə daha çox qəbul ediləcək və ya rəğbətli qarşılandığı bir şəraitdə audit sistemi özünün sosial-iqtisadi funksiyalarını yüksək səmərəliliklə yerinə yetirə biləcək və vətəndaş cəmiyyətinin təşəkkülündə daha mühüm rol oynayacaqdır.

DEKABR 2001-ci il

SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFINDA BAZAR İNFRASTRUKTURUNUN ROLU (Auditor xidmətinin təmsalında)

Məlumdur ki, bazar infrastrukturunu sistemə daxil olan sahələrdən biri də bazar iqtisadiyyatı şəraitində mühüm əhəmiyyət kəsb edən auditdir. Məhz auditin "məhsulu" olan şəffaflıq informasiya iqtisadiyyatın idarə olunmasında və səmərəli qərarların qəbul edilməsində, dövlətin, sahibkarların və əhalinin mənafelərinin qorunmasında mühüm rol oynayır. Konkret olaraq, sahibkarlığın inkişafında auditin rolunu üç istiqamətdə qiymətləndirmək olar:

1) maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin normativ hüquqi aktlara uyğunluğunun təminatı;

2) kontrollinq;

3) məsləhət-konsaltinq.

Əgər birinci halda audit iqtisadi subyektin yoxlanılan hesabatlarında mövcud olan nöqsanları və normativ hüquqi aktlardan kənarlaşmaları vaxtında üzə çıxarmaq yolu ilə təsərrüfat subyekti sahiblərinin müdafiəsini və həmin obyektdə maliyyə maraqları olan bütün qrupların (o cümlədən səhmdarların, əmanətçilərin, investorların və s.) hüquqlarının qorunmasını təmin edərsə, ikinci halda audit sahibkarlıq subyektində mövcud olan daxili nəzarəti təhlil etməklə, işlərin yaxşılaşdırılmasına əsas yaradır. məsləhət-konsaltinq xidmətləri göstərməklə isə sahibkarlıq subyektinin və onun əməkdaşlarının fəaliyyətinin səmərəliliyini yüksəltmək üçün onları zəruri təklif və tövsiyələrlə təmin edir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, mülkiyyətçilərin əmlak hüquqlarının qorunması müstəqil audit sistemi qurulmadan mümkün ola bilməz.

Ümumiyyətlə isə, beynəlxalq aləmdə formalaşmış rəyə görə, hər bir ölkədə iqtisadi demokratiyanın inkişafı, korrupsiya hallarının qarşısının alınması və ən əsası, əhəlinin hüquqlarının qorunmasının vəziyyəti dünyada müstəqil ekspertizanın mühüm qollarından biri kimi qəbul olunmuş auditin səviyyəsindən birbaşa asılıdır.

Böyük məmnuniyyət hissi ilə qeyd etməyi lazım bilirəm ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti möhtərəm Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında son illərdə audit ölkəmizin iqtisadi həyatında öz mövqeyini getdikcə möhkəmləndirir. Bu, hər şeydən əvvəl, onunla bağlıdır ki, sahibkarlıq fəaliyyətinin bu növünün ölkəmizdə kifayət qədər möhkəm hüquqi bazası yaradılmışdır. Bircaq faktı nəzərinizə çatdırmaq istərdim ki, auditin bazar iqtisadiyyatı infrastrukturunun vacib sahəsi kimi iqtisadi islahatlarda əhəmiyyəti və funksiyaları 1994-cü ildən başlayaraq

ölkə başçısının imzaladığı 40-a qədər qanun, məclis, fərman və sərəncamlarda təsbit olunmuşdur. Belə bir qayğı və diqqətin nəticəsidir ki, Azərbaycan auditini durmadan inkişaf edir və ölkəmizin iqtisadi həyatında öz mövqeyini getdikcə möhkəmləndirir.

Əgər 1996-cı ildə Azərbaycan Respublikasında 8 auditor təşkilatı fəaliyyət göstərirdisə, hal-hazırda auditor təşkilatlarının sayı 40-a çatmış və ya 5 dəfə, o cümlədən yerli təşkilatların sayı 5-dən 35-ə qədər və ya 7 dəfə artmışdır. Hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan sərbəst auditorların sayı isə göstərilən dövrdə nəzərəcarpacaq dərəcədə - 2-dən 53-ə qədər çoxalmışdır.

1996-2002-ci illər aralığında sifarişçilərə göstərilən auditor xidmətinin həcmi 3.3 milyard manatdan 31.2 milyard manata qədər və ya 9.5 dəfə artmışdır.

Bir mühüm cəhət də diqqət yetirmək çox vacibdir. Məlumdur ki, ölkə prezidenti möhtərəm Heydər Əliyev qanunsuz yoxlamaların və sahibkarlığın inkişafını ləngidən süni maneələrin aradan qaldırılmasını öz iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsi kimi dönmədən həyata keçirir.

"İstehsal, xidmət, maliyyə-kredit fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin qaydaya salınması və əsassız yoxlamaların qadağan edilməsi barədə" 1996-cı il 17 iyun tarixli fərmandan başlayaraq, ölkədə həyata keçirilən maliyyə nəzarətinin dünyada qəbul olunmuş sivil qaydalara uyğun qurulması istiqamətində ardıcıl iş aparılır. Eyni zamanda, bizim üçün çox önəmlidir ki, elə həmin fərmandan başlayaraq ölkə prezidentinin imzaladığı çoxsaylı qanun, fərman və sərəncamda maliyyə nəzarətinin sivil bir forması olan auditin ölkənin iqtisadi həyatında daha geniş tətbiq edilməsi zərurəti dəfələrlə təsbit olunmuşdur.

Başqa sözlə, ölkə başçısının iqtisadi siyasətində yersiz və qanunsuz yoxlama və müdaxilə halları ilə audit arasında hüquqi sədd çəkilmiş, birincilərə qadağa qoyulduğu bir zamanda auditin inkişafının əhəmiyyəti dəfələrlə vurğulanmışdır.

Ölkə prezidentinin sahibkarlığın inkişafına dair son fərmanları da auditor fəaliyyəti ilə birbaşa bağlıdır. Axı özlüyündə auditor fəaliyyəti sahibkarlığın bütün dünyada qəbul edilmiş bir növüdür. Auditorlar Palatasında ölkə başçısının 2002-ci ilin avqust-sentyabr aylarında imzaladığı fərmanlar hərtərəfli öyrənilmiş və onların audit sistemində tətbiqinə dair tədbirlər planı işlənib hazırlanmışdır. O cümlədən regionlarda auditor xidmətinin rəvan inkişafını təmin etmək sahəsində konkret tədbirlərin həyata keçirilməsinə başlanmışdır, müvafiq rayon və şəhər icra hakimiyyəti orqanları ilə birgə bu istiqamətdə səmərəli iş aparırıq. Bunun da nəticəsində bu yaxınlarda Sumqayıt və Mingəçevir şəhərlərində auditor təşkilatları fəaliyyətə başlamışdır.

Qeyd etmək istərdim ki, auditorların fəaliyyətinə yersiz müdaxilə hallarının qarşısının alınması və aparılan planlı yoxlamaların sayının azaldılması istiqamətində də tədbirlər həyata keçirilməyə başlanmışdır. Eyni zamanda, yeni fəaliyyətə başlayan sərbəst auditorlar və auditor təşkilatları daxili planlı yoxlamalardan azad edilmiş, bunun müqabilində onlara yardım mexanizmləri formalaşdırılmış və tətbiqinə başlanmışdır.

Auditorlar Palatası sahibkarlığın inkişafı üzrə prezident fərmanlarının icrası istiqamətində sərbəst auditorlarda və auditor təşkilatlarında yoxlamaların uçotunun aparılması məqsədilə təbiiq olunan "Nəzarət kitabçası"ndan istifadənin mövcud vəziyyətini təhlil etmiş və onun səmərəliliyini artırmaq üçün zəruri tədbirlər həyata keçirmişdir. Bu zaman çox maraqlı məqamlar üzə çıxmışdır. Araşdırmalardan belə məlum olmuşdur ki, 42 sərbəst auditorun yalnız 3-də, yəni 7,1 faizində, auditor təşkilatlarının isə 12-də, yəni 44 faizində "Nəzarət kitabçası" vardır. Qısa bir dövrdə Auditorlar Palatası tərəfindən auditorlara əməli köməklik göstərilmiş, onlara nəzarət kitabçalarından istifadənin səmərəliliyinin artırılması üçün məsləhətlər verilmişdir. Oğər 2002-ci il noyabrın

1-i tarixinə ümumilikdə auditorların 21,7 faizində "Nəzarət kitabçası" mövcud olmuşdursa, cəmi 20 gün sonra bu göstərici 74 faizə çatmışdır.

Auditin inkişafında onun əhəmiyyətinin və cəmiyyətin həyatında oynaya biləcəyi rolun təbliği çox mühümdür. 2002-ci ildə Auditorlar Palatası tərəfindən "Auditor xidməti bazarının öyrənilməsi" mövzusunda keçirilmiş sosioloji sorğunun nəticələri bu sahədə bir sıra problemlərin mövcud olduğunu üzə çıxarmışdır.

Belə ki, auditor xidməti barədə geniş məlumatı olanların sayı ilə bu xidmət barədə heç bir məlumatı olmayanların sayı bərabərdir (hər biri 30 faiz), az məlumatı olanlar isə 40 faiz təşkil etmişdir. Bunu nəzərə alaraq, ötən ilin noyabr ayında Auditorlar Palatasında "Auditor xidmətinin inkişaf problemləri ilə bağlı informasiya vasitələrində müvafiq təbliği tədbirlərin təşkili barədə" müvafiq iş planı qəbul edilmiş və onun icrası üzrə konkret addımlar atılmasına başlanmışdır. Məsələn, 2002-ci ilin dekabr ayında müvafiq dövlət orqanlarının və sahibkarların iştirakı ilə "İqtisadiyyatın inkişafında auditin rolu" mövzusunda "dəyirmi masa" keçirilmiş, 2003-cü ilin yanvar ayında "İqtisadiyyat" qəzetində iri həcmli "dəyirmi masa" söhbəti dərc edilmiş, dövlət televiziyasında "Ölkədə auditor xidmətləri bazarının müasir vəziyyəti və problemləri" mövzusunda geniş canlı dialoq verilişi yayımlanmışdır. Hal-hazırda audit üzrə reklam çarxının və Auditorlar Palatasının Internet saytının hazırlanması ilə bağlı işlər başa çatdırılmaq üzrədir.

Beynəlxalq audit təcrübəsinin ölkəmizdə daha geniş yayılmasını, gənc auditor kadrlarının hazırlanmasını, müxtəlif seminar-konfrans və müsabiqələrin keçirilməsini nəzərdə tutmuşuq. Yeri gəlmişkən, bu gün iştirakçısı olduğumuz konfrans da ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı ilə bağlı ölkə başçısının imzaladığı fərmanlardan irəli gələn tədbirlər planına uyğun olaraq təşkil edilmişdir. Fikrimizə, Auditorlar

Palatası sistemində 2003-cü ilin əvvəlində yaratdığımız "Auditor xidmətinin inkişafına kömək fondu" da ölkə prezidentinin sahibkarlığın inkişafına yönəlmis fərmanlarının reallaşması istiqamətində önəmli rol oynayacaqdır.

Məlumat üçün bildirmək istəyirəm ki, dövlət başçısının məlum fərmanlarının icrası ilə əlaqədar Nazirlər Kabineti tərəfindən qəbul edilmiş qərara əsasən, auditor xidməti sahəsində dövlət rüsumunun məbləği 2 dəfədən də çox azaldılmışdır.

Ümumiyyətlə, biz bu fikirdəyik ki, sahibkarlığın inkişafına dair imzalanmış məlum fərman və sərəncamlar, habelə onların reallaşması üzrə həyata keçirilən təşkilati tədbirlər ölkəmizdə auditin daha geniş yayılması üçün əlverişli zəmin yaratmışdır. Dediklərimiz sübut olaraq bir faktı nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm.

Cənab Prezidentin ötən ilin avqust-sentyabr aylarında imzaladığı məlum fərmanlarından keçən bu 7 ay ərzində Auditorlar Palatası tərəfindən 13 auditor təşkilatına lisenziya verilmişdir ki, bu da 1999-2001-ci illəri əhatə edən 3 ildə verilmiş lisenziyaların ümumi sayına bərabərdir. Məlumat üçün onu da qeyd edirəm ki, Palata tərəfindən lisenziyaların verilməsi müddəti müraciətlər daxil olduqdan sonra cəmi 3-5 gün təşkil edir. Bu barədə heç bir şikayət və narazılıq hallarına yol verilməmişdir.

Göstərilənlərlə yanaşı, sahibkarlığın mühüm sahəsi olan audit sistemində də həzi problemlər mövcuddur və biz onların həlli üzərində çalışırıq. Bunlara aşağıdakıları aid etmək olar:

audit sahəsində qanunvericiliyə əməl olunmasının təmin edilməsi;

audit sistemində tənzimlənmənin təkmilləşdirilməsi;

auditor xidmətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi;

auditor kadrlarının hazırlanması və onların ixtisasartırma sisteminin yenidən qurulması;

auditin təşkilinin forma və metodlarının beynəlxalq təcrübə əsasında islahatı.

Vaxt məhdudiyyətini nəzərə alaraq, bu istiqamətlərin yalnız bəziləri barədə qısaca da olsa, danışmaq istəyirəm.

Məlumdur ki, Azərbaycan Respublikasının bir sıra qanunvericilik aktlarında bəzi təsərrüfat subyektlərinin məcburi auditdən keçmələri təsbit edilmişdir. Eyni zamanda, auditdən keçməyən qurumlar üçün qanunvericilikdə müvafiq qaydalar da müəyyən olunmuşdur. Məsələn, məcburi auditdən keçməli olan müəssisələrdə auditor yoxlaması aparılmadıqda Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 126.3-cü maddəsinə əsasən onların illik balans qəbul edilməməlidir.

Vergi Məcəlləsində də auditor rəyinin əlavə olunması hesabın mütləq ünsürü kimi təsbit edilmişdir. Belə ki, Məcəllənin "Vergi ödəyicisinin vəzifələri" adlı 16-cı maddəsinin 16.1.4-cü bəndinə görə, "vergi orqanlarına qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada, auditor tərəfindən yoxlanılması nəzərdə tutulduğu hallarda isə, auditor rəyi əlavə edilməklə vergi hesabatını təqdim etmək" tələb olunur.

Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyəti göstərən xarici iş adamları öz maliyyə-mühasibat hesabatlarını bir qayda olaraq hər il auditorlar tərəfindən yoxlatdıqdan sonra vergi və digər aidiyyəti olan orqanlara təqdim edirlər. Bu isə bir daha işgüzar fəaliyyət üçün auditor yoxlamalarının vacibliyini və əhəmiyyətini göstərir. Eyni zamanda, auditor xidmətindən istifadə beynəlxalq standartların tələbidir.

Apardığımız araşdırmalar göstərir ki, mövcud qanunvericiliyə görə, məcburi auditdən keçməli olan təsərrüfat subyektlərinin müəyyən hissəsi qanunvericiliyə məhəl qoymayaraq, hələ də məcburi auditdən keçmirlər. Belə ki, qanunvericiliyin əksinə olaraq, tələb edildiyi hallarda təsərrüfat subyektlərinin bir hissəsinin ya öz maliyyə hesabatlarını dərc etdirməməsi, yaxud da bu hesabatları dərc etdirərkən məcburi auditdən keçmədikləri müşahidə olunur ki, bu da arzuolunmaz nəticələrə gətirib çıxarır.

Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan auditorların adından belə qanunsuzluqlara yol verilməməsi barədə müvafiq qurumların tədbir görmələrini xahiş edirəm. İlk növbədə, bu məsələdə vergi orqanlarının yardımına bundan sonra da böyük ehtiyacımız vardır.

2002-ci il 26 noyabr tarixli Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə Vergi Məcəlləsinin 23.1.4-cü maddəsində dəyişiklik edilmişdir. Maddənin tələbinə görə, məcburi auditor rəyi tələb olunan müəssisələrdən illik hesabatları qəbul edərkən vergi orqanları həmin rəyi tələb etməlidirlər. İndiyədək vergi orqanlarının əməkdaşları Vergi Məcəlləsində onlar üçün belə vəzifə müəyyən edilmədiyini bildirirlər. Yəqin ki, Məcəlləyə edilən bu dəyişiklikdən sonra onlar auditor rəyini tələb etməyi öz vəzifələrindən biri sayacaqlar.

Ümidvar olmaq mümkündür ki, Azərbaycanın vergi siyasətində aparılan islahatlarla yanaşı, vergi ödəyicilərindən qanunların əhliyyətinə riayət olunması ciddi şəkildə tələb ediləcək və onlara müvafiq rəsmi göstərişlər veribəcəkdir.

İndi də auditin tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi barədə.

Auditin təşkili bu sahədə yol verilə biləcək hər hansı bir inhisarlaşdırma və ya haqsız rəqabət hallarına qarşı kompleks tədbirlər işlənib hazırlanmasını tələb edir.

Qeyd etmək istərdim ki, ölkəmizin auditor xidməti bazarında haqlı rəqabətin bərqərar olması üçün ilkin zəruri şərait mövcuddur. Belə ki, auditor xidmətləri təklif edən kifayət sayda auditor təşkilatı və sərbəst auditorlar həmin xidməti tələb edən çoxsaylı sahibkarlıq subyektləri, ən əsası isə sifarişçi subyektlərin auditor seçməkdə qanunvericiliklə təsbit olunmuş sərbəstlik hüquqları rəqabət mühitinin sivil meyarlara uyğun qurulması üçün kifayət qədər əsas verir. Digər tərəfdən də auditor xidməti bazarının iştirakçısı kimi fəaliyyətə başlamaq istəyənlər üçün münbit hüquqi və iqtisadi şərait vardır. Bu, müəyyən mənada, auditin öz səciyyəvi xüsusiyyətləri ilə bağlıdırsa (auditor fəaliyyətinə başlamaq istəyənlər üçün bö-

yük həcmdə ilkin kapitalın, bina və torpağın, çoxsaylı işçilərə ehtiyacın olmaması), digər tərəfdən də auditor fəaliyyəti üçün xüsusi icazə (lisensiya) almağın ölkəmizdə kifayət qədər liberallaşması ilə əlaqədardır. Bir faktı nəzərimizə çatdırmaq istərdim. ABŞ-da auditor adı almaq üçün imtahanlarda iştirak edənlərin cəmi 11 faizi imtahanı müvəffəqiyyətlə verə bilirlər. Bizdə isə bu rəqəm nəzərəcarpacaq dərəcədə yüksəkdir və ümumilikdə 69 faiz təşkil edir. Özü də bu göstərici 2000-ci ildə 58,3 faiz, 2001-ci ildə 70 faiz təşkil edirdisə, 2002-ci ildə 73 faizə qədər artmışdır. Qeyd etmək istərdim ki, ölkə prezidentinin sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı fərmanlarından sonra bütövlükdə audito, o cümlədən də auditor peşəsinə maraq xeyli artmışdır.

Bununla belə, auditor xidməti bazarında hələ də haqsız rəqabət hallarına səbəb olan amillərlə rastlaşırıq. Bu mənada, audito xas olan bəzi cəhətləri göstərmək yerinə düşərdi, o cümlədən xidmət iştirakçılarının cari və perspektiv maraqlarının uzlaşmamasını. Belə ki, auditor təşkilatının cari marağı sifarişçi toplamaq ucbatından istənilən sifarişçi ilə müqavilə bağlamağı və "əlüstü" xidmət göstərməyi zəruri edirsə, hər bir sifarişçiyə diqqətlə yanaşmaq və auditor təşkilatının nüfuzunun, eləcə də auditor peşəsinin imicinin yüksəldilməsi qayğısına qalmaq həmin təşkilatın perspektiv maraqlarının əsasını təşkil edir.

Audit bazarında haqlı rəqabətin təmin edilməsinə mane olan səbəblərdən danışarkən auditor xidmətinin qiyməti problemi gündəmə gəlir. Məsələ ondadır ki, bazar iqtisadiyyatına xas olan qiymətin tələb və təklif əsasında tənzimlənməsi mexanizmi audit sahəsində özünü heç də həmişə doğrultmur. Belə ki, audit bəlkə də yeganə sahədir ki, keyfiyyətsiz xidmət göstərilməsində həm ieraçının (auditorun), həm də sifarişçinin (təsərrüfat subyektinin) maraqları üst-üstə düşə bilər. Bu, aşağı qiymətə və keyfiyyətsiz xidmət göstərilməsində - "qara audit" deyilən hallarda özünü büruzə verir. Lakin məsələ bundadır ki, həm

auditoru, həm də sifarişçini razı salan belə hədnam "xidmət" auditin nəticələrində maraqlı olan (və əslində onların maraqlarının qorunması üçün auditı zəruri edən) tərəflərin - səhmdarların, əmanətçilərin, investorların və başqalarının maraqlarına ciddi ziyan vura bilər. Elə ona görə də auditor xidmətinin qiymətinin tənzimlənməsi, habelə auditin keyfiyyətinə nəzarətin təkmilləşdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Sonda isə iqtisadi inkişafda audit sisteminin rolunu və əhəmiyyətini gücləndirə biləcək istiqamətləri tezis formasında məruzə etmək istərdim:

1) Auditin inkişafını şərtləndirən əsas amillərdən biri kimi beynəlxalq tələblər səviyyəsində fəaliyyət göstərmək iqtidarında olan auditorların hazırlanması və onların ixtisas səviyyəsinin daim artırılması.

Bu məqsədlə nəzərdə tutduğumuz digər tədbirlərlə yanaşı, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti və Auditorlar Palatası arasında bağlanacaq əməkdaşlıq haqqında sənəd böyük ümid bəsləyirik. Bu sənədin əsas məhiyyətini maliyyə, mühasibat uçotu və audit sahəsində dünyanın qabaqcıl ölkələrinin təcrübəsini ümumiləşdirmək, ölkənin gələcəyi naminə daha kamil mütəxəssislər yetişdirmək təşkil edir.

Məlumat üçün bildirirəm ki, ölkə prezidentinin məlum fərmanları əsas tutaraq Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi və Sahibkarlar (İşəgötürənlər) Təşkilatları Milli Konfederasiyası ilə də əməkdaşlıq sazişləri artıq razılaşdırılıb;

2) Beynəlxalq audit praktikasında geniş tətbiq olunan fəaliyyət növlərinin və metodlarının tətbiqi ölkəmizdə hüdəcə təşkilatları da əhatə olunmaqla, bütün iri qurumlarda daxili auditin təşkilinin həyata keçirilməsini tələb edir. Bu, Dünya Bankı tərəfindən də dəstəklənən bir təkliftir;

3) Dünya audit praktikasında qəbul olunduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında da təsərrüfat idarəetməsinin auditinin, ekoloji auditin təşkili və həyata keçirilməsi mühüm yer tutmalıdır;

4) Beynəlxalq maliyyə qurumları, o cümlədən Dünya Bankı tərəfindən Azərbaycan auditinin inkişafı üzrə irəli sürülən təkliflərin müvafiq qurumlar tərəfindən dəstəklənməsi sahibkarlığın bu qolunun tərəqqisi üçün önəmli rol oynamış olardı. O cümlədən auditdən keçməsi tələb olunan hüquqi şəxslərin siyahısının vahid bir qanunvericilik sənədində, daha yaxşı olardı ki, Mülki Məcəllədə əks etdirilməsi;

5) Beynəlxalq audit standartlarının tamliqlə qəbul edilməsi və onların dövlət qeydiyyatına alınması;

6) Beynəlxalq əlaqələrin gücləndirilməsi, peşəkar auditorların Etika Komissiyasının yaradılması və bu qəbildən olan həlli vacib digər problemlər.

Son olaraq, əmin edirəm ki, Azərbaycan auditorları ölkə iqtisadiyyatının, o cümlədən də azad sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi üçün əllərindən gələni edəcək və iqtisadi islahatların bütünlüklə reallaşması üçün səylərini asırgəməyəcəklər.

APRİL 2003-cü il

AZƏRBAYCANDA AUDİT: TƏŞƏKKÜLÜ, İNKİŞAFI VƏ PERSPEKTİVLƏRİ

Ünvanmıllı liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən imzalanmış "Auditor xidməti haqqında" 1994-cü il 16 sentyabr tarixli Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsinin 10-cu ildönümü tamam olur. Ölkə auditorları üçün çox əlamətdar olan bu tarixi hadisə ərafəsində Azərbaycan auditinin on ildə keçdiyi inkişaf yolundan söz açarkən, hər şeydən əvvəl, sonsuz minnətdarlıq hissi ilə qeyd etməyi vacib sayırıq ki, Azərbaycan Respublikasının hər bir vətəndaşında, tələyin hökmü ilə dünyanın müxtəlif guşələrinə səpələnmiş çoxsaylı soydaşlarımızda və yaxın-uzaq ellərdəki dostlarımızda, xeyir-xahlarımızda Vətənimizin bu günü və sabahı üçün qanuni ifti-

xar hissi doğuran bütün nailiyyətlərimiz kimi, "Auditor xidməti haqqında" Qanunun qəbul edilməsi və bunun əsasında ölkədə milli audit sisteminin hərtərəfli formalaşmış inkişaf etməsi də bilavasitə müstəqil Azərbaycan dövlətinin banisi və qurucusu, ulu öndərimiz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Xalqın təkidli tələbi ilə, tələyüklü bir məqamda ölkədə siyasi rəhbərliyə qayıdan Heydər Əliyevin işləyib hazırladığı və sərt planlı təsərrüfat sistemindən bazar münasibətlərinə keçidin bütün konsepsiyası olan iqtisadi inkişaf strategiyası tarixən qısa müddət ərzində Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişafın ayrı-ayrı istiqamətlərini əhatə edən və yeni iqtisadi-mülkiyyət münasibətlərinin formalaşmasını və hüquqi tənzimlənməsini nəzərdə tutan mükəmməl qanunvericilik bazasının formalaşdırılmasına, idarəetmə və nəzarət strukturunun təkmilləşdirilməsinə, dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinə, MDB məkanında analoqu olmayan torpaq islahatının aparılmasına, sahibkarlığın ardıcıl inkişaf etdirilməsinə, bank-maliyyə, vergi və gömrük sistemlərinin sivil dünya təcrübəsi əsasında qurulmasına, investisiyaların qorunması və təşviqi üçün möhkəm zəmin yaradılmasına, xarici iqtisadi fəaliyyətin hər vasitə ilə genişləndirilməsinə, transmilli və transkontinental layihələrin həyata keçirilməsinə, beynəlxalq integrasiya proseslərində ölkəmizin fəal iştirakına nail olunmasına, ümumilikdə isə iqtisadi inkişafın bütün əsas göstəricilərinə görə Azərbaycanın MDB dövlətləri arasında öncül mövqelərə çıxmasına və beynəlxalq maliyyə təsisatlarının dəyərləndirmələrində "sabit və dinamik inkişaf edən ölkə" imici qazanmasına imkan yaratmışdır.

Yetmiş ildən artıq bir müddət ərzində kommunist ideologiyasına, inzibati-amirlik idarəetməsinə əsaslanan İttifaq dövlətinin tərkibində olmuş Azərbaycan Respublikasının müstəqil, demokratik inkişaf yoluna qədəm qoymasından sonra ölkədə milli iqtisadiyyatın bazar prinsipləri əsasında qurulmasına başlanılması, mülkiyyət çoxnövçülüylüyünün hərqərar edilməsi, azad

sahibkarlığın məqsədyönlü şəkildə genişləndirilməsi və elə bu əsasda da bazar iqtisadiyyatına xas olan mülkiyyət münasibətlərinin formalaşdırılması, planlı sosialist təsərrüfatçılığı üçün "arzuolunmaz" sayılan maliyyə-təsərrüfat subyektlərinin - səhmdar cəmiyyətləri, kommersiya bankları, birjalar, xarici investisiyalı müəssisələr, investisiya təsisatları, maliyyə-sənaye qrupları və digər qurumların yaranması ölkədə maliyyə nəzarəti sisteminin də yeni əsaslar üzrə qurulmasını zərurətə çevirdi. Bu zərurət həm də mülkiyyət münasibətlərinin köklü surətdə dəyişdiyi bir şəraitdə yeni idarəetmə sisteminin və metodlarının tətbiq edilməsi tələbindən irəli gəlirdi: çünki inzibati-amirlik metodlarına əsaslanan idarəetmə sisteminin nəzarət və təftiş metodları yeni iqtisadi şəraitdə mütləq nəzarət funksiyası rolunu oynaya bilməzdi. 90-cı illərin ortalarından Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən radikal iqtisadi islahatlar və idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi, xəzinədarlıq sisteminin yaradılması, nazirlik, komitə və başqa mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarında mövcud olan nəzarət-təftiş qurumlarının ləğv olunması, iqtisadi sahədə hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması və yoxlamalarla məşğul olan müvafiq qurumların ləğv edilməsi, dövlət orqanlarına onların öz səlahiyyətlərinə aid olmayan yoxlamalar aparılmasının qadağan edilməsi və bu istiqamətdə ardıcıl şəkildə həyata keçirilən digər məqsədyönlü tədbirlər ölkədə beynəlxalq standartlara cavab verən maliyyə nəzarəti sisteminin qurulması və inkişafı üçün zəruri şərait yaradırdı.

Beləliklə, maliyyə nəzarətinin geniş yayılmış və mütləq forması olan auditin (auditor xidmətinin), dünya təcrübəsində olduğu kimi, Azərbaycanda da tətbiqi həyatı tələbatə döndü. Audit, hər şeydən əvvəl, müstəqil (kənar) nəzarət olduğu üçün auditor yoxlamasının nəticələrindən asılı olanların heç bir müdaxiləsi və ya təzyiqi olmadan təsərrüfat subyektlərində maliyyə hesabatlarının mötəbərliyini daha obyektiv və düzgün müəyyənləşdirməyə, bunun əsasında isə cəmiyyətdə ma-

liyyə şəffaflığını təmin etməyə, tərəflər arasında maliyyə münasibətlərini və vergi qoymanı düzgün qurmağa imkan verir. Ona görə də cəmiyyət həyatında peşəkar audita tələbat durmadan artır və bu, bir tərəfdən, sahibkarlığın və kapital bazasının özünütənzimləmə meylinin inkişafı, işgüzar tərəfdaşlar arasında qarşılıqlı inamə əsaslanan maliyyə münasibətlərinin yaradılması zərurəti ilə bağlıdırsa, digər tərəfdən isə dövlətin özünün də auditdə marağının olması ilə əlaqədardır.

Ölkədə hərbi-siyasi vəziyyətin o qədər də ürəkaçan olmadığı, iqtisadiyyatda hökm sürən tənəzzülün qarşısını almaq və onun inkişafını dövlət başçısının qətiyyətli bəyan etdiyi bazar münasibətləri müstəvisinə keçirmək üçün ilkin-müqəddəm şərtlərin, bütövlükdə isə siyasi-iqtisadi sabitliyin hələ tam təmin olunmadığı bir vaxtda "Auditor xidməti haqqında" Qanunun layihəsinin parlamentin müzakirəsinə çıxarılması, əməli müzakirələrdən sonra qəbul olunması və ən nəhayət, 1994-cü il sentyabrın 16-da ölkə prezidenti tərəfindən imzalanması Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bənisi və yeni Azərbaycan quruculuğunun memarı, ümumimilli liderimiz Heydər Əliyevin demokratik dünya dəyərlərinə sdaqətinin, bazar iqtisadiyyatına keçidin reallaşdırılması istiqamətində rəhbər qətiyyətinin və bazar infrastrukturları sistemində audita verdiyi dəyər və əhəmiyyətin parlaq təzahürü idi.

Sonralar ölkədə qanun yaradıcılığı işi intensiv xarakter aldıqca, cəmiyyət həyatının bütün sahələrində demokratiya dərinləşdikcə bu sahələri əhatə edən qanunvericilik aktlarının keçid dövrünə xas olan bir tərzdə müntəzəm olaraq təkmilləşdirilməsi və yeniləşdirilməsi üzrə aparılan məqsədyönlü işlər, mülkiyyət münasibətlərinin, iqtisadi-maliyyə fəaliyyətinin normativ hüquqi bazasında baş verən dəyişikliklər audit qanunvericiliyinin də təkmilləşməsinə səbəb olmuş, "Auditor xidməti haqqında" 1994-cü il 16 sentyabr tarixli Qanunda bir neçə dəfə müxtəlif səciyyəli dəyişiklik və əlavələr edilməklə yanaşı, "Mühasibat uçotu haqqında", "Azərbaycan Respublikasının

Milli Bankı haqqında", "Kredit ittifaqları haqqında", "Sığorta haqqında", "Maliyyə-sənaye qrupları haqqında", "Prokurorluq haqqında", "Məhdud məsuliyyətli müəssisələr haqqında", "İnvestisiya fondları haqqında", "Ölral mühitin mühafizəsi haqqında", "Bələdiyyələrin maliyyəsinin əsasları haqqında", "Hesablama Palatası haqqında", "Yerli (hələdiyyə) vergilər və ödənişlər haqqında", "Büdcə sistemi haqqında", "İcbari ekoloji sığorta haqqında", "Banklar haqqında" Azərbaycan Respublikası qanunlarında, Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsində, iqtisadi-maliyyə fəaliyyətinə dair əvvəllər qəbul edilmiş bir sıra qanunları da özündə cəmləşdirmiş Mülki Məcəllədə və Vergi Məcəlləsində, habelə ölkə prezidentinin imzaladığı 10-dək fərman və sərəncamda auditin yeri və rolu da aydın və birmənalı şəkildə hüquqi təsbitini tapmışdır.

"Auditor xidməti haqqında" Qanunun 9-cu maddəsinə görə, ölkədə auditor xidmətinin dövlət tənzimlənməsini təşkil etmək; bu sahədə olan və Azərbaycan Respublikasında auditor xidmətinin inkişafına və təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş normativ aktların layihələrini, tədbirlər sistemini hazırlamaq; dövlətin, təsərrüfat subyektlərinin və auditorların (auditor təşkilatlarının) mənafelərini müdafiə etmək; öz fəaliyyətində "Auditor xidməti haqqında" Qanundan, digər qanunvericilik və normativ hüquqi aktlardan irəliləyən tələblərə auditorlar (auditor təşkilatları) tərəfindən riayət edilməsinə nəzarət etmək məqsədilə yaradılan və 1996-cı il aprelin 4-dən fəaliyyətə başlayan Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası da ötən illər ərzində milli audit sisteminin normativ hüquqi bazasının formalaşması sahəsində xeyli iş görmüşdür.

Öz fəaliyyətində "Auditor xidməti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununu, "Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası haqqında" Əsənaməni, qüvvədə olan digər qanunvericilik aktlarını, Palata Şurasının qərarlarını və iş planını rəhbər tutan Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası ölkə ərazisində auditor xidmətinin dövlət tənzimlənmə-

sinin təmin olunması və auditorların fəaliyyətinə nəzarətin təşkilı məqsədilə beynəlxalq audit standartlarına və Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarına müvafiq olaraq, 35 əsas və 3 köməkçi (xidmətəci) milli audit standartı, "Auditorların Peşə Etikası Məcəlləsi", 30-dək təlimat, tövsiyə və metodiki göstəriş, habelə sahəvi auditlərin aparılmasına dair 7 proqram işləyib hazırlamış və tətbiq olunmaq üçün auditorlara tövsiyə etmişdir. Milli audit standartlarından beşi ("Auditorun yekun sənədləri", "Auditin planlaşdırılması", "Mühasibat hesabatlarında təhriflər aşkar etdikdə auditorun hərəkəti", "Təsərrüfat subyektinin rəhbərliyi tərəfindən auditora təqdim edilən məlumatlar" və "Təsərrüfat subyektlərinin mühasibat (məliyyə) hesabatının auditü zamanı normativ hüquqi aktların nəzərə alınması haqqında təlimat") Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində dövlət qeydiyyatına götürülərək, normativ hüquqi aktların dövlət qeydiyyatı haqqında şəhadətnamə alınmışdır.

Beləliklə, on il ərzində Azərbaycanda auditor xidmətinə mütləq dünyə təcrübəsinə uyğun şəkildə təşkil etmək və tənzimləmək, milli audit sisteminin perspektiv inkişafını təmin etmək üçün mükəmməl qanunvericilik və normativ hüquqi baza yaratmağa nail olunmuşdur.

Ölkə qanunvericiliyinə görə, auditor fəaliyyəti sahibkarlığın xüsusi razılıq (lisenziya) tələb edən bir növüdür və Azərbaycan Respublikası ərazisində auditor fəaliyyəti göstərmək hüququ verən lisenziyaların verilməsi Auditorlar Palatasının səlahiyyətlərinə aid edilmişdir. Eyni zamanda, "Auditor xidməti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa görə, auditor adı almaq, yəni auditor fəaliyyəti göstərmək hüququ verən lisenziyanı əldə etmək üçün fiziki şəxslər müəyyən olunmuş qayda-da imtahan verməlidirlər.

Auditorlar Palatası auditor adı almaq üçün imtahanların təşkili və keçirilməsinə kədr hazırlığı sahəsində fəaliyyətinin mühüm istiqamətlərindən biri kimi baxır. Yeri gəlmişkən, burada

"hazırlıq" ifadəsi o mənada işlədilir ki, auditor adı almaq üçün imtahanların təşkili və keçirilməsi, sadəcə olaraq, müəyyən sayda iddiaçıdan ərizələr toplandıqdan sonra, təyin olunmuş vaxtda imtahan komissiyasının üzvləri ilə imtahan verənlərin üz-üzə oturub konkret mövzular ətrafında sual-cavab etməsi və yekunda cavabların qiymətləndirilməsi prosesindən ibarət olmur, ümumiyyətlə, praktikada belə bir yanaşma da əsla mümkün deyildir. Səbəbi də budur ki, əvvəla, ölkənin ali təhsil müəssisələrində müvafiq ixtisasa yiyələnənlərin hazırlıq səviyyəsi yenidən hazırlıq keçmədən auditor fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün praktik tələblərə cavab vermir; digər tərəfdən isə, qanunvericiliyə görə, auditor hüququnu əldə etmək üçün, sadəcə, ali təhsil diplomuna malik olmaq yox, mühasibat uçotu, maliyyə, iqtisadçı və hüquqşünas ixtisaslarından biri üzrə ali təhsils və ixtisas üzrə azı üç il iş stajına malik olmaq tələb edilir. Müşahidələr isə göstərir ki, praktik cəhətdən bu halda da iddiaçının auditor adı almaq üçün müəyyən edilmiş imtahan proqramının öhdəsindən gəlməsi müvafiq əlavə hazırlıq keçmədən mümkün deyildir. Ona görə də, Auditorlar Palatası, beynəlxalq audit qurumlarının tövsiyələrini nəzərə alaraq, hazırlanmış imtahan proqramları əsasında iddiaçılar üçün 220 saatlıq hazırlıq kursları keçirməli olur, bilavasitə imtahanların özünü isə yüksək səviyyəli mütəxəssislərin apardıqları nəzəri və praktik məşğələlərin yekunlarına əsasən təşkil edir.

Auditor adı almaq istəyən fiziki şəxslər üçün Auditorlar Palatası tərəfindən 15 dəfə imtahan hazırlıq kursu təşkil edilmiş, həmin imtahanlarda Azərbaycan Respublikasının 329 vətəndaşı iştirak etmiş və onlardan 241 nəfəri imtahanlarda müvafiq nəticə göstərərək, auditor fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün lisenziya almaq hüququ qazanmışdır. Ümumiyyətlə, 2004-cü il iyulun 1-dək Auditorlar Palatası tərəfindən 59 hüquqi şəxsə (o cümlədən 8 xarici hüquqi şəxsə) və 234 fiziki şəxsə auditor li-

senziyası verilmişdir. Auditor lisenziyası almış fiziki şəxslərin 89%-i iqtisadçı, 5%-i hüquqşünas, 4%-i mühasibat uçotu və 2%-i maliyyəçi ixtisasları üzrə ali təhsil və ixtisas üzrə azı 3 illik iş stajına malik Azərbaycan vətəndaşları olmuşlar.

Auditorlar Palatası həmçinin auditor kadrlarının peşə-ixtisas səviyyəsinin təkmilləşdirilməsini daim diqqət mərkəzinə saxlayır və bu sahədə işin ən müxtəlif forma və metodlarından istifadə edir. O cümlədən Palatanın özündə xüsusi proqram əsasında auditorlar üçün ixtisas artırma kursları təşkil olunur; beynəlxalq və regional təşkilatların humanitar yardım proqramları çərçivəsində Azərbaycanda və onun hədudlarından kənarda, habelə beynəlxalq və regional audit qurumlarının dünyanın müxtəlif guşələrində keçirdiyi təlim kurslarında auditorların və audit mütəxəssislərinin iştirakı təmin olunur; təmsilçilərimiz həm xaricdə, həm də ölkə daxilində müxtəlif miqyaslı və səviyyəli peşə tədbirlərində iştirak edirlər və s.

Yeri gəlmişkən, Auditorlar Palatası özünün beynəlxalq əlaqələr üzrə fəaliyyətinə - beynəlxalq və regional peşə qurumlarında təmsilçiliyə, ikitarəfli əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasına və inkişaf etdirilməsinə də məhz mütarəqqi xarici audit təcrübəsinin öyrənilməsi, milli kadrlara çatdırılması və yerli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla, ölkədə tətbiq edilməsi baxımından yanaşır. Hazırda Palatanın nüfuzlu peşə qurumlarında - Mühasiblərin və Auditorların "Avrasiya" Beynəlxalq Regional Federasiyasında və Avropa Mühasiblər və Auditorlar Federasiyasında təmhüquqlu üzv və Beynəlxalq Mühasiblər Federasiyasında müxbir üzv sifətində təmsilçiliyi, bütün dünyada daxili audit peşəsinin nüfuzlu lideri kimi tanınan beynəlxalq Daxili Auditorlar İnstitutunun (IIA) ölkəmizdə "Audit-Azərbaycan" bölməsinin yaradılması və dövlət qeydiyyatından keçmiş icumart birlik kimi səmərəli fəaliyyət göstərməsinə nail olunması, Rusiya Federasiyası Auditorlar Kollegiyası, Türkiyə Daxili Auditorlar İnstitutu, Ukrayna Peşkar Mühasiblər və Auditorlar Federasiyası ilə əməkdaşlıq barədə niy-

yət protokollarının imzalanması, AFR, Pakistan, Slovakiya, Gürcüstan, Qırğızıstan və digər ölkələrin audit qurumları ilə intensiv işgüzar əlaqələr həm də Azərbaycan auditorlarının peşə-ixtisas səviyyəsinin müntəzəm olaraq təkmilləşdirilməsi məqsədlərinə xidmət edir.

Bundan əlavə, Auditorlar Palatası Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi, Dövlət İqtisad Universiteti və Sahibkarlar (İşəgötürənlər) Təşkilatları Milli Konfederasiyası ilə partnyorluq sazişləri bağlanmış, digər məsələlərlə yanaşı, kadr hazırlığı və auditorların ixtisas artırılması istiqamətində fəaliyyətində bu əməkdaşlıq imkanlarından da səmərəli şəkildə bəhrələnməyə çalışır.

Fəaliyyət göstərdiyi ilk illərdən etibarən Auditorlar Palatasının çoxcəhətli fəaliyyətində mühüm yer tutan təbliğat və nəşr işləri də həm sahibkarlıq fəaliyyətinin bir növü olan auditor xidmətinin təbliğinə, dövlət maliyyə-iqtisadi fəaliyyətinin həyata keçirilməsi, iqtisadi demokratiyanın genişləndirilməsi və ölkədə maliyyə şəffaflığının bərqərar edilməsi və zifətlərinin həllində auditin yeri və rolu barədə dolğun təsəvvürlərin formalaşmasına, cəmiyyət tərəfindən auditin idarəetmə prosesində nəzarət-analitik infrastruktur kimi qəbul edilməsinə yardımçı olmaq, həm də auditor kadrlarının hazırlanması və onların peşə-ixtisas səviyyəsinin yüksəldilməsinə kömək etmək məqsədi güdür.

1996-2004-cü illərdə Auditorlar Palatası üzvlərinin və əməkdaşlarının qüvvəsi ilə hazırlanaraq nəşr etdirilmiş "Audit, İzahlı lüğət" və "Auditin əsasları" adlı kitablar, "Audit" dərs vəsaiti, "Audit Qanunvericilik və normativ sənədlər" ikicildliyi, "Azərbaycanda audit: təşəkküldən inkişafa doğru (1996-2001-ci illər)" icmal-məlumat kitabı, "Daxili audit" tədris-praktika vəsaiti, "Azərbaycanın milli audit standartları" və "Daxili audit standartları" topluları, "Auditorların Peşə Etikası Məcəlləsi", çoxsaylı tematik yaddaş-bukletlər, təqvimlər və s. təkcə auditorlar və audit mütəxəssisləri tərəfin-

dən deyil, həm də iqtisadiyyat profilli təhsil müəssisələrinin professor-müəllim heyətləri, tələbə, magistrant və aspirantları tərəfindən gərəklili mənbə kimi yüksək qiymətləndirilmişdir.

2000-ci ilin iyul ayından Palatanın təsisçiliyi ilə nəşr edilən aylıq "İqtisadiyyat və audit" elmi-praktik jurnalı təkcə auditin nəzəri və praktik problemlərinin deyil, həm də bütövlükdə bazar iqtisadiyyatının aktual məsələlərinin tədqiqi və işıqlandırılması sahəsində respublikada nüfuzlu bir dövrü nəşrə çevrilmiş. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının elmi nəşrlər kataloquna daxil edilmişdir.

Bələliklə, milli audit sisteminin formalaşmasına və inkişafına ardıcıl dövlət qayğısı, Auditorlar Palatasının ölkədə auditor xidmətinin təşkili və tənzimlənməsi istiqamətində bəzi məqamlarına toxunduğumuz məqsədyönlü fəaliyyəti Azərbaycanda auditin hər üç qolunun - həm dövlət auditinin (Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının təmsalında), həm könər (müstəqil) auditin (Auditorlar Palatasının təmsalında) və həm də daxili auditin ("Audit-Azərbaycan" İctimai Birliyinin təmsalında) hərtərəfli inkişafı, auditor xidmətləri bazarının genişlənməsi və auditin keyfiyyət səviyyəsinin əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlməsi üçün hərtərəfli imkan və şərait yaratmışdır.

Auditin "özünü göstərmək", gərəkliliyini sübuta yetirmək meydanı kimi qəbul edilən auditor xidməti bazarı, bütün dünyada olduğu kimi, Azərbaycanda da öz xidmətlərini təklif edən təcrübəli və peşəkar auditorlarla (auditor təşkilatları ilə) bu xidmətlərə ehtiyacı olan və onlardan istifadə edən fiziki və hüquqi şəxslər arasındakı əlaqələrin tənzimləndiyi məkan kimi çıxış edir. Auditorlarla auditor xidmətinin istifadəçiləri (sifarişçilər) arasındakı əlaqələr iki istiqamətdə inkişaf edir: birincisi, qanunvericiliklə məcburi auditdən keçməli olan təsərrüfat subyektləri; ikincisi, auditor xidmətindən könüllü istifadə edən təsərrüfat subyektləri. Hər iki halda auditor xidməti sırf tələb və təklif amili ilə tənzimlənir və bu yanaşma auditor xidmətinin istifadəsində sifarişçiyə böyük se-

çim imkanı yaratmaqla, auditin həyata keçirilməsində keyfiyyət amilinin əsas götürülməsini şərtləndirir. Bu mənada auditin tədqiqi və təşkili ilə bağlı məsələlər bütövlükdə audit sisteminin inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyətə malik olduğu üçün xidmət bazarının və auditor fəaliyyətinin əməli problemlərinin öyrənilməsi istiqamətində Auditorlar Palatası tərəfindən ardıcıl olaraq həyata keçirilən tədbirlər bazar infrastrukturunu sistemində auditin rolunun yüksəldilməsinə əlverişli zəmin yaradır.

Azərbaycanda auditor xidmətləri bazarının inkişafı ölkədə bazar münasibətlərinə keçidın əsaslarını müəyyən edən və iqtisadi-maliyyə fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik bazasının formalaşdırılması, iqtisadi həyatın ayrı-ayrı sahələrini əhatə edən düşünülmüş islahatların və struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsi, azad sahibkarlığa və vətəndaş təşəbbüsə geniş meydan verilməsi, investisiya fəallığının gücləndirilməsi üçün dövlət səviyyəsində ardıcıl tənzimləmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi ilə başlamışdır. Auditorlar Palatasının yaradılması, auditor fəaliyyəti ilə məşğul olan sərbəst auditorların və auditor təşkilatlarının, xarici auditor təşkilatları filial və ya nümayəndəliklərinin Auditorlar Palatasından lisenziya alaraq fəaliyyətə başlaması da məhz bu dövrdə təsadüf etmişdir.

Fəaliyyətinin ilk illərində Auditorlar Palatası da, özünün Əsasnaməsində göstəriləyi kimi, auditor xidmətlərinin göstərilməsi ilə məşğul olmuş, respublika ərazisində auditor fəaliyyətinin daha rəvan inkişafına nail olmaq və bölgələrdə fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektlərini də auditor xidmətləri ilə əhatə etmək məqsədilə, Bakı şəhəri ilə yanaşı, Naxçıvan Muxtar Respublikasında, Gəncə, Sumqayıt və Lənkəran şəhərlərində, Kürdəmir, Zərdab, Şəmkir və Quba rayonlarında da auditor təşkilatları təsis etmişdir. Lakin sonrakı illərdə - artıq regional inkişafın sürətlənməsi, sahibkarlıq mühitinin daha əlverişli xarakter alması və buna müvafiq olaraq,

audito tələbatın, auditor peşəsinə, auditor fəaliyyətinin genişləndirilməsinə ictimai marağın artması ilə əlaqədar Auditorlar Palatası bilavasitə auditor xidməti göstərməklə bağlı fəaliyyətini dayandırmış, auditor təşkilatları təsis etmək praktikasından imtina etmiş və hətta təsisçisi olduğu, maliyyə-təsərrüfat göstəriciləri baxımından özünü doğrultmayan bəzi təşkilatların fəaliyyətinə də xitam vermişdir. Bunun əvəzində Palata əsas diqqətini ayrı-ayrı sərbəst auditorlar və auditor təşkilatları tərəfindən auditor xidməti bazarında haqsız rəqabətə zəmin yaradan və auditorun peşə etikasına uyğun gəlməyən tərzdə münasibətlər qurulması, aşağı keyfiyyətli audit aparılması, xidmət üzrə müqavilə haqlarının müəyyən olunmasında auditorun peşə iminə xələl gətirən üsullara rəvac verilməsi - müqavilə qiymətlərinin sını surətdə azaldılması, gəlirlərin gizlədilməsi və beləliklə də, dövlətə və sahibkarlara zərər vurulması kimi neqativ halları aradan götürmək, auditor etikasına və mövcud normativ hüquqi aktlara riayət edən auditorların və sifarişçi təsərrüfat subyektlərinin qanuni hüquq və mənafələrinin qorunması, vergidən yayınma hallarının qarşısının alınması və dövlət büdcəsinə daxil olmalı vəsaitlərin düzgün hesablanması üçün təmin edilməsi məqsədilə təsiri tədbirlərin həyata keçirilməsinə yönəltmişdir. o cümlədən mövcud qanunvericilik aktlarına və standartlara əməl etməyən auditorların (auditor təşkilatlarının) apardıqları auditlərin Auditorlar Palatasının təşəbbüsü və tapşırığı ilə təkrar auditə daha geniş şəkildə cəlb olunmasına, bir auditorla müqavilə bağlamış və sonradan onun xidmətindən imtina edərək digər auditorla aşağı məbləğdə müqavilə bağlayan təsərrüfat subyektlərində aparılmış auditlərin keyfiyyətinin audit standartlarına uyğunluğunun araydırılmasına diqqət artırmışdır.

Butun bunlar isə son nəticədə həm auditor xidməti göstərmək üçün bağlanmış müqavilələrin sayının və həm də xidmətin həcminin dinamik artmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir. Belə ki, Palatanın yarandığı 1996-cı ildə res-

publikada cəmi 8 auditor təşkilatı (o cümlədən 3 xarici auditor təşkilatının filial və ya nümayəndəliyi) və 2 sərbəst auditor fəaliyyət göstərmiş, onların qüvvəsi ilə 179 təsərrüfat subyektinə 3300,0 milyon manatlıq auditor xidməti göstərilmişdir; üstəlik, ümumi xidmətlərin 5/6 hissəsindən də çoxu - 87,4 faizi xarici auditor təşkilatları təmsilçilərinin, 11,7 faizi yerli auditor təşkilatlarının və yalnız 0,9 faizi sərbəst auditorların payına düşmüşdür. Aparılan məqsədyönlü işlərin və buna uyğun olaraq, Azərbaycan cəmiyyətində auditin yaşamaq haqqı qazanmasının nəticəsi kimi, göstərilən istiqamətlərdə qısa vaxt ərzində əhəmiyyətli irəliləyişlər əldə edilmişdir. Beləliklə, 2004-cü il iyulun 1-i vəziyyətinə respublikada 47 auditor təşkilatı (o cümlədən 5 xarici auditor təşkilatının filial və ya nümayəndəliyi) və 51 sərbəst auditor fəaliyyət göstərmişdir. Sonuncu hesabat ilində - 2003-cü ildə respublikada təsərrüfat subyektlərinə 3587 və ya 1996-cı ildəkinə nisbətən təxminən 20 dəfə çox müqavilə üzrə 28482,3 milyon manatlıq və ya 1996-cı ildəkinə nisbətən təxminən 8,6 dəfə çox auditor xidməti göstərilmişdir. Eyni zamanda, 1996-cı ildə müqayisədə xidmətin ümumi həcmində xarici auditor təşkilatlarının filial və ya nümayəndəliklərinin payı 29,8 bənd-faiz azalaraq 57,6 faiz təşkil etmiş, yerli auditor təşkilatlarının və sərbəst auditorların payı isə, müvafiq olaraq, 19,0 və 10,8 faiz-bənd artaraq, uyğun surətdə 30,7 və 10,8 faizə qalxmışdır.

Azərbaycanda auditin on illik təşəkkül və inkişaf təcrübəsi qeyd olunanlarla yanaşı, milli audit sistemində bəzi məsələlərin təxirəsalınmaz həllini zəruri edir. Bunlara aşağıdakıları aid etmək olar:

- ✓ auditin hüquqi-normativ bazasının təkmilləşdirilməsi və iqtisadi subyektlər tərəfindən audit qanunvericiliyinə əməl olunmasının təmin edilməsi, auditor məsuliyyətinin sığortalanması;
- ✓ auditor kadrlarının hazırlanması və ixtisasartırma sisteminin yenidən qurulması; bu prosesdə müvafiq ali təhsil müəss-

sizləri ilə Auditorlar Palatasının əlbir fəaliyyətinin vəhdətinə nail olunması:

- ✓ auditor təşkilinin forma və metodlarının beynəlxalq təcrübə, ilk növbədə, keçid iqtisadiyyatı ölkələrinin audit təcrübəsi əsasında islahatı;

- ✓ auditor xidmətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və ona nəzarətin təkmilləşdirilməsi;

- ✓ audit sisteminin tənzimlənməsinin, habelə maliyyə intizamının gücləndirilməsi, büdcə vəsaitlərindən səmərəli və təyinatı üzrə istifadə, korrupsiyaya qarşı mübarizə məsələləri sahəsində səlahiyyətli dövlət orqanları ilə əlaqələrin yenidən qurulması.

Bazar infrastrukturuna olmaq etibarilə milli iqtisadiyyatın, ilk növbədə də, sabitkarlığın inkişafına auditin töhfəsini daha da artırmaq üçün auditor xidmətinin daha geniş anlamda qəbul edilməsi, həmin anlayışa sifarişçilərə iqtisadi strategiyaya dair məsləhət və tövsiyələr verməkdən tutmuş optimallaşdırma məsələlərinə qədər əhatəli bir xidmət sahəsinin daxil edilməsi tələb olunur. Ölkəmizdə elə bir audit sistemi qurulmalıdır ki, onun fəaliyyətinin mühüm istiqamətlərindən biri iqtisadiyyat-maliyyə sahəsində təkcə mövcud durumu göstərmək yox, daha çox bu sahədə inkişafın perspektiv istiqamətlərini aşkara çıxarmaq olsun.

Beynəlxalq audit praktikasında geniş tətbiq olunan fəaliyyət növlərinin və metodlarının tətbiqi ölkəmizdə auditin təşkilinin əsas istiqamətləri kimi mühüm əhəmiyyət kəşb edir. Məsələn, dünya audit praktikasında qəbul olunduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında da təsərrüfat idarəetməsinin auditinin təşkili və həyata keçirilməsi mühüm yer tutmalıdır.

Bazar iqtisadiyyatı və təsərrüfat subyektlərinin sayının artması şəraitində dünya təcrübəsinə uyğun olaraq, ölkəmizdə də yeni ekoloji sabitkarlıq mədəniyyətinin formalaşdırılması və inkişafı zərurətə çevrilir. Bununla əlaqədar bir çox xarici dövlətlərdə müvəffəqiyyətlə tətbiq olunan ekoloji auditin formalaş-

dırılması və inkişafı xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Araşdırmalar göstərir ki, mövcud qanunvericiliyə görə, məcburi auditdən keçməli olan təsərrüfat subyektlərinin müəyyən hissəsi auditdən keçmir, maliyyə hesabatlarını dərc etdirmir, yaxud bu hesabatları dərc etdirərkən onun dürüstlüyünü auditor rəyi ilə təsdiqləməirlər. Halbuki xüsusi qanunvericilik aktları ilə yanaşı, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində də məcburi auditdən keçməli olan təsərrüfat subyektlərinin öz hesabatlarını dövlət vergi orqanlarına təqdim edərkən (və ya mətbuatda dərc etdirərkən) auditor rəyinin əlavə olunması hesabatın mütləq ünsürü, vergi ödəyicilərinin vəzifəsi kimi təsbit edilmişdir.

Auditin təşkili bu sahədə yol verilə biləcək hər hansı bir inhisarlaşdırma və ya haqsız rəqabət hallarına qarşı kompleks tədbirlərin işlənib hazırlanmasını tələb edir. Auditor xidməti bazarında haqlı rəqabətin təmin edilməsinə mane olan səbəblərdən danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, auditor xidmətinin qiymətinin bazar iqtisadiyyatına xas olan tərzdə - tələb və təklif əsasında tənzimlənməsi mexanizmi audit sahəsində özünü heç də həmişə doğrultmur. Çünki audit bəlkə də yeganə sahədir ki, keyfiyyətsiz xidmət göstərilməsində ieraçı (auditor) ilə sifarişçinin (təsərrüfat subyektinin) maraqları üst-üstə düşə bilər. Bu, aşağı qiymətə və keyfiyyətsiz xidmət göstərilməsində - "qara audit" deyilən hallarda özünü büruzə verir. Lakin həm auditoru, həm də sifarişçini razı salan belə hədəm "xidmət" auditin nəticələrində maraqlı olan (və əslində onların maraqlarının qorunması üçün auditə zəruri edən) tərəflərin - səhmdarların, əmanətçilərin, investorların və s. maraqlarına ciddi ziyan vura bilər. Elə ona görə də, auditor xidmətinin qiymətinin tənzimlənməsi əvəzinə, auditin keyfiyyətinə nəzarət xüsusi əhəmiyyət kəşb edir.

Azərbaycan Respublikasında audit sisteminin inkişafı konsepsiyasını hazırlayarkən biz qabaqcıl dünya təcrübəsi nəzərə alınmaqla, daxili auditin ölkəmizdə geniş tətbiq edilməsini mü-

hüm bir vəzifə kimi qarşıya qoymuşuq. İndiki halda bu istiqamətdə aparılan işlər kütləvi xarakter almamışdır və zənnimizcə, bunun başlıca səbəblərindən biri, banklar istisna olunmaqla, iqtisadi-maliyyə fəaliyyətinin digər sahələrində daxili auditin təşkilinin qanunvericilik qaydasında təsbit olunmamasıdır.

Auditin inkişafını şərtləndirən əsas amillərdən biri də beynəlxalq tələblər səviyyəsində fəaliyyət göstərmək iqtidarında olan auditorların hazırlanması və onların ixtisas səviyyəsinin daim artırılmasıdır. Auditorların milli və beynəlxalq təcrübə baxımından hazırlanması mərhələsində gözlənilən nəticələrin əldə olunması üçün aşağıdakı xüsusiyyətləri nəzərə almaq xüsusilə vacibdir:

- ✓ auditor adı almaq istəyən şəxslər qarşısında ixtisasın əhəmiyyətliyi baxımından zəruri tələblər qoymaq;
- ✓ hazırlıq kurslarında beynəlxalq təcrübəyə uyğun zəruri ixtisas səviyyəsinə yiyələnmanı təmin etmək;
- ✓ hazırlıq kursları dövründə praktika (təcrübə) keçilməsini təşkil etmək;
- ✓ auditor adı almaq üçün imtahan vermiş şəxslərin bilik səviyyələrini müvafiq beynəlxalq təcrübəyə uyğun hazırlanacaq meyarlar üzrə qiymətləndirmək.

Audit sisteminin təşkilində əsas məsələlərdən biri müxtəlif səviyyəli auditlərin (dövlət audit, kənar audit və daxili audit) funksiya və səlahiyyətlərinin dəqiqləşdirilməsi və onlar arasında əlaqələrin tənzimlənməsidir. Auditin hər üç qolu sərbəst və müstəqil maliyyə nəzarəti qurumları olsalar da, iqtisadiyyatdakı mövcud maliyyə sistemlərinin qarşılıqlı əlaqə durumu onlar arasında sıx əməkdaşlıq qurulmasını şərtləndirir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, yoxlamalar onların birgə iştirakı ilə keçirilə bilər, yaxud da onlar ayrı-ayrı yoxlama məsələlərini qarşılıqlı razılıq yolu ilə bir-birinə verə bilərlər. Bununla yanaşı, dövlət audit, kənar (müstəqil) audit və daxili audit qurumları rəhbərlərinin və mütəxəssislərinin iştirakı ilə müntəzəm keçirilən müzakirə və toplantılar bütövlükdə ölkədə auditin

qarşısında duran problemlərin birgə sayılma həlli üçün müntəzəm zəmin rolunu oynaya bilər.

Kənar (müstəqil) auditlə daxili audit arasında da əlaqələrin genişlənməsinə xüsusi fikir verilməlidir. O cümlədən sifarişçi təsərrüfat subyektlərinin illik mühasibat (maliyyə) hesabatlarının auditə və başqa auditlər aparılarkən daxili auditorların yoxlamalarının nəticələrindən kənar auditorların istifadə etməsi məqsədəuyğun olardı.

Hesablama Palatası ilə Auditorlar Palatası arasında əməkdaşlığın və qarşılıqlı əlaqənin qurulması xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu mənada Hesablama Palatası təsərrüfat subyektlərində aparılacaq müxtəlif auditlərin Auditorlar Palatasına sifariş edilməsini, Auditorlar Palatası isə bunların öz üzvləri vasitəsilə araşdırılmasını təmin etməlidir.

Hesablama Palatası ilə Auditorlar Palatası arasında əməkdaşlığın mühüm bir istiqaməti də aparılan auditlərin qayda, plan və proqramlarının birgə işlənməsini, habelə beynəlxalq standartlar və audit prosedurları əsasında milli audit standartlarının hazırlanmasını təmin etməkdir.

Azərbaycan Respublikasında auditin dünya standartları səviyyəsində təşkili ona yalnız mühasibat uçotu kontekstində baxılmasını yox, idarəetmə prosesində nəzarət-analitik infrastruktur elementi kimi qəbul edilməsini tələb edir.

Audit sisteminin islahatı həmçinin onun mühasibat uçotu və vergi sistemi ilə qarşılıqlı əlaqədə inkişafını və tənzimlənməsini tələb edir. Bunu nəzərə alaraq, audit sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğun islahatını həyata keçirməklə bərabər, respublikada mühasibat uçotuna dair mövcud qanunvericilik aktlarının təkmilləşdirilməsi, o cümlədən beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarının respublikamızda tətbiqinə nail olunması sahəsində işləri sürətləndirmək, habelə vergi orqanları ilə audit sistemi arasında qarşılıqlı əlaqə və koordinasiyanın həyata keçirilməsi üçün əməli tədbirlər görmək mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Beləliklə, qeyd edilənlərə yekun vuraraq demək lazımdır ki, audit müstəqil Azərbaycan Respublikasının bazar yönümlü iqtisadi strukturları sistemində möhkəm yer tutmuş, özünü əsl mənada müstəqil, qərəzsiz maliyyə nəzarəti sistemi kimi təsdiqlənmiş, Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatasının fəaliyyət göstərdiyi müddət ərzində auditor xidməti ölkədə maliyyə şəffaflığının təmin edilməsinə nail olmaq istiqamətində xeyli iş görmüşdür. Bununla birlikdə müasir mərhələdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında cəmiyyət həyatının bütün sahələrində, o cümlədən dövlət idarəetməsi sistemində və bazar iqtisadiyyatına keçid vəzifələrinin uğurlu həlli istiqamətində həyata keçirilən məqsədyönlü işlər, dövlət başçısının "Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında" 2003-cü il 24 noyabr tarixli fərmanı və "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)" ilə müəyyən edilmiş vəzifələr ölkəmizdə audit sistemini də təkmilləşdirməyi, onun hər üç qolunun maliyyə nəzarəti sistemində tam qüvvə ilə fəaliyyət göstərməsinə nail olmağı, başlıcası isə ələ bir audit sistemi qurulmasını tələb edir ki, bu sistem daha çox iqtisadi inkişafın perspektivlərini aşkarlamağa yönəlsin.

Ünvanmilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilmiş və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən ardıcıl şəkildə həyata keçirilən daxili və xarici siyasəti birmənalı şəkildə qəbul edən, bu siyasətə fəal surətdə dəstək verən ölkə auditorları özlərinin bütün qüvvə və səylərini, bilik və bacarıqlarını qarşıda duran dövlət əhəmiyyətli vəzifələrin həlli namına sərf etmək əzmində olduqlarını bir daha bəyan edirlər.

SENTYABR 2004-cü il.

M ÜNDƏRİCAT

REDAKTORDAN 3

I.		
Azərbaycan zamanı qovuşduğunda	10	
Azərbaycan: Avropa Şurasından Avropa İttifaqına doğru	13	
Dönməz, sarsılmaz və abadi!	16	
Dövlət quruculuğunun etibarlı sabahına təminat	21	
Heydər Əliyevin iqtisadi inkişaf strategiyası		
Azərbaycanın təminatlı uğur faktorudur	40	
Prezidentin yüz günü və ya müstəqil Azərbaycan Respublikasının inkişafında yeni mərhələnin startına bir nəzər	54	

II.		
Heydər Əliyevin iqtisadi inkişaf konsepsiyası fəaliyyətdədir (2001-ci ilin yekunları və 2002-ci ilə bir nəzər)	76	
Sahibkarlığın inkişafına dövlət qayğısı Heydər Əliyev iqtisadi strategiyasının çox mühüm istiqamətlərindən biridir	119	
2002: Azərbaycan tarixinin sahibkarlıq ili	142	
Sosial-iqtisadi inkişafın yeni yüksəliş proqramı	191	

III.		
Heydər Əliyev – korrupsiyaya qarşı mətin mübariz	204	
Ekoloji audit və Azərbaycanda onun inkişafı		
konsepsiyası	234	
Maliyyə nəzarətinin möhkəmləndirilməsində və inkişaf etdirilməsində ali maliyyə nəzarəti orqanlarının yeri və rolu, onların qarşılıqlı fəaliyyətinin forma və metodları	243	
Yeni istehsal-mülkiyyət münasibətləri şəraitində		
auditin rolu	253	
Sahibkarlığın inkişafında bazar infrastrukturunun rolu (Auditor xidmətinin təmsalında)	259	
Azərbaycanda audit: təşəkkülü, inkişafı və perspektivləri	269	

Tərtibat və dizayn
Elşən ƏLİOĞLU

Korrektoru
Nəsimi HƏBİBOĞLU

Yığım operatoru
Mətanət EYVAZOVA

Yığılmağa verilib: 18.11.2004. Çapa imzalanmışdır: 23.12.2004

Kəğız formatı: 60x90 1/16. Şərti çap vərəqi 18,0 v.

Sayı: 300 nüsxə. Sifariş № 52.

"Nəğil evi" şirkətinin mətbəəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunub.
Mətbəənin ünvanı:

AZ 1010 Bakı şəhəri, 28 May küçəsi, 78/5

Tel: 498 56 38

Vahid Tapdıq oğlu Novruzov 1950-ci ildə anadan olmuşdur. Azərbaycan Dövlət Universitetini bitirmiş. Q.V.Plexanov adına Moskva Xalq Təsərrüfatı İnstitutunda 1978-ci ildə namizədlik, 1990-ci ildə isə doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. İqtisad elmləri doktoru, professordur.

1972-1992-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Dövlət Plan Komitəsi yanında Elmi Tədqiqat İqtisadiyyat İnstitutunda müxtəlif vəzifələrdə çalışmış. 1992-1996-cı illərdə Milli Məclisin Mülki hüquq və iqtisadi qanunvericilik şöbəsində bölmə müdiri və şöbə müdiri işləmişdir. 1996-cı ilin aprelindən Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatasının sədridir.

V.T.Novruzov Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının İqtisadiyyat və hüquq elmləri bölməsi ekspert şurasının sədri, beynəlxalq Daxili Auditorlar İnstitutu "Audit-Azərbaycan" bölməsinin prezidenti, Mühəsiblərin və Auditorların "Avrasiya" Beynəlxalq Regional Federasiyası Şurasının üzvüdür. Azərbaycanda və xarici ölkələrdə nəşr edilmiş 80-dən artıq elmi əsərin, monoqrafiya və dərs vəsaitlərinin müəllifidir.